תנ״ך · אחרונים

פנים יפות בראשית

רבי פינחס הורביץ

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

פנים יפות בראשית

רבי פינחס הורביץ

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/פנים-יפות-בראשית/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

בראשית 4
נח 33
לך לך 45
וירא 65
חיי שרה 82
תולדות 88
ויצא 99
וישלח 108
וישב 118
מקץ 130
ויגש 138
ויחי 144

פנים יפות

בראשית

כתב רש"י ז"ל אין המקרא זה אומר אלא דורשני וכו' ולא בא המקרא וכו' שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק וכו' וא"ת להורות בא וכו' תמה על עצמך וכו' נראה שדבריו ז"ל היא מ"ש חז"ל בקדושין דף מ"ט ר' יהודא אומר המתרגם כצורתו ה"ז בדאי וכו' דהיינו שמפרש שהוא לשון בראשונה ה"ז בודה מלבו שלא מצינו במקרא כן והמוסיף עליו דהיינו בראשית הכל הוא מחרף ומגדף שהרי המים קדמו וכיון שמפרש שבריאת אלהים היתה תחלתו בשמים א"כ יחשוב ח"ו שהמים אינם מבריאת אלהים והם ממש דברי רש"י ז"ל והארכנו בזה בחידושנו שם בס' המקנה ואחז"ל בשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו ובשביל התורה שנקראת ראשית ולמדנו בזה ענין שאחז"ל תנו עוז לאלהים שהצדיקים כביכול מוסיפין כח למעלה ועד"ז אמרו שנעשים שותפים להקב"ה במעשה בראשית ואחז"ל עשרה דורות מנח עד אברהם וכו' עד שבא אברהם וקבל שכר כולם וכן מצינו בהרבה מקומות שהצדיק מזכ' דורות שלפניו כמו שמזכה דורו שלאחריו וכמו שמצינו בסוף פ' ואתחנן שומר הברית והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור והיינו אלף דורות למטה וכן הוא בדורות שלמעלה הימנו שהתורה היתה ראוי' להנתן לאחר אלף דור וכמ"ש חז"ל בפסוק דבר צוה לאלף דור כבר עלה במחשבה בשעת הבריאה ובזכותם נברא העולם ובזה יש ליישב מה שדקדק שם ולהלן הוא אומר לאלפים וכו' ולפמ"ש י"ל דכשם שהא' מזכה את דורותיו אלף דור למטה כך הוא מזכה למעלה כמו שמצינו בבריאת העולם שנברא בזכות התורה שיקבלו אחר אלף דור כנ"ל אלא דמרע"ה שהזהירם להכשיר מעשיהם למען ייטב להם ולבניהם אחריה' לא הי' בזה מקום להזכיר את הדורות שעברו אלא השכר העתיד להם ולדורותם ועוד יביא לפנינו.

ובתרגום ירושלמי בראשית בחוכמא והוא ע"ש הכתו' ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה ופליגי בזה ב"ש וב"ה ונרא' דשניהם דברי אלהים חיים וכמ"ש לקמן בפ' אלה תולדות שמים וארץ בהבראם דהיינו דסוף מעשה במחשבה תחילה שעלה בחכמתו ית' מעלת הצדיקים לעתיד שיהי' לפנים ממחיצות מלאכי השר' שהם צבא השמים והוא מ"ש דהמע"ה בתהלים סי' קמ"ח הללו את ה' מן השמים וגו' יהללו את ה' כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם וגו' ענינו שכל זמן שלא נתקן העולם הזה כראוי אחז"ל שנוח לו לאדם שלא נברא שעלול לחטוא משא"כ המלאכים שהם נקראים עומדים כמו שנא' ונתתי לך מהלכי' בין העומדים האלה וז"ש יהללו שם ה' כי הוא צוה ונבראו ויעמידם

רי"ל כיון שהם בבחינת בריאת' ראוי להם להלל על הבריאה משא"כ באדם אבל לעתיד כשיתקן העול' יהללו הצדיקים יותר וז"ש בסוף המזמור יהללו שם ה' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים ר"ל כשיתוקן העולם ויהי' במדת הרחמים שהוא השם המיוחד כמש"ה ונשגב ה' לבדו ביום ההוא ואז יהי' הודו על ארץ ושמי' שיקדמו ארץ לשמים והיינו דקאמר וירום קרן לעמו ומזה מובן הכתו' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמי' דהיינו בשעה שנבראו היו שמים קודם לארץ כמו שפירשו בהבראם בה"א בראם למדך שהעוה"ז נברא בה"א רמז וכו' אבל לעתיד שימחק שם אלהים ונשג' שם הוי' לבדו אז יהיה ארץ קודם לשמים וזה ביום עשות ה' אלהים שיהי' אלהים במדת הוי' יתעלו הצדיקים יותר מן המלאכים וכמש"ה כעת יאמר ליעקב וגו' והיינו דכתי' ביום עשות ה' ולא כתב ביום עשה ה' היינו משום דקאי על המחשבה ביום שעלה בחכמתו מעלת הצדיקים בדורו של משיח וזהו שתיקנו בתחלת התפלה קדש את שמך על מקדישי שמך דהיינו המלאכים האומרים קדוש וקדש את שמך בעולמך היינו בעולם התחתון ואמר בישועתך תרום קרנינו למעלה פי' ביום הישועה והגאולה לעתיד תרום קרנינו למעלה מן המלאכים שיתקדש שמך עלינו מן המלאכים **את השמים ואת הארץ** ואחז"ל את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיהם והיו נבלעים בתוכ' וכל יום ויום צוה השי"ת לכל אחד להוציא כחו ובזה נראה ליש' מה שדקדקו דבכל יום כתו' ויהי כן וביום ראשון כתו' ויהי אור דהיינו שבכל יום כבר היו נברא אלא שצוה השי"ת ביום ההוא לשמים שיהי' רקיע על פני המי' וכן בשלישי תוצא הארץ דשא כבר הי' נברא שייך בי' לשון ויהי כן שעשו שמים וארץ פעולת' כמו שצוה השי"ת אבל ביום ראשון שהוציא השי"ת יום מאין דבר חדש לכך כתו' ויהי אור שנברא אור חדש יתכן לומר לשון ויהי שנתהוי מחדש וז"ש הכתו' הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד דהיינו ביום ראשון שנתהוו מחדש יש מאין וזהו ויהי ובשאר הימים הוא צוה לשמי' וארץ שיוציאו מתוכם ויעמוד על מכונם.

במדרש והארץ היתה תהו זה מעשיהם של רשעים יהי אור זהו מעשיהם של צדיקים חשך מעשיהם של רשעים אינו יודע באיזה חפץ יותר ת"ל וירא אלהים את האור כי טוב: יש לפרש לפמ"ש במשנה בסוף ברכות חייב אדם לברך על הרעה וכו' וכל מדה ומדה שמודד לך הוי מודה לו במאוד מאוד ענינו כי האיש החפץ לעשות חסד עם הבריות ויבוא לפניו שני אנשים הא' איש שלם בגופו ובעל צורה מתוקן ומוקבל לכל רואיו ויעשה עמו חסד להכניסו בהיכלו להתענג בתענוגים נפלאים והשני בא לפניו מנוגע ומדוכא בפצעים וחבורות מראשו ועד רגלו ונמאס בעיני כל איש ולא יבא לביתו

כי באשפה מעונתו והוא נימוק הולך עד לכלה והאיש הבעל חסד ירחם עליו ויבנה לו חדר ויבקש רופאים גדולים לרפאותו בכל מיני תחבושת מרים עד כי ירפאיהו כל פצעיו וישו' לאיתנו להיות נאה בעיני הבריות הלא יעלה על הלב שזה החשד שעושה עם השני היא יותר מן הראשון והנה השי"ת ברא עולמו כדי לגלות מדותיו כי הוא רב חסד לכל בריותיו בטרם בריאות עולמו ברא ג"ע לצדיקים להתענג בהם וברא גיהנם לרפאות הרשעים המנוגעים מכף רגל ע"י תחבושת יסורי גיהנם אף שהתחבושת הוא יסורים קשים ומרים חסד הוא שמתרפא בזמן מה והוא יכול לבא למדריגה וע"ז אמרו הוי מודה לו מאוד מאוד שהודא על הרעה היא יותר מהודא' על הטובה וע"ז אינו יודע באיזה חסד חפץ השי"ת יותר וע"ז וירא אלהים את האור כי טוב ויש לפרש מ"ש ויבדל אלהים בין האור ובין החושך היינו מ"ש חז"ל שהרשעים שעולים מן הגיהנם א"א להם לקבל אור ג"ע כמ"ש כיתרון אור מן החושך ובאים בהיכלות הנבדלים לקבל האור וזהו ויבדל. והנה אחז"ל שביום שני לא נאמר כי טוב שנברא בו גיהנם והוא כי יום ראשון הוא בחינות חסד וכמ"ש אלה תולדות שמים וארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא באברהם שהוא מדת החסד וביום ב' הוא מדת הגבורה ופחד יצחק ויום שלישי היא כלול משניהם ונמתקין הדינין ברוב חסדי' לכך נאמר בו שני פעמים כי טוב וכן היא במזלות והסי' כ"ץ נ"ש חל"ם שביום ב' משמש צדק שהוא צדק הדין ויום ג' הוא נוגה שהוא לשון אור המהפך החושך לאור ויש לפרש מש"ה למען ירושלים וגו' עד יצא כנוגה צדקו וישועתה כלפיד יבער והיא ע"ד שאחז"ל אין גיהנם לעתיד לבוא אלא הקב"ה מוציא חמה מנרתקה צדיקים מתעדנים בה ורשעים נידונים בה וז"ש שיצא מזל צדק כמזל נוגה ויתבטל הגיהנם אלא ישועתו פי' במה שהצדיקים נושעים ומתעדנים בה היא עצמו כלפיד יבער ולהבה תלהט רשעים ויבואר עוד במקום אחר.

במדרש ויאמר אלהים יהי אור זה אברהם וכו' ויקרא אלהים לאור יום זה יעקב ולחשך קרא ליל' זה עשו יש להבין הרמז כי יהי אור מספרו רל"ב ואם נצר' אליו מילת טוב כדכתיב וירא אלהים את האור כי טוב עולה מספר רמ"ח כמספר אברהם וא' יותר ליחד עמו יצחק שהוא מספר אור ובכלל זה האחד היותר נשלם שם יצחק והוא ר"ח והטו' הזה שהיא מספר יו"ד זיין עם השלשה תי' של מילת טוב היא נבדל מישמעאל שמספרו תנ"א ואם תבדל ממנו מספר טוב נשאר של"ד כמספר חשך והיינו ויבדל אלהים בין האור והחושך ונרמז גם יעקב במלת אור טוב שהוא מספר רכ"ד וכן יעקב מספרו קפ"ב עם שם של מ"ב הכולל בו ובו נברא העולם כידוע ליודעי חן הוא מספר רכ"ד והמ"ב הזה נבדל מעשו שהיא מספר שע"ו ובהבדל ממנו מספר מ"ב נשאר של"ד כמספ' חושך

וזה ויבדל אלהים וז"ש הנביא למה תאמר יעק' נסתרה דרכי מה' היינו דרך הנ"ל הלא אח עשו ליעקב ואוהב את יעקב וגו'

ויבדל אלהים בין האור ובין החושך לפי פשוטו יש לפרש הא דאמר ויבדל בין האור ובין החושך ולא אמר ויבדל בין אור לחושך כמו שתיקנו חז"ל בתפלת בין אור לחושך וכן הוא בפ' זו ויהי מבדיל בין מים למים ואח"כ כתוב ויבדל בין המים ענינו לפי שאם בא פתאו' אור גדול ליושב באפילה וצלמות יזיקיהו אור גדול ויחשיך את עיניו ומטעם זה מנע מרשעי' אורם כי האור מחשיך עיניה' וכן מצינו לעתיד מוציא השי"ת חמה מנרתקה צדיקים מתעדנין בה ורשעים נידונים בה וזש"ה העם ההולכי' בחושך ראו אור גדול יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם ע"ד שפי' רש"י ולא קם איש מתחתיו שלשת ימים שהי' חושך כפול והיושב לא היה יכול לעמוד וז"ש העם ההולכים בחושך שהי' בטוחים בה' בעת צרה הוא החושך השפיע ד' עליהם אור גדול שיכולין לקבל אבל היושבים בארץ צלמות חושך כפול שהיושב אינו יכול לעמוד אינו יכול לקבל אור גדול אלא אור נגה עליהם כדאיתא בריש פסחים דנגהי הוא אור מועט מאוד לכך עלה בחכמתו יתברך להבדיל בין האור הגדול שהוא צהרים לחושך הגמור בליל' כמ"ש בין הערבים בין עריבות היום לעריבות הלילה שמחשיך מענט וכן בבוקר מאיר מעט כדי שיהי' ערב וז"ש ויבדל בין האור לחושך וכן בהבדל המי' שעל הרקיע אין המים מונחים סמוך לרקיע ממש אלא הבדיל בין מים מתחת לרקיע וכן במים עליונים זה לפי פשיטו.

במדרש אור זה מעשיהם של צדיקים חשך זה מעשיהם של רשעים נראה ענינו הוא מ"ש אברהם חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע וגו' וכן אמר דהמע"ה הטיבה ה' לטובים ולישרים בליבותם וגו' כי חסד הש"י הוא שדן את הציבור ביחד כדי שיגנו הצדיקים על הרשעים כמ"ש יעקב חבל נחלתו כענין החבל הזה שנארג נימ' בנימא ונאחז' זה בזה אמנם כ"ז כשמעשי צדיקים רבו על מעשי הרשעים ויכריעו אותם לכף זכות אבל אם ראה הש"י שמעשי הרשעים מרובים יותר ויכריעו לכף חובה אזי מותח את החבל ודן הצדיקים בפני עצמן וז"ש הטיבה ה' לטובים הם הצדיקים ולישרים בלבותם הם העומדים עכ"פ במידת היושר שלא יכריעו ויהי' מחצה על מחצה וזה הלשון בלבותם כמו מכוון בקו הממוצע כמו בלב ים או בלב השמים שהוא לשון אמצע אבל המטים עקלקלותם שיכריעו את הכף לחוב יסיר אותם מן הצדיקים ויוליכם את פועלי און כדי שיהי' שלום על הצדיקים ויש לפרש בזה מ"ש ישעי' הנביא לכו נא ונוכחה יאמר וכו' אם יהי' חטאיכם כשנים שהוא חוט המשולש ויגונו הצדיקים על הרשעים כענין החוט הזה הנטוה מן הצמר ונכרחים נימא בנימא ואחד מגין על חבירו אזי כשלג

ילבינו ואם יאדימו כתולע הזה שמאדים את האחרים ויכריעו ח"ו לחובה אזי ינתק את החוט ויחזירו לצמרו כל נימא בפני עצמן שלא יענשו הצדיקים בשביל הרשעים וזה כצמר יהי' והיינו דאמר ויבדל.

ויקרא אלהים לאור יום וגו' אחז"ל בריש פסחים קרי' רחמנא לנהורי' ופקדי' אמצותא דיממא וקרי' רחמנא לחשוכה ופקדי' אמצותא דלילה נראה דהוכרחו לפרש כן ואין לפרש קריאת שם ממש דקשה דאי קאי אלילה שלפני היום ה"ל להקדים קריאת החושך כדכתי' ויהי ערב ויהי בוקר וכדאי' בריש ברכות מעיקרא חשוכא והדר נהורא ואי קאי אחושך הלילה של יום שני ה"ל לכתוב ביום שני

ולמקוה המים קרא ימים וגו' בס' נזר הקודש דקדק מ"ש במדרש לעיל ולחושך קרא לילה ולחושך קרא אלהים לילה אין כתיב מפני שאין הקב"ה מיחד שמו על הרעה א"כ הכא לא שייך זה הליל' למקוה מים קרא אלהים ימים ונראה דע"כ כיון דאחז"ל וישב הים לאיתנו לתנאי שהתנה במעשה בראשית וא"כ הי' ע"י שליח וכיון שאחז"ל כל דיבר שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו ע"ת אינו חוזר א"כ לא שייך תנאי כלל ונראה דלהכי כתב ימים ל' רבים אע"ג דבכל המקרא כתוב ים לשון יחיד אלא כיון דבשעת מעשה נחלק לשנים ואפי' למ"ש שנבקע הים כמין חי"ת מ"מ אותו הים שבאמצע הי' חלוק מן הים ורמז בזה התנאי בשעת קריאת השם כמ"ש המפרשים הקריאת השם הוא גמר הדבר וקיומו וע"כ שהי' ע"י שליח משא"כ גבי אור וחושך לא מצינו בו תנאי כמ"ש בפ' בא שלח חשך ויחשוך ולא מרו את דבריו שלא הי' בחושך ההיא שינוי במעשה בראשית ואפילו אי נימ' דהוי בחושך נמי תנאי כיון שהחושך היה רעה יכול לחזור ודוקא דיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אינו חוזר אבל לרעה חוזר ואין להשיב הא דאחז"ל יום הששי שתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית אם יחבל ישראל את התורה ואם לא אחזיר אתכם לתוהו ובוהו ז"א דלא יצא מפי הקב"ה גבול להעמידות עולם אלא שחז"ל קיבלו שני אלפים תוהו שני אלפים תורה ושני אלפים ימות המשיח. תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע וגו' בברכות דף מ' אסור לו לאדם לאכול עד שיתן מאכל לבהמתו שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתו והדר ואכלת ושבעת לכאור' יש לדקדק דה"ל להביא ראי' מבריאת עולם דכתיב תדשא הארץ דשא שהיא מאכל לבהמה והדר כתוב עשב מזריע זרע שהוא מאכל אדם כדאי' לקמן בפ' הנה נתתי לכם אפשר לומר כיון שהטעם הוא דאדם יכול לסבול רעבון יותר מן הבהמה שהרי בשתי' הוא להיפוך כמ"ש המ"א בסי' קס"ז א"כ לא הוי כ"כ ראי' שהרי פירש"י ובשלישי שכתו' תוציא הארץ על פתח קרקע

עמדו עד יום ששי נמצא הבהמות נבראו תחלת יום וא"ו כ"ש העופות שנבראו ביום ה' והיו צריכין יותר לאכילה מן האדם שנברא אחר כולם.

עץ פרי וגו' פירש"י שיהא טעם העץ כטעם הפרי והוא לא עשתה כן וכו' לפיכך כשנתקלל אדם על עונו נפקדה גם היא על עונה לכאור' הטעם הוא כמו שהוציא' אילנות בלי תיקן כן כשנברא אדם ממנה דכתיב ויצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמ' נברא בלא תיקון כראוי והוא גרסנו לחטוא אבל האמ' אינו כן כמ"ש בתחיל' הפרש' שהאדם מזכה את הדורות שלפניו כמו כן הרשע גורם לחטוא את דורותיו שלפניו כמו שמצינו באברהם וירדוף עד דן שתשש כחו מפני ע"ז שיהי' בדן אחר זמן והארכנו בזה לקמן במה שחטא אברהם אבינו במה אדע הי' בחטא מרגלי' שלא האמינו בביאו' האר' וכמו שיבואר בכמ' מקומות ופרשנו בזה מש"ה אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו פי' אף שאבותינו חטאו אין לתלות החטא בם כי הוא מחמת הדור הרע שבאו אחריה' לכך עונותיה' סבלנו בזה מובן מה שתמה מר"ם אלשיך למה שינת' האדמה צווי הש"י יותר מכל הנבראים ולפמ"ש הוא מחמת חטא אדם בעץ הדע' הוא גרם לאדמ' שנברא ממנ' שגם הו' תשנ' לכך לא נענש' עד שנענש אדם ובימי חורפי אמרתי שטעם שנענש' האדמ' על ששינתה כי היא הגורם שאכל' חוה מעץ הדעת לפמ"ש בכתבי' שאכלה מעץ הדעת ומפרי' כדכתי' ותרא האש' כי טוב העץ למאכל ותקח גם מפרי' ותאכל וטע' כי מה ששמע' חוה לנחש שאמר' לא תמותון מפני שסבר' דיש שליח לדבר עבירה כמו שמצינו שאמרה חוה הנחש השיאני ואוכל והחיוב על הנחש כדאי' בסנהדרין שלא ידע הנחש לטעון דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין והיינו דאמר הנחש כשם שאין מית' בנגיע' כך אין מית' באכיל' היינו כמו שעל הנגיע' אין חיוב מפני שדחפ' הנחש כך אין מית' באכיל' מפני שהיא שליח של נחש אך אחז"ל בפ' האיש מקדש אפי' למ"ד יש שליח לדבר עביר' מודה בחנבי' ועריות מפני שלא מצינו זה נהנ' וזה מתחיי' א"כ אין ראי' מנגיע' לאכיל' מפני שיש בו הנא' לכך השיא' אות' הנחש שתאכל מן העץ הדעת שאין בו הנא' אבל באמת אחז"ל עץ הדעת הוא אתרוג שטעם עץ ופרי' שוה והיינו דכתוב ותרא האשה כי טוב העץ למאכל דהיינו שיש בו הנאה ג"כ ואפ"ה לא מתה לכך ותקח גם מפריו ותאכל שאילו הי' כל טעם העצ' ופריו שוה לא היתי' שמע' לנחש שתאכל העץ שיש בו הנאה וכ"ש הפרי היינו שמה ששינת' האדמ' בשאר האילנו' וסברה שגם עץ הדעת כן לא היתי' אוכלת לא מן העץ וכ"ש מן הפרי:

המאורות הגדולי' וגו' פירש"י שווין נבראו ונתמעט' הלבנ' על שקטרגה וכו' ולשון הגמרא אמר הקב"ה לכי מעטי את עצמך נראה הא דלא אמר מעטו מפני שע"כ לא

הי' טענות להוסיף לאחד מהם אור שהרי כבר אחז"ל ויבדל אלהי' את האור שהבדיל לצדיקי' לעתיד לבא והעמיד החמה במזג השוה שיכול העולם לסבול וא"כ איך אפש' להוסיף אור' יותר אע"כ כוונת למעט את אחד מהם וכיון שאחז"ל אינו דומ' המבויש מפי עצמו למבויש מפני אחרי' לכך אמר לה הש"י לכי ומעטי א"ע שאין כ"כ בושת כיון שהי' הביוש ע"י הלבנ' עצמ' אבל אם ימעט את החמ' הוא בוש' מפי אחרי' ואחז"ל גבי שעיר ר"ח הביאו עלי כפר' על שמיעטתי את הירח שמעתי לפרש הא דהצרכו ישראל להבי' ע"ז כפר' לפי שלא היו צורך למעט את הלבנ' אלא להגדיל את אור החמה שלא ישתמשו בכת אחד אלא לפי שאין הרשעי' כדאי לאור גדול כמו שפירש"י לעיל גבי ויבדל אלהים את האור וגו' וכ"ש לפי מה שכתבנו שזה טובתם שאינ' יכולים לקבל אור גדול א"כ המיעוט היא הגר' שלה' אך זה דוחק קצת כיון שלא הי' הכרח אלא משום שיהי' ניכר ביניה' א"כ למה מיעט את אור לגמרי שלא יהי' לה אור אלא מחמוהי' די במיעט מעט להכיר ביניה' ותו דמה זה הלשון שני מלכים משתמשין בכתר אחד הל"ל בכתר שום וז"ל המדרש חוזר וקורא את המאור הקטן ע"י שנכנס בתחומו של חבירו ועוד שם אמר הקב"ה אני גרמתי לה לכנוס בתחומו חבירו ועיקר נלע"ד דמה שטענ' הלבנ' שא"א לב' מלכי' להשמש בכתר אחד אין הכוונ' על השימוש הלבנ' בליל' דאין זה תשמוש בכתר אחד כיון שלכל אחד זמנו מיוחד אלא הכוונה היא לפי שאין גלגל הירח היא במשקל גלגל השמש הקבוע לעול' ביום למעל' מן הארץ אבל הלבנ' רוב הפעמים היא משמשת אף ביום בתחילת החודש ובסופה וזה הוא טענ' הלבנ' שא"א שתשמש ביו' עם החמ' בכתר אחד שלא יוכלו הבריו' לסבול האור הגדול משניה' והי' ראוי שתתמעט א"ע ולא תאיר ביום כלל בתחום שאינ' שלה אלא בליל' שהוא תחום שלה ולפיכך אמר לה הש"י שתתמעט א"ע לגמרי אפילו בליל ולא תאיר אלא מאור השמש המאיר בה והיינו דאמר הש"י אני גרמתי לה לכנוס בתחומו של חבירו דהיינו לפי קביעת הגלגל של הלבנה נמצא שכל טענות הלבנה הי' בגרם הבריות וצריכים כפרה:

ויברך אותם וגו' פירש"י לפי שמחסרי' אותם וצדין מהם ואוכלי אותם הוצרכו לברכה וכו' נראה דקשי' לי למה לא מצינו ברכ' ביום ו' בבהמות וחיות אלא כיון דכתב בפ' עקב ובירך פרי בטנך ופרי בהמתך והיינו בקר וצאן ושאר בהמות הנכנעי' ת"י אדם והם נכסיו ותלוייי' בצדקות האד' שיברכיהו ה' בבהמותיו הנכנעי' תחת יד אדם אבל דגים שבים שאינ' נכנעי' תחת יד אדם הוצרכו לברכה לפי שצדין מהם וז"ש רש"י ואף החיות הוצרכו לברכה וכו' והיינו ר"ל החיו' היער המורדי' ואינ' בכלל פרי בהמתך וגם צדין מהם במצודות החיות אלא מפני הנחש וכו' ולולי דברי רש"י ז"ל הי' נרא' דלאו דוקא

נחש אלא כל החיות שיש להם אדם הממיתין בני אדם שאחז"ל בשבת דף קכ"א שמצוה להרגן כ"ש שאין תועלת בריבוי כדכתיב פן תרבה עליך חית השדה לכך לא ברכן:

לכם יהי' לאכל' ולכל חית הארץ וגו' פירש"י השו' להם וכו' והוא בסנהדרין דף נ"ט ופריך שם הא דכתו' ורדו בדגת הים וכו' קשה לכאור' הא לא נשמע שנאסר להם אלא חית הארץ ומנ"ל שנאסר להם דגי' וצ"ל כיון דכתוב גבי נחש וגם דגי הים בידכ' נתנו והדר כירק עשב משמע בתחלה הי' אסור להם דגי הים:

את כל ירק עשב לאכל' ויהי כן לפי משמעו' רש"י בכאן ובסנהדרין שהשוי אדם ובהמ' בין פרי עץ ובין בירק אינו מובן מש"ה יהי כן וצ"ל לפמ"ש רש"י שכל הזרעי' ואילנות עומדי' על פתח הקרקע ולא צמחו עד שיתפלל אדם על הגש' ואז יצאו בקומתן והיינו דכתיב שלאחר שהתפלל על הגשם אמר לו הש"י הנה נתתי לכם וגו' ואח"כ יצאו בקומתן והיינו דכתו' ויהי כן והנ' לפמ"ש התוס' בסנהדרין שם שלא נאסרו לאד' אלא נטני' נשמ' מכל חי א"כ מה מקש' שהמלאכי' הי' צולין לו בשר הלא המלאכי' לא הוזהרו על נטילת נשמה וצ"ל מדלא אמר שהכינו לו בשר וצלין לו משמע דהי' לו בשר מוכן:

נעשה אדם וגו' כתב הרמב"ן דהיינו הגוף מן האדמ' והנשמ' מן השמים ונראה לפרש יותר שנפש רוח ונשמ' של האד' הם כל העולמות העליונו' הנאצלי' והנבראי' והנעשי' כי כולם לא נבראו אלא בשביל האד' לכך הי' אדם קוד' החטא למעל' מהם וכן יהיו לעתיד כמ"ש חז"ל עתידי' צדיקי' שיאמרו המלאכי' לפניה' קדוש וכן כל השרי' הממוני' עניה' ועל האומות כמ"ש בסוף דניאל כולם תלוים במעלו' ישראל ועתידין להכנ' מפניהם ואמר הש"י לכל העולמות שכל אחד נותן חלקו בא' והיינו דכתוב וירדו בדגת הים כי כולם יש להם שרי' למעלה וכשאד' בתקונו כראוי הוא מושל על כולם:

יום הששי: במסכתא שבת דף פ"ח אמר ריש לקיש תנאי התנה הקב"ה עם מעשי בראשית אם יקבלו ישראל את התורה וכו' ובתהלי' סי' ע"ה כי אקח מועד אני משרים אשפוט וגו' נמוגי' ארץ וכל יושבי' וגו' פי' רש"י נמוכי' ארץ מפני התנאי שהתנ' וכו' ע"ש יש לפרש מ"ש כי אקח מועד ע"פ מ"ש שם משה להוסיף יום א' מדעתו והסכים הקב"ה על ידו דלא נתנה תורה עד שבת הרי שבאותו יום הי' נמוגי' מפני שעברו על התנאי אבל כיון שהסכי' הקב"ה ע"י נתקיי' התנאי וז"ש אקח מועד שהוסיף מדעתו משה זמן אני משרים אשפוט שהסכי' הקב"ה ע"י וז"ש שם ארץ יראה ושקטה וכו' שבתחילה יראה שלא יקבלו ביום ו' ושקטה בשקבלו ביום ז':

ויכל אלהים וגו': פירש"י באת שבת באת מנוחה ונשנ' המלאכ' ובזוה"ק אמרו כל שיתא יומא ביומא שביעא תליא וכו' ובזה מובן הא דאמרו וביום הששי תנאי התנה הקב"ה

במעשה בראשית כנ"ל וקיי"ל דבעינן תנאי קוד' למעשה והרי כבר נבראו כל מעשה אלא כיון שעדיין לא נברא מנוחה הי' כולם תלוי' ועומדים עד יום השביעי והוי שפיר תנאי קודם למעשה ויש לפרש בזה הא דמקשה בביצה דף ט"ז ע"ב לא ליענשו גוים עליו פירש"י ואנן אשכחן שחזר הקב"ה להענישן על התורה ועל המצו' ואף דלא מצינו בפירוש העונש על השבת אלא שבזה תלוין כל התורה שכיון שלא הי' יודעים משבת סברו שהי' מעשה קודם לתנאי ובטל התנאי ומשני שבת אודיעינהו.

ויברך אלהים את יום השביעי וגו' בביצה דף ב' ע"ב בתוספ' ד"ה והי' ביום הששי וכו' תימא דכאן משמע דהמן לא הי' יורד ביו"ט וכו' והא אמר ויברך ויקדש ברכו במן שבשבת לא היה יורד אבל ביו"ט הי' יורד וכו' ועי"ל דאפי' הי' יורד ביו"ט מ"מ ביו"ט שחל להיו' בערב שבת לא הי' יורד וכו' ע"ש וצריך להבין דנהי שלא הי' יורד ביו"ט בשביל שבת למה לא הי' יורד בשביל יו"ט עצמו כדאי' במדר' ובמכילתא שהביא התוס' שם לא יהי' בו לרבות יו"ט שלא ירד בו מן וכו' ונראה דכיון שירד המן בערב יו"ט לצורך שבת שאחר יו"ט והי' יכולין לאכול ביו"ט זה המן שירד על שבת אכתי הוי יריד' ביו"ט לצורך שבת אך לפ"ז נראה דא"צ לדחוק כלל דבאמת דבכל יום הי' יורד לשתי סעודות סעוד' ליו' וסעוד' אחד ללילה וכיון שהי' הכרח שירד מעיו"ט על סעודת ליל' של מוצאי יו"ט הרי כבר הוו יכולין לאכול סעודה זו ביו"ט שחרית א"כ אם היה יורד ביו"ט שחרי' על סעוד' שחרי' הוי כיורד ביו"ט על סעודת הלילה של חול לכך הוצרך לרד גם סעודת שחרית של יו"ט מעיו"ט א"כ אין עיקר כ"כ קדושת יו"ט שלא היה אפשר לירד לצורך יו"ט עצמו אבל בשבת כיון דאמרינן במס' שבת דף קי"ח מי שיש לו י"ד סעודת לא יטול וכו' ומקשי והא חמסרי הוי ומשני מאי דבאית למיכל באפוקי שבת' אכלי בשבתא ופירש"י שיאכלנו סמוך לערב ולא יצטרך לאכול עוד בליל' הרי דבמדבר שלא ירד המן בע"ש אלא שיעור ד' סעודות כדכתיב הנני נותן לכם ביום הששי לחם יומים ע"כ כיון שכבר נצטוו על ג' סעודות משלשה פעמי' היום ע"כ הי' אוכלין סעודה של מוצאי שבת בשבת סמוך לערב ושפיר היה יכול לירד בשבת סעודות שחרית וסעודות ערב וכיון שלא ירד אפילו לצורך עצמו הרי קדשו בזמן ועמ"ש לקמן בפרשה בס"ד: ונראה הא דאחז"ל כל המתפלל ערב שבת ואומר ויכולו נעשה שותף להקב"ה ובמקום אחר אמרו כל השומר שבת כהלכתו נעשה שיתף להקב"ה משמע ששומר שבת וכל דיניו ופרטיו נראה הא דאמר ויכולו נעשה שותף היינו שנעשה שותף באותו מנוחה שהי' העולם חסר ונשלם בו מעשי בראשית אבל השומר שבת כהלכתו נעשה שותף בכל מעשי ימי בראשית:

וז"ל המדרש ילקוט ויהי בוקר יום הששי זו שעה שמוסיפין מחול על הקודש ובה נגמרה מלאכת העולם דאמר ר' סימן ע"כ כתיב הששי ע"כ מונין לברייתו של עולם מכאן ואילך מונין מנין אחר נראה דס"ל כפי' השני של רש"י שאף הקב"ה הוסיף מחול על הקודש דהיינו שלקח מיום הששי והוסיפו על יום השב' וכיון דבאותו שעה שהוסיף היתה מנוחה וז"ש ולה נגמרה מלאכת העול' ויש לפרש בזה מ"ש דהמע"ה בתהלי' סי' קל"ט ימים יצרו ולא אחד בהם ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיה' אספרם מחול ירביון הקצותי ועודי עמך פירש"י ולא אחד בהם היינו שבת ואמר ולי מה יקרו רעיך אל היינו אותם צדיקי' הנעשי' שותפים להקב"ה במעשה בראשי' ואמר מה עצמו ראשיהם שהם מוסיפין מחול על הקודש והיינו דאמר אספרם מחול ירבון שמנין ימי השבתות הם יותר על מנין ימי החול והיינו הוספה מחול לקודש בערב שבת ואמר הקיצות ועודי עמך על ההוספה שצריך להוסי' במוצאי שבת כמו שאחז"ל שדרשו משבתון שבת קודש וכתו' שבת שבתון יהי' לכם דהיינו שבתון היא הוספה והיינו דכתוב הקיצות שככ' כלה שהוא לשון קץ ועוד עמך היינו התוס' של מ"ש לאחר הקץ וסוף של יום השבת ומצינו עוד היא לשון תוס' כמו לא על איש ישים עוד ובזה א"ש טפי כל המתפלל בערב שבת ואומ' ויכולו היינו שמוסי' ערב שבת על הקודש ובאותו שעה נגמר מעשי בראשית על ידי המנוחה ונעשה שותף לזה המנוחה ויש לפרש בזה סיפא דקרא אם תקטל אלהי רשע ואנשי דמים סורי מני אשר יומרוך למזומה נשוא לשוא עריך ענינו כי רשעי אנשי דמי' יניקתם ממזל מאדים כדאי' בשבת דף קנ"ו האי מאן דנולד במזל מאדי' יהא גבר אשיד דמא וכו' וידוע דמזל מאדים משמש תחילת ליל שבת בסדר כצנ' שחל"ם והם מנשאים א"ע וממירי' הטוב ברע באמר' שכונה ה' מלאכת' בתחילת ליל שבת במזל מאדי' והיא אך שוא שהי"ת שונא אנשי דמים כדכתוב אנשי דמים ומרמ' יתעב ד' והיינו דאמר אנשי דמים סורו מני אשר יומרוך שהם ממירי' קדושת יום שבת ברע וזה אשר יומרוך למזימה ומנשאים, לשוא עריך:

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם וכבר כתבנו בזה לעיל ולפי פשוטו יש לפרש מ"ש בהבראם הוא מ"ש דהמע"ה כי אראה שמיך מעשי אצבעותיך וגו' מפני שטבע האדם שיתפלא על דבר חדש ואומר ראה זה חדש הוא אבל על דבר שהורגל בו כמו בריאות שמים וארץ ושמש וירח וכיוצא בהן לא יתפלא בהן אבל האמת אינו כן כי כל הטבעיים הם מקבלים מהש"י השפע בכל רגע ואם ח"ו יצוייר העדר השפע רגע אחת יתבטלו כל הנמצאים והי' כלא היה ואין הפרש בין תחיל' הבריא' לקיומם וזש"ה כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד כשם שתחילת הוויית' הי' ע"י אמירתו כך עמידת וקיומם הם

ע"י צווי וכן היא אומר יהללו את שם ה' כי הוא צוה ונבראו ויעמידם לעד לעולם והוא ממש כמו הבריאה וכן הוא באדם שבכל יום הוא ממש ברי' חדשה וע"ז תקנו כל ברכ' השחר כמ"ש המ"א רס"ד בשם הרשב"א ויש לפרש בזה מ"ש ד"ה ע"ה ה' אמר אני אני היום ילדתיך וגו' שבכל יום יהיה בעיניך כאלו היום נולדת וזהו שתקנו המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית כאמו' לעושה אורים גדולי' וכו' דכתיב עושה ולא עשה שבכל יום כאילו עושה אותם מחדש וז"ש אלה תולדות וגו' שכל התולדו' נבראים מן השמים וארץ הם כאילו ביום עשות ה' וגו' כנ"ל:

וייצר ה' אלהי' את האדם עפר מן האדמה וגו': ועיין פירש"י ולפי פשוטו יש לפרש כי האדמ' עצמה כלולה מארבע יסודות רוח ואש מים ועפר ועפר הוא האחרון שבכולם וכל בחינת גוף האדם הוא גרוע מגוף הבהמה וכן גוף הבהמ' גרוע מגוף הצומח ומטעם זה חיות ומזונות אדם מן הבהמה ושניה' ניזוני' מן הצומח ומקבלין חיות ממנו לפי שהחומר של האדם והבהמה גרוע ושפל יותר מחומר שבצומח ע"כ הם מקבלים חיות ממנו אבל בבחינת נשמת האדם מעלה את כולם ולכך טומאות מת האדם מטמא יותר מן הבהמה ובהמה מן הצומח ויפח באפיו נשמת רוח חיים מפני שהחיות שבאדם הוא כלולה ג"כ מן נפש רוח ונשמה והאדם נברא מכולם והיא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה תחתון מכל הבריאי' ועליון מכולם וכשהיא זוכה היא מתעלה למעלה ממלאכי' וכמש"ה כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל והוא חכמתו שהאציל ה' עליו ואם ח"ו יורד יורד למטה מכולם ואמר ויהי האד' לנפש חי' מפני שאחז"ל אין אדם עובר עביר' אא"כ נכנס בו רוח שטות והיא שמסתלקת חכמתו ממנו שהוא בחינות נשמה שאינה יכולה לסבול התאוה הרעה והוא הטובה הגדולה לאדם שלא יפגום בהנשמה וז"ש חז"ל לאחר החטא הניח הקב"ה ידו עליו ומיעטו ר"ל שנסתלק ממנו חכמתו ומיעט השגתו באור העליון ויש לפרש בזה הפסוק אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפיך וגו' ר"ל שנברא מן הקדם שהיא הנשמה העליונה ומן האחור שהוא הגוף השפל מכולם ותשת עלי כפיך הוא שהניח ידו עליו ומיעטו בהסתלקות חכמתו ויש לפרש בזה הפסוק במשלי ט"ז איש תהפוכת ישלח מדון ונרגן מפריד אלוף מפני שכוונת הבריאה היא שהנשמה תהי' למעל' מן הכל והיא קשורה בשרשה העליון שהוא חלק אלהי ממעל והרוח למטה ממנו קשורה בנשמה והנפש ברוח והגוף בנפש ואז יכול להתקיי' כולן להתדבק באור פני מלך חיים אבל כשאדם חוטא בתאות הגופניו' נקרא איש תהפוכ' שהגוף עולה למעלה מן הנפש ומן הרוח כמש"ה ועונותינו רבו למעל' ראש וגו' ואז הנשמה אינה יכולה לסבול ומסתלקות עד לשמים הרי הוא משלח מדון בין הרוח והנפש ומפריד אליפו של עולם

ממנו שהוא החכמה המאלפת ומלמדת את האדם ורמז לזה שמילת נרג"ן הוא ר"ת נפש רוח גוף נשמה שהוא תהפוכת הגוף למעל' מן הרוח והיא מה שכתב ביום אכלך ממנו מות תמות כי האמת רמז לחיים כמ"ש חז"ל בעיר ששמה קושטא וכשמפריד האלף נשאר אותיות מת וזש"ה ויהי האדם לנפש חי' אפילו בחינת נפש שבו היא דבוק באור פני מלך חיים:

וייצר ה' אלהים את האדם וגו': אחז"ל וייצר בשני יודין אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי והענין הוא הקב"ה ברא את האדם במשקל היצ"ט והיצה"ר וביד האדם להגביר היצ"ט על היצה"ר עד שיתהפך היצה"ר ג"כ לטוב כמ"ש בכל לבבך בשני יצריך וכו' ונעשה משניהם לב אחד ואז ישכון לבטח ובזה יש לפרש מ"ש שה"מ ע"ה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ ע"פ מ"ש ראשית חכמה כי שלשה מדריגות באהבה ממ"ש ב"פ ותצא דינה בת לאה וגו' הבחינה ראשונה היא ויאהב את הנער' וגו' בחינה ב' ותדבק נפשו וגו' בחינה ג' ולא אחר הנער לעשות את הדבר כי חפץ וגו', ומזה נלמד מצות אהבת הש"י ודבוקתו וחפצו בעבודתו יתברך ואחז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום כי כפי גבורו היצ"ט כן יתגבר היצה"ר כנגדו כמ"ש כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו אבל מה שאמרו כל הגדול מחבירו ולא אמרו כל הגדול סתם הוא ע"ד שאחז"ל ב"פ כבלע רשע צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע וה"נ כל הגדול מחבירו ואינו גדול ממש אז יצרו מתגבר עליו אבל אם היא גדול ממש אז גם היצה"ר נתהפך לטוב וזהו בבחינת אהבה כשמגיע למידת חפץ כנ"ל וז"ש אם תעירו לבטל כשהוא בחינת אהבה ואם תעוררו שהוא לשון כפול וחזק שהיא במידת הדבקות עד שתחפץ למעלת החפץ בטל הרע לגמרי ואינו מסית רק לטוב ואז נאמר בו אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב כמו שיבואר אצלינו בהרבה מקומות אבל אם ח"ו נוט' למדת הרע אין קץ לרעתו כי מדת היצה"ר להאבידו משני עולמות כמ"ש היא היצה"ר היא המלאך המות ומה שישית האדם שישמח בהוללות ותאוות העוה"ז אינו מידתו כי שמחת האד' לפי שע' היצה"ר מצר בו כי יודתו רע גמור ואינו סובל שמחת העבירה אלא כדי להשחיתו באחרונה מהעוה"ב שהיא טובה גמורה אבל מציר היא לפי שעה ולכך אמרו כיון שעבר עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר ר"ל שיצה"ר אינו מסיתו ואין לו הנאה בעבירה כשעה ראשונה ונעשה רצונו לעשות רע גמור עד שמשחיתו לגמרי ח"ו אבל בתחילה כשעושה עבירה שניהם מצורי' היצ"ט מציר על העבירה וגם היצה"ר מציר על שמחנו באותו שעה וז"ש אוי לי מיצרי אוי לי מיוצרו ולא אמר אוי לי מיוצרי אלא שהוא מציר מצד שניהם אבל אחז"ל אילמלא הקב"ה עוזרו וכו' וז"ש קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וגו' ולא

אמר ואמץ אלא שלא יאמר האדם שאם יתחזק היצ"ט יגדל עלי המלחמה מן היצה"ר כמ"ש חז"ל כל הגדול מחבירו וכו' כנ"ל ושמא לא יוכל לעמוד במלחמ' הגדולה הזאת ע"ז ואמר קוה אל ה' וחזק בעבודתו ואף שיאמץ לבך שהוא לב של היצה"ר ג"כ נגדיך קוה אל ה' שתבוא למדרגה גדולה בעז"ה:

עפר מן האדמה פירש"י נטל עפר ממקום שנאמר בו מזבח אדמ' וכו' ובגמרא אמרו ראשו מא"י וידיו ורגליו מח"ל ויש לפרש בזה מ"ש דה"מ ע"ה כי סבבוני כלבים עדת וכו' הקיפוני כארי ידי ורגלי שהוא גלגול מאדם הראשון והאומות שהם תחת שרים של ח"ל הם בחינות ידים ורגלי' של א"ה ע"כ אמר שהאומות מקיפי' אות' מכל צד

ומעץ הדעת טוב ורע וגו': כי ביום אכלך ממנו כבר אחז"ל וכן פירש"י בתהלים כי יומו של הקב"ה הוא אלף שנים שחי אדם הראשון כי בתחילה קודם החטא היה בבחינה עליונה שהיום הוא אלף שנים ויש לפרש בזה מ"ש דהע"ה טוב יום בחצריך מאלף שדוד המע"ה הי' גלגול מאדם הראשון וויתר לו שבעים שנה שהיה חסר לו מאלף והיינו שאמר דהע"ה אף שנתקיים בו יומו של הקב"ה שהיה אלף שנים אע"פ כן טוב יום בחצריך ויבואר עוד במקום אחר ויש לפרש עוד ביו' אכלך היא מ"ש הושע לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאינו כי עיק' התשובה שיכיר גודל הח' שהוא קשה מן העונש שהיא רפואה לו וכן המיתה שנגזר על אדם הראשון רפוא' לו מן החטא וז"ש דהע"ה העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור ר"ל שהשאול וירידת הבור הוא חיות הנשמה כדי שתעלה למקורה העליון שנאצלה ממנו וזש"ה הן בעונותיכ' נמכרת' וגו' ר"ל שהמכיר' אינה בשעה שגלו מארצם אלא כבר נמכרו בשעת עונם והגלות היא רפואה להם וז"ש לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר ויזכיר לו יום המיתה ולא אמר יזכור לו המיתה ר"ל שיזכור לו שיום החטא היא עיקר יום המית' והמיתה שבאה אח"כ היא רפואה לו וז"ש ביום אכלך ממנו מות תמות ר"ל עיקר המיתה הוא ביום אכילה ויש עוד לרמז בזה משחז"ל כי המלאך המות זורק בו ג' טיפין אלו הם בחינת הכבוד והקנאה והתאוה שמוציאין את האדם מן העולם והם באים מן הרע של עץ הדעת שהיה בו ג' בחינת אלו ע"כ הוא מאכיל אותם את האדם קודם מותו וירמז בזה שאמר ביום אכלך ממנו מות תמות שביום המיתה מאכילין אותו ממנו ולכך נתקללה הנחש בג' בחינ' האלו על גחונך תלך היא בחינת השפלות היפוך הכבוד ועפר תאכל היפוך התאו' כמ"ש חז"ל שבכל אכילת' טועמת טעם עפר ואיבה אשית היפוך הקנאה וז"ש חז"ל ויצו ה' על האדם שלוה על ג"ע וע"ז וש"ד שהם בחינ' ג' אלו כי ע"ז היא בחינת הכבוד כמ"ש כל המתגאה כאילו

עובד ע"ז ודוחק רגלי השכינה וג"ע היא בחינת התאוה וש"ד היא בחינת הקנאה והשי"ת יצילנו מהם:

ויהיו שניה ערומים וגו': ולא יתבוששו ענינו כי קודם החטא הי' גופו רוחני זך ולא רע כלל ולא שייך ביה בושה כלל משא"כ אחר החטא שנתגשם הוצרך לכסות ערותם ועוד כי אמר הכתוב החכ' עיניו בראשו והיינו שמחשבתו דבוקה בשורש נשמתו למעלה וכ"ש קודם החטא לא נחשב בעיניו עניני עוה"ז כלל וזש"ה במעלות הש"י המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמי' ובארץ דאף שהשי"ת הוא עילת כל העילו' אעפ"כ במקום גדולתו אתה מוצא ענוותנותו שהיא משפילי לראות בשמים ובארץ והטעם כי אפילו שמי השמים לא יכלכלוהו והכל לפניו כחושך כמ"ש בזוהר בפ' ישית חושך סתרו שאפי' העולמות העליונים שהוא מסתתר בהם אינם הוא קמי עילות כל העילות ואין לעשות שיעור וגבול בין עליוני' לתחתונים כיון שאין סוף ואין חקר לתבונתו כי בדבר שיש לו סוף יתכן בו חילוק בין גדול לקטן אבל באין סוף הוא שוה ומשוה בין קטן לגדול והכל כאין נגדו וזש"ה אל מי תדמיני ואשוה יאמר קדוש ר"ל כל מי שמדמה אליו בין קטן ובין גדול הכל שוה נגד השי"ת וזש"ה המשפילי לראות שמחמת גבהו אין חילוק בהשגחתו על השפל בין בשמים ובין בארץ הכל שוה נגדו וזש"ה ידע מה בחשוכא ונהורא עמי' שריה לפי שבריאו' עיני האד' יוכל לראות ממקו' החושך למקום האור אבל ממקום האור למקום החושך אינו יכול לראות אבל הש"י אף שנהורא עמי' שרי שהוא אור הגנוז ונעלם ונסתר מכל אעפ"כ היא רואה מה בחשוכא שכל העולמות הם חושך כנגדו ומשגיח עליהם אבל אדם קודם החטא כיון שהי' עין שכלו בעולמות העליונים לא ידע מה בחשוכא בעולמות התחתונים ולא היה חשוב בעינו עניני עוה"ז להתבושש מפני שהוא ערום אבל אחר החטא שנתמעט שכלו כמ"ש חז"ל ותשת עלי כפיך שהקב"ה מיעטו דהיינו שמיעט שכלו ונתעורר בו תאות עוה"ז ידע כי ערום הוא:

ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו וגו' ענינו מפני שאיסור עץ הדעת שהיה מעורב בו רע בטוב והיא מה שפירש"י שהארץ חטאה שהוציאה עץ עושה דלא כמ"ש הש"י עץ פרי לפיכך כשנתקלל אדם נפקדה גם הוא על עונה כמו שמבואר לעיל אלא שבשאר אילנות הי' הקלקול בעץ ולא בפרי משא"כ בעץ הדעת שהיה רע בפרי עצמה וזהו שאמר הנחש לא תאכלו מכל עץ הגן שבכולן יש בחינת הרע שנעבדה בהן עבירה שלא הוציאו כמו שצוה הש"י והשיבה האשה מפרי עץ הגן נאכל ר"ל שהחטא לא היה אלא בעץ שלא הוציאה כראוי אבל הפרי הוא מתוקן משא"כ בעץ הדעת שהפרי מעורב בה רע ועיין בפרשת אמור בפסוק ולקחתם לכם פרי עץ הדר כי אח"כ נתקן הפרי ואחז"ל

שהיא אתרוג ונבחר למצוה שהיא פרי עץ הדר ורמז לדבר כי אם תסור מעץ הדעת מספ' רע דהיינו העיי"ן של דעת ומן התי"ו ריש"ש נשאר עץ הדר ואדרבה היא מבחר יותר כי טעם עצו ופריו שוה כמ"ש כנ"ל ולא נעבדה בו עבירה ויש לפרש מפני שאמר הקב"ה מכל עץ הגן אכול תאכלו דהיינו לא מפני שהוא רשות בלבד כ"א גם מצוה שהם ניתקנו ע"י אדם כמו שיבואר לפנינו בס"ד וביותר קודם החטא שהי' תיקן גדול באכילתו והנחש ידעה מזה והסיתה בתחיל' שלא לאכול מכל עץ הגן וז"ש אף כי אמר אלהים לאכול אפ"ה לא תאכלו כדרך היצה"ר שלא יוכל להסית אתו בדבר שהוא רע לגופו ולנשמתו נוח לו יותר כמ"ש בפ' וייצר וגו' אבל היא לא שמעה לה בדבר זה ואמרה מפרי עץ הגן נאכל ואח"כ הסיתה לאכול מעץ הדעת בדבר שהנאה לגוף לפי שעה:

ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותון כי יודע וגו' יש לפרש מה שקבלה האשה דברים אלו להכחיש דברי הש"י ח"ו אלא הענין הוא משחז"ל כל המוסיף גורע שהוסיף אדם הראשון איסור הנגיעה בו וצריך להבין מה זה גירעון הלא כל המצות הוסיפו חז"ל משמרת וגדר כמו שאסרו הנגיעה בחמץ בפסח דלמא אתי למיכל מני' וכיוצא בו אלא עיקר הגירעון הוא שבאמת בנגיע' אין בו מיתה והיינו דאמר פן תמותין בלשון ספק היינו שמתוך הנגיעה תתאוה לאכול וחשש שמא תבוא לידי אכילה שיש בו מיתה וז"ש פן תמותין ר"ל פן תבוא לידי מיתה אבל הי' גירעון בדבריו שהי' לו לומר בנגיעה פן ובאכילה מיתה ממש והיא כלל שניהם יחד והי' מקום לאשה לטעות דלשון פן קאי גם על אכילה והיינו משום שאחז"ל על פסוק ויצו ה' על האדם מכל עץ וכו' שנרמז בזה ע"ז וג"ע וש"ד ושאר ז' מצות והנה קודם החטא שלא שלט בו היצה"ר ולא עלה בלבו תאות העוה"ז אין שום ספק שלא ישמע ציווי הש"י עד שחטא ונתעורר בו תאות עוה"ז יצרו היה מתגבר עליו כמ"ש חז"ל אילמלא הקב"ה עוזרו וכו' וזה שהטעה אותה הנחש באמרה מ"ש הקב"ה בלשון פן קאי על אכילה שגם באכילה עצמה אין בו מיתה אלא שע"י האכילה נכנס בה תאות העוה"ז לידע בין טוב ורע כמ"ש לעיל שהשי"ת אף שהיא עילת כל העילות מ"מ השגחתו על התחתונים להיטיב בעניני העוה"ז מה שלא הי' באדם קודם שחטא שלא ידע בעניני העוה"ז כלל כמ"ש בפ' ויהי שניה' ערומים והנחש אמרה שישארו במעלות עליוני' רק שתוסיף לידע גם בעוה"ז הטוב והרע וז"ש הנחש והיתם כאלהים יודעים טוב ורע ואיכא למיח' שתתאו' לידע לעשות שאר עבירו' כגון ע"ז וג"ע וש"ד שיש בהן מיתה כמו שאחז"ל אזהרתן זו היא מיתתן וז"ש דחפה עד שנגעה ואמרה הנחש כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה ר"ל כשם שאמר לשון פן בנגיעה שאינו אלא גזירה שמא יאכל כך קאי ל' פן גם על אכילה שאין אכילה עצמה איסור אלא

כיון שיודע אלהים כי ביום אכלך ממנו תדעו בין טוב ורע בעניני עוה"ז ותעברו על ע"ז וג"ע וש"ד אבל לעולם הברירה בידכם שתאכלו ולא תעברו על העבירות שיש בהן מיתה ולא תמותין עוד יש לפרש כי כבר כתבנו מ"ש הקב"ה אכל תאכל שהוא לשון כפול מפני שיש מצוה באכילתו ויש להבין הענין יותר ע"פ זה השלחן אשר לפני ה' שלחנו של אדם מכפר עליו ואמרו כל היושב בתענית נקרא חוטא שנאמר בקרבך קדוש ועניני היא כי יש באכילה גשמיות גם אכיל' רוחניו' כמ"ש במן לחם שמי' שהמלאכי' אוכלי' אותו והיא מש"ה והאכלתי' נחלת יעקב אביך ואמרו עוד חז"ל תלמידיו של אברהם אוכלין בעוה"ז ונוחלין לעוה"ב ענינו שבאכילתו נוחלין לעוה"ב שהיא נחלת יעקב שאין לו מצרים והראי' ע"ז שאמרי חז"ל מצוה להביא אש הדיוט לכפר על קטרוג הקרבן אם אדם חטא בהמה מה חטאה הרי יש תיקון לבהמה יותר באכילתה יותר מהבאתה לקרבן וכמ"ש במקום אחר שעיקר תיקון הצומח והחי באכילת האדם שעולה למדרגת מדבר וניתקנת בו כמ"ש בסוף קדושין שאמרו מעולם לא ראיתי צבי קיץ וארי סבל והם מתפרנסים שלא בצער אלא שהרעותי את מעשי וכו' ענינו שהצומח שמח באכילתו החי שזו תיקונו שעולה למדרגות החי כמ"ש בפ' בלק בפ' כלחוך השור וגו' וכ"ש שהי' ראוי שפרנסת האד' יבוא בנחת כי כולם יצפו לאכילתו רק כיון שאינו אוכלו בכוונה הראוי הוא מקלקלו יותר ע"כ היא בורח ממנו וצריך האדם לרוץ אחר פרנסתו וזה בשביל שהרעותי את מעשי קפחתי פרנסתי א"כ אדם קודם החטא בודאי תיקון גדול הי' באכילתו וזה אכל תאכל רק אכילת הגוף דהיינו גשמיות ואכילת הנשמה שהיא רוחניות והוא לחם שהמלאכים אוכלים והי' מתוקן ע"י אדם יותר שהאדם היה במעלתו קודם החטא יותר מהמלאכים כמ"ש אחז"ל שאדם קודם שחטא המלאכים היו צולין לו בשר וז"ש כי ביום אכלך ממנו מות תמות לשון כפול כמ"ש האר"י ז"ל שכל היורד מעולם העליון לעולם התחתון נקרא מיתה וז"ש מות תמות מיתת הנשמה ומיתת הגוף אבל הוא אמר לחוה פן תמותין ולא כפול ואפשר לומר דמ"ש לחוה לא תאכל ולא תגע כיון בנגיעה ואכילה כמו שמצינו שאמר הכתוב וכל קודש לא תגע והיא אזהרה על אכילה כמ"ש חז"ל ולגבי רוחניות קרוי אכילה גשמיות בלשון נגיעה ולכך לא הוצרך לכפול מות תמותין דמ"ש פן תמותין קאי על שניהם על הנגיעה ועל האכילה וחוה טעתה וסברה שהיא נגיעה ממש ואפשר לומר עוד דמה שלא כפל דסבר דלגבי אשה לא שייך מיתה רוחנית כמ"ש המ"א סי' תר"י דאין הנשי' יכולין להיות כמלאכי' דעיר גברים ע"ז אמר הנחש לא מות תמותין כיון שלא אמר בלשון כפול אין כוונתו על מיתת הגוף אלא שיפלו ממדרגתו שהי' יותר ממלאכי' למעלה מהם ויביא רק למדרגות המלאכים וז"ש והיתם כאלהים

שאף שיפלו ממדרגתו תהי' במדרגת המלאכי' שגם הם יודעי' טוב ורע אבל לא מיתת הגופניות ויש לפרש מ"ש כל המוסיף גורע לפי שהקב"ה אמר ביום אכלך ממנו ולא תיכף באכילתו מיד אלא באותו יום והיא הוסיף להזהיר אותה מיראה שתמות מיד ומזה באו המכשול שדחפה אותה הנחש כפי' רש"י שאמר כשם שאין מיתה בנגיעה וכו' ואלו הי' אומר ביום אכלך לא הי' מזה ראי' שלא מתה מיד וי"ל דהיינו נמי טעמא שאמרה הנחש כי ביום אכלך ממנו והייתם כאלהי' והיינו שיהי' במעלות המלאכי' שעיקר דעתה הי' שחוה חסית את האדם בזה שיהי' כאלהים אף שיראה אדם שהוא אכלה ולא נעשתה כאלהים לכך אמר ביום שלא יביא מעלה זו מיד אלא באותו יום:

ויתחבא ויאמר לו איכה וגו' את קולך שמעתי וגו' הענין מה שנחב' אדם וכי לא ידע שא"א להסתי' כמש"ה אנה מפניך אבר' וגו' ויותר יפלא מ"ש את קולך שמעתי וגו' וכי תשובה הוא זו להש"י שנסתר מפניו ונראה מפני שכיון שנתגש' והי' ערום אחז"ל שהערום לא יתרום מפני שאינו יכול לברך ואחז"ל תפלה עד שיכסה את לבו מפני שהוא מדבר לפני המלך וכ"ש לשמוע קול הש"י ע"כ אמר שהתחבא בין אלנות מפני ששמע קול הש"י ונתכוון לכסות גופו וז"ש קולך שמעתי בגן לכך הוצרכתי להחבא ולכסות את גופי:

ויאמר האדם האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ וגו': שמילת היא מיותר ואפילו לפי מה שפירש"י דמ"ש האשה אשר נתת עמדי שכפר בטובה מ"מ לא הל"ל אלא אשר נתת לי וגו' ולפי פשוטו יש לפרש שהש"י שאל אותו ב' שאלות מי הגיד לך שאלה אחת ועוד שאל לו המן העץ ובאמת הי' הדבר כן היא שאכלה וידעה שהם ערומי' הגידה לו שהם ערומי' וזה שהשיב האשה אשר נתת עמדי הגידה לי ועל השאלה השני' המן העץ השיב לו היא האשה אשר הגידה לי היא נתנה לי וכן משמע מדאמר הקדוש ברוך הוא מי הגיד לך ולא אמר מנין אתה יודע משמ' שבאמת שהיא הגידה לו ועוד יש לפרש ע"פ מה דא' בסוטה דף ט' ע"ב פירש"י בפ' הנחש השיאני שהיא לשון נשיאון שגרם החטא הוא שבא על חוה קודם שבת ואכלה פגה כמשאז"ל בדוד המלך ע"ה ראוי' היתה בת שבע וכו' אלא שאכלה פגה וזה גרם לו אכילת עץ הדעת קודם שנתברר מן הרע שבו אבל טענת אדם הי' שהרי אסרו חז"ל היחוד חתן וכלה כשהיא נדה משום דחתן יצרו תקיף וז"ש האשה אשר נתת עמדי שנתייחיד עמי הוא גרם שאכל מן העץ ולפ"ז פי' היא נתנה כלשון חז"ל בכמה מקומות היא הנותנת שעי"ז בא לידי אכיל' ויש לפרש מ"ש כי שמעת לקול אשתך ותאכל שהוא תשובה למ"ש האשה אשר נתת עמדי שהיא הסיתו לבוא עלי' כמ"ש הנחש השיאני כנ"ל והוא שאמרו יותר מה שהאיש רוצה

לישא אשה רוצה להנשא וכן אמרו ביבמות דף פ"ה שהיא מרגילתו לזה אמר כי שמעת לקול אשתך שלא הי' לו לשמו' לה לבוא עלי' בזה יש לפרש מש"ה גם בלא דעת נפש לא יטוב ואץ ברגלי' חוטא ענינו כי לולי שנתנה כבר כח בנחש לא הי' יכול להסיתם וביותר שאחז"ל שדחפה אותה עד שנגעה והאיך הי' כח ביד הנחש לעשות מעשה לדחוף אותה עד שתגע אע"כ שכבר נתנה לו כח וז"ש גם בלא דעת ר"ל קודם שאכלה מעץ הדעת כבר היתה נפש לא טוב ואץ ברגלים היינו מה שדחפה הנחש הי' מחמת החטא הקודם:

ויאמר אלהים אל הנחש כי עשית זאת: יש לדקדק דגבי נחש הזכיר הקב"ה טעם העונש בשביל העבירה שעשתה וכן גבי אדם אמר השי"ת כי שמעת לקול אשתך ותאכל וגו' אבל גבי חוה לא הזכיר טעם העונש אלא מיד הרבה ארבה עצבונך מפני שאמרו אין טוענין למסיה שהי' לנחש לומר דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין אבל הקב"ה לא טען זה בשבילה לכך אמר הטעם כי עשית זאת שלא הי' לך לעשות וכן לאדם אמר להיפוך שלא הי' לך לשמוע לקול אשתך להוציא מטענתו שהוא שליח שלה לכך אמר לו שאין שליח לדבר עבירה משום דברי הרב וכו' והוסיף עוד ותאכל מן העץ להחמיר עליו כמ"ש בריש האיש מקדש דף למ"ד דאפילו יש שליח לד"ע מודה בחלבים ועריות דאין שליח לד"ע דלא מצינו זה נהנה וזה מתחיב וז"ש ותאכל בדבר אכילה בוודאי אין שליח לד"ע אבל לגבי אשה לא הוצרך לומר הטעם מפני שהיא עשתה עבירה כפולה ששמעה לקול הנחש וגם הסיתה לאדם א"כ ממ"נ חייבת או מטעם שהסיתה אדם או מטעם ששמעה לקול הנחש ואכלה לכך לא הוצרך לומר טעם העונש ועיין בש"ך ח"מ סי' כ"ח שהקשה אהא דאמרינן אין טוענין למסית וכו' מהא דאמרינן אין שליח לד"ע לחייב בידי אדם אבל בידי שמים חייב ונדחק בזה ולא ידענא מאי קשי' לי' דאדרבה דהיינו טעמא דחייב בידי שמים מפני שבכל דיני שמים כתוב אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף וגו' וכיון דאין טוענין למסית לא נמצא מליץ עליו לכך נתחייב בידי שמים ומהכא ילפינין דאין טוענין למסית:

ואיבה אשית פירש"י אתה לא נתכוונת אלא שימות בעלה ותשא את חוה וכו' י"ל שסבר הנחש שלא נצטווה אלא אדם ולא היא ומה שלא אמר לה כן כדי שתוכל להסיתו במה שלא מתה באכילתה:

הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב וגו': יש לרמוז בזה משחז"ל כל שנה שאין תוקעין בתחילתה מריעין לה בסופה מ"ט דלא אערבוב שטן וז"ש הוא ישופך ראש שהשטן הוא משורש הנחש כידוע ומספרו היא עם הכולל ואם לא אערבוב בתחילת השנה או ח"ו ישופנו עקב בסוף השנ' ויש עוד לרמז משז"ל דאנשי כה"ג קטלוה ליצה"ר דע"ז ואמרו

חז"ל בפ' ודוד בא עד הראש שהראש הוא ע"ז וזהו ישופך ראש אבל בעונות שאדם דש בעקביו מתגרה בו היצה"ר וקשה להנצל ממנו כמ"ש חז"ל בפ' והיו עקב תשמעון וכן אמר דהע"ה: עון עקובי יסיבנו וזהו ואתה תשופנו עקב:

ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וגו' פי' רש"י בפ' לעיל ויאמר אלהים וגו' עץ פרי וגו' כשנתקלל אדם נפקד' גם היא בעונה כבר כתבנו לעיל שזהו הי' גרם לחטא אדם והפשוט היא כיון שהאדם נבר' עפר מן האדמה ע"כ לא הי' גופו מתוקן ומבורר מן הרע כמ"ש פוקד עון אבות על בנים ופי' התרגום כד משלמין בנייא למחטא בתר אבוה והיא משחז"ל כשאוחזין מעשה אבותיהם וענינו היא שלא הי' כ"כ ראוי לענוש הבן מפני שהי' בו פגם זה מצד אביו וזה גרם לו לחטוא מ"מ פוקד הקב"ה עון אבותיו עליו דאף שהפגם התחיל באביו היא השלימו באוחזו בחטאו וז"ש הלשון שאחזין מעשה אבותיהן בידיהין כמו שיבואר בס"ד במקומו וז"ש הקב"ה לאדם מלאו את הארץ וכבשוה ופי' רש"י חסר וא"ו ללמד שהאיש כובש את האשה ע"ש דהיינו לכבוש את הארץ מן הרע שבה להחזירה לטוב כמו שיהי' לעתיד ובכוונה זו אמר השי"ת לא טוב היות אדם לבדו שהי' קשה על האדם בהיותו לבדו לכבוש את הארץ ועשה לו עזר וזה שאמר הכתוב בתחילה ויקרא אדם שמות וגו' שבתחילה הביא הש"י כולם לפניו לראות מה יקרא להם וענין קריאת השמות להעלותם לשרשם וז"ש וכל אשר יקרא לו האד' נפש חי' היא שמו ר"ל שהיא השפיע להן נפש חי' ולפי גודל מעלתו הי' קשה עליו להעלות כל מדרגות התחתונים כמו שמצינו במרע"ה שהי' מעלה כל ישראל וכשהי' למעלה בשמים לא הי' כח בידו להצילם מן החטא ואמר לו השי"ת לך רד וכן במלחמות עמלק נאמר וידי משה כבידים שאמרו חז"ל שנשיאות ידו הי' להעלות ישראל שיסתכלו כלפי שמים כתוב ואהרן וחור תמכו את ידיו ויבואר עוד במקו' אחר וכן הי' באדם לגודל מעלתו הוצרך עזר להעלות את הארץ ולכובשה ואמרי' ביבמות דס"ג אשכחי' ר' יוסי לאליהו וכו' במה אשה עזרתו אי"ל מביא חטין חטין כוסס פשתן לובס וכו' וזה שעזרתו לברר הטוב מן הרע וכן היה קודם החטא שתהי' בעזרו לתקן את האדמה להוציא פרי בלי תערובות הרע והיינו דכתוב וכבשוה דהיינו שהוא יכבוש אותה והיא תכבוש את האדמה אך אמרו חז"ל זכה עזרו לא זכה כנגדו שבתחילה צריך לתקן אותה ולכבוש אותה שתהי' במעלתו שפי' רש"י וכבשה חסר שהזכר כובש את הנקיב' ואז היא בעזרתו לכבוש את האדמה ואם לא זכה והיא כובשתו אז היא נגדו ואינו יכול לכבוש את האדמה וזש"ה כי יקח איש אשה ואחז"ל כי יקח ולא כי תקח שהיא צריכה להיות לקוחה ממנו כמש"ה כי מאיש לוקחה זאת וזש"ה כי שמעת לקול אשתך ממילא ארורה האדמה בעבורך שלא

תוכל לכובשה ולבררה ואדרבה גרם שתוציא קוץ ודרדד וגו' וז"ש עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת פי' דהכוונה הי' שאתה תקח אותה ותתקן אותה ועתה שכבש' אותך אשתך שלא תכבוש את הארץ כי ממנ' לוקחת' שנלקח ממנ' ולא היא ממך כמ"ש ולא כי תקח כנ"ל ועד"ז פירשנו מ"ש כל המרבה שיחה אם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מד"ת וסופו יורש גיהנם יש לדקדק דהל"ל גורם רעה לעצמו ומה ענין סופו יורש גיהנם אבל הענין היא שאמרו ביבמות דף ס"ב ע"ב כל השורה בלא אשה שורה בלא תורה שנאמר האם אין עזרתי בי ותושי' נדחה ממני והיינו שאמרו זכה עוזרו דהיינו שהוא כובשה זוכה ונעשה טובה ותהי' בעזרו אבל אם היא מרב' שיחה עמה גורם שנעשה היא אשה רעה כמו לא זכה נגדו ולא די שאינה בעזרו לתורתו אלא שהיא גורמת לו ליבטל מדברי תורה ולא יאמר אדם כיון שאחז"ל שלשה אנשים אינם רואין פני גיהנם מי שיש לו אשה רעה וכו' א"כ כיון שנעשית אשה רעה לא יראה פני גיהנם אך ז"א אלא כשהיא אשה רעה בתולדתה אבל כשהוא גרם שהיא אשה רעה ה"ל איהו המתחייב בנפשו ע"כ אמר וסופו יורש גיהנם והנה יש בקללות אדם הראשון עד סוף כל הדורות שחטאו גרם כל הגליות ושעבוד מלכיות וחבלי של משיח ומלחמות גוג ומגוג וזש"ה כל ימי חייך ויש לפרש קוץ ודרדר תצמיח לך על הרשעים המציקים את ישראל ושורש' היא מעשו ועמלק כמש"ה מלחמה לה' בעמלק מדר דר רמז לדבר וקוץ ודרדר כמספר עשו ועמלק ובמ"ש בזיעת אפיך תאכל לחם רמז על התורה שנקראת לחם דכתיב לכו לחמו בלחמי ע"י חטא אדם הראשון לא נתברר עד ימו' המשיח כמ"ש אין בן דוד בא עד שלא יהי' משנה ברורה והלכה ברורה במקום אחד וצריך יגיעה רבה לברר הלכה א' וכמ"ש פירוש המשנה אם אין קמח אין תורה כי כמו שצריך לברר החטין מן הפסולת עד שנעשה קמח כמ"ש חז"ל כמה יגועת יגע אדם הראשון עד שמצא פת כן צריך לברר כל הלכה עד שמוציאין ממנה את הקמח וז"ש חז"ל במי שאינו מברר הלכותיו לא חש לקימחו' וז"ש אם אין קמח אין תורה אם אינו מיגע את עצמו לברר הלכה על בורי' לא מצא תורה כמ"ש לא יגעתי ומצאתי אל תאמין וזש"ה בזיעת אפיך תאכל לחם שהיא יגיעה רבה ומ"ש אם אין תורה אין קמח היינו אדם לקבוע זמן למגרס ולעייני וכמ"ש חז"ל לגמור אינש והדר לסבור ויבואר לפנינו באריכות במקום אחר:

ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה וגו': כבר כתבנו בחידושי כתובות לפרש מילת היתה ולא אמר כי היא אם כל חי כי באמת היתה הכוונה בתחילה שתהא אם ממש לכל חי כלשון פשטות הכתוב פרו ורבו ומלאו את הארץ משמע שהם בעצמם יפרו וירבו וימלאו את הארץ והטעם בזה כי אמרו חז"ל איך נשא קין את אחותו כי חסד הוא

שלא היה אפשר להעולם להתקיים וזהו דוקא אחר החטא שנגזר מיתה על האדם וא"א להתקיים אלא בתולדותיהן ותולדי תולדותיהן עד סוף העולם אבל קודם החטא לא הי' צריך לזה אלא שהם בעצמ' ימלאו את הארץ ויתקיימו לעולמי' לכך אחר החטא פירש מן האשה כיון שהותר קין באחותו שוב לא הי' מצוה למלאות הארץ נמצא קודם החטא היתה ראוי' להיות אם ממש לכל חי כי ממנה יוולדו הכל ואף שלאחר החטא מתבטל זה קרא אותם חוה על שם העבר שכבר היתה ראויה להיות אם כל חי וע"ש שהארכנו:

ויעש אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם: כבר כתבנו בחידושנו כתובות דף ס"ד לדעת הרמב"ם דמזה ראי' דאע"ג דאמרו חז"ל לכסות אשה קודמות דהיכא שאי אפשר לו להחזיר על הפתחי' איש קודם מדכתוב לאדם תחלה ויותר נראה דהאי ויעש לאו עשי' ממש שהרי כל מעשי בראשית הי' בדיבור הש"י גם רחוק הדבר שבר' הש"י כותנו' עור וילביש' וכי קין והבל והתאומו' הלכו ערומ' נראה כיון שאסר לו הקב"ה בהמה וחי לאכילה אלא למשא בעלמא התיר לו בהמות בשביל העורות לעשות מהם לבושים וצוה להם להבדיל בין לבושי גבר ושמלת אשה וממילא עשו גם הם ובניה' וכו\לבנותיה':

ואכל וחי לעולם: ענינו כי אחר החטא שנתגש' א"א לתקן הנשמה אלא בפרידתה מן הגוף משא"כ קודם החטא שהיה יכול לכבוש את הגוף עד שיחזיריהו לרוחני כענין אליהו ועוד כי מאימות המות יכול להתגבר על היצה"ר כמשחז"ל לעולם ירגיז וכו' ואם לא יזכיר לו יום המיתה ואמרו שוב יום אחד לפני מיתתך וכו' משא"כ אם הי' חי לעול' לאחר החטא וז"ש דה"מ ע"ה מי גבר יחי' ולא יראה מות ימלט נפשו מיד שאול סלה רצונו כי אין דומה שמיעה לראי' כי כשרואה בעיניו נכנע לבבו ויחשוב למלט את נשמתו מיד שאול ועוד אמר ד"ה ע"ה העלית מן שאול נפשי חייתני מיורדי בור ר"ל כדי להעלות נפשו משאול ע"כ ירידת הגוף בבור הוא חייתו נתקן נשמתו וז"ש חייתני מיורדי בור ר"ל כלומר ירידת הבור היא חייתו שעי"ז חוזר בתשובה ומתקן נפשו ויש לפרש מ"ש חז"ל בזה אל תאמן בעצמך עד יום מותך וכבר כתבנו בזה ור"ל שאל יאמין להרגיז יצ"ט על יצה"ר עד שיזכור לו יום המיתה וזהו עד שיזכור לו יום המיתה ויש לפרש עוד כי בחטא עץ הדעת הוא הגור' שיצרו של אדם מתגבר עליו ובזה הוא תיקון ע"י המיתה והגיהנם להפריד הרע מהטוב וכמ"ש משה ע"ה הנני נותן לפניך את החיי' ואת הטוב ואת המות ואת הרע וע"ז אין לחייב היצה"ר כשמתגבר כי זהו עבודתו כמ"ש בפ' רוח סערה עושה דברו שעושה הדבר שנתמנה עליו אבל אם היצה"ר מחליף הרע בטוב ואת הטוב ברע ע"ז ידין אותו הש"י כי אין אדם יכול לעזור מידו כיון שמחליפו בטוב ואין עושה הש"י מתנגד לו וע"ז אמר דהמע"ה אלהים זדים קמו עלי ועדת עריצים בקשו נפשי

ולא שמוך לנגדם וגו' שלא שמו את הש"י המתנגד לו אלא שמחליפו בטוב וע"ז צריך רחמים גדולים להעזר והיינו דמסיים ואתה ה' אל רחום וחנון וגו' ועל חטאים אלו אחז"ל וצורם לבנות שאול מזבול גיהנם כלה והם אינה כלים כיון שמחליף המות בחיים ע"כ אין חייתם מובדל מן הרע אף אחר מיתתם כמש"ה ויצאו וראו בפגרי אנשים הפושעים בי כי: תולעתם לא תמות וגו' ועל הרשעים אלו אמר. דהמע"ה סי' מ"ט ויקר פדיון נפשם וגו' וחדל לעולם ויחי עוד לנצח לא יראה השחת ר"ל שאין להם פדיון אפילו במות והי' נחשב ויקר פדיונו אם הי' חדל לעולם כי זהו תיקון המיתה שנפרד הרע מן הטוב אבל אינו כן כי יחיה עוד לנצח כי חייתו נשאר בו אפילו לא יראה השחת דהיינו כשהגיהנם כלה הם אינם כלים כי חיית' נקשר ברע לנצח זה היה עיקר החשש לאחר שאכל מעץ הדעת טוב ורע עדיין יש תקנה כשידע מהו הטוב ומהו הרע כי הטוב הוא החיים והמות הוא הרע אבל אם הי' אוכל מעץ החיים והי' מתערבין הרע בעץ החיים להיפך ח"ו דברי אלהים חיים ולזה אין תקנה אפילו במיתה וזהו לעול' ועוד יבואר זה במקומות רבים:

והבל הביא גם הוא וגו': יש פרש ע"פ משחז"ל אדם כי יקריב מכם שהקרבת הקרבן הוא שימסור אדם את נפשו לה' ויחשוב כל מה שנעשה לקרבן לה' כאלו עשה בעצמו וכן מצינו באילו של יצחק שנא' ויעלהו לעולה תחת בנו פי' רש"י כל עבודת שעש' כאילו היא בבנו עשוי' והיינו דכתוב והבל הביא גם היא פי' הביא את קרבנו וגם א"ע מסר לה שהקרבת הקרבן יהיה כאילו הקריב א"ע והיינו דכתוב וישע ה' אל הבל ואל מנחתו דהיינו אל הבל שהסביר לו פנים של חיבה בעבור מסירת נפשו ואל מנחתו לקבל ברצון:

וישע ה' אל הבל ואל מנחתו וגו' ואל קין ואל מנחתו לא שעה וגו': ופירש"י לא פנה ובת"א פירש לא היית רעוא וענינו שהרצון נקרא פנים כמש"ה פנים אל פנים דיבר ה' עמכם פ' רצון ברצון וכן מ"ש דהמע"ה לך אמר לבי בקשו פני וגו' והלא כבר אמר השי"ת לא תוכלו לראות פני אלא ענינו הרצון שהי"ת מסביר לו פנים וזה היה טובה גדולה לקין כמ"ש בפס' ומשל' לשונאיו אל פניו להאבידו וכמ"ש חז"ל שהש"י משלם שכרם ומסביר להם פני' בעוה"ז כדי להאבידו בעוה"ב וז"ש דוד פני ה' בעושי רע להכרית מארץ זכרם שמה שהש"י מראה להם פנים הוא רע להם להכרית וגו' וכן מצינו באיכה השיבני אחור ר"ל כי מה שהשיב אחור ימינו מפני אויב הוא לטובת ישראל להטיבם באחרונה וזה הי' טובת קין שלא הסביר לו פנים וקין לא הבין זה לכך אמר לו הש"י למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלא אם תיטיב שאת ר"ל אם תשוב בתשובה שאת והוא מלשון ישא ה' פניו אליך הרי שזה הי' טובתך להטיב לך באחריתך ולמה חרה לך כמו שיבואר הלא אם תטיב שאת ופי' התרגום אם תיתוב ישתבק לך והיא מלשון נשיאות עון

ובקדושין דף ס"א פרש"י שהיא מתן שכר וכמו וישא משאת מאת פניו ועמ"ש באריכות והיינו דלפי נשיאות שכר מיירי בתשובה מאהבה שאחז"ל שזדונות נעשה כזכיות ולפי' התרגום ישתבק לך מיירי בתשוב' מיראה שזדונת נעשה כשגגות וע"פ פשוטו יש לפרש ע"ד שאחז"ל הבא לטהר מסייעין לו בא לטמא פותחין ועין מ"ש לקמן בפרשת לך לך בפ' ויסע לוט מקדם שענינו הוא מ"ש בפ' מי יעלה בהר ה' כי הבא לטהר היא משל לעולה על ההר שעליית ההר קשה מירידתו לכך מסייעין אותו להנשא במדרגות העליי' משא"כ בירידה וז"ש הלא אם תיטיב שאת שיהיה לך סיוע להנשא למעלה ואם לא תיטיב אזי פותחין לו וזהו לפתח חטאת רובץ.

ואם לא תיטיב וגו' יש לפרש ע"פ משחז"ל הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה וכו' ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה יש להבין דהל"ל עונש עבירה עבירה אך ענינו היא שמה העבירה גוררת עבירה כיון שעשאה פעם אחת מתגבר עליו יצרו לשוב לעשות' כמשחז"ל שעיקר התשוב' לשוב מן החטא באותו מקום ובאות' אשה אמנם היא לטובת האדם כי ידוע הוא שבמעשה עבירה נתן כח ליצה"ר והיא מכח הקדושה אשר יש באדם כי הרע בעצמו מאפס ותוהו ואין בו כח אלא מניצוץ הקדושה שבו ובזה הכח היא בא להחטיא שנית ואם יתגבר פעם שנית על יצרו ושב מן החטא אז מעלה זה הכח שנפל מתחילה וחוזר ומתקרב אל הקדושה ונמצא שמה שבורח מן העבירה היא מרויח עבירה ראשונה שעשה וז"ש הוי בורח מן העבירה כי הכח שבא עליו הוא מכח העבירה שעשה כבר ואם יברח היא משתכר עביר' ראשונה וזש"ה אם תיטיב שאת שאם יעשה תשובה גמורה דהיינו תשובה מאהבה ישא ה' את עונו ויעשה ממנו זכיות כנ"ל ואם לא יעשה תשובה גמור' ניתן לו עצה שבוודאי לפתח חטאת רובץ שודאי זה החט' ישכים לפתותך להחטיאך שנית וכמ"ש בא לטמא פותחין לו רצונו כיון שפותחין לו מזומנת הטומאה אליו ובעת שתראה שתרבה תשוקתו אליך היא הזמן שאתה תמשול בו שתוציא ניצוץ הקדושה שבו ממנו ע"י שאתה בורח מן העבירה וידבק ניצוץ הקדוש שבתוך הקליפה אליך להחזירו למקום קדושה עוד יש לפרש מ"ש אליך תשוקתו ואתה תמשול בו ע"ד שאחז"ל שבהתבונן האדם בתשוקת כח היצה"ר להחטיאו והוא אין להאשימו כי לכך נוצר וכמ"ש בפ' רוח סערה עושה דברו שמרמז על היצה"ר שנקרא רוח סערה והוא לעשות דברו של הש"י שלכך נברא ויוכל האדם ליקח ממנו משל כמה יש לו לאדם לחשוק ולהוסיף כחו בעבודת השי"ת וז"ש אליך תשוקתו ואתה תקח משל מתשוקתו אליך שכמה ראוי לך להתגבר עליו.

ויאמר קין ולפי פשוטו יש לפרש שהבל נתרחק מקין מעודו ולכך בחר לו אומנות אחרת ולא נשתתף עמו באומנותו כמו שהזהירו חז"ל אל תתחבר לרשע ויותר מזה כשראה שאין רוח המקום נוחה שלא קיבל קרבנו וקין רצה להתקרב אליו ואמר להבל דברי הש"י שאמר לו אם תיטיב שאת ועשה עצמו כחוזר בתשוב' ומתוך כך נתקרב הבל אליו ואיתא במדרש הביאו רש"י ז"ל שנחלקו על הירושה ע"ש ויש לפרש מה היה מחלוקתו עמו בירושה שקין טען כיון שהוא בכור יש לו ליטול פי שני' ותבל טען שהוא בכור ליציר' ע"ד שפירש"י ז"ל בפ' ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב וגו' וטענות הבל הי' כיון שנתקבל קרבנו ולא נתקבל קרבן קין ע"כ שהוא בכור כמ"ש חז"ל שקודם מ"ת הי' עבודה בבכורים ולכך הביא קרבנו מבכורות צאנו והיינו דכתוב ויאמר קין שאמ' לו מה שאמר הקב"ה אם תטיב שאת שהיא רוצה לקבלו כיון לפי דעת קין רוצה לגזול אותו ובן נח חייב מיתה על הגזל אלא שלא היה לו לדין על המחשבה כמעשה שהרי עדיין הי' אביהם חי ולא הי' לו להרוג אותו ובאמת הי' נתחייב קין מיתה ע"ז כי אף דשוגג היה דסבר שהוא חייב מיתה מ"מ בן נח חייב על השוגג כמזיד כדאי' במס' מכות שהיה לו ללמוד ולא למד וכשחזר בתשובה כדכתוב גדול עוני מנשוא חשב לו הקב"ה כשוגג ולא חייבו אלא גלות כשוגג ועוד אחז"ל שנתקנא קיו על התאומה יתירה שנולדו עם הבל וי"ל הטעם בזה לפי משחז"ל שהותר לקין לישא אחותו חסד היא כדי שיקיים העולם ועוד אחז"ל שלא נאסרו בני נח אלא באחותו מן האם ולא מן האב נמצא שאם יקח הבל שתי תאומותיו ויהי' לו בן מזו ובת מזו תהי' מותרות זו בזו כיון שלא הי' אחיות מאם אבל קין שלא הי' לו אלא תאומה אחת יהי' זרעו אסורים זה בזה לכך נתקנא בהבל על תאומה יתירה ובזה אתי שפיר מ"ש דמי אחיך ופי' רש"י דמו ודם זרעותיו מפני שכוונתו הי' שלא להיות זרע לאחיו ועמ"ש לקמן בפ' ויולד לחנוך את עירד וגו'.

קול דמי אחיך וגו' יש לפרש ע"פ מ"ש חז"ל בפ' האזינו שמים וארץ שהם שני עדים ואם יתחייבו תהי' בהם יד העדים תחלה שהשמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן יבולה וכו' וק"ל דב"נ נהרג בעד אחד לכך לא היה צריך רק עדות מן הארץ וזהו קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה רצונו שהאדמה מעידה וכיון שיד העדים תהיה בו בראשונה לכך ארורה האדמה, בעבורך שלא תתן יבולה כנ"ל ואפשר לפרש דהיינו דקאמר אשר פצתה את פי' להעיד עליך לקחת נקמת דמי אחיך מידך ויש לפרש בזה משחז"ל מזמור לאסף ששפך חמתו על עצי' ואבנים אף שהיה בירושלים כסף וזהב לרוב ולא הזכיר אלא עצים ואבנים מפני שהם היה העדים כמשחז"ל ואבן מקיר תזעק וכפים מעץ וגו' כיון שהם העדים היה העונש בהם כדכתיב יד העדים תהיה וגו'.

וישם ה' לקין אות: פי' רש"י חקק לו אות על מצחו ובמדרש אות ו"ו יש לפרש לפמ"ש ומפניך אסתר שנסתלק ממנו צלם אלהים כמ"ש חז"ל על פסוק אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו כי כשנסתלק ממנו צלם אלהים חי' מושלות בו שכל איש ישראל ששם ה' נקרא עליו כל הבריות יריאים ממנו וכיון שחטא נסתלק ממנו שם ה' וזש"ה ומפניך אסתר וז"ש בגלות מתי אבוא ואראה פני אלהי' ואית' בכתבים שהארבע מיתות ב"ד נגד ארבע אותיות הוי"ה ב"ה שהרוצח שדינו בסיף כנגד ו"ו ובקין שנתחייב הרג נסתלק אות וא"ו לכך הוצרך לרשום אות וי"ו במצחו.

ויצא קין מלפני ה' וגו' בילקוט פגע בו אדם הראשון א"ל מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם מטפח על פניו ואמר כך הוא כח של התשובה ולא הייתי יודע מיד עמד אדם ואמר מזמור שיר ליום השבת וגו' נראה לפרש ע"פ פשוטו לפי שהמתין הקב"ה לקין ממיתה עד דור שביעי שנאמר שבעתים יוקם קין והנה חטא אדם הראשון הי' שגרם מית' לדורות אך לפי פירש"י בתהלים כי מ"ש השי' ביום אכלך וגו' היינו יומו של הקב"ה שהיא אלף שנה הרי אף לאחר חטא אדם הראשון יכול לחיות אלף שנים ואותם המתים קודם אלף שנים ע"כ הם בחטא עצמם וז"ש ירמי' אל תאמרו האבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהנה כ"א איש בחטאו ימותו שלא יאמ' אדם שמת מחמת חטא אה"ר שאכל מעץ הדעת שהיא בוסר כי מחמת חטא אדה"ר הי' יכול לחיות אלף שני' א"כ אין לתלו' בחטא אה"ר אלא שאה"ר הי' מצע' שא' יהי' הדורות צדיקים גמורים ולולי חטאו הי' יכול הדור הראשון לחיות כל חיי העולם אבל לאחר חטאו הוכרח הוא למות בסוף אלף שנים וכיון שאחז"ל שית אלפי שני הוי עלמא הוא גרם שבהכרח שאפילו יהיו צדיקי' גמורים בהכרח להיות שש דורות בשית אלפי שנין וכיון שראה בקין שהתשובה מועלת עד ששה דורות א"כ באדה"ר אם ימחול לו על ששה דורות אח"ז יהי' יום שבת הגדול שהוא תחיית המתים לכך אמר מזמור שיר ליום השבת.

ויולד לחנוך וגו' יש לדקדק בשינוי לשון ויולד ולא אמר ילד כמ"ש באינך י"ל שכבר כתבנו לעיל שהי' ראוי שחנוך ישא בת הבל שהוא מותרת לו אלא לפי שהרג קין את הבל הוכרח לישא אחותו שלא כדת שלא הי' יכול לישא תאומו' הבל שהיא אחות אביו לכך שינה הלשון ויולד לחנוך שלא היתה בת זוגו הראוי לו אבל עירד נשא תאומות הבל שהיא אחות אבי אביו שאינה אסורה מן התורה.

ואחות תובל קין נעמה פירש"י היא אשתו של נח בב"ר ע"ש משמע דאף דפירש"י בסמוך שנגזר על זרעו של קין לכלות אחר ז' דורות היינו דווקא ממשפחו' אב אבל אשתו של קין אע"פ שהיתה מזרע קין אין זרעה נקרא על שם קין ואין לומר שהיתה אחות תובל קין

נעמה והיא ואביה ואמה היו מזרע שת דהיינו שצילה אשת למך שהיה לה כבר בעלה הראשון מזרע שת שילדה ממנו את נעמה דהרי פירש"י בסמוך שלא נולד שת עד אחר מעשה של למך אע"כ כנ"ל והיינו דאמר להם אדם וכי עליכם לדקדק וכו' שהרי הנקבות יכולות להתקיים וכענין שאמרה מרי' לאבי' עמרם גזרתך קשה משל פרעה שפרעה לא גזר אלא הזכרים וכו' וכן משמ' מדאחז"ל שחסד הוא שנשא קין את אחותו ולא אמרו שנשא שת אחותו משמ' שת באמת נשא מזרע קין משום דאין קפיד' בנקיבות.

ויאמר למך לנשיו וגו' כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי פירש"י וכי אני פצעתיו במזיד שיהי' הפצ' קרוי על שמי וילד אשר הרגתי לחבורתי וכו' בתמי' והלא שוגג אני ולא מזיד וכו' כן היא לשון המדרש יש לפרש הא דלא קאמר בכלל וכי איש וילד הרגתי לפצעי ולחבורתי גם לשון שיהיה הפצ' קרוי על שמי אינו מובן ויראה דבאמת קי"ל דב"נ נהרג על שוגג כמזיד אלא דקי"ל בר"פ האיש מקדש האומר לחבירו צא והרוג את הנפש ס"ל לב"ה דהמשלח פטור והשליח חייב דאין שליח לדבר עבירה ואיתא בתוס' קדושין דף מ"ב ע"ב ד"ה אמאי מעל דבשוגג יש שליח לדבר עבירה כיון דלא שייך דברי הרב ודברי התלמוד דברי מי שומעין והכי קי"ל א"כ כיון שתובל קין אמר לו שימשוך בקשת הרי היא שלוחו וכיון שהי' שוגג דלא שייך דברי הרב ממיל' אין הפצע קרוי על שמו אלא על המשלח והיינו דקאמר אין הפצע קרוי על שמי כיון דאני שוגג אלא על תובל קין וממילא דפטור נמי על הריגת תובל קין שהיא חייב מיתה אף שהוא הי' ג"כ שוגג בן נח נהרג אף אשוגג.

ולמך שבעים ושבעה וגו' פי' רש"י וריבוי שביעיות הרבה אחז לו ונעל"ד לפרש ע"פ מה שאחז"ל בפ' בן סורר איש אתה צריך להחזיר עליו אם יש לו יורשים ולא קטן דקטן אינו מוליד ואף שאחז"ל דדורות הראשונים לשמונה מולידים היינו שנמצא כן אבל הרוב לא היה מוליד אלא בגדלות כדמוכח בכמה דוכתי והנ' רש"י פי' בתהיל' מ"ש הקב"ה ביום אכלך ממנו מות תמות האריך לו הקב"ה אלף שנים כיומו של הקב"ה שהיא אלף שנים נמצא שאין האדם יכול לראות בחייו אלא שבעים ושבעה דורות שעד שיגדל הדור של שבעים ושבעה היא שנה יותר מאלף שנים די"ל פעמי' שבעים ושבע' היא אלף ואח' וא"כ א"ח לאדם לחיות עד שיראה הדור של שבעים ושמונה שהיא שנה אחת יותר מאלף שנים ע"כ אמר שיוכל לחיות עד שבעים ושבעה ואין לחשוב העיבורים של כל דור ודור שהיא לפחות ז' חדשים דאי' במדרש איוב סי' כ"א בפ' זרעם נכון לפניהם גבי דור המבול ר' לוי אמר לג' ימים היתה מעוברת ויולדות וכו' ורבנן אמרו ליום א' וכו'.

וידע אדם וגו': פירש"י בא למך אצל אדם הראשון וכו' ולפי פשוטו י"ל שבתחילה פירש מאשתו דאפשר לקיים ומלאו את הארץ ע"י קין כמ"ש לעיל בפ' ויקרא האד' שם אשתו חוה וגו' ע"ש אבל אחר ז' דורות שנגזר לכלות זרעו של קין הוכרח להוליד את שת שממנו הושתת את העולם אבל אין לומר משום שיכלו זרעו של קין הי' צריך אדם לקיים מצוה פריה ורביה כדקי"ל בהי' לו בנים ומתו דלא קיים פו"ר הא כתבנו לעיל דלא נגזר אלא על הזכרים כמו שהוכחנו לעיל מאשתו של נח ואמרינן ביבמות דף ס"ב דאפילו ברתא לברא נמי קיים מצות פרי' ורבי'.

ויהיו כל ימי אדם וגו' איתא במדרש העביר לפני אדם כל הדורות הראהו דוד חיים חקוקים לו ג' שעות וכו' א"ל ע' שנה משנותיו וכו' נראה דהאי ג' שעות היינו משום דכתוב אלף שנים בעיני' כיום אתמול וגו' ואשמור' בליל וא"א לפרש כפירש"י שם שאשמור' היא בכלל האלף שנים דא"כ השלים אדם שנותיו ולא נתן לדוד כלום אלא אשמור' שלנו שהיא שלש שעות כיון שאמר לו הקב"ה ביום אכלך ממנו משמע ביום ולא בלילה נתן ג' שעות לדוד ואדם הרויח לו משנותיו ע' שנה לפ"ז יש לפרש הא דאמרינון בשבת דף למ"ד דאמר הש"י לדוד בשבת תמות ואמר לו אמות באחד בשבת אף דבודאי שנותיו של דוד הי' מכוונ' כמ"ש בפ' האזינו במ"ש חז"ל שהקב"ה מחשב שנותיו של צדיקים מיום ליום שנאמר את מספר ימיך אמלא היינו שמחשב לו שיהי' הימים במלואם ולפמ"ש י"ל דסבר דוד שה"ע שנים שנתן לו אדם היינו חוץ מג' שעות של אשמורה כיון שאחז"ל שדוד מת בשבת במנחה שהיא ג' שעות קודם הלילה ביקש שיתן לו אותן ג' שעות יותר על ה"ע שנים וימות בתחילת הלילה.

ויהיו כל ימי אדם וגו' לכאורה קרא מיותר הוא דמי לא ידעינן דק"ל ושמונה מאות תתק"ל שנה היא ונראה דמסתמא לא הוליד באותו יום שנשלם הק"ל שנה נמצא צ"ל או דחשוב מקצת שנה ככולה או דלא חשיב כלל מקצת וכן אחר השמונה מאות דהוליד שת צ"ל כן או דלא חשיב כלל מקצת שנה או חשיב מקצת ככולה והי' אפשר דבהצטרף מקצת אחר הק"ל ומקצת אחר השמונה מאות שיהיה שנה פחות או יותר דהיינו אם היה נחשב הזמן שקודם לידתו חודש אחד בשנה לשנה וכן אחר לידת שת נחשב חודש א' לשנה נמצא דבהצטרף שניהם נחשב השני חדשים לשנה א' ואי נימא דלא חשיב מקצת ככולה נמצא אם היה י"א חדשים בראשונה ולא נחשבה וכן בשנין אחר לידת שת נמצא בהצטרף שניהם הוא יותר לכך הוצרך לומר דבכלל השנים בצירוף נמי לא היה אלא תתק"ל ועמ"ש בר"פ נח.

ויתהלך חנוך וגו' אחז"ל שנעשה שר עולם והוא מט"ט ששמו כשם רבו ויש לפרש בזה מ"ש המלאך למנוח למה זה תשאל לשמי והוא פלאי משום דאי' ביו"ד סי' רע"ב סעיף ט"ו אסור לקרות בשמו של רבו אם היא שם פלאי לכך אמר והיא פלאי וכיון ששמו כשם רבו אין לו להזכיר שמו.

את שם את חם ואת יפת פי' רש"י והלא יפת הגדול וכו' עיין בפרש"י נח בפ' ולשם יולד וגו' וע"ש מ"ש שם.

ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם וגו' עמ"ש בזה בחידושנו כתוב' דף ח' ע"ב ויש לפרש ע"ד משחז"ל בפ' יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו שהיא משל לחיגר וסימא וכו' והיא שהרוח טוען שאינו חוטא אלא החטא הוא מצד הגוף וכן הגוף טוען שאין בידו לחטוא בלא הנשמה והקב"ה מרכיבם ודנם וכתב הר"ר אלשיך שז"ש במתניתין דאבות הילודים למות והמתים להחיות והחיים לדון לידע ולהודיע שהוא מה שהוצרך להמית ואח"כ להרכיבם ולהחיות ולא דנם בחיים בהיותם יחד משום שידעו שהוא הבורא והדיין שאם ידונם בעוה"ז שהיא עלמא דשקרא לא יודו שהיא מאת הש"י ויתלו במקרה לכך דנם בעולם עליון ויש לפרש בזה מ"ש לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה שהוא לשון כפול אלא ענינו שביקש שיענשיהו בעוה"ז ולא להמיתו ולהחיותו ואני אספר מעשי יה ואודה לו שהוא מאתו יתברך ואומר יסר יסרני יה וגו' יש לפרש בזה פסוק משנאי ה' יכחשו לו ויהי עתם לעולם שעי"ז שהם מכחישים השגח' הש"י ותולים הכל במקרה אין הקב"ה דנם בעוה"ז שהוא חיי שעה אלא עת משפטם ודינם אחר מיתתם שהוא מיתת עולם וזהו ויהי עתם לעול' וכל זה בדבר שיש לתלו' במקרה אבל בעונש המבול שהיא שלא כדרך הטבע ע"כ א"צ להמיתם ולהחיותם ולהרכיב' יחד כי הרוח יטעון שהגוף היא הגורם שהיא עפר מן האדמה וכן הגוף יטעון גם הוא שהוא בשר ואין בו כח לחטוא והרוח היא הגורם ומוטב לדונם בחיים, וזהו לא ידין רוחי באדם שהרוח יטעון שמה שהיא אדם היא הגורם והגוף גם הוא יטעון שהיא בשר ע"כ טוב לדונם בחיים. הנפילי' היה בארץ וגו' וגם יש לפרש דקאי על המלאכים שנפלו כדאמרינן בנדה דף ס"א שהולידו סיחון ועוג מכדי סיחון ועוג אחין הוי ושניהם נשתיירו מדור המבול כמ"ש התוס' בנדה שם והיינו דקאמר וגם אחרי כן פי' אחר המבול נשתיירו וע"ש בפ' חקת די"ל דסיחון נולד אחר המבול והיינו וגם אחרי כן וקרא להם אנשי שם הנקובי' בשמותן במלחמות סיחון ועוג נהרגו ע"י משה ולהיו' שאחז"ל שהקב"ה בורא רפואה קודם למכה ע"כ נרמז קודם בשגם הוא בשר שהוא רמז למשה כמ"ש חז"ל בשגם זה משה כי קודם שנבראו סיחון ועוג שנלחמו בישראל כבר בא ניצוץ מבחינות משה בנח

לכך נרמז ובזכות משה שהי' חי מאה ועשרים שנה הגין על הדור מאה ועשרים שנה. המה הגבורים פי' רש"י למרוד במקום, לפי"ז יש לפרש אנשי השם היינו שעבדו ע"ז כדאי' במדרש גבי דור הפלגה ונעשה לנו שם אין שם אלא ע"ז כדכתוב ושם אלהים אחרים לא תזכירו ובזה א"ש הא דכתוב בתרי' וכל יצר מחשבות לבו רק רע כדאיתא בספ"ק דקדושין דבע"ז נידון במחשבה כמעשה ועיין בסמוך.

וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו'. יש לפרש ולרמוז בזה מ"ש חז"ל בספ"ק דקידושין למען תפוש בית ישראל כדרב הונא כיון שעבר עבירה ושנה בה הותרה לו ופי' רש"י שנענש על המחשבה וכו' ע"ש וזהו כי רבה רעת האדם וגו' שכיון ששנו והרגלו בעבירה וגם כל יצר מחשבות לבם רק רע דכיון שנעשה להם כהיתר מחשבתם מצטרפת למעשה וכיון שאין מספיקין בידו לעשות תשובה כדאי' בסוף יומא לכך וינחם ה' וגו' ויתעצב אל לבו וגו' פי' רש"י האדם אל לבו של מקום וכו' יש לפרש דקאי על האדם שהזכיר בתחילה שנתעצב אל לבו של אדם לפי שאמר בתחילה וכל יצר מחשבות לבו רק רע היינו היצה"ר השרוי בלב האדם כמשחז"ל בכל לבבך בשני יצריך והיא משחז"ל בסוכה דף נ"ב ע"ב שהשי"ת מתחרט על היצה"ר שנאמר ואשר הרעותי.

נח מצא חן וגו'. לפי פשוטו היא ע"ד שאחז"ל בשבת דף נ"ה אמרה מידת הדין לפני הקב"ה רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו א"ל הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים אמר לפניו רבונו של עולם היו להם למחות אמר לו גלוי וידוע לפני שאם מיחו לא יקבלו מהם וכו' והנה נח צדיק תמים כאשר העיד עליו הכתוב אלא שלא הוכיח בני דורו כראוי וז"ש ונח מצא חן בעיני ה' שגלוי לפניו שאם הי' מוכיחם לא יקבלו ממנו והנה אמר הכתוב שבח גדול לנח שכן מצינו גבי מרע"ה דכתוב ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני ענינו כי החן הוא מאת השי"ת כי הוא הנותן חן כמו שמצינו גבי יוסף וגבי ישראל דכתוב ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים וכן תקנו לומר ותננו היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך שהקב"ה נותן חן בעיניו והיינו דכתוב גבי מרע"ה ומצאת חן בעיני שלא הוצרך הקב"ה ליתן לו חן אלא שמצא חן מחמת עצמו והיינו שאמר ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך והשיב לו השי"ת כי מצאת חן אתה לבדך אבל עמך וחנותי את אשר אחון דהיינו שהשי"ת נותן חן למצוא חן בעיניו והיינו גבי נח שבחו הכתוב שמצא חן מעצמו לפי שאמר אח"ז את האלהים התהלך דהיינו בסיוע השי"ת כמשחז"ל לכך אמר בתחילה שמצא חן מעצמו.

נח

אלה תולדות נח וגו'. היה בדורותיו וגו' פירש"י יש מרבותינו דורשים אותו לשבח וכו' נראה הא דכתוב בדורותיו לשון רבים ולא אמר בדורו כמו שאמר השי"ת כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה ונראה לפרש ע"פ מ"ש לעיל בפ' תדשא הארץ וגו' כי כמו שהצדיק מזכה דורות שלפניו ולאחריו כמו שביארנו בתחלת בראשית כן הרשע מחטיא דורות שלפניו ואחריו ע"ש, והיינו ששיבח הכתוב את נח אף שדורות שלפניו הי' רשעי' וגם דורות שלאחריו כמ"ש במשנה שכל הדורות הי' מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקיבל שכר כולם אפי"ה הי' הוא צדיק תמים וזהו לשבח אך י"ל שמה שהי' נח איש צדיק תמים הי' ע"י גודל זכותו של אברהם אבינו שזיכה לפניו והדעת נותנת כן כיון שהגין זכותו של אברהם אבינו על כל עשרה דורות שלפניו כ"ש נח שא"א בא מזרעו שזיכ' אותו וע"י זכותו הי' תמים כדכתוב גבי א"א התהלך לפני והיה תמים, ובזה מובן מה שלא אמר הקב"ה אותך ראיתי צדיק תמים לפני בדור הזה כי התמימות היא מחמת זכות של אברהם אבל בדור הזה לא הי' אלא צדיק והיינו דכתוב בדורותיו היינו ע"י אברהם שהי' עשירי לדורותיו ומה שפירש"י אלו הי' בדורו של א"א לא הי' נחשב לכלום היינו לפי שאמרו במשנה עד שבא אברהם אבינו וקיבל שכר כולם משמע שהוא נטל כל שכרם אף דודאי דנח שהי' צדיק הי' מזכה קצת את דורותיו הבאים אחריו מחמת צדקתו והי' ראוי' לו ליטול קצת חלק בשכרם אלא שזכותו של אברהם הי' גדול כל כך ולא היו הדורות צריכין לזכות של נח' כלל והיינו דאמר לא הי' נחשב לכלום.

את האלהים התהלך נח. פי' רש"י ובאברהם הוא אומר אשר התהלכתי לפניו נח הי' צריך סעד וגו', הנה במילת התהלך הוא לשון התפעל שהיא בעצמו הפועל והנפעל וצריך להבין גבי נח שהי' צריך סעד הל"ל את האלהים הלך נח ויש להבין ע"פ מ"ש דהמע"ה בתהילים סי' קל"ט חקרני אל ודע לבבי וגו', וראה אם דרך עצב בי וגו', אף שכבר אמר דוד זמותי בל יעבור פי ואחז"ל שכיון שלא עמד בנסיון אמר שלא יבקש עוד נסיון אלא הענין הוא כי הנסיון הוא שהקב"ה מסלק עזרו ממנו כמ"ש הבא לטהר מסייעין אותו ואמרו עוד יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו וכו' והנסיון הוא שהקב"ה מסלק עזרו ממנו והאדם מתגבר בעצמו על יצרו וזהו הנסיון ושאלת דוד היה שהקב"ה יעמוד לימינו וינסהו ה' אם יכול לילך בעצמו בלא סיוע וכשיראה כי מטה ידו יחזיק בו שלא יפול כמ"ש שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט משמע שאינו מסייע ממש אלא שעומד על ימינו מחשש שמא ימוט כאדם המלמד את בנו דרך הלוכו ועומד על ימינו שאם ימוט יתמכהו מיד וז"ש בחנני דהיינו נסיון

שיהי' הילוכי מעצמי ותעמוד לימיני ותראה אם דרך עצב בי שאטה ליפול אז תחזיק בימיני ותנחינו בדרך כל עולם וכן הי' בנח שהלך בעצמו אלא שהשי"ת עמד בימינו פן ימוט אבל באברהם אמר התהלך לפני שילך בעצמו בלי סיוע והנה מה שאמר התהלך נח הוא כענין שאמר הכתו' ונתתי לך מהלכי' בין העומדים האלה שהאדם הצדיק הולך ממעלה למעלה וכן כתבתי גבי חנוך את האלהים שהי' הולך ממעלה למעלה עד שנתפשט ממנו הגשמיות ואיננו ולפי שתולדות האדם הם לפי מעלות האב בשעת לידתו כמו שיבואר לפנינו לכך אחז"ל ששם חם ויפת דרך חכמתן קחשיב שיפת הי' הגדול כדאי' בפ' בן סורר והיינו שהצעיר נולד יותר בשלימות כי הי' נח מתעלה בכל שעה יותר בשלימות מעלתו וכן הי' דורותיו מתעלים זה מזה בחכמתן וז"ש כיון שהתהלך נח את האלהים בכל שעה יותר ע"כ הי' תולדותיו חשיבות הקטן יותר מן הגדול.

איתא במדרש איש צדיק תמים. שהשלים שנותיו למדת השבוע. נראה פירושו לפי מ"ש המהרש"א דאף שהקב"ה משלים שנות הצדיקים מיום ליום היינו בימי החודש ובימי השבוע שאם מכוונים מוסיף להם הקב"ה עד שיביא יום המיתה ביום השבוע שנולד וזת למדת השבוע והיינו למ"ש לעיל בפרשת בראשית הא דהוצרך הכתו' לכלול כללות השנים אחר שפרט מנין שנותיהם קודם שהולידו ואחר שהולידו היינו משום דמסתמא לא הי' השנים מכוונים והמ"ל שבהצטרף מקצת שנה קודם שהולידו ומקצת לאחר שהולידו יהי' שנה יותר וכלל גבי נח שלאחר שפרט שנים שלפני המבול חזר וכלל אותו עוד היינו משום דמסתמא לא הי' מכוונים אף דנח הי' צדיק דהקב"ה משלים שנותיו מיום ליום היינו שהי' קצת ימים יותר אלא שהשלים שנותיו למדת השבוע כמ"ש המהרש"א.

ותשחת הארץ וגו'. כבר כתבנו לעיל ביום אכלך ממנו וגו' כי עיקר המיתה וההשחתה היא בשעת החטא כמו שהארכנו שם ולכך הרשעים בחייהם נקראים מתים כי כבר הלך עיקר החיות מהם ועליהם הכתוב אומר נמשל כבהמות נדמו ואלמלא ניתן רשות לעין לראות הי' נראה לעינים כריתות הנפש כמש"ה הכרת תכרת עונה בה ואמר לעתיד ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי ואחז"ל אשר פשעו לא נאמר אלא הפושעים שאינם חוזרים בתשובה והחטא עיקר עונשם והיינו כי תולעתם לא תמות כי העון עדין בקרבם, ויש לפרש בזה מש"ה רק בעיניך תביט ושילומת רשעים תראה י"ל אם יזכך ה' לראות בעיניך ראיות הרוחניות אז תראם תשלומי הרשעים בחייהם וכן בתהילים ל"ז קוה אל ה' בהכרת רשעים תראה והוא כשיזכהו ה' לראות עולמו בחייו אז יראה בהכרת רשעים פי' כשאחז"ל הכרת בעוה"ז תכרת לע"ה דהיינו שיראה הכריתות שלהם בעוה"ז שהיא

בשעת החטא ממש ולעתיד יזכך ה' ראיית עינים הרוחנים המלובשים בעין הגשמים והיא סותם את הראי' הפנימות כמש"ה טחו עיניה' מראו' ולעתיד כשיזדכ' החומר יאירו עיניה' לראות את הרוחני כמו שהי' בשעת מהן תורה וכן היו בנביאים שנקראו רואים כדכתוב כי לפנים הי' נקרא לנביא רואה ויש לפרש בזה כי עין בעין וגו' ר"ל עין הפנימי המלובש בעין החיצונה יראו ראיות הרוחניות בשוב ה' את ציון והיינו דכתוב ויצאו וראו בפגרי האנשים שיזדכך עיניהם ויראו שהחטא' היא עיקר עונשם וז"ש הכתוב כאן ותשחת הארץ לפני האלהים קודם שבא פורעניות דינם כבר הי' נשחתה בשעת החטא וז"ש וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה שכבר בחטאם נתקלקלו כל הצינורות ולא הי' להם תקנה.

ויאמר אלהי' אל נח קץ כל בשר בא לפני וגו' והנני משחיתם את הארץ וגו' יש לפרש על דרך שאמר דהמע"ה בסי' כ"ז בקרוב עלי מרעים וגו' ענינו כי אחז"ל כי המשחיתים הנבראים מעונו' הנקראים נגעי בני אדם הם המקטרגי' כמ"ש במשנה כל העובר עבירה קונה לו קטיגור ומשטינים למעלה ותובעים דין על האדם ובאמת היא לרעתה כי כשאדם מקבל את הדין ממילא הם נמוחים ונתבטלים וז"ש צרי ואובי שהם צוררים ואויבים לבקש עליו דין אף שבזה המה כשלו ונפלו וזש"ה קץ כל בשר בא לפני כמבואר בזוהר שהמשטינים נקראים קץ כל בשר וזהו כי מלאה הארץ חמס מפניהם וכיון שיקבלו את דינם ממילא גם הם ישחתו ע"כ הנני משחית אותם עם הארץ וז"ש הנני משחיתם את הארץ וזה הי' הבטחה לנח שיטהר את הארץ ע"י המבול והיא מה שאמר הנביא את הארץ לא מטוהרה לא גושמה ביום זעם ואמר זה על ארץ ישראל כיון שלא גושמה ביום זעם לא נטהרה הארץ בשעת המבול מהחטאים הקודמים.

כי מלאה הארץ חמס מפניהם פי' רש"י לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל צריך להבין למה דווקא על הגזל ועוד שאחז"ל מה בין גזלן לחמסן גזלן לא יהיב דמי חמסן יהיב דמי נראה שעל כל עבירות לא נחתם גז"ד שמא יחזרו בתשובה אבל על הגזל אין מועיל התשובה עד שישיב את הגזילה א"כ אם גזל חפץ או דבר מאכל ואכלו או שכילה החפץ אף אם משלם שווי' עדיין חמס הוא שלקח מחבירו בע"כ והתורה אמרה והשיב את הגזילה אשר גזל וגבי אנשי ננוה כתו' ומן החמס אשר בכפיהם משמע אשר עדיין בעין בכפיהם להשיב החפץ עצמו ובדור המבול אמר המדרש שגזילתם הי' בדבר המאכל שכבר הדבר לא הי' בעין אף שישלמו את הגזילה עדיין חמס הוא נשאר ועוד נרא' כיון שהעיד הכתוב כי מלאה הארץ חמס משמע אין גם אחד הרי שכל אחד הי' גוזל ונגזל וא"כ לא מבעי' בשני' שגזלו זה מזה וזה מזה אין כאן גזל ממון שהרי קיבל תמורתו

אפילו בגזל שגזל מאחר הוא גזל מאחר וחייבו כולם כל אחד מחבירו מדינא דרבי נתן דאמ' נושה בחבירו וחבירו בחבירו שמוציאין מזה ונותנים לזה א"כ אותן אנשים שהי' גזילתו מועט ממה שנגזלו אין כאן גזל ממון אלא כיון שלקחו כל אחד בחזקה הרי הוא חמס והיינו דאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם היינו אף שהן דרך גזילה מ"מ מפני כי מלאה הארץ נעשה מן הגזילה חמס כנ"ל.

תקח לך שבעה וגו' ואח"כ כתוב באו אל נח פי' רש"י מאליהן באו אותן שלא השחיתו את דרכם יש להבין מפני שיש לומר הטעם שהודיע הקב"ה מכל הבהמה הטהורה תקח לך וגו' כי לימים עוד שבעה וגו' שהי' מודיע קודם המבול שבעה ימים מפני שהקב"ה אמר לו למינהו אותן שלא השחיתו את דרכם והאיך ידע זה נח אלא דאמרינן בר"פ אין מעמידין גבי פרה שמשמרין הי' אותה משעה שנצרכה מחשש רביעה א"כ הי' יכול נח ליקח בשעה שנולדו וישמור אותן שלא ישחיתו את דרכ' וכיון דאמרי' כל ששה' שמונ' בבהמה אינה נפל דהיינו אחר כלות שבעה ימים מלידתן א"כ הי' צריך ליקח אותן שבעה ימים קודם ימי המבול כדי שידע שהם בני קיימים דכתוב לחיות זרע לכך הודיע ז' ימים אלא שנח הי' סבר שלא יצטרך ליכנס לתיבה ביום התחלות המבול כדפירש"י בעצם היום הזה מפני מי המבול שהי' מקטנ' אמנה פ' דודאי הי' מאמין שב' אבל הי' סבר שיכול ליכנוס בלילה כמו שפירש"י שהי' מתירא לכנוס מפני רשעי הדור אבל המבול גבר בו ביום והוצרך לכנוס בעצם היום וכיון שסבר שלא יכנוס בו ביום נתעצל קצת בו ביום ולא הכניסם ביום שצוה אותו והי' בכלל ספק נפל ולא הי' יכול ליקח אותן ע"כ באו אותן שלא השחיתו את דרכם מעצמם כל שהתיבה קולטתן.

ובאת אל התיבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך וגו' פי' רש"י מכאן שנאסר בתשמיש המטה ובפ' צא מן התיבה פירש"י שהתיר להם נראה דמזה ראי' למה שפירש"י בביצה דף ה' דדבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו דיליף מאל תגשו אל אשה ג' ימים פירש"י דאפילו אם פירש לו הזמן צריך מנין אחר דלפי מ"ש התוס' דלא יליף אלא היכי דהוא מצד הסברא ה"ל למילף מהכא דהוא מצד הסברא שלא נאסר אלא בזמן שהי' בתיבה מפני צער העולם ואפ"ה הוצריך להתיר להם ויש לישב דהכא שאני דאף שהוא בחזקת היתר מ"מ דאילו הוי אמר צא מן התיבה אתה ובניך הוי משמע דאסורין אח"כ מ"מ נראה דיש מזה סיוע לפירש"י דכיון שלא הותר להם מתחלה היתר תשמיש לאחר יציאה מן התיבה היינו דכתוב ובאתה אל התיבת אתה ובניך ואשתך וגו' דמשמע שאסר להם אפילו היחוד כדאי' בכה"ג בסוף פ"ב דכתוב גבי אשתו של ר' זכרי' שנכנסה בסוף בניו והיינו כדאי' בסוטה דף ז' דמה שהתורה התירה יחוד בנדה היינו משום שיש לה היתר

לאחר זמן וכיון דעדיין לא פי' להם ההיתר והי' בחזקת איסור לעולם שהי' דבר שבמנין ע"כ נאסר להם היחוד הרי דמוכח מזה דאף דהי' מצד הסברא שאין איסור אלא בשעת המבול אפ"ה הי' בחזקת איסור ולפי פשוט י"ל הא דכתיב ונשי בניך אתך דהא אתך מיותר אלא דבאמת עיקר הצלה הי' בשביל נח כדכתיב אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה אלא שהם ניצולים בזכותו והיינו דכתיב אותך ולא זו אף זו לא מבעי' שהגין זכותו על בניו שהאב מזכה בנו כמפורש בקראי טובא אלא אפילו אשתו ואפילו נשי בניו ועוד אשמעינן דהא מסתבר שיבוא נח באחרונה בתיבה כדאי' במס' תעני' גבי נחום איש גם זו שהי' הבית רעועה ואמר פנו את הכלים ואח"כ את המטה שכ"ז שאני בבית וכו' ה"נ כיון דכתוב אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה משמע שהצלה לא היה אלא בשביל נח א"כ הם שיבואו תחיל' אל התיבה כי כל זמן שלא נכנס נח הם בטוחים ואשמעינן קרא כיון דכבר הובטח מפי הש"י שינצלו בזכותו יכולין הם לילך אף באחרונה מכל מאכל אשר יאכל יש לפרש הא דקאמ' אשר יאכל ע"ד שכתו' במדרש שהכניס עמו זמורות לנטיעה היינו שהכני' מאכל אשר יאכל ממנו לאחר זמן לדורות עוד יש לפרש לשון אשר יאכל ע"ד שאמרו חז"ל כ"מ שנא' יאכל אפילו איסור הנאה במשמע והי' אפשר לומר שמטעם זה הכניס עמו זמורות של גפן כמו שפירש"י בפ' ויחל נח ויטע כרם מפני שלא יקח מכלאי הכרם שאסורין בהנאה ולפי דגרעיני כלאי הכרם נמי אסורין לא הי' יכול ליקח גרעיני' כמו משאר מינים ולכך לקח זמורות שלא נאסרו כדאי' בכתובות דף פ' אפילו לפמ"ש התוס' שם דאף הזמורות אסורים מ"מ הא כתב התוס' שם דאין דרך הזמורות להוסיף א' במאתי' ומכ"ש דמן התורה ברובא בטל א"כ אין איסור בזמורות אך לפי מה שפירש"י שם שהכניס עמו גרופי' של תאנים ויחורי זתים י"ל אף דשאר כלאי אילן אין נאסרין באכילה מ"מ לא רצה ליקח מאותן שהיו מורכבין שלא במינן כיון שנעבדה בהן עבירה כמו שהזהירו שלא ליקח מבהמות וחיות שדבקו שלא במינם אע"פ שאינם נאסרין ולכך לא רצה ליקח מגרעיני פירות אלא מן העצים.

מכל הבהמה הטהורה שבעה שבעה וגומר. פי' רש"י שיקריב מהן קרבן, זה לשון המדרש ויבן נח מזבח התבונן נח מה טעם רבה הקב"ה בטהורים יותר מן הטמאים אלא שרוצה להקריב מהן מיד ויקח מכל הבהמה הטהורה ויעל עולות במזבח על המזבח הגדול שבירושלים, נראה הא דלא הזכיר המדרש אלא מבהמה הטהורה ולא מעוף גם בזה הבין שרצונו של השי"ת להקריב במזבח שבירושלים ולא בבמה, ונראה דודאי אין הטעם משום קרבן לבד דא"כ היה צ"ל להקריב ששה זוגות מבהמות ומעופות ולא משמע כן בקרא דכתוב ויקח מן משמע קצת, ותו קשה הא דאמר בע"ז דף כ"ד מנין לעולה נקיבה

שהוא כשירה בבמת יחיד שנאמר ויקח שמואל טלה חלב אחד וכו' ה"ל להוכיח מה שצוה הש"י ליקח שבעה זכרים ונקיבות כדי להקריבם עולות אלא נראה דעיקר הטעם שמה שצוה השי"ת להרבות בבהמות טהורות יותר היינו משום שישראל אוכלים מהם ואף בעופות י"ל לפי שצדין מהם כמו שכתוב רש"י בפרשת בראשית שהוצרך עופות לברכה לפי שצדין מהם אלא הבין נח מה שצוה ליקח שבעה שבעה מן הזכרים כמו מן הנקיבות דהא פירש"י בפרשת וישלח בפ' עזים מאתים ותישים עשרים שהזכר אחד יכול לעבר כמה נקיבות א"כ כאן לא היה לו להרבות זכרים כמו נקיבות נהי דבעופות י"ל כיון דעוף האמור כאן אינו אלא תורים ובני יונה דכשרים לקרבן הם אינם ומזדווגים כי אם לבן זוגם כמ"ש פי' רש"י בשיר השירים אבל בבהמות הי' למעט בזכרים וזה הבין נח שרצונו של הקב"ה נמי להקריב מהם קרבן לכך הרבה בזכרים ג"כ כיון דקרבנות של בני נח הם עולות כדכתוב ויעל עולות ועולות אינם כשרי' אלא בזכרים וזה הבין נמי שרצונו של השי"ת להקריב במזבח שבירושלים כמו קרבנות ישראל לדורות דהא אמרו שם דעולה נקיבה כשירה בבמה אלא ע"כ שרוצה השי"ת להקריב במזבח שבירושלים כמו קרבנות ישראל זכרים כמו לדורות והיינו במדרש ויקח מכל הבהמה הטהורה ויעל עולות על המזבח שבירושלים דעיקר הוכחה שהקב"ה רצה להקריב מן הבהמות דאילו בעופות יש לומר דאין תמות וזכרות בעופות אלא כיון שראה שרצון השי"ת להקריב מן הבהמות הוסיף להקריב נמי מן העופות.

מכל הבהמה הטהורה וגומר. פירש"י מלמד שלמד נח תורה ותמה המזרחי דבגמרא זבחים דף ק"י אמרי' מלמד שכל שהתיב' קולטתן וכו' ונראה דתרווייהו צריכי דאי משום שהתיבה קולטתן אינו ראי' על הטמאין דהא רב חסדא אמר בפ' חלק ושם עיקר דברי' כל שהשחיתו דרכם לא קלטתן התיבה א"כ מנא ידע שנטמאין הם דלמא טהורי' הם ומה שלא קלטן התיבה הוא מפני שהשחיתו דרכם אע"כ שלמד תורה ובהא לא סגי לחודא שהרי פירש"י בפ' שמיני בפ' וזאת החי' מלמד שתפס משה והראה לישראל וכן איתא במדרש שהקב"ה הראה למשה והטע' מפני שאי אפשר לידע מן שמות' הכתו' בתורה שזה המין אם לא במראה אבל כיון שידע מנין הבהמות טהורי' הכתובי' בתורה ומנין עופות טהורי' הכתובי' בתורה ומנין הבהמות והעופות טמאי' הכתובי' בתורה ממילא ידע כיון שנשלם המנין ששבעה שבעה טהורים שקלטתן התיבה ידע ששאר בהמות טמאין וכן בעופות כיון שכולם הטהורים בא שבעה וקלטתן התיבה חוץ מכ"ד שבאו שנים שנים ידע שאותן הכ"ד הם הטמאים דכיון שכל הטהורים בא שבעה ע"כ נשארו כ"ד מינים טמאים שהרי הקב"ה אמר מכל עוף ולא נשאר מין אחד שכלה לגמרי

ולא בא לתיבה ובזה מובן הלשון מן הבהמה אשר איננו טהורה ואחז"ל שעקם הכתוב ח' אותיות ופירש"י בריש פסחים אע"ג דמצינו כמה פעמים באורייתא טמא שני קרא בדוכתא חדא וכו' וצריך להבין למה שינה דייקא הכא ולפימ"ש א"ש דלא ידע שהם טמאים אלא מחמת שנשלם מין הטהורים וממילא ידע כיון שאינו מן הטהורים הם טמאים אלא דאפי"ה הוכיח מדלא קיצר הכתוב בלשונו וממילא הי' ידעינן דהכא הוי עוד י"ל שהתיבה קלטה בין טהורים ובין טמאים אלא שהשחיתו זרעם לא קלטם אלא גם בלא"ה לא סגי במה שלמד נח תורה משום דקיי"ל כל היוצא מטמא טמא אפילו יש לו סימני טהרה והוא הנולד מגמל הבא על הפרה וכיוצא בזה להפוך א"כ אף שבא לפניו שור שנולד מגמל לא הי' יודע אבל כיון שהתיבה לא קלטה אותן שהשחיתו את דרכם ממילא לא קלטה גם אותן שנולדים מהם שהשחיתו את דרכם דהכי קי"ל היוצא מן הטמא טמא הכי נמי כל שהשחיתו את דרכם תולדותיהן כיוצא בהן וכיון שקלטתן התיבה ידע נח שטהורים הן דשור בן גמל לא קלטה התיבה והיינו כדרב חסדא שלא הי' סימן איזה טמא ואיזה טהור אלא כיון שלא קלטה התיבה אותן שהשחיתו את דרכם שפיר ידע מן התורה איזה טמא ואיזה טהור.

וירח ה' את ריח הניחוח וגו' לא אוסף לקלל עוד את האדמה וגו'. יש לפרש הפסוק כי מ"ש יצר לב האדם רע מנעוריו כי יצה"ר ניתן באדם מעת הולדו אמנם הוא משתנה כי בימי נערות הוא יסיתו למעשה נערות שהם מעשה תעתועים שאין בהם תועלת אפי' בעוה"ז וכשהוא מתגדל אחז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ענינו שממאס במעשה נערות ויפיתיהו לתאות עוה"ז ובאמת הוא גרוע יותר ממעשה נערות כי מעשה נערות ימאסו בעיניו ואילו מתגברים עליו בכל יום וזש"ה כי יצר לב האדם כשהוא מתגדל בגדלותו הוא רע יותר ממעשה נערות שעשה מנעוריו וזש"ה מלך זקן וכסיל אשר לא ידע להזהר עוד כי בילדותו סופו להשליך המעשה נערות אבל בזקנותו הוא כסיל שאין לו סוף וז"ש אשר לא ידע להיזהר עוד והנה כבר כתבנו בריש הפרשה שיש צדיק שהוא מצד אבותיו ויש צדיק שהוא מצד עצמו והסימן לזה כי הצדיק שהוא מצד אבותיו כל מה שיגדל יתמעט צדקותיו מחמת ריחו קר מיום הנידה שלו והצדיק שהוא מצד עצמו הוא מוסיף והולך כמ"ש בפ' כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספיני והענין היא כי הצדקות שהיא מצד עצמו מצד קירוב הנשמה לתחילתה באסיפת הצדיק נשמתו עולה למעלה ומתדבק בה' ונהנה מזיו השכינה בעוה"ב ע"כ מה שהוא קרוב יותר לאסיפתו מתגדל בו צדקתו מחמת קריבתו לשורשו ולתחילתו בשורשה העליון וזש"ה כי אבי ואמי כלומר החלק שמאבי ואמי שלי שבי המה נעזבים ונתמעטים בכל עת אבל חלק

ה' היא יאספינו בשביל שהוא מתקרב ליום שיאספינו וכן הוא להיפוך במידת הרשעים כי הרשעת שמצד אבותיו מתמעט והרשעת שמצד עצמו מתגדל בכל יום לכן מעשה הנערות שהוא מצד הילדות המה מתמעטים והיצה"ר שבא בגדולתו מצד עצמו הוא מתגבר בכל יום והנה רשי ז"ל פי' לעיל בפרשת בראשית בפ' ארורה האדמה בעבורך שנתקללה האדמה בעבור שהיא גרמה לאדם לחטוא משל ליוצא לתרבות רעה והבריות מקללות שדים שינק מהם וכו' ובעבור זה נתקללה בעבור האדם כי היא גרמא לחטוא שיצירתו מן האדמה אך כיון שרואה שיצרו מתגבר עליו בכל יום ע"כ אין זה מחמת האדמה דא"כ הוי מתמעט וז"ש לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם שאין הרע בעבור יצירתו מן האדמה כיון שיצרו מתגבר עליו כי יצר לב האדם רע מנעוריו כי בגדולתו הוא רע יותר מנעוריו ע"כ הוא מצד עצמו כנ"ל.

יום ולילה לא ישבותו אמרו רבותינו ז"ל בסנהדרין דף נ"ח ע"ב גוי ששבת חייב מיתה אמר רב הונא אפילו בשני בשבת הקשה המהרש"א דהל"ל אפילו באחד בשבת, ונראה דהנה הקשו המפורשים דמאי שאחז"ל קיים אצא כל התורה כולה וכי איך שמר שבת שלא נצטווה עליו ודחה לאו דיום ולילה לא ישבותו שנצטווה עליו מימי נח ונראה דלא קשה כי קודם מ"ת הי' הלילה נמשכת אחר היום כמ"ש לקמן בפ' בא ובפ' יתרו ובכמה מקומות עד שאמר לו הקב"ה מערב עד ערב תשבתו שבתכם, וכן הוא אומר כאן יום ולילה לא ישבותו היינו שלא ישבותו יום ואח"כ לילה ואינו חייב מיתה אלא אם שבת עד סוף הלילה כ"א עשה מלאכה בסוף הלילה לא עבר על הלאו של יום ולילה לא ישבותו שהוא שביתת כל היום וכל הלילה שלאחריו אבל שמירת שבת של אברהם אבינו היה כמו שיהי' אחר מתן תורה דהיינו שהיום הולך אחר הלילה נמצא קיים שתהין שעשה מלאכה בששי ביום ועשה מלאכה במוצאי שבת הרי שלא שבת יום ולילה וכן הוא לדורות בבני נח אינם חייבים כששבת בא' בשבת אלא שאם שבת בלילה סלת שלאחריו עד גמר הלילה וכיוון שעיקר החיוב הוא בגמר הלילה והוא אצלינו שני בשבת היינו דאמר ר"ה אפילו בשני בשבת כוונתו באמת על יום א' אלא קמ"ל שעיקר החיוב הוא בלילה שלאחריו שהוא אצלינו שני בשבת ויבואר עוד במקומות רבים מענין זה ואפשר לומר דבזה טעו האומות דאיתא במדרש בפ' ה' למבול ישב שבאו אצל בלעם בשעת מתן תורה שמא מביא הקב"ה מבול לעולם והיינו שסברו כיון שהחזיר התורה על כל אומה ולשון להודיעם מצות שבת כדאיתא רפ"ב דביצה סברו כיון שבטל יום ולילה לא ישבותו שאמר השי"ת לנח בטל כל המאמר שהבטיח לו שלא יביא מבול לעולם והשיב להם בלעם ה' עוז לעמו יתן שבאמת אין חפץ הקב"ה ליתן שבת אלא לישראל והנה התוס'

בסנהדרין כת' בהא דאמרי' כל מצות שנאמרה ולא נישנית לישראל נאמרה ולא לבני נח אע"ג דיום ולילה לא ישבותו לא נשנה אפ"ה מוכח דנאסרה לבני נח לדורות שהרי ישראל נצטווה על השבת והנה לפמ"ש אין הכרח מזה שהרי יכולין לעשות מלאכה בששי בשבת ומוצאי שבת אך דמוכח מקרא כל העושה בו מלאכה ואחז"ל ולא בו ובחבירו שאם חל יום הכפורים להיות ערב שבת ועשה מלאכה בין השמשות פטור ואי אפשר לשבום לילה ויום כשחל יום הכפורים בע"ש ויש לפרש בזה מ"ש בפ' כי תשא אך את שבתותי תשמרו כי אות היא בני ובניכם לדעת כי אני ה' מקדישכם ופירש"י לדעת האומות כי אני ה' מקדשכם וגו' צ"ל מה ענין דעת האומות בזה ויש לפרש במה שכתוב שבתותי היינו שני שבתות יחד כשחל יוהכ"פ להיות בשבת סמוך לשבת כדכתוב שבת שבתון ובזה ניכר דלאו דיום ולילה לא ישבותו קאי על האומות דהרי כי אני ה' מקדשכם ויש לפרש בזה מה שתקנו בתפילת שחרית של שבת ולא נתתו וגו' וגם במנוחתו וכו' כי לישראל עמך נתת וכו' שענינו הוא שלא נתן הקב"ה שבת לאומות וגם להיפוך נצטוו שלא ישכנו במנוחתו וזה גם במנוחתו לא ישכנו והיינו דיום ולילה לא ישבותו והראי' ע"ז אף דנאמרה ולא נשנה מ"מ אי אפשר לומר דלישראל נאמרה כי לישראל עמך נתת את השבת.

את קשתי נתתי בענן וגו' אחז"ל על ריב"ל שלא נראה הקשת בימיו כי הקשת סימן על המבול וזכותו הגין על המבול לכך זכה לחיי עולם ויש לפרש בזה מ"ש דהמע"ה על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו ואחז"ל לעת מצוא זו מיתה שנאמר למות תוצאות והוא שאמר הכתוב שלא ינצל אדם ממיתה אלא אותו שהגין על דורו מן המבול שלא נראה קשת בימיו וזהו רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו

ויחל נח איש האדמה וגו'. פירש"י איש האדמה אדון האדמה פי' הי' כל האדמה שלו נהי דמשלשת נשי בניו אין ראי' שי"ל דלקח כל אחד בת אחיו ולא הי' להם ירושה, אבל אשתו של נח נעמה מזרע קין כמ"ש לעיל בפ' ואחוה תובל קין נעמה א"כ היתה יורשת את קין אלא שהוא, הי' אדון האדמה שהיתה תחת רשותו

ויחל נח איש האדמה וגו'. פירש"י עשה עצמו חולין שהי' לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת וז"ל המדרש ויחל נח נתחלל ונעשה חולין למה ויטע כרם ולא הי' לו ליטע דבר אחר לא ייחור של זית ולא גרופי' תאינה וכו' הה"ד ואספת אליך אין אדם כונס אלא א"כ הי' צריך לו ואינו מובן ונראה דחילול הי' בזמורות של גפן שיש בו ספק שמא היא של כלאי הכרם שאסורים בהנאה אף שכתבנו למעלה דרוב זמורות ההוספה שלהם בטלים

ברוב מ"מ איכא ספק שמא נטעו בתחילה בכלאים שאמחז"ל כלאי כרם עיקרן נאסר וכדאי' בפסחי' דף כ"ה וכבר כתבנו דמוציא הש"ס מכל מאכל אשר יאכל היינו שמותר בהנאה והוסיף המדרש דמלשון שאמר הש"י ואספתו אל תוך ביתך משמע נמי דבר הצריך לו ולא מה שנאסר בהנאה ולשון חילול שייך בכלאי כרם שאחז"ל שנקרא קודש כדכתוב בן תוקדש המליאה ועוד נראה לשון חילול משום דהי' אפשר ללמוד זכות על נח שאם לא יהי' יין בעולם יתבטלו כל הנסכים שיתנסכו על המזבח לדורות וכיון שהיין הגדול מי הזמורות הוא מותר שלא נאסרו הגדילום של הזמורות אלא האיסור הוא בהנאת הזמורות עצמן וקיי"ל מצות לאו להנות ניתנו אבל הוא לא נתכוון להקדישם אלא לחולין היינו דכתוב ויחל ובזה יש לפרש המדרש והובא בילקוט ר' יהודא אומר לפי שעבר על הצווי לפיכך נתבזה ור' נחמיה אומר הוסיף על הצווי ונהג בקדושה לפיכך זכה הוא ובנו לדיבור נראה דר"י סבר כיון שא' לו הש"י מכל מאכל אשר יאכל ואספתו אל תוך ביתך ודהיינו דבר הצריך לו שהוא מותר בהנאה ולא הי' לו ליקח זמורות של גפן לכך נתבזה ור"נ ס"ל שאין זה כעוב' על הצווי דאף הש"י אמר לו ליקח דבר הצריך לו והוסיף ליקח מה שהוא צורך גבוה לנסכי' ומ"ש נהג בקדוש' היינו ששמר' מן הטומאה כמשחז"ל בחיבת הקודש שאפילו עצים מקבלים טומאה מפני חיבת הקודש וי"ל מ"ש לכך זכה לדיבור מפני שאחז"ל שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחה של מצוה ואין שמחה של מצוה יותר מן הנסכים כדכתוב המשמח אלהים ואנשים ואחז"ל דהיינו נסכים שאין אומרים שירה אלא על היין לכך זכה לדיבור

ארור כנען עבד וגו'. במדרש ב"ר והביאו התוס' בסנהדרין דף ע' בד"ה קללו ברביעי מה שלא קיבל חם עצמו משום דאמר בב"ר ר' יודא אמר לפי שכתוב ויברך אלהים את נח ואת בניו ואין קללה במקום ברכה לפיכך ויאמר ארור כנען ע"כ יש לפרש בזה משאחז"ל בפ' אולי לא תלך האשה אחרי אלי כתוב בת הי' לו לאליעזר ורצה להשיא' ליצחק ויאמר לו אברהם בני ברוך ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך ודקדקו המפורשים דהל"ל דאין ברוך מדבק בארור ויש לפרש דכוונת אברהם הי' שסבר אליעזר דאף דכתוב ארור כנען עיקר הקללה הי' לחם עצמו שהוא עשה עבירה וא"כ גם שאר בניו הי' בכלל ארור וכיון דנשא אברהם הגר המצרית ומצרים הי' בניו של חם הרי אברהם עצמו דבק בארור ע"ז אמר לו שלא היתה הקללה בחם כמ"ש במדרש כיון שכבר נתברך חם מפי הקב"ה אין ארור מתדבק בברוך ולא קללו אלא את כנען אבל מצרי' לא הי' בכלל ולפי פשוטו י"ל שידע נח שעיקר החטא היה מכנען בנו כמ"ש לעיל שהרשע מחטי' את אביו כמ"ש בפ'

ע"פ כנען שטוף בזימה הי' וצוה את בניו אהבו את הזימה והיינו דכתוב וירא חם אבי כנען שכנען גרם לאביו לכך קלל את כנען.

עבד עבדים יהיה לאחיו וגו' לכאורה יפלא משחז"ל ביבמות דף ע"ט נתינים דוד גזר עליהם משה גזר עליהם דכתוב מחטב עציך ומשני משה גזר להאי דרא ואכתי יהוש' גזר עליהם יהושע גזר בזמן שבה"מ קיים וכו' ולא הזכיר מן גזרו' נח שגזר עליהם עבדות כי נתונים מן בני כנען המה וצ"ל דנח לא גזר עליהם אלא בגיותן אבל כשנתגיירו לא גזר עליהם והיינו דכתוב ברוך ה' אלהי שם ויהי כנען עבד למו אבל כשנתגיירו ונכנסו תחת כנפי השכינ' תחת אלהי שם כתו' כגר כאזרח לפני ה' והם גזרו על הנתונים שהם בגירותן אך לפי זה צ"ל שלא גזר עליהם נח אלא עד מתן תורה דהא במתן תורה נאסר לישראל ליקח עבד מבני כנען כדאי' בקדושין דף ס"ט ולא מן הכנעני' שבא לרצונכם א"כ אסרה התור' ליקח עבד ולא יכולתי להבין לשון רש"י ז"ל בפ' ויהי כנען עבד למו אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען שהרי בגיותן אסרה התור' ליקח מהם עבד וכן כתוב התוס' בפ"ק דקדושין במשנה עבד כנעני ע"ש ונראה עוד דמ"ש עבד עבדים רמז על עבדות שגזר עליהם משה ודוד אף בגירותן ומ"ש וישכן באהלי שם ויהי כנען עבד למו רמז על עבדות שגזר עליהם יהושיע בזמן שבה"מ קיים ויהי כנען עבד למו ומה שלקח אברהם אבינו אליעזר לעבד אף שאברהם קיים כל התורה היינו לקיים גזירות נח עד מתן תורה כנ"ל.

יפת אלהים ליפת וגו' פירש"י ירחיב שירחיב ה' את גבול ארצו וע"ז אמר וישכן באהלי שם שכל מקום שהשכינה שורה אין להם מצרים כמ"ש חז"ל נחלת יעקב בלי מצרים ואמרו עוד ארץ צבי כתיב.

אחי יפת הגדול. ופירש"י אינו יודע אם שם גדול אם יפת גדול כשהוא אומר שם בן מאת וגו' ובריש פ' בן סורר דף ס"ט ע"ב מייתי בתחלה מהך קרא דאלה תולדות שם ואמר שם דאתו' מהכא מתניתין אנן מהכ' מתנין ולשם יולד וגי' וקשה דלפירש"י אין הוכחה מקרא דלשם יולד די"ל דהגדול קאי על שם ושמעתי מאמ"ו הגאון ז"ל דמ"מ ממ"נ מוכח דדר' חכימן קא חשוב דאפי' אי קאי על שם קשה ל"ל הגדול אע"כ דה"א דמשום דדרך חכמתן קא חשיב אבל אכתי לא ידעינן הפי' באמת מי הוא הגדול אלא מקרא דאלה תולדות וגו'.

ושם אשת נחור מלכה בת הרן אבי מלכ' ואבי יסכה. פלא כיון שאמר שמלכה היתה בת הרן פשיטא שהרן הי' אביהם ויש לפרש ע"ד שפירש"י בפ' יתרו בתחל' הי' משה מתכבד ביתרו וכשנתגדל משה כתוב יתרו חותן משה שהיה יתרו מתכבד בחתנו וכן

מצינו במשנה סוף שבת מעשה בימי אביו של רבי צדוק וכן בכמה דוכתא כמו אבוה דשמואל היינו שהי' הבנים יותר מפורסמים מאביהם ונקראים על שם בניהם וכן י"ל כאן שבתחלה היתה נקראת ע"ש בת הרן וכשנתגדלה מלכה ויסכה הרן נקרא על שמו. אין לה ולד ביבמות דף ס"ט שרה אמנו איילנות היתה שנאמר אין לה ולד פירש"י קרא יתירה הוא דהא כתיב עקרה היא נראה דס"ל דאי ממשמעות הלשון י"ל דהא גבי חנה נמי כתיב ולחנה אין ילדים ולא כתיב וחנה היתה עקרה ותו דהת' ליכ' למימר דאיילנות היתה דהא בברכות ריש פי' א"ע אם ראה תראה אמרה אלך ואסתר בפני אלקנה בעלי וכו' ואם היתה איילנות הא אמרינן בסוטה דאיילנות לא היתה שותה אע"כ מיתודא דקרא קא דריש ויש עוד לפרש ע"פ מה ששמעתי מה שאמר הנביא רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה ע"פ מ"ש האריז"ל דעקר ועקרה שמשמשין בקדושה מורידין נשמה קדושה לולדות אחרים ואותן הולדות הם בני אותן עקר ועקרה כיון שנשמתם היא משרשם וז"ש רני עקרה לא ילדה כי רבים בני שוממה מבני בעולה פי' כי רבים מבני בעולה שהם בני שוממה ועוד אלא שהרוויחו צער לידה וז"ש פצחי רנה וצהלי לא חלה פי' לא היה לה צער לידה והיינו אף שנולדו מהבעולה מ"מ כיון שעיקר נשמתם משוממה הם בני שוממה וכן אברהם ושרה הורידו בקדושתן נשמות לולדות אחרים וזהו הנפש אשר עשו בחרן פירש"י אברהם מגייר אנשים ושרה מגייר הנשים מעלה הכתוב כאילו עשאן דהיינו אותו הולדות שהם משורש נשמת אברהם ושרה נתקרבו אצלם כי היה בניהם והיינו דאמר אין לה ולד באמת הי' לה בנים מולדות אחרים אלא שהיא לא ילדה וכן י"ל גבי חנה.

ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען. י"ל לשון אתם שנדחק רש"י בזה כמו בסוף פ' ויצא למה נחבאת לברוח ותגנוב אותי פירש"י גנבת את דעתי ה"נ י"ל ויצאו אתם שליום ללכת ארצה כנען כי לאחר שנצל אברהם מאור כשדים חזר תרח בתשובה גמורה ומפני שאחז"ל סוף כתובות כל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלהי וכל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלה' והטעם כמ"ש בחידושינו שם שכל ארצות ח"ל הם תחת המזלו' לבד בא"י שנאמר ארץ אשר עיני ה' אלהיך בה ורצו לקבוע דירתם בא"י לעבוד את ה' ביוחד אך כשבא לחרן שהוא מקום טומא' כמ"ש בפ' מן ארם יניחנו בלק מהררי קדם כמו שפירש"י בחרן נון הפוכה עד כאן חרון אף של מקום וכמ"ש בפ' בהעלותך שנון הפוכה כמו שיש חמישים שערי בינה שנמסרו למשה כן בהיפוכו חמשים שערי טומאה והוא נון הפוכה ושם היה דירת נחור כמשמעות הכתוב בפ' ויצא ונתחלל שם תרח לעבוד בשיתוף וזה שאמר הכתוב בפ' ויצא אלהי אברהם ואלהי נחור שפטו בנינו אלהי אביהם

שהוא תרח שעבד בשיתוף ולא הניח אברהם מצוה כיבוד אב כי סבר כיון שבני נח אינם מצווון על השיתוף חייב לכבדו אבל באמת אמר לו הקב"ה שילך ממנו כיון שכבר נדר ללכת ארצה כנען אינו חייב לכבדו לכך נקרא מת כמשחז"ל כל המשתף שם שמים בד"א נעקר מן העולם ונקרא מת וי"ל מזה העעם אמר הש"י אל הארץ אשר אראך ולא גלה הארץ מיד שאם הי' אמר לו ארץ כנען היה סבר שהוא מטעם קיום נדרו ללכת ארצה כנען לכך אין לו לקיים מצות כיבוד כדקי"ל בנדרים חלים על דבר מצו' לכך אמר אשר אראך להודיע שאינו חייב בכבוד אב.

לך לך

לך לך וכו' פי' רש"י ולטובתך לכאורה הבטחה זו מיעו' הנסיון כיון שהבטיח לו שכר גדול על הליכו ודוחק לומר שהנסיון הי' באמונתו שיקיים ה' את הבטחתו כענין שנאמר והאמין בה' ויחשביה לו צדקה אמנם העיקר בזה כמו שיבואר לפנינו בפ' העקידה כי אותן המצות שאין בהם הנאות הגוף כמו תפילין וציצית וכיוצא בהם וכשאדם עושה אותם שכרו לעוה"ב כמשחז"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא אבל יש מצות שיש בהם הנאת הגוף כמו תענוג שבת ושמחת יו"ט ובאכילת קדשים בזמן המקדש דכתוב ואכלת לפני ה' אלהיך ושמחת ובמצות אלו מסית היצה"ר נכוון בהם להנאת עצמו וזה אם יזכך עצמו ומחשבתו שלא יעלה בלבו שום הנאת ושמחת גופו שלא יהי' ליצה"ר חלק בו אלא לקיים מצות בוראו כמשחז"ל בפ' הרני נזיר אמר רבה בר בר חנא אמר ר' יוחנן מאי דכתיב כי ישרים דרכי ה' צדיקים וגו' שנים שצלו פתחיהן אחד אכלו לשם מצוה ואחד לשם אכילה גסה וכו' וזה יש לו שכר אף בעוה"ז מדה כנגד מדה שכבש הנאת גופו וזה היה עיקר הנסיון באברהם דאף שהבטיח לו הקב"ה שכר גדול לא הי' מחשבתו לשכר אלא לקיים מצוה הבורא והיינו דכתוב וילך אברם כאשר דבר אליו ה' פי' לא כיון אלא לקיים מצות הבורא ולא להנאתו ואפשר לומר שזה שאמר הקב"ה והי' ברכה פי' היינו לומר שתהא הברכ' מעצמה ולא שיכוין ע"ז ובזה מובן ביותר מה שכתבנו לעיל בפ' נח לכן אמר לו אשר אראך ולא אמר בארץ כנען שאם הי' אומר לארץ כנען היה מחוייב מחמת נדרו דכתוב שם ויצאו אתם וגו' ללכת ארצה כנען וכיון שגמר בלבו והתחיל ללכת הוי נדר גמור ואין בזה נסיון כ"כ לכך אמר לו אשר אראך עוד יש לפרש מ"ש לך לך היינו שילך להתקדש ונהתדבק בשורש נשמתו כדכתוב ונתתי לך מהלכים וגו' ולפי שאחז"ל שלשה שותפים באדם דהיינו הגוף שהוא מאביו ואמו המונע עליות נשמתו

ועוד כתבנו לעיל בפ' ארורה האדמ' בעבורך כי בעבור שנבר' גוף האדם מהאדמה היא גרמה לו לחטוא וז"ש לך לך מארצך דהיינו מחלק האדמה.

וממולדתך ומבית אביך, דהיינו מחלק אביו ואמו ותלך אל שורש נשמתך שהוא ארץ הקדושה שיעלה שם ממדרגה למדרגה עד שורש נשמתו בארץ החיים ולפי שאין האדם יכול לקבל יתרון האור מהשגתו ויהי' בעיניו כחושך כדכתוב ישת חושך סתרו וזה שהשוה שהמע"ה כיתרון אור מן החושך יתרון החכמה מן הסכלות שהחכמ' שאינו יכול להשיג מחשיך עיניו וכיון שאברהם אבינו ע"ה התחיל ללכת ממדרגה למדרגה לא הי' יכול להשיג אורות העליוני' אלא כיון שבכל פעם שהלך במדרגה ונתעלה ראה אור עליון כפי מה שהי' יכול להשיג וכן בכל עלייתו ראה כפי השגתו היינו דכתוב אשר אראך בכל עת שתעלה יותר אראך לפי השגתך.

במדרש לך לך אני פוטר מכיבוד אב ואם נראה פירושו, דאם אביו בח"ל אין מצות עליית הבן בא"י דוחה מצו' כיבוד אביו ודוקא לך אני פוטר משום דתרח אינו עושה מעשה עמך אבל לאחר אין מצות עליית א"י דוחה מצות כיבוד דה"א דהואיל דעליו' א"י מצוה רבה הוא כמ"ש כל הדר בח"ל כמו שאין לו אלוה ועוד שאחז"ל ברישׁ יבמות יכול אמר לו אביו הטמא או שאמר לו אל תחזיר יכול ישמע לו ת"ל איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו כולכם חייבים בכבודי וה"נ כיון שכול' מצוים על עליית א"י לכך אמר ואין אני פוטר לאחר וקצת ראי' שהרי נענש יעקב אבינו ע"ה כ"ב שנה שביטל כיבוד אב ואם ולא נענש על ישיבת ח"ל שלא עלה לא"י אלא כיון ששניהם עבר בפעם חחד ונענש על החמורה דהיינו מצות כיבוד לא נענש על מניעת עליית א"י כיון שכבר נידון בחמורה מ"מ אם היה דירתם בא"י ואביו הלך לדור בח"ל אין הבן מחויב לעבור בקום ועשה לילך מא"י לח"ל וקצת ראי' שהרי נענשו מחלון וכליון בני אלימלך על שיצאו מא"י לח"ל והלכו עמו מפני כבוד אביה' אע"כ שלא הי' להם לילך עמו מא"י לח"ל.

ואעשך לגוי גדול במדרש בא אחרי ואני עושה אותך כהן גדול לכאור' ק' אם הי' כ"ג האיך נשא הגר שהית' גיור' וכ"ג אסו' בגיורת וצ"ל שלא נעשה כהן עד לאחר שמל כי ערל פסול בעבודה ובזה א"ש אפילו לר"י דס"ל ביבמות דף ס"א דכהן לא ישא איילנות דכל ביאה שאין בה פרצה זנות היא ואחז"ל שרה אמנו איילנות היתה ולפי מ"ש א"ש דלאחר שמל נתרפא' שרה כדכתוב בר"פ וירא ויותר י"ל שלא נעשה כהן עד לאחר עקידה שאמר לו הקב"ה שיקריב על הר המוריה שהוא מקום המזבח עולמים ואין זר קרב ע"ג המזבח ובזה י"ל מ"ש רש"י בסוף חיי שרה ולבני הפלגשים פלגשם חסר כתיב שלא היתה אלא פלגש אחת הוא הגר הוא קטורה נשים בכתובה פלגשים שלא בכתובה

ולפמ"ש א"א לומר שקטו' היתה אשה אחרת שנתגיירה שכבר הי' כהן אחר העקיד' אע"כ שכבר היתה נשואה לו מקודם לפ"ז מוכח דפלגשי' בקדושין ולא כתובה דלמ"ד בלא קדושין היתה אסורה לו לאחר שנעשה כהן והיינו דפירש"י פילגשים בלא כתובה ועמ"ש עוד בזה בפ' ולה שפחה מצרית.

ואעשך לגוי גדול פירש"י זהו שאומרים וכו' ויש לפרש שבעלייתו לארץ ישראל נתעלה להיות נכלל בו מעלת ג' אבות וכמו שכתבתי בר"פ ואתחנן כשעלה משה בעבר הירדן בארץ מואב כמבואר שם והוא ענין מה שאחז"ל וחד מינן עדיף כתרי מינייהו וחד מינייהו כי סליק להכא עדיף כתרי מינן הרי שנתעלה שלש מדרגת ממה שהי' בתחלה והוא מ"ש אברהם ואנכי עפר ואפר שנכלל בו יעקב שנקרא עפר דכתוב מי מנה עפר יעקב ואפר של יצחק ויש לפרש מ"ש והיה ברכ' מ"ש חז"ל בב"מ א"ר יוחנן כל שהוא ובנו ובן בנו ת"ח אין תורה פוסקת שנאמר לא ימישו וכו' כיון שהבטיחו על זרעו וזרע זרעו שיוחל שם אלהים עליהם שוב אינו פוסקת מזרעו והיינו דכתוב והיה ברכה שלאחר ג' דורות הברכה מתקיימת ואינו פוסקות ומ"ש ואברכה מברכיך מפני שאברהם ויצחק הי' להם שלטות מן האומות כדכתו' באברהם נשיא אלהים אתה בתוכינו וכן גבי יצחק שהלך אבימלך אליו מגרר אבל גבי יעקב ובניו נתעורר עליהם שנאת עשו ובניו ולבן ובניו וכיון שהזכיר לזרעו אמר ואברכה מברכך ומקללך אאור ומה שאמר ונברכו בך וגו' ז"ש משה יצב גבולת עמים למספר בני ישראל שכל ע' אומות נתקיימו בזכות זרעו של יעקב.

ויצאו ללכת ארצה כנען הנה לא מצינו שהראהו הקב"ה ארץ כנען והרמב"ן ז"ל כתוב דהיינו בדרך המיוחד לילך לארץ כנען וכו' ונראה דא"ש לפמ"ש לעיל בפ' נח ויצאו אתם ללכת ארצה כנען דהיינו שהי' מחשבות לבם ביציאתם מאור כשדים ללכת דוקא לארץ כנען כמ"ש שם אבל כאן לא הי' מחשבתם לארץ כנען דוקא אלא לפי מה שיראיהו הש"י כאשר אמר אשר אראך ונראה דכיון שאמר השי"ת שיצא מחרן ולא הודיעו מאיזה צד מארבע רוחות עולם כמו בעקידה שנאמר לך לך אל ארץ המוריה והבין אברהם מדעתו שיסע בדרך המיוחד לארץ כנען כיון שכבר נדר באור כשדים ואם יראיהו הש"י בדרך או בבואו לארץ שילך אל ארץ אחרת יפנה משם דרך אחרת וכשהגיע אל ארץ כנען נגלה אליו הש"י שזה המקום הקבוע לו ולזרעו וז"ש לו ולזרעך אתן הארץ.

והכנעני אז בארץ יש לפרש לפי שארץ כנען נקרא א"י בכללו אבל בפרטות הם שבעה עממים ושבעה ארצות וירושלים הוא בארץ יבוסי שהוא במזרח א"י כדכתו' בשמואל ב' סי' ב' וילך המלך ואנשיו ירושלים אל היבוסי יושב הארץ וגו' וי"ל דלכך הלך בדרך זה

במזרחה לפי שהכנעני כבש כבר בצד המערב לכך נתרחק ממנו והלך דרך המזרח של א"י ששם הוא ארץ היבוסי שעדיין לא הגיע לכבשה וכן משמע מדכתוב ויהי ריב וגו' והכנעני והפריזי אז יושב בארץ היינו שבתוך הזמן כבש כנען גם ארץ פריזי ולכך הלך למסעיו שהוא ארץ היבוסי שעדיין לא כבשו.

וירא ה' אל אברם וגו' ויבן שם מזבח וגו' וי"ל שבזכות המזבחו' שבנו האבות כמ"ש ר"פ בלק בפ' שבע' מזבחות ערכתי וגו' זכו ישראל ביציאת מצרים בז' מזבחות הראשון ברפידים בפ' בשלח בפ' ויבן משה מזבח וגו' והשני בסיני כדכתוב בפ' משפטים וישכם משה ויבן מזבח וגו' והשלישי בפ' תצוה ועשית מזבח וגו' הד' במשכן שילה וה' בנוב והו' בגבעון הז' בבית עולמים שיבנה במהרה בימינו, ואפשר לומר שהמזבח שבנה אברהם אבינו באילון מורה שהוא מקום הר גריזים והר עיבל שבנו בניו שם מזבח והמזבח הב' בין בית אל ועי היא מקום מזבח של שילה דכתוב בשופטים כ"א הנה חג לה' בשילה מזרחה השמש למסילה וגו' הרי שהיה במזרח בית אל כדכתב הכא בית אל מים.

הנה נא ידעתי ולא אמר אשה יפת מראה את ע"ד הפשוט לפי שאחז"ל חן אשה על בעלה והיינו אפילו אינה יפת מראה תמצא חן בעיניו כדכתוב שקר החן וא"כ אין מזה ראי' לחוש פן יראו אותך המצרים ואמר שידע כבר מקודם שנשא' שהיא אשה יפת מראה, אפילו לאחרים כפירש"י יסכה שהכל סכין ביופי' וא"כ יש לחוש מן המצרים ולפי מה שפי' רש"י לפי פשוטו ידעתי הגיע השעה שיש לדאוג על יופי' יש להוסיף דכתוב לא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות את פני ה' מפני שכל זמן שעבר בארץ כנען להתקרב לירושלים כמ"ש למעלה שהיה עולה בכל שעה בקדושה יותר ויש לרמוז במ"ש ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה מ"ש הלך ונסוע שכשם שנסע בגופו כך הלך למעלה בקדושתו והיינו דכתוב הלך ונסוע לכך היה בטוח שלא יחמוד איש את שלו אבל בירדתו למצרים הפוך עלייתו שמצרים מקום טומאה ונקרא ערות הארץ לכך חשש שיחמדו את אשתו וכך הוא באבימלך שהיא תחילת יציאתו ממצרים לכך גבי יצחק כתוב כי אמרתי פן אמות עליה בלשון ספק כי אולי מחמת קדושתו לא יחמוד איש את ארצו ועיין מה שכתבתי שם.

והיה כי יראו אותך המצרים וגו' צריך להבין מהו דוקא ואותך יחיו ונראה דכבר הקשו המפורשים דלמה יעברו על שפיכת דמים ולא יעברו על גילוי עריות ועמ"ש בזה לק' גבי הבימלך אבל גבי פרעה אין הענין כן כי המצרים שטופי זמה הם והי' נחשדין על כל העבירות ולכך לא מצינו ששאלו אותו אשתך היא או אחותו היא כמו גבי אבימלך

אלא אברהם חשש ששרה תמסור עצמה למיתה אע"ע שאינה מחוייבת כמשחז"ל דאשה קרקע עולם היא ויסברו המצרים שאילו הית' פנוי' לא הית' מוסר עצמ' למית' שבני נח לא הוזהרו על הפנוי' ויאמרו מסתמא היא אשתו וז"ש ואמרו אשתו זאת ויהרגו אותי כי יסברו ויאמרו כשיהרגו אותו ותהיה פנוי' לא תמסור עצמה למיתה אך לפ"ז לא הי' מקום לאברהם לאמור לשרה שהיא תמסור עצמה למיתה כיון שהיא יודעת בעצמה שהיא אשתו משום שיהרגו אותו כדי שתא מותר' להם ולא תצטרך באמת למסור עצמה כמ"ש מאי חזית דדמי' דידך סמוק טפי אלא דאמרינן בע"ז דאשה כלי זיינה עלי' דאף שמפחדין אותה להרגה אם לא תתפייס אפ"ה אין דרכם להרגה מש"ה אין לה סכנות מות וז"ש ואותך יחיו שאף לא תשמע להם אותך יחי' ועוד י"ל כפשטא כדאי' בברכות דף ה' ע"ב וליקמו איהו לנפשי' אמרי אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים הרי דקיל להצדיק להציל לאחרים מלהציל את עצמו וז"ש כשירצו להרוג אותו קשה להציל א"ע ואותך יחיו שזהו הי' בטוח להנצל ממיתה.

אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך פירש"י יתנו לי מתנות פי' שלא היתה צריכה לומר שהיא אחותו אלא אשה אחרת היא אלא בשביל שתאמר שהיא אחותו יתנו לי מתנות בשביל שהיא קרובתי ובזה מובן כפל הלשון שאמר פרעה למה לא הגדת וגו' ולמה אמרת אחותך וגו' ועתה הנה אשתך קח ולך דלא הי' צריך לומר אלא קח אותה ולך אלא שהיה מקשה אותו ב' קושיות למה לא הגדת אשתך היא ולמה אמרת אחותי וקבלת מתנות בחנם והיינו דאמר ועתה אע"ג שהיא אשתך קח המתנות ולך כמו דכתוב בתר הכי וישלחו אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו.

וינגע ה' את פרעה ואת כל אשר לו עיין פירש"י ועדיין יש לדקדק דאשת אברם מיותר וע"פ פשוטיו יש לפרש ע"פ מ"ש בכתובות דף ס"א בפ' והיא בע"לת בעל בעלייתו של בעל שעיקר העונ' באבימלך לא הי' אלא בשביל הבוש' כפי התרגו' בפ' הנה היא לך כסות עינים ואות' הבושה לא הי' אלא בשביל עלייתו של בעל כי לשרה לא הי' כ"כ בושה מה שנלקחה לבית המלך אלא בשביל שהיתה אשתו של אברהם לפי גודל חשיבתו וכן גבי פרעה מה שנתנגע הי' בשביל הבוש' שעלתה בעלייתו של בעלה לפי חשיבתו דאברהם וז"ש על דבר שרי אשת אברם.

ואברם כבד מאוד וגו' וילך למסעיו יש לפר' דרך הרמז ע"פ משאחז"ל בברכות וישאלו ממצרים בע"כ דישראל מפני משא הדרך וכתבנו שם ענינו שבעלייתם ממצרים נתקדשו בכל יום ויום בקדושה רוחניות עד שעלו למעלה במ"ט ימי הספירה במ"ט שערי בינ' וביזת מצרים להוציא מהם ניצוצות הקדושת כדאי' בזוהר וכמו שהארכנו בזה בכמ'

מקומות וז"ש לא גלו ישראל אלא כדי שיתוספו עליה' גרים דהיינו ניצוצות הקדושים שמוציאין ע"י הגלות וכיון שאחז"ל קשים גרים לישראל כספחת והיינו שצריך לברר הניצוצות להסיר מהם הפסולת כמו שכתבנו בחידושנו בסוף קדושין באריכות בזה וזה הי' קשה מאוד לישראל להעלות הנציצות בדרך עלייתם לולי עזרתם מאת ה' כמו שאמר הכתוב ואשא אתכם על כנפי נשרים וכמו שיבואר שם בס"ד וענין אברהם וירידתן למצרים ונגעי פרעה ומה שציוה עליו לשלחו אי' במדרש שהיא סימן לבני' בירידתם למצרים בעשר מכו' ויצאתם ברכוש גדול וכענין שאחז"ל בב"ב בפ' התהלך בארץ לארכה ולרחב' כדי שתהא נוח לכבוש לבניו וכן בכאן עשה רושם לעזרת בניו וכשם שהם הי' קשה עליהם משא הדרך כן הי' בתברהם שהי' כבד מאיד להעלות הניציצות שהוציא עמו ממצרי' וזה הי' כוונתו שיתנו לו מתנות כדי שעי"ז יעלה הניציצות הקדושו' ואמ' הכתוב וילך למסעיו וגו' עד המקום אשר הי' שם אהל' בתחילה וגו' שהלך והעל' כל הניציצות שהוציא ממצרים ממדרג' למדרג' עד שהביאם למעלתו הראשונ' ואמר גם לוט שהעל' עמו גם את לוט וכל אשר לו ועיין בסמוך.

ויהי ריב וגו' פירש"י ולא זכה בה אברהם לכאור' קשה דאמרינן בב"ב דף קי"ט א"י ירושה היא מאבותינו ולענ"ד נראה דבל"ז אין שום סברא שהי' מקנ' לוט רועות בשדות שכבש פריזי ולא נתיירא ונר' דכבר כתבנו לעיל שאברהם הי' הלך ונסוע בארץ יבוסי: שבתוכו ירושלים שעדיין לא לכבש בארץ היבוסי דהי' הארץ ביד בני שם כמו שפירש"י למעלה שנח חלק את הארץ לבני שם ושם עצמו הי' מלך בירושלים דכתו' ומלכי צדק וגו' והש"י לא נתן הארץ לאברהם ליקח מאת בני שם נחלתם אשר הנחיל להם נח אלא לאחר שכבשו ז' עממין מיד בני שם וקנאו בחזק' לענין שאחז"ל עמון ומואב טהרו סיחון הרי דהיבוסי עדיין לא כבשו והי' ביד בני שם ושם הי' רועי לוט והוא הי' גזל גמור מבני שם והרשעים רועי לוט אמרו כיון שסוף הדבר שיביא את ארץ היבוסי לאברהם כמו שהבטיח לו הש"י א"כ משלו הם רועים ונראה שזהו מה שאמר הש"י לאברהם שא עיניך וגו' כי כל הארץ אשר אתה רוא' לך אתננ' ולזרעך היינו משו' דבימי אברהם עדיין לא לכבש ארץ היבוסי ולא הי' לאברה' קנין דהוי דבר שלא בא לעול' אלא לזרעו לאח' שכבשו היבוסי וי"ל עוד דאפ"ה הי' קנין לאברהם ביבוסי דאף דקי"ל אין אדם קונה דבר שלא בא לעולם מכל מקום המקנה דבר שלא בא לעולם עם דבר שבא לעולם קנה שתיהן כדאי' בחה"מ ס"ס ר"ג וכיון דכבר קנה הארצות שכבר כבשו קנה נמי את היבוסי מ"מ לאו קנין גמור הוא מעכשיו דאינ' קונה דבר שלא ב"ל עד שיבוא לעולם ואפשר שוה הי'

טעות רועי לוט כיון שהכנעני והפריזי אז בארץ קנה הכל אף ארץ היבוסי והיינו דכתוב והכנעני והפריזי אז בארץ.

הפרד נא מעלי אמרו חז"ל בפ"ב דנזיר דרש רבא את לפשע מקרית עוז זה לוט ומדנים כבריח ארמון דכתו' לא יבוא עמוני ומואבי נרא' שרמז בזה אברהם שאמר הפרד נא מעלי היינו שאסור איסור עול' נדבק בו והטעם כיון שהי' קרוב אליו והעליהו בקדושה ואח"כ ראה א"א ע"ה שהרשיע לוט שא"א להעלותו עוד ולכך הוציא את קדושתו ממנו כענין שאחז"ל שנה ופירש קשה מן הכל כיון שכבר עלה בקדושה ונפרד הוא מקולקל יותר וכיון שאברהם הי' קרוב אליו ממשפחתו הוציא ממנו הקדושה הקרובה אליו ומ"ש אחים אנחנו היינו מפני שלא הי' הקרוב' בניהם מתחלה אלא הצד אב כמו שפירש"י בפ' וירא אך לא בת אמי מפני שהרן מאשה אחרת היו ואפשר מזה הטעם אמרו עמוני ולא עמוניו' מואב' ולא מואביות כי לא הית' הקורב' מתחיל' אלא מצד אב והיינו דפירש"י בפ' חיי שרה בפ' ואפכ' על ימין או על שמאל זה לוט מפני שלא נאסרו הנקיבות ויש לפרש מ"ש ואם השמאל ואימנה היא רמז על ישראל כשהלכו במדבר שהי' עמון ומואב להם לצד שמאל כי עמון ומואב לצד הדרום של א"י והם הלכו במדבר בצד הדרו' והי' להם עמון ומואב לשמאלים ולא קרבו לגבולה כמפורש בפ' דברי' וכן אח"כ כשירשו את א"י והי' להם עמון ומואב מצד הימין ולא לקחו את נחלתם וזה ואם והימין ואשמיאלה.

אם השמאל ואימינה פירש"י לא אתרחק ממך וכו' נרא' הא דלא הזכיר אלא ימין ושמאל ולא קדם ואחור מפני שבצד אחד כבר כבש הפריזי ולא הי' אפשר ללכת שם ומצד השני הי' ככר הירדן ושם סדום ועמורה ויעץ אותו שלא ללכת שם ולוט לא שמע לו דכתו' וירא ככר הירדן ויש לפרש בדרך הרמז לפי מה שאחז"ל אח נפשע מקרית עוז זה לוט שנפרד מן הקדושה שהעליהו אעפ"כ אמר לו שלא יתרחק ממנו ויהי' לו לעזר להצילו מיצה"ר שהוא השמאל ולפי שכבר כתבנו שדרך היצה"ר שמסית את האדם בשני אופנים אחד מסיתו לעבור בזדון והבטיח לו אברתם שיהי' קרוב לו ואליו להטותו בימין וזהו ואשמאל ואימינה ואם יטיהו היצה"ר באופן שיא' על עבירה שהיא מצוה ע"ז אמר לו שיהי' לו לעזר להבינו האמת שהוא שמאל וע"ז אמר ואם הימין ואשמאילה.

ויסע לוט מקדם ופי' התרגום ונטל לוט מקדמותא יש לפרש לפי מה שאמרנו שעליית אברהם הי' מהיות לוט עמו כבד מאוד לתעלו' את לוט וכל אשר לו בבחינות הקדוש' עד שלא הספיק להעלותו ונולדו מריבה ביניהם לכן אחר הפרד לוט מעמו הוקל לאברהם המס' ועלה עלי' גדולה עד שנתיחד הדיבור עמו כפי' רש"י בד"ה אחר הפרד לוט מעמו ודימה הכתוב עליו זו לעולה על ההר כמ"ש מי יעלה בהר ה' וידוע שעליית ההר כבד

הרבה מירידת ההר וז"ש הבא לטהר מסייעין אותו אע"פ שאדם נברא במשקל השוה הוצרך לסייעו בטהרתו ותרי מהיפוכו מפני שזה דרך עלי' וזה דרך ירידה לכך כשנפרד לוט מעמו ירד למטה למדרגה אחר מדרגה עד שהגיע להתחבר עם אנשי סדום לשהם רעים וחטאים ואברהם אף שהיה במעלה גדולה והוקל לו להעלות להר ה' מ"מ לא הי' עלי' זו קל כמו ירידת לוט שהוא קל מאוד בדרך ירידה לכך אמר שלוט ירד מקודם עלייי' אברהם וזה שת"א בקדמיתא ויש לפרש מה שאמר ואם הימין ואשמאילה מפני שדרך היצה"ר לנטות לשמאל ודרך היצ"ט לנטות לימין כמש"ה שויתי ה' וכו' כי מימיני בל אמוט וזה ואם השמאל ואימינה אך לפעמים בהערמות היצה"ר יסיתיהו וידמה הרע לטוב ודרך השמאל יסיתיהו בהערמתו שהוא הימין וצריך היצ"ט להתחתם עליו בזה כמש"ה לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו ואמר עוד למה זה מחיר ביד כסיל ולב אין מחיר היא לשון חילוף שמחליף הימין לשמאל וז"ש ואם הימין ואשמאילה.

ויבחר לו לוט וגו' ואחז"ל כל הפסוק הזה על שם עבירה נאמר ויש לרמז מ"ש כגן ה' כארץ מצרים ע"פ מ"ש האריז"ל כי הניצוצות שנפלו בחטא עץ הדעת נתגלגל בסדום ואח"כ באו לארץ מצרים ורמז לדבר כי סדום ועמורה אדמה וצבוים בקרי וכתוב מכון מספר תרל"ט כמספר עץ הדעת וזהו כגן ה' שהוא עץ הדעת שבתוך הגן ואמר כארץ מצרים כי אחר שנחרב סדום נתגלגלו הניציצות הקדושות במצרים כמ"ש בפ' כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם וכיון שצוער לא היה בכלל זה דפרט הכתוב בואכה צוער.

ושמתי זרעך כעפר הארץ הנה הש"י השוה ברכת האר עם ברכת ורעו והענין הוא מפני שאמר לו הקב"ה התהלך לארכה ולרחבה הרי שנתן בה מדה שיכול אברהם ללילך בה לארכה ולרחבה וזה אינו מספיק לברכת ישראל כמ"ש בברכת יעקב נחלה אלי מצרים אך הענין הוא כי אמרו בא"י שהיא מתפשטת ומצמצמות לפי' ענין ישראל כמ"ש בסוף כתובות בפ' צבי הוא לכל גוי הארצות שהו מ"ש לקמן בפ' מי מנה עפר יעקב דקאי על א"י שמתרחב עד בין סוף ומספר את רובע ישראל שהוא מצמצמת עד שאמרו בפ' וישכב במקום ההוא שקיפל הקב"ה כל א"י תחת יעקב שהוא לשון רובע לשון רביצה שהמקום שהיה רביצת כשם שהיא מתקפלות מאוד כמו כן אין מספר להתפשטותו וז"ש שאמר הקב"ה אברהם אע"פ שאמרתי לך דארכה ולרחבה שאתה יכול לצמצם את כולו היינו כי לך אתננה אבל כשירבה את זרעך גם עפר א"י יתגדל לפי הצורך לישראל וכשם שלא אוכל למנות את זה כך לא יכול למנות את זה אמנם לפענ"ד נראה דמ"ש קום התהלך ולא מצינו באברהם שהלך לארכה ולרחבה ועוד דהל"ל קום לך בארץ אלא ענין התהלך זה כמו התהלך לפני והי' תמים וכן את האלהים התהלך נח דהיינו הליכה בקדושה כדכתוב

ונתתי לך מהלכים בין העומדים דהיינו שיקדש כל א"י לארכה ולרחבה ולפי שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו אמר לך אתננה וכן היה עליית משה שהראיהו השי"ת כל א"י להשרות עליו קדושתו וז"ש שא עיניך וראה דהיינו נמי ראי' רוחניות שא"א לאדם לראות בעין גשמיות כל א"י שהראיהו ראי' רוחניות ואמר שיקדש אותה בקדושת א"י.

ויחלק עליהם לילה ע"פ פשוטו י"ל מפני שאחז"ל שאברהם אבינו קיים כל התורה כולה א"כ י"ל שלא רצה לצאת חוץ לתחום שאותה לילה היה ליל פסח כמ"ש פירש"י שנחלק הלילה שחציו השני נשמר ובא לחצות לילה של מצרים ועבדיו הלכו חוץ לתחום שלא קבלו עליהם את התורה ואף שאברהם הי' מצווה על שבית עבדיו כמו על שביתת בהמתו מ"מ כיון דתחומין מדרבנן אחז"ל כל שהוא משום שבות לא גזרו בבהמה וה"ה בשביתת עבדיו כי חד דינא להון וכיון דבבהמה אין לחוש אם יוצאת חוץ לתחום כדאי' בא"ח סי' ש"ה סס"ג בהג"ה דאין לחוש דהרועה יוצאה חוץ לתחום דהא תחומין דרבנן ה"ה בעבדיו אבל כיון די"ב מינין דאורייתא לכך לא רדפו אלא י"ב מילין והיינו דכתוב ויחלק עליהם וירדפו עד חובה אשר משמאל לדמשק שהיא לא רדף אלא עד דן ועבדיו עד דמשק וי"ל עוד לפמ"ש רש"י שרדפו אותם עד חצי הלילה כי לפי חשבון י"ב מילין באלכסון שהם י"ז מיל פחות חומש לפמ"ש המפרשים חשבון עשר פרסאות ביום היינו מעמוד השחר עד צאת הכוכבים אבל י"ב השעות הלילה הם משקיעת החמה עד הנץ החמה לא הי' יכולין ללך יותר מי"ז מיל מצאת הכוכבים והוא ערך עד חצות.

וגם את לוט אחיו ורכושו השיב וגו' קשה הא עיקר מלחמתו של אברהם הי' בשביל לוט כענין שנאמר וישמע אברהם כי נשבה אחיו א"כ מאי גם ונראה לפמ"ש לעיל דהמלכים: שהכו את הרפאים והזוזים והאמים הם ארץ עמון ומואב כמבואר בפ' דברים והם מכלל עשר עממין שנתן לאברהם ומבואר בפ' אם השמאול ואימינה ואם הימין ואשמאילה שהזהיר אברהם את לוט שלא ילך דרך ככר הירדן לסדו' אלא שלא שמע לו כמשאחז"ל וירא לוט את כל ככר הירדן כל הפסוק כולה על שם עבירה נאמר וכן אחר שהכה אברהם את המלכים וירש את ארץ הרפאים והזוזים והאמים שהם ארץ עמון ומואב רצה אברהם שישב לוט בהן וכ"ש לדעת התוס' בברכות ד"ז ע"ב דבריח בין הבתרים הי' קודם מלחמות המלכים כבר הבטיח לו השי"ת ואח"כ נכבש תחת ידו ולא רצה אברהם להשיב את לוט לככר הירדן אלא שלוט לא רצה לשכון שם שחשקה נפשו לשוב לסדום והיינו דאמר וגם את לוט וגו' השיב כי דעתו היה שלא להשיבו אלא רצה שישב בארצו שהוא עמון ומואב ובע"כ השיב ואפשר שלאחר שנחרב סדום הלך לו לוט להחזיק בארצות אלו כמ"ש אברהם והיינו דכתו' כי לבני לוט נתתי את ער ירושה וגו'

ויכו את רפאים וגו' לפי פשוטו כוונות התורה להפליא גבורת המלכים להגדיל הנס שכבשוה אברהם ויש לפרש יותר שבא לפרש ירושת עשר עממין שהבטיח הקב"ה לאברהם וישראל לא ירשו את ארצם אלא ז' עממין אבל ג' עממין שהם קני קניזי וקדמוני נתנו לעמון ומואב ואדום עד ימות המשיח והם ג' אלו שהם הזוזים שנתנו לעמון כפירש"י שהם זמזומים דכתיב בפ' דברים וארץ רפאים ואימים שנתנו למואב וארץ החורי הוא מה שנתנו לעשו כדכתוב בפ' דברים שלא נתבררו עד ימות המשיח ונתן עד ימות המשיח לעשו ועמון ומואב.

ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין וגו' בילקוט שרמז לו על המנחו' ונסכים ולפי פשיטו י"ל לפי שאברהם ואנשיו הביאו כל מיני יין ומאכל כדכתוב ואת כל אכלם וילכו וכתוב רק אשר אכלו הנערים אלא כיון דאברה' קיים כל התורה כול' ולא רצה לאכול ולהנות מן היין מחשש שהם כלאי כרם שאמ' התורה פן תוקד' המניח' וגו' שנאסר' בהנא' התבוא' והיין לכך הוציא לו לחם יין שהם ידועי' אצלו שאינ' כלאי כרם וי"ל שלא מצינו ששם יקבל עליו את כל התורה כולו אלא מ"ש והוא כהן לאל עליון אע"ג דכל הגרים כשרים בבמה אלא שהוא הקריב על המזבח שבירושלי' של בית עולמי' ולא הוכשר אלא כהן והקריב כדין כל הקרבנות שהיקריבו ישראל בבית עולמים כדינם במנחות ונסכים שאינם בבמה א"כ הי' צריך להזמין סולתות ויין שיקריב מהן מנחו' ונסכים א"כ פשיטא שהי' צריכי' להיות שמורי' מכלאי כרם שאסורים לגבו' כדכתוב ממשק' ישראל והוציא לו מזה לחם ויין היינו דכתוב והוא כהן לאל עליון.

ברוך אברם לאל עליון וגו' יש לומר שרמז לו בזה ברכת כהני' כמו שמצינו במדרש שהוציא לו לחם ויין לרמז על מנחות ונסכים ולכך הקדים ברכתו של אברהם שהוא ברכה מן התור' לברכתו של הש"י שהוא ברכת הודא' שאינו אלא מדרבנן ולפי פשוטו פרושו לפי שאמרו בתחילה עמק השוה היא עמק המלך לפי' רש"י עמק שהשוה כל האומות והמליכו את אברהם עליה' וע"ז שכבר קודם זה המליכו הש"י מן השמי' והוא קונה שמים וארץ שהמליכו על העליוני' ותחתונים אלא שעדיין לא נכנעו לפניו עע"ז וז"ש ברוך אל עליון אשר מגן צריך בידיך שנמסרו לידו והיינו דאמר בבריתא דשנו חכמים אברהם קנין אחד שנאמ' ברוך וגו' משמע שקונה שמים וארץ קאי על אברהם שהקנהו על שמים וארץ ויש לפרש הא דמסיי' ויתן לו מעשר מכל ע"פ מה דאמר בגיטין דף מ"ז אין קנין לנכרי בא"י להפקיע מידי מעשר שגא' כי לי כל הארץ וגו' א"כ י"ל נמי דכיון שאמר לו שכבר קידש השם והמליכו על א"י והקנהו לו לכך נתן לו מעשר מכל לפי שהודיע שהוא קנוי לה' קדושת הארץ ואין קנין לנכרי להפקיע מידי מעשר.

ויתן לו מעשר מכל משמע מזה מעשר ראשון שייך אף לכהנים כדס"ל לראב"ע ביבמות דף פ"ו ע"ב דאלת"ה מה ענין מעש' מכל דלא נימ' שנתן לו מן מעש' המעשר דהיינו תרומת מעשר לכהן לכך כתו' מעשר מכל ולא תרומות מעשר ולפי פשוט' משמע שנתן לו מעשר מכל הרכוש שהביא והוא רמז למעשר שצריך האדם להפריש מנכסיו לשמים כמו שמצינו גבי יעקב וכדאי' ביו"ד בהלכת צדק' ויש לפרש מ"ש ויתן מעשר מכל היינו אף מן מה שהביא מביתו דכיון שהי' בחזקת שיאבדו לולי הנס חייב לעשר כמו שמצינו גבי מעשר התבוא' שאינו מנכ' מספר הזריע' מפני שלאחר הזריע' הי' בחזקת איבוד וכן ראיתי בתשוב' בחוב שנתייאש ממנו ובא לידי גבוי חייב במעשר ויש עוד לפרש ויתן לו מעש' מכל דאף מרכוש מלך סדום נתן לו מעשר אע"פ שאח"כ החזיר את הרכוש מ"מ כיון שבא ליד אברהם נתחייב במעשר כדקיי"ל בחבר שמכר לע"ה ועיין בסמוך.

ויאמר הרימותי ידי וגו' אם מחוט וגו' ואם אקח מכל אשר לך וגו' יש לפרש כפל הדברים דלכאורה קשה כיון דבאמת זכה אברהם בכל הרכוש שהשיג כדין המציל מזוטו של ים ושלולותו של נהר א"כ איך החזיר למלך סדום ועבר על לאו לא תחנם דהא קיים כל התורה כול' ואחז"ל לא תחנם לא תתן להם מתנות חנם וצ"ל כיון דקיי"ל בריש קדושין במתנ' באדם חשוב הוא שבח לנותן יותר מן המקבל כדקי"ל בהילך מנה ואקדש לך א"כ כיון שהי' שבח למלך סדום אם הי' מקבל אין זה בכלל לא תחנם לפי חשיבתו של אברהם והיינו דקאמר ולא תאמ' אני העשרתי את אברם שלא יתפאר לומר שקבלתי ממך מתנ' ויותר נרא' שבתחילה היה דעתו של אברהם שלא לקנות את הרכוש של סדום וכן משמע ממשחז"ל קשה גזל הנאכל מדאמר אברהם בלעדי רק אשר אכלו הנערים וגו' ואם זכה בהם אין זה גזל אלא כיון דאין יד לעבד לקנות בלא רבו וכיון שאברהם לא רצה בתחילה לזכו' לו לא זכו בו העבדים אף דאברה' הי' פטור מלשלם כדין עבדו של בעה"ב כדאי' במשנ' בריש ב"ק מ"מ אצל עבדים הי' גזל כמ"ש עבדים פניעתן רעה וכשנשתחרר חייב לשלם והיינו דקאמר הרימותי ידי לה' הרימותי כבר שלא לזכות ברכוש ואם תאמר שתתן לי עתה ע"ז אמר אם אקח מכל אשר לך ר"ל מכ"ש שלא יקבל ממנו במתנה ולפי מה שפרשנו בסמוך שנתן לו מעשר מכל היינו אף מרכוש סדום י"ל כשהחזיר לו לא ניכה לו את המעשר והיינו דקאמר הרימותי ידי לה' אם מחוט וגו' שהוא לשון הרמה ואמר שהוא מרים את המעשר לה' מידו והוא לשון הכתוב איש כמתנת ידו ולא רצה לנכות את המעשר כשהחזיר לו את הרכוש ולפי שאחז"ל עשר בשביל שתתעשר ואם הי' מנכה לו את המעשר הי' מתפאר אני העשרתי שנתעשר מחמת המעשר שלו והנה אחז"ל בזכות אם מחוט זכו בניו לחוט של תכלת ובזכות עד שרוך נעל זכו בניו למצות

מנעול של חליצה יש להבין ענינו מפני שלא רצה אברהם להנות מרכוש סדום מחמת דין עיר הנידחת שאסרה התורה השלל כי מחמת רשעתה שורה רוח רעה על כל נכסיה וכן ברכוש סדום שהי' רעים וחטאים לה' לא רצה להנות מנכסיהן ומלבושיהן וכן בהיפוך בנכסי הצדיקים שרוח קדושה שורה על לבושיהן כמו שמצינו בדור המדבר כדכתוב שמלתך לא בלתה וגו' וזהו כוונות מצות ציצית שהקדושה היא מקפת את האדם בטלית של מצוה וכן אמרו בזוהר ריש פ' חקת במנעל של חליצה ע"ש לכך אמר שבשביל שהרחיק עצמו מלבושי טומאה זכו בניו ללבושי קדושה ועוד יש בזה דרך רמז להרחיק אדם עצמו ממועצת ותחבולת היצה"ר המטעה את האדם בהנאת עוה"ז וצריך האדם ליזהר ממנו כי כוונתו להרע באחריתו והוא מזהירתו של אברהם שלא לקח מרכוש סדו' וכיון שחז"ל בפ' הוי מושכי עון בחבל השו' כי יצה"ר דומה בתחלה לחוט השערה ע"כ צריך ליזהר ממנו אפי' באיסור כל שהוא ויותר מזה אחז"ל שבשעת הסכנה חייב למסור עצמו אפילו על ערקתא דמסאני והיינו דרמז אם מחוט ועד שרוך הנעל ואמר אם אקח מכל אשר לך שאין אני רוצה בטובתך ובעשרך כמ"ש חז"ל טובתן של רשעים וגו' ולפי שדרך היצה"ר כשרואה אדם רוצה לעשות מצוה או ליתן צדקה היא מסיתו שיעש' ע"מ לקבל פרס או בצדקה בשביל שיתעשר והוא הפסד גדול בשכר המצוה ע"ז אמר אם אקח מכל אשר לך כלומר בעצתך והיינו ולא תאמר אני העשרתי את אברם וזה שתיקנו בתפלה המעביר שנה וכו' ודבקינו ביצ"ט ומעשי' טובים וכוף את יצרנו וכו' שיכוף את היצה"ר שלא להסית אותו שיעשה ע"מ לקבל פרס.

אנכי מגן לך עיין פירש"י ולפי מ"ש חז"ל בנדרי' דף ל"ב מפני מה נענש אברהם ונשתעבדו בניו למצרים ר' אביהו אמר ר' אלעזר מפני שעשה אנגורי' בת"ח ושמואל אמר מפני שהפריז על מדותיו פירש"י שאמר במה אדע ור"י אמר מפני שהפרי' ב"א מלהכנס תחת כנפי השכינה א"כ י"ל שהרגי' אברהם חטאים אלו ועשה תשובה מאהבה ואמרו חז"ל תשובה מאהבה נעשה לו זדונו' כזכיות והיינו שהקב"ה מוחל על העון אפילו כשעשה תשובה מיראה ובזכות האהבה נעשה לו כזכיות ז"ש לו אנכי מגן לך מן העונש בשביל אהבה שנעשה כזכיו' שכרו הרבה מאוד והנה מ"ש ר"א מפני שעשה אונגרי' בת"ח ועבד בהם הוא מדה כנגד מדה להשתעבד בבניו אבל לפי דברי ר"י שהפריש בני אדם צריך להבין מה זה מדה כנגד מדה ולפמ"ש האריז"ל שבשעבוד מצרים תקנו חטא סדום י"ל שאילו הי' מגייר הנפשות מסדום לא הי' צריכין להתעכב במצרים בשביל חטא סדום כי הוא הי' מתקן הכל.

ויאמר אברם אדני ה' וכו' ובן ביתי יורש אותי הוא דמשק אליעזר ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע ובן ביתי יורש אותי. לפי פשיטא מ"ש ובן ביתי יורש אותי היינו אליעזר ולא ירושהו קרוביו דקי"ל בן נח יורש את אביו מן התורה וכן שאר קרובים אלא שאברהם אבינו הי' גר ואין קרובי' הנכרים יורשים אותו שהי' דינו כגר שאין לו יורשי' וכיון שהכל הי' תחת יד אליעזר כמו שאמר לעבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו והיינו דאמר ובן משק ביתי וגו' דממילא הוא יזכה בנכסים וי"ל עוד לפימ"ש חז"ל דמשק אליעזר שהי' דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים יש לפרש ענין דולה ומשקה מפני שבאמת אליעזר שהוא עבד אינו חייב בלימוד התורה כמ"ש חז"ל בכתובות דף כ"ח אלא שהי' מלמד ומקבל התורה מאברהם ומלמד לשאר גרים והוא משל לדלי שאין מלאכתו אלא לדלות מהבאר ולהריק לכלים אחרים אבל באמת אם נימא דאברהם אבינו הי' דינו כבן נח אין לו לאליעזר תורת עבד דהא קיי"ל ביבמות דף נ"ה דנכרי אינו קונה חבירו אלא למעשי ידיו ולא לגופו כדאמר שם אתם קונים מהם ולא הם קונים זה מזה א"כ הי' מותר ללמוד תורה בעצמו אבל כיון שכתבנו שאברהם הי' לו דין גר ממילא הי' לאליעזר דין עבד ואינו בן תורה ויש לפרש בזה דהיינו דקאמר משק ביתי הוא דמשק אליעזר ע"ד שאחז"ל שדמשק נוטריקון דולה ומשקה היינו דקאמר דמשק ביתי אינו אלא דולה ומשקה כדין עבד היינו דאברהם הי' לו דין גר ואליעזר דין עבד ממילא יזכה בנכסים שת"י כגר שאין לו יורשים.

בארץ לא להם וגו'. לפי פשיטא מ"ש בארץ לא להם קאי גם על גירות יצחק ויעקב ויש לומר מ"ש בארץ לא להם היינו מפני שאחז"ל א"י מוחזקת הוא לנו מאבותינו א"כ כבר הי' ארץ ישראל בחזקת יצחק ויעקב וכנען תפסו בו שלא כדין כמו שפירש"י בפ' גר ותושב אנכי עמכם והיינו דאמר שיהי' גרים בארץ כנען שאין הארץ שלהם ויש לפרש עוד דקאי נמי על גלות מצרים ומ"ש לא להם משום שכפה יוסף את מצרים להיות עבדים לפרעה כדכתוב בסוף פ' ויגש ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה וגו' והיינו לא להם שאינו שלהם וי"ל הטעם לפי שידע מביזת מצרים שכבר הבטיחו הקב"ה שיצאו ברכוש גדול ובאמת לא הי' עבודתם אלא לפרעה עצמו כדכתוב ויבן ערי מסכנות לפרעה וגו' כמו שפירש"י בפ' יתרו בפ' אשר הוצאתיך וגו' מבית עבדי' עבדים לפרעה ולא עבדים לעבדים א"כ מה הי' ענין זה שנצלו את מצרים ושאלו איש מאת רעהו שהוא בשכר השעובד כדאי' בפ' חלק והלא לא הי' עבדים למצרים אלא לפרעה לבד כנ"ל אלא כיון שהי' כולם עבדים לפרעה ומה שקנה עבד קנה רבו א"כ הי' הכל משל פרעה וז"ש הקב"ה לאברהם גם את הגוי וגו' ואח"כ יצאו וגו' לא שהיו

עבדים למצרים אלא מפני שהמצרים עצמם אינם שלהם דמה שקנה וגו' וז"ש בארץ לא להם וגו' ולפי זה י"ל מ"ש ועבדו' וענו אותם מפני שבתחילה הי' העבודה בפה רך ולא הכבידו עליהם העבודה וזהו ועבדים ומשנולדה מרים אחז"ל שהי' השעובד קשה בפרך שמפרכת את הגוף וזהו וענו אותם ובצוריף הגירות שהי' משנולד יצחק ובצורף הזמן שעבדו אותם בפה רך ובצוריף יחד כל אלו הוא ארבע מאות שנה משנולד יצחק כפירש"י ואמר גם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי וגו' י"ל משום שהקשה המפורשים איך נתחייבו על העבודה מיתה וממון מיתה על הים ושכר השעובד והא קיי"ל דב"נ נהרג על הגזל ולא ניתן להשבון וכמ"ש התוס' בפ' אין מעמידין דהטעם הוא משום דהוי מיתה וממון ונראה דמיתה לא נתחייבו אלא על זמן קושי השיעובד שלא נתרצו אבל על זמן העבודה בפה רך לא נתחייבו אלא ממון כיון שנתרצו להם וכיון שאין מיתה וממון באים כאחד חייבים על שניהם וז"ש גם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כיון שהזכיר בתחילה ג' זמנים קודם השיעובד שלא היה אלא גרים וזמן השיעובד שהי' עבדי' וזמן קושי השיעובד שהוא ועינו אותם לא הי' חיוב התשלומין אלא על זמן ועבדים להכי קאמר גם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי דהיינו מזמן ועבדים כנ"ל ואפשר ירמז בזה המדרש דן אנכי בשתי אותיות אלו והוא תמוה ולפי פשיטא י"ל שה"ד הם ד' ימים שמלקיחת הפסח ב"י לחודש עד ערב פסח והנו"ן מרמז על נו"ן יום מיציאת מצרים עד מתן תורה שזהו גמר הגאולה כידוע וכמו שיבואר בפסוק בהוציאך את העם ממצרים תעבדו את האלהים וגו' וגם בלילה הזה הי' גילו שכינה כמו במתן תורה ולפי מ"ש י"ל שהוא רמז לזמן ועבדו' שהוא נ"ד שנה שהרי יוסף בן מ"ם שנה הי' כשירד יעקב למצרים דכתוב ויוסף בן שלשים שנה הי' בעמדו לפני פרעה ושבע שני השבע וכתוב כי זה שנתים רעב בארץ ובשנה השלישית ירד יעקב למצרים הרי ארבעי' שנה ליוסף וכתי' ויחי יוסף מאה ועשר שנה הרי שהי' ע' שנה קודם התחלת השיעבוד וממיתת יוסף עד לידת מרים שהוא התחלת קושי השיעובד הי' נ"ד שנה שהרי מרים היתה שת פ"ו שני' כשיצאה ממצרים נמצא כמנין רדו שנה שהי' במצרים וע"ז רמז המדרש בשתי אותיות אלו פי' ב' אותיות דן שהם נ"ד שנה והנה לפימ"ש לעיל שהי' עבדים לפרעה ומה שקנה עבד קנה רבו גם בזה יש טעם שלא היה בזה מיתה וממון משום דפרעה לא הי' חייב מיתה דאין שליח לדבר עבירה ובאמת איתא במדרש דפרעה עצמו לא נטבע בים וא"כ שפיר נתחייב בממון אלא דאין טעם זה מספיק כל כך דאמרינן ביבמות דף מ"ה אתם קונים מהם ולא הם קונים זה מזה אלא למעשה ידי' ולא שייך כל כך מה שקנה עבד קנה רבו ויש לפרש לשון וגם את הגוי וגו' שבתחילה אמר הטעם משום שיהי' בארץ לא להם והיינו שהכל

קנוי לפרעה והוסיף בזה עוד טעם גם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי י"ל דן אנכי בדיני נפשות על הים ולא הוי מית' וממון משום דהם אינם שלהם דמה שקנה עבד קנה רבו ויש לפרש בזה הטעם שאמר הש"י דבר נא באזני העם וישאלו וכתוב ובני ישראל עשו כדבר משה ואמרו חז"ל וישאילם בע"כ דמצרים ויש להבין למה צוה ה' ליקח בשאלה הלא הי' יכולים ליקח בחזקה אלא הענין הוא שהשי"ת רצה שישלמו גם אותם שנים של קושי השיעובד וכמשאחז"ל בברכות דף ט' שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם וכו' ר"ל שגם אותם שנים שענו אותם דהיינו קושי השיעבוד ישלמו להם וכיון דאין חיוב מיתה וממון כנ"ל דמהאי טעמא אין ניתן להשבון אלא דאמרינן בב"מ אמר רבא אתנן אסרה התורה אפילו בא על אמו משום דחייב לצאת ידי שמים אע"ג דבדינא פטור וכ' הש"ך בח"מ סימן כ"ח ס"ק כ' בשם יש"ש כל היכי דאמרינן חייב לצאת ידי שמים אף דקים לי' בדרבה מיני' אי תפס לא מפקינן מיני' לכך צוה השי"ת שישאלו ואז לא מפקינן מינייהו אף שכר קושי השיעובד והיינו דכתוב ובני ישראל עשו כדבר משה שנטלו דרך שאלה ואח"כ כתוב וינצלו שאחר ששאלו תפסו בשכרו והיינו דאמר שלא יאמר אותו צדיק פי' אף דבדינא פטורים על ימי העינוי מ"מ צוה הקב"ה שיקחו דרך שאלה שלא יאמר אותו הצדיק וכו' דניחא ליה טפי בתשלומין לבניו ממיתת המצרים כדאי' בכתובות דף ל"ג גבי חובל דחס רחמנא על ממון הנחבל דניחא לי' טפי בתשלומין ובזה מובן הא דכתוב ויעשו בני ישראל כדבר משה הוא מיותר דלא הול"ל אלא ויעשו כן וישאלו ולמ"ש א"ש דבאמת משה לא היה יכול לומר ויקחו שיקחו בע"כ משום תשלומין דאין לדון לפסוק לתפוס דה"ל מיתה וממון אבל ישראל בעצמם לא הי' צריכים ליקח דרך שאלה שהם הי' יכולים לתפוס כמו שעשו בים ואין יכולים להוציא מידם כלל אלא כיון שמשה לא הי' יכול לומר אלא שיקחו בדרך שאלה כנ"ל לא רצו לעבור על דבריו והיינו דכתוב ויעשו כדבר משה שרצו לקיים כדבריו ויש עוד רמז בזה למ"ש בזוהר כי עיקר גלות מצרים הי' לברר הנציצות קדושות שנפלו בחטא עץ הדעת וכמו שאחז"ל לא גלו ישראל אלא כדי שיתופסו עליהם גרים והיינו ניציצות קדושות שמתלקטים א' א' במשך הגלות וזה הי' עיקר חטא במה שאמר במה אדע וחטא בדעת ונתעורר חטא עץ הדעת אמר לו הקב"ה ידוע תדע כי גר יהי' זרעך לתקן הדעת וכמ"ש בסוף קידושין במאמר חז"ל מפני מה הזהירה התורה באונאת הגר מפני שסורו רע והיינו כי ענין הגר לברר מין הדעת הטוב ומן הרע כדכתוב ועץ הדעת טוב ורע וכשתסיר מספר רע מן דעת נשאר מנין גר עם הכולל וז"ש מפני שסורו רע פי' שהוסר מן הרע וכשאמר במה אדע נתחייבו בניו גירות לתקן הדעת וז"ש וינצלו את מצרים היינו שהוציאו כל ניציצות

הקדושות ממצרים וכן כתוב בזוהר בענין ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה היינו להוציא נציצות הקדושות שהי' במצרים ורמז לדבר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כי עץ הדעת מספר תרל"ט וכיון שנכנסו בשבעים נפש שהוא מספר של עיין של עץ הדעת ישאר תקס"ט והוא מכוון במספר רכוש גדול וז"ש ואח"כ יצאו ברכוש גדול ויש רמז בזה למ"ש בפ' בא ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' וגו' מספר כל צבאות ה' היא מספר תקס"ט בהיות חסר ואו כדכתוב על צבאותם חסר ואו ויבואר עוד במקומות רבות וז"ש בארץ לא להם ר"ל שכל הכח של מצרים אינן שלהם אלא מכח הקדושה שנפלה בהם ויש לנו בזה עוד רמזים רבים.

ולה שפחה מצריות וגו' כבר כתבנו בספר המקנה סוף קדושין דהא דאברהם נשא מצרית ראשונה אף שקיים כל התורה כולה ע"כ שהי' בלא קדושין א"כ לפמ"ש לעיל וגם בסוף פ' חיי שרה דכשנש' קטורה בודאי קידשה קשה איך נשא מצרית ראשונה אע"כ צ"ל כיון דלא נאסרו המצרים אלא בשביל שעבוד מצרים א"כ לפני השעבוד אין מקום לאסור.

מקץ עשר שנים וגו' למדו חז"ל מזה אשה ששהתה עם עם בעל' ולא ילדה וכו' לכאורה קשה דהא אחז"ל ביבמות דף ס"א שרה אמנו איילנות הייתה ולא הי' לה בית ולד א"כ מה ראי' מזה לשא' נשים ועוד הא דאמרה שרה הנה עצרני ה' מלדת ואם היתה איילנות משנולדה מאי שייך בה עצירה וצ"ל בברית בין הבתרי' כתוב ויצא אותו החוצה פירש"י צא מאיצטגנונות שלך אברם אינו מוליד אברהם מוליד שרי אינה מולדה שרה מולדה באותו שעה נתרפאת שתהי' ראוי' ליולד והיינו דכתוב בפ' נח אין לה ולד אפילו בית ולד לא היה לה והכא כתוב לא ילדה לו וז"ש במדרש עצרני ה' מלדת ולא ע"י כשפים היינו משום שאין לכישוף שליטה אלא למי שהוא תחת המזלות אבל זו שהוציאו מן המזל אין עוד מלבדו כתוב כדאי' בריש חולין ואין להקשות לפי זה הא דאמר במשנה שם ללמדך שאין ישיבת ח"ל עולה וכו' ולפמ"ש אין מזה ראיה דהייתה בח"ל איילנות ונתרפאה בברית בין הבתרים בשנה ראשונה וצ"ל כיון דכתבה התורה מקץ עשר שנים לשבת אברם ולא אמר עשר שני' מברית בין הבתרי' משמע דעיקר הטעם היה משום ישיבת א"י,

ותאמר שרה אל אברם חמסי עליך. פירש"י ויש לפרש לפי מ"ש לעיל דהגר הית' שפחת שרה ולא שחרר' כדי שלא יתקיים ברכת אברהם אשר יצא ממעיך בולד שפחתה משום דהולד הולך אחר השפחה ואין קרוי בנך אלא בנה, והיינו דפירש"י בזכות שהכניסה צרתה לביתה כי באמת לא הועילה הכנסת צרתה כלום משא"כ גבי רחל שאמרה בא נא אל שפחתי כי רחל שחררה קודם שיהי' הולד שלה נמנה בתוך השבטים ובזכות זה

נתעברה רחל אבל שרה שלא הי' הולד של אברהם וגרשה את האמה לכך לא הועילה וכיון שראתה שרה שהוקלה בעיני' כמ"ש ותיקל בעיני' סברה שמסתמ' שחררה אברהם והוא כדעת הגאון שהביא הטור בריש הלכות חליצה הבא על שפחתו והוליד בן אמרינן מסתמא שחררה וע"ז אמרה חמסי עליך בלשון גזל שאין לו לשחרר שפחת נכסי מלוג שאין לבעלה בהן אלא פירות ואף שישלם לה דמי שווים הוא חמס כדאמרינן חמסן יהיב דמי והיינו דאמר אנכי נתתי שפחתי ר"ל שפחתי ואין גופה שלך והיינו דקאמר ותרא כי הרתה שסברה מסתמא שחררה והיינו דאמרה ישפוט ה' ביני וביניך כפירש"י חסר י' קרי בני ובניך שר"ל שאם שחררה כדי שיהא קרוי בנך היא חמס דאינו אלא בנה וע"ז השיב לה אברהם שפחתך בידך שלא שחררה ולפי שהפירות שלו הוצרך ליתן לה רשות ולומר לה עשי כטוב בעינך.

וימצאה מלאך ה' ויאמר הגר שפחת שרה אי מזה באת ואנה תלכי. עיין פי' רש"י המלאך היה יודע וכו' ויש לפרש משום דקיי"ל עבד שברח מח"ל לא"י יוצא לחירות ובדרך שור ס'' התרגום באורח דאגרא שהוא סוף ארץ ישראל כדאיתא במתניתן דגיטין אף המביא מן הרקם ומחגר צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם והוא סמוך לא"י וז"ש לה המלאך אי מזה באת מא"י ואנא תלכי לח"ל כי נהפך הוא שברחה מא"י לח"ל וע"ז השיבה מפני שרי גבורתי אנכי בורחת פי' שאין כוונתי לילך לחירות כי גבורתי היא אלא מפני העוני' ועבודת פרך לפ"ז י"ל הטעם מה שפירש"י על כל אמירה הי' מלאך אחר היינו כמו שפירש"י בסוף פ' ויצא שאין מלאך א"י יכול לילך לח"ל וכן להיפך הנה מלאך הראשון הי' מוצאה בהיותה בסוף א"י ואמר לה שובי אל גבורתך והתעני וגו' ולא רצתה לשמוע לו למסור נפשה לעבודת פרך ויצאה לח"ל ולפי שאין מלאך א"י יכול לילך לח"ל נזדמן לה מלאך אחר ואמר הנך הרה ובזה נראה להבין בריש גיטין דף ד' דרקם וחגר הי' ח"ל ומובלעות בתחום א"י דהיינו שארץ שביניהם היה מא"י והיינו משום דכתוב ויהי אחרי מות אברהם וישב יצחק עם באר לחי רואי והנה קדש וברד הוא רקם וחגר והבאר היה ביניהם ויצחק הי' קדוש ולא היה יכול לצאת מא"י לח"ל כמ"ש רש"י בפ' תולדות בפ' ויאמר אל יצחק אל תרד מצרימה פירש"י מפני שאתה עולה תמימה א"כ איך ישב אל הבאר שבין רקם וחגר אלא ע"כ שהמקום שביניהם הי' א"י הבאר שביניהם הי' ארץ ישראל ושפיר הי' יכול לישב שם.

והוא יהי' פרא אדם ידו בכל וגו'. י"ל שהית' ארצו ארוכה מאוד למסבב לכמה ארצות כדכתוב וישכנו מחוילה שהיא במזרח כמ"ש הרמב"ן ומסבב כל צד המזרח עד צד המערב כדכתוב עד שור אשר על פני מצרים שהוא במערב ולשון ידו היא גבול ומקומו

כמו איש על ידו וכמו ויד תהי' לך והיינו שהיה גבולו מסבב לגבולי כמה ארצות והי' מחלוקת ביניהם כל אחד ירחיב גבולו והיינו ידו בכל ויד כל בו שכל אחד ירצה להרחיב גבולו וכיון שעל כל פני אחיו ישכון כמ"ד שהית' ארצו מסבב לכמה ארצות ממילא הי' לו מחלוקת מכלם.

ויהי אברם בן תשעים שנים כבר האריכו חז"ל בטעם הדברים ולענ"ד נראה משום דאחז"ל בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו והיינו בהתחלת שנה מ"ט ומזה נו"ן שנה עד צ"ט וכשאחז"ל בגאולת מצרים שהי' ע"י השי"ת עצמו מפני שהי' שקועים בנו"ן שארי טומאה והעלם השי"ת מעט עד שיצאו מתוכו ואח"כ העלם בנו"ן יום בנו"ן שערי קדושה במ"ת וכן כתבנו דמזה הטעם שחטאו בעגל ונתכפר ע"י הקמות המשכן שהוצרכו להמתין בהר סיני נ' יום מר"ח ניסן עד כ' אייר ודרך זה היה באברהם שהיתה ניצוץ הקדושה שקעה בנו"ן שערי טומאה והוציאו השי"ת בעצמו משערי הנו"ן ומעת לידתו טיהר עצמו מגלולי הדור ההוא בן מ"ח שנה אשר בהתחלת מ"ט שנה נטהר מטומאת נו"ן שערי טומאה והכיר את בוראו בן מ"ט שנה ואח"כ נכנס בנו"ן שערי קדושה בכל שנה מעלה אחת אשר בהיותו בן צ"ט שנה הגיע לשער הנו"ן שערי קדושה ראוי להתדבק בשכינה ולכך הוצרך לצוותו להיות תמים ולדבק בה' דכתוב תמים תהיה עם ה' אלהיך ומה שהקשו המפורשים כיון שקיים אברהם אבינו כל התורה כולה א"כ מפני מה לא קיים מצות מילה קודם שנצטוה נראה באיסור חובל נאסר גם בני נח כדפי' רש"י בפ' אך את דמכם לנפשותכם לחובל דם עצמו וה"ה חובל בכלל כדאי' בסוף פ' החובל דלאו דוקא קטלה אלא אפילו חבלה בעצמה וא"כ לא הי' רשאי בשביל החומרא שהחמיר על עצמו במה שלא נצטוה לדחות איסור חובל ומטעם זה לא הניחוהו בני דורו שלא האמינו בנבואתו לדחות ולעבור על איסור חובל ומטעם זה נראה שמל א"א ע"ה בעצמו כמשחז"ל בפ' וכרות עמו הברית מפני שאחר שלא נצטוה לא היה יכול לעביר על איסור חובל שנצטוה ואין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירך ואף דאין המצוה על עבדיו אלא על האדון כמבואר בחידוש' בקידושין דף כ"ט בשם לחם סתרים וא"כ אפי' למאן דלית לי' המול ימול ה"מ באדם שנצטוה ומזה ראי' למ"ש שם בחידושינו דלמ"ד דאשה בת מילה היא וכשירה למול היינו משום שהיא בכלל עשה המול לכם כל זכר שנצטוו כל ישראל ולא נתמעטה אלא ממצות האב על הבן דאלת"ה לא הוי ראשי לעבור על מצות חובל שנצטוה בשביל שיזכה הנימול וכ"ש בשבת.

ויהי אברם בן תשעים ותשע שנים וגו'. אני אל שדי וגו'. פירש"י שדי באלוהתי וכו' לפי פשיטו פירושו שאמר לו השי"ת כי בודאי האמת שלא ימנע השי"ת הטוב להולכים

בתמים אך עיקר העבודה שלא ע"מ לקבל פרס וז"ש לו ודאי שאני אל שדי שנותן ברכה עד בלי די אבל אתה התהלך לפני והיה תמים בתמימות שלא ע"מ לקבל פרס וכענין הזה אמר הקב"ה לישראל קודם מ"ת ואתה תהי' לי ממלכת כהנים כמו שיבואר שם ויש להבין יותר מ"ש התהלך לפני יהיה תמים שאחז"ל התהלך לפני שלא הי' צריך אברהם סעד לתמכו ע"ד שאמר דהמעיה לך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ענין החסד הזה ביארנו בכמה מקומות ולפי פשיטו הוא משאחז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו הרי שהעבודה אינה ממעשה האדם אלא בעזר השם ואפי"ה הקב"ה משלם שכרו בשלימות כאלו הוא עושה בעצמו בלי עזר וז"ש תשלם לאיש כמעשהו כאלו הוא היה עושה בעצמו בלי סיוע וז"ש ע"מ לקבל פרס דאף שהשי"ת בחסדו אינו מנכה לו ממה שעזרו אבל האדם העושה ע"פ עזרת השי"ת אינו יכול לעשות אלא מה שהגיע לו מצד עצמו ולא שלם השכר ע"פ החסד וכל דבר שאינו שלם נקרא פרס לשון פרוסה וכיון שאמר לו לאברהם התהלך לפני דהיינו בלי סעד לתומכו שזהו עיקר הניסיון כמ"ש בריש פ' נח א"כ הי' בדין לשלם שכרו בשלימות כיון שהי' בלי עזר אפי"ה אמר לו השי"ת היה תמים שיעשה ע"מ שלא לקבל פרס וזהו הנקרא תמימות כי פרס הוא לשון פרוסה מקצת ולא שלם ויש לומר עוד שאמר התנא היו כעבדים המשמשים שלא ע"מ לקבל פרס ויהא מורא שמים עליכם יש לפרש חיבור הדברים מפני שענין מ"ש שיעבוד השי"ת בסתר כדאמר ר' יוחנן בן זכאי לתלמידיו ויהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם תדעו כשאדם עובר עבירה וכו' וכן הוא אומר לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר וענין העובד ע"מ לקבל פרס ומבקש שכר על עבודתו אף שהי"ת אינו צריך לבריות כאמור אם יחטא אדם מה יפעל לך ואם יצדק מה יתן לך א"כ אין מקום לתבוע שכר כיון דאינו מהניהו כלל אמנם כיון שאחז"ל כל מה שברא הקדוש ברוך הוא לא ברא אלא לכבודו ונאמר וכבודי לאחר לא אתן וגו', ימצא הטענה לבקש שכר בעבור הכבוד שעשה להשי"ת בעשיות מצותיו אך הטענה זו אינו אלא בעושי המצוה בפני רבים אבל בסתר ואינו רואה אין בזה כבוד המקום ואין מקום לשאול ולבקש שכר ע"כ אחר שהקדים שיעשה ע"מ שלא לקבל פרס אמר יהא מורא שמים עליכ' שיעשה בסתר כבגלוי והיינו דאמר הקב"ה לאברהם התהלך לפני והיינו בסתר כבגלוי והיינו דאמר הקב"ה לאברהם התהלך לפני והיינו בסתר שאינו מכיר בו אלא ה' והי' תמים שלא ע"מ לקבל פרס.

ולא יקרא עוד את שמך וגו' כי שמות האבות רומזים בבחינתם כי בתחילה הוא שמו אברם שהוא מספר רמ"ג ורומז על ט' בחינות שיש באדם והעשירי הוא מספר כללותם

וכל בחינה יש בה שם הוי' וט' הויות מספרם רל"ד ועם ט' כללותם הוא רמ"ג כמנין אברם וכיון שהבחינה העשירית לא היה אלא מספר ט' והי' חסר מספר טוב שהוא ההוי' במספר קטן לא היה ראוי להוליד עד שנשלם במצו' מילה שנקרא טוב כמ"ש חז"ל ותרא אותו כי טוב הוא שנולד מהול ואז ניתוסיף בה' ה' שהוא אחרונה בשם הוי' שהוא בחינות אות שהוא למעלה מן המספר כידוע ליודעי חן וזה אות ברית והיינו דכתו' ומלכים ממך יצאו כי ה"ה אחרונה היא סוד המלכות ומספר השם יצחק הוא כמספר שמונה הויות ומספר שם יעקב כמספר שבעה הויות ומספר שם יוסף מספר ששה היות כל אחד לפי מחילתו ועיין בפ' שמות בשם משה רבינו ע"ה.

ויפול אברהם על פניו וגו' אף דכבר לעיל הי' דבר ד' אל אברם במחזה לאמור ולא כתוב בי' ויפול על פניו י"ל דהיינו כמשחז"ל בסוף פ' החולץ במ"ש למשה כי לא יראני אדם וחי היינו באספקלרי' המאירה וה"נ י"ל כיון דכשנגלה אליו במחזה שהוא לשון חזיון בחלום כמ"ש אם יהי' נביאכם בחלום אדבר בו והיינו באספקלרי' שאינה מאירה לא היה צריך ליפול על פניו וזה היה יותר מדרגה ממה שכתוב בבלעם מחזה שדי יחזה נופל וגלוי עינים שאפילו מדרגות מחזה שהי' בחלום אפ"ה הי' צריך ליפול על פניו אבל כשנגלה אליו באספקלרי' המאירה לא נתגלה אליו אלא בבחינות שם אלהים והיה צריך ליפול על פניו.

ואברם בן תשעים ותשע שנים בהימולו בשר ערלתו פירש"י כתו' את בישמעאל ובאברהם לא נא' את לפי' שלא הי' חסר אלא חיתוך אבל ישמעאל הוזקק לפרוע פי' דאת לרבות אתי וכדאמרינן בקדושין דף נ"ז ע"ב את בשרו לרבות סורו הטפל לבשרו ה"נ דרשינין את בשרו לרבות עור הפריעה וצ"ל דאף שלא ניתנה פריעת מילה לאברהם מ"מ קיימה וי"ל עוד מפני שבכלל מילה זו היה נמי בכלל מילת ערלת לבבו ושמעתי לפרש פסוק ושמת שמו אברהם ומצאת את לבבו נאמן לפניך מפני שה' של אברהם מרמז על האזנים והעינים וראש הגויה ולא חשיב מילת ערלת לבבו מפני שמצאת כבר לבבו נאמן לפניך אבל בישמעאל הי' ג"כ מילת לבבו והיינו דכתוב את לרבות.

בעצם היום הזה פירש"י שמל ישמעאל לי"ג שנה לכאורה קשה דא"כ אך ניירו כיון דאין לו דעת שעדיין היה קטן דבעינן י"ג שנים ויום א' לכאורה מזה ראי' לדרב הונא בכתובת דף י"א דגר קטן מטבילין אותו על דעת ב"ד אי נמי משום דהוי לי' כגר שנתגיירו בניו ובנותיו עמו כדאי' שם דניחי' לי' במאי דעביד אבוהו והכא כתי' נימל אברהם וישמעאל בנו אך אכתי קשה לי לפי מה שכתו' התוס' אע"ג דזכו' היא לו אינו אלא מדרבנן דאין זכו' לקטן מן התורה וכ"ש לפי מה שכתבנו בחידושינו שם דוקא טבילה דלית בה צערא

אבל מיל' דאית בה צערא לא א"כ איך מל אותו כשהוא קטן ונראה דבאמת ישמעאל לא היה לו אלא דין עבד יליד בית ואמרינן ביבמות דף מ"ח וכל עבד איש וגו' עבד איש אתה מל בע"כ וכו' וכיון דמל אותו בע"כ אפילו קטן נמי וכן כתוב הב"י בשם בה"ג ביו"ד סי' רס"ח ועיין בחידושנו בכתובות דף י"א שהארכנו בזה והא דישמעאל הי' לו דין עבד היינו משום דהיה בן הגר שפחתו שולד' כמות' והיינו דהקדים לו בתחלה והקימותי בריתי וגו' להיות לך לאלהי' וגו' ואחז"ל לא תיסוב כותית דלא ליזל זרעך בתר' רמז לו בזה דיוכל למול את ישמעאל וכדכתוב בתר הכי המול ימול יליד ביתך היינו ישמעאל שהי' לו יליד בית ובזה יש להבין הא דקאמר ביבמות דף ל"ח עבד איש ולא אשה אלא וכו' והקשינו בחידושינו קדושין הא האי קרא גבי פסח כתוב דמיל' עבדיו מעכבתו מלעשות פסח וכיון דאמרינן דאש' אינה חייבת למול בנה ואמרינן תו בע"א דף כ"ז ואתה את בריתי תשמור דאשה לאו בת ברית היא א"כ לכאור' משמע דאשה כשם שאינה חייבת למול את בנה כך אינה חייבת למול את עבדה וממילא דאינה מעכבתו אותו מעשיית הפסח ולמ"ש א"ש דכיון דמילת ישמעאל לא היה אלא מדין עבד שהיה בן הגר שפחת שרי כמ"ש בפ' ואנכי נתתי שפחית בחקיך וכתב בתר' ויאמר אברה' הנה שפחתך בידך וגו' וממילא דישמעאל הי' עבד שרה א"כ אי נימא דאשה פטורה ממיל' עבד' לא הי' מחויב במיל' ישמעאל והדר תקש' האיך מל אותו כשהוא קטן

בעצם היום הזה פירש"י ביום ולא בלילה אף למ"ד דמילה שלא בזמנה בין ביום ובין בלילה מ"מ מילה זו שהיא להתגייר צריכה להיות דוקא ביום כדאי' בש"ע י"ד סי' רס"ח סעיף ד' ועוד י"ל כיון שאחז"ל שביו' שבאו ההלאכי' היה ערב פסח והוא הי' יום ג' למילתו נמצא אם הי' ממתין עד הלילה היה שלישי למילתו בליל פסח ומז' סייעת' למ"ש הב"י בב"ה סי' רס"ו בשם הרשב"ץ דמיל' שלא בזמנ' אסור למול ביום ה' שלא יביא לידי חילול שבת וה"ה יו"ט.

וירא

וירא וירץ לקראתם וגו' אל נא תעבור מעל עבדיך וגו' פי' רש"י ד"א שהזה קודש שאמר להקב"ה להמתין עד שירוץ להכניס אורחי' ע"פ פשיטא י"ל כיון דמצינו גבי לוט בפ' וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו פירש"י שכל זמן שהיה עמו היה השכינה פורש ממנו וכיון דחשיב שהם ערביים כפירש"י היה חושש שמא תסתלק ממנו השכינה ויש להבין יותר ענינו ע"פ מה שביארנו בס"ד מה שאחז"ל בפ' תורה יבקשו מפיהו וכו' אם הרב דומה למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו יש להבין זה מפני שהענין המלמד את

תלמידו תורה צריך שיהא עיקר כוונתו להעלות דעת התלמיד אף כי מזה היא מניעה להעלות את עצמו כמ"ש שאד' נקרא מהלך שנאמר ונתתי לך מהלכי' בין העומדים האל' וכשהוא מכוון להעלות למעלה א"א להעלות התלמיד שהוא מדרגה התחתונה ממנו ואחז"ל בפ' צדיק כתמר יפרח שתמר עושה פירות והוא דמיון הצדיק שמלמד לאחרים דרכי ה' ותורתו ואז אינו יכול ליגדיל כגבהו כמו ארז שאינו עושה פירות וז"ש כארז בלבנון שאם היא דומה לארז שאינו עושה פירות הוא גדול בגבהו אלא שהקב"ה מצליח אותו בתורה אח"כ כמשחז"ל מתלמידי יותר מכולם והיינו דאמר אף שהצדיק שהוא כתמר דהיינו שהוא עושה פירות ואפ"ה בזכות זה יצליח ה' בידו להעלות למעל' למעל' ויזכה אח"כ ליגדול כארז בלבנון שאינו עוש' פירות וזש"ה ה' חפץ למען צדקו בשביל הצדקות שנמנע מעלייתו למעל' כדי להעלו' לתלמידו יזכה לשניהם שיגדיל תורה לתלמידו וגם יאדיר לעלו' למעלה וכיון שהכוונה בעת ההוא שלא לעלות למעלה אלא: להעלות תלמידו צריך זהירות רב שלא יורידנו תלמידו ממדרגתו הרי שהרב בשעה שמלמד לתלמידו צריך להתגבר לעמוד במקום קדשו ולא יורדוהו תלמידיו וז"ש ר' יוסי מעולם לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי ר"ל שלא הורידיתו תלמידיו למטה ובכלל זה שלא היה כוונתי לעלות למעלה כי אם להיות פנים בפני' עם תלמידיו כדי להעלותן משא"כ כשכוונתו לעלות למעלה הרי הוא כמחזיר פניו ממנו והוא בכלל וחזרתי לאחורי וזהו דומה למלאך ה' צבאות שנקרא עומד כדכתוב ונתתי לך מהלכי' בין העומדי' האלה שאינו הולך למעלה ולא למטה ובבחינה זו אחז"ל קשים גרים לישראל כספחת כי מחמת דבקות הגרי' צריך ליזהר מאד שלא יורדיהו ממדרגתו וממעלתו וכיון שנתגלה אליו השי"ת היא צריך להתקדש בקדושה יתירה לקבל פני השכינ' וכיון שראה אנשים עוברי' והיה כל חשקו לגייר גרים היה מתירא שעי"כ יסתלק ממנו השי"ת שנגלה אליו ע"כ שאל מה' אל נא תעבו' מ"ע וז"ש חז"ל לגדולה הכנסת אורחים וכו' שאף שהיה יכול לעלות מעלה בקבלת פני השכינה היה חביב עליו מצוה זו להכניס אורחי' ולהעלות' והיינו דכתוב והוא עומד עליהם ובסוף הפ' ואברהם עודנו עומד שהי' במדרגת עמיד' כנ"ל.

יקח נא מעט מים והשענו תחת העץ וגו' מי לנו גדול כאברהם אבינו ועשה פעולות רבות להכניס גרים לקדושה והנה העץ האמור ונטיעת האשל בבאר שבע הי' בכוונה העליונה להמשיך קדוש' יתירה מעץ החיים ומהאילן הקדוש שבעולמות העליונים על המקום ההוא שע"י קדושת המקום שיכניס שם הגרים יקבל קדושה יתירה מן המקום וכן הי' כוונתו באכילתו שאמר להם דברי קדושה דלא משלו הם אוכלי' אלא משלחן גבוה כדכתוב זה השלחן אשר לפני ה' ויאכלו בקדושה יתירה להמשיך עליהם קדושה וז"ש

יקח נא מעט מים ורחצו רגליכם והיה כוונתו להסיר מהם טומאת ע"ז כמו שפירש"י שנדמה לו כערביים וגם בעבור שנדמה להם כהיתר הוא בכלל משחז"ל בפ' והיה עקב תשמעון עונות שאדם דש בעקביו ונדמה לו כהיתר ואחז"ל והשענו תחת העץ שהוא מקום המשנ' קדוש' העליונ' עליהם כנ"ל ואחז"ל ואקח פת לחם לקדש אתכ' ע"י אכיל' משולחן גבו' ומ"ש וסעדו לבכם אחר תעבורו ואחז"ל לבבכם אין כתוב כאן אלא לבכ' שהמלאכים אין להם אלא לב אחר וזהו לפי האמת שהי' מלאכים קדושים אבל לפי הבנתו שהי' ערביים הפי' הוא שיסירו מהם היצה"ר שלא יסית אות' בעברם ממנו כי בהיות' שם על שלחן גבוה לא היה יכול היצה"ר לנשת שם על שלחן גבוה אלא אמר וסעדו לבכם היינו לב אחד אף לאחר שתעבורו והשיבו לו כן תעשה כאשר דברת לפי שידעו בעצמ' שהם מלאכים קדושים ואינם צריכים למעשים האלה אלא כיון שיצאו הדברים האלה מפיו צריך לקיים אותם וז"ש כן תעשה כאשר דברת שתעשה אותם לקיים דבריך ויש לפרש מ"ש כי על כן עברתם על עבדיכם מפני שאמר הכתוב מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ ענינו שה' כונן מחשבות האדם ומורה לו דרך הליכות ועיקר הכוונה שע"י דרך הליכו יתן איזה תיקון לצורך נשמתו והוא נעלם מן האדם והולך לעשות חפצו ועי"ז מתקן התיקון הראוי לו וז"ש ודרכו יחפץ שהקב"ה רוצה בדרך הזה בשביל התיקון הנעלם מן האדם וז"ש להם אף שאתם הולכים בדרכי' אין זה עיקר כוונת הליכתכם אלא עיקר הכוונה כדי שתעברו אצלי לתקן אתכם וז"ש כי על כן עברתם ר"ל זהו עיקר הליכתכם ועוד יבוא במקומות הרבה מזה.

ויקח בן בקר וגו' אחז"ל שלקח ג' כפירש"י ולשון וימהר לעשו' אותו שהוא לשון יחיד י"ל שבן הבקר עשה אברהם בעצמו כדי למהר עשייתו והיינו דכתוב בתר הכי ובן הבקר אשר עשה משמ' שעשה בעצמו ואחז"ל לחם לא הביא אמרו משום ר"מ שרה אמנו פירס' כדה בשם דודי הגאון מו"ה נחום הלוי שמעתי שלפי מה שאחז"ל גבי לוט שאפה מצות שהיה ליל פסח א"כ המלאכים היה אצל אברהם בערב פסח וכחום היום היינו ארבע שעות א"כ היה אפשר לומר שבתחילה סבר שערביים הם כדקיי"ל בשעה ה' מותר בהנאה להאכיל לנכרים והמלאכים לא רצו לאכול אחר ד' שעות מפני שאסור לאכול לא חמץ ולא מצה אבל ר"מ לשיטתו דס"ל אוכלין כל חמש הוצרוך לומר הטעם מפני שפירסה נדה.

ותצחק שרה בקרבה וגו' אחרי בלותי היתה לי עדנה אחז"ל ששינה המקום בשביל השלום י"ל שלא הי' ח"ו שקר אלא לישנא דמשתמע לתרי אפי ותו יש לדקדק מ"ש ואני זקנתי היה לו לומר ואני זקנה כמ"ש ואדני זקן ולפי פשיטא י"ל שלא היה הדבר

תמוי' בעיני' על עצמה כיון שכבר ראתה שפירסה נדה היינו דאמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה כבר היה לי זמן וסת כמו שפירש"י אלא שהי' תמוי' בעינו על אברהם והיינו דאמרה ואדני זקן ומה שאמר הקב"ה ואני זקנתי י"ל כמו כן שהתמוי' היתה דאף שהוא אמת שאני אלד אין מזה ראיה על אברהם שהוא זקן יותר ממני עשר שנים והיינו דאמרה ואני זקנתי בל' בתמי' וכי אני זקנה יותר מאברהם א"כ אין ראיה לאברהם ויותר נראה לפרש לפי שכבר קודם המילה אמר הקב"ה לאברהם שתלד שרה ולא הגיד לה שהרי הלך המלאך לבשר את שרה והטעם שכל הנביאים אף שראו מראות עליונים אם לא הציוי שיגידו לישראל לא היה רשאים להגיד מה שראו ויחזקאל הנביא היה הציוי מהשי"ת שיגל' מה שראה לכך היה רשות להגיד ואברהם לא היה רשות להגיד לשרה מ"ש לו השי"ת והמלאך שבא לבשר לשרה לא דיבר עם שרה אלא עם אברהם שיאמר לה לכן מה שאמר השי"ת לאברהם למה זה צחקה שרה אין זה שאלה לאברהם אלא שצוה השי"ת לאברהם לומר לה וכן אמר לה בשליחות השי"ת וכיון שהדיבור היה מאברהם לשרה יתכן לומר ואני זקנתי דהיינו אברהם עצמו סובב הדבר שאמרה ואדני זקן ולשון ואני זקנתי לכל הפירושם הנ"ל מובן מ"ש שרה לא צחקתי לא הי' כונתה להכחיש מאמר השי"ת אלא דאמרה לא צחקתי לפי כוונות אברהם אלא הצחוק הי' על עצמה ולא פירשה דברי' מפני כבודו של אברהם.

ויקוק אמר המכסה אני מאברהם וגו' פירש"י בתמי' מה שאני עושה בסדום וכו' ואברהם הי' יהי' וגו' כבר כתבנו בחידושי כתובות דמ"ש ונברכו בו כל גויי הארץ מפני שאברהם הגין על כל בני דורו ובזכותו מתקיימין ולכן אחז"ל שאברהם קיבל שכר כולם והטעם בזה מש"ה כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם ענינו מה שנוטל הצדיק חלק הרשע כמ"ש דהמע"ה ויד רשעים אל תנידינו דהיינו חלק הרשע אין זה גזל מפני שאין הרש' מוצא מנוח בגורל הצדיקי' לעוה"ב כמ"ש ויצאו וראו בפגרי וכו' וכיון שאין יכולין לנוח בחלקו לג"ע אין זה עולה במה שנתן השי"ת להצדיק חלקו כיון שזה נהנה וזה לא חסר וז"ש למען לא ישלחו הצדקים בעולתה ידיהם פי' חלקם וכן בעוה"ז שהצדיק זוכה וראוי לברכה עד בלי די שאחז"ל עד שיבלו שפתותיכם לומר די וגם אין להם הנאה כ"כ מטובת העוה"ז כמ"ש רבי קודם פטירתו לא נהנתי מעולם הזה והפירות של הצדיק בעוה"ז הם רב עד בלי די לכך כל העולם כולו מקבלין הברכה בשביל הצדיק משום דהוי זה נהנה וזה לא חסר והיינו דאמר הכתוב ונברכו בו כל גויי הארץ שכולם מתקיימי' ע"י ברכתו והי' ראי' שיגין זכותו גם על סדום אלא שנפרעו מדה כנגד מדה כיון דכבר כתבנו דהטעם הוא דהוי זה נהנ' וזה לא חסר

מה שלא הי' במידת סדום כמשחז"ל זה נהנה וזה לא חסר כגון זה כופין על מידת סדום וכמו שיבואר בסמוך בפ' זעקת סדום ועמורה.

כי ידעתי וגו' למען הביא ה' על אברהם וגו' צריך להבין דזה הוא ע"מ לקבל פרס כדקאמר למען הביא חלפי פשיטו יש לפרש כי אמרו במשנה מצוה גוררת מצוה וכו' ששכר מצוה מצו' ושכר עבירה עבירה ענינו שמדת הקב"ה ברצונו להטיב לבריותיו וקבלת השכר היא מצוה שעושה נחת רוח לקונו בתיקון מידותיו של השי"ת להשפיע אליו טוב וכן להיפוך ח"ו הרשע שמהפך מדת הרחמים למדת הדין היא עצמה עבירה כמ"ש הכתוב עד אנה ינאצוני העם הזה ועד אנה לא ישמעו בקולי שהניאוף יותר עביר' מן העבירה עצמה שפוגם ממדת טובו של השי"ת ולפ"ז אם כוונתו בקיבול שכרו לא להנאת עצמו כי אם לעשות נחת רוח לקונו שישפיע טובו במדת הרחמים הוי כעושה מצוה לשמה וז"ש לא על צדקותינו אנחנו מפילי' תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים דאין לפרש בשביל צדקותינו ומעשים הטובים דא"כ לא שייך תחנונינו דמשמע מתנת חנם כפירש"י בפ' ואתחנן אין ואתחנן אלא מתנות חנם אלא הפי' הוא כן שאין אנו מבקשים שתעשה עמנו צדקה בשביל טובתינו אלא בשביל שיוכלו רחמיך להשפיע במידת חסדיך ורחמיך הרבים ויבואר עוד במקום אחר וז"ש למען הביא ה' על אברהם דהיינו שישפיע ה' מדת חסדו ולא יגרום החטא מניעתם טובתן ובזה מובן מה שדרשו חז"ל במה שדרש ר' אליעזר בן עזריה נוף למה בא כד ליתן שכר למביאהן שאין כוונה במצוה זו אלא למלאות רצון השי"ת להשפיע שכר טוב למביאתן והוא נלמד מדברי א"א ע"ה שנאמר למען הביא וגו' עוד יש לפרש שמידת ענותנתו של א"א: ע"ה שנאמר ואנכי עפר ואפר דהיינו שתלוי כל הטובה אינו בשביל עצמו אלא בשביל בנו וכמשחז"ל בפ' לא יבוש יעקב שפדה את אברהם: וכמ"ש בריש פ' בראשית שבזכות הדורות שאחריו אשר גלוי וידוע לפני השי"ת שכרו לפניו ועפר מרמז על יעקב כדכתוב מי מנה עפרי עקב ואפר הוא אפרו של יצחק וז"ש למען הביא ה' על אברהם שכל מה שהביא ה' עליו אינו אלא בזכות שיעשו בניו צדקה ומשפט ובזה מובן מה שדקדקו הראשונים בענין הידיעה והבחירה שהצדיק מוכרח לעשות בצדקתו מחמת ידיעת השי"ת אבל לפי מ"ש אין בזה קושי' כי אדרבה במעשה הצדיק הוא גורם זכות הידיע' למפרע ובזה יש לפרש כי ידעתיו כפשוטו שהקב"ה ידע אשר יצוה ומה שדקדק רש"י שאין למען נופל על הלשון לפמ"ש א"ש שלא נימא שהידיעה גורמת הציווי כי נהפוך הוא כי הידיעה הוא למען אשר יצוה שהציווי היא גורמת הידועה כמ"ש באברהם למען הביא שמעשה בנים גורמות זכות לאביהם כנ"ל וגם יש לפרש למען הביא על אברהם כמ"ש חז"ל אין

לך מצוה שמתן שכרה כתוב בצידו שאין תחיית המתים תלוי בה וכן מה שכתוב צדק צדק תרדוף למען תחי' שמתן שכרה כתוב בצידה אפ"ה תחיית המתים תלוי בה וחז"ל למדו תחיית המתים ממ"ש הקב"ה לא"א ע"ה ונתתי לך את הארץ וז"ש למען הביא ה' על אברהם דהיינו לאחר תחיית המתים.

ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה מבואר אצלינו בכמה מקומות ממה שאחז"ל כיון שעבר אדם עביר' ושנה בה נעשה לו כהיתר דאף שנעשה לו כהיתר אינו טועם הנאה בעבירה אפ"ה ענשו חמור יותר ממזיד דבמזיד אחז"ל בטענות הרשעים בראתי יצה"ר בראתי גיהנם אבל כשנעשה לו כהיתר ענשו קשה יותר שכב' פסק כח היצה"ר אפ"ה ענשו יותר ואין לו הנאה בעשייתו וז"ש זעקת סדום ועמורה כי רבה שעברו עבירה ושנו ונעשה להם כהיתר שהיא נקרא חטא וכבדו מאור וי"ל שהוא ענין מידת סדום זה נהנה וזה לא חסר דאף שלא הי' להם הנאה אפ"ה עברו וזהו תשובה לאברהם שאין זכותו מגין עליהם.

ארדה נא הכצעקתה הבאה אלי וגו' לפי פשוטו יש לפרש לפי שאחז"ל בפ"ק דקידושין דאם עבר עבירה ושנה מצטרף הקב"ה מחשבה למעשה ולפמ"ש בפ' הקודם כי חטא סדום הי' בהם שעברו ושנו א"כ המה ראוים לעונש אף על המחשבה אלא דאפ"ה יש חילוק כדאי' שם אם המחשבה בא לידי מעשה נענש גם על המחשבה ואין לו תקנה אבל על המחשבה לבד מתכפר לו ביסורין וי"ל אדעה שהיא לשון יסורין כמו ויודע בהם אנשי סוכות והיינו דאמר אם כצעקתה הבאה אלי עשו ארדה נא ואדינם בב"ד שלמעלה ואז דינו בכליון אבל אם צעקתם הבאה אלי אינו אלא מחשבה שהיא חטא שאינו מכיר בה אלא ה' לבדו אז ידונ' ביסורין.

חלילה לך מעשות כדבר הזה וגו' כבר כתבנו לעיל בפ' בראשי' בפ' ויבדל אלהים וגו' ואף שאחז"ל בספ"ק דקידושין ר' אליעזר בן ר"ש אומר העולם נידון אחר רובו דמשמע שהקב"ה דן כול' ביחד היינו שאם יכריעו הצדיקים ידונם הכל לזכות אבל אם ח"ו יכריעו הרשעים אזי דין הצדיקים בפני עצמו כמ"ש בפ' אם יהי' חטאיכם וגו' ובפ' הטיבה ה' לטובים וגו' וזה הי' בקשת אברהם שאם יכריעו הצדיקים ידונם ביחד ואם ח"ו יכריעו הרשעים אזי יבדיל הצדיקים מהם וז"ש השופט כל הארץ לא יעשה משפט וכו' בשביל שהוא שופט כל הארץ לא יעשה משפט לצדיק כצדקתו ואמר והי' כצדיק כרשע היינו אפילו אותו שהוא כצדיק היינו שהוא מחצה על מחצה יצרף אותו עם הרשעים והיינו כמו שכתוב שם הטיבה ה' לטובים היינו צדיקים ולישרים בלבותם היינו בינונים.

ולוט ישב בשער סדום פי' אותו היום מינוהו שופט בגנותו של לוט דיבר הכתוב כי לא יקבלהו להיות שופט עד שיקבל עליו לדין בדיניהם לכך אמרו לו עתה נרע לך מהם שהם לא קיבלו עליהם ואתה קבלת עליך.

ויאמר עוד מי לך פה וגו' משמע שהי' לו בתוך העיר שני בני' ושתי בנות נשיאות עם בעליהן וע"כ צריך לומר שהי' רשעים דאם ה' צדיקים הי' מצילים את כל העיר כמו שהבטיח הקב"ה אם יש עשרה ונשאתי לכל המקום והרי בניו ובנותיו עם בעליהן ולוט עם אשתו ושתי בנותיו הנמצאות עמם הי' עשרה מע"כ שהיו רשעים ואעפ"כ אמר אם יצאו עם לוט מן העיר ניצולם בזכותו של אברהם.

ויצא לוט ויהי כמצחק וגו' הא דלא אמר ויהי כצחוק משמע שסברו שללוט עצמו ומצחק עליהם דהיינו שהמלאכי' אמרו לו הוציא מן המקום הזה דהיינו שהוא יוציאם בידיו מפני שהוכו בסנוורי' שגם הם הי' בכלל מקטן ועד גדול וילאו למצוא הפתח מכ"ש שלא ימצאו פתח שער העיר והוא אמר להם קומו צאו והי' בעניהם כאלו הוא מצחק עליהם כיון שאינם יכולים לילך בעצמם כיון שהוכו בסנוורים.

הנה העיר הזאת קרובה פי' רש"י קרובה ישיבתה שנה א' נראה מזה שגם צוער נחרב אח"כ כשנתמלאה סאתה שהרי אברהם ביקש ולא נענה אפילו על עיר אחת ואיך ניצלו לוט להציל צוער אלא שלא נתמלאה סאתה עד שיביא שנת נ"ב תדע שהרי אמרו ואיש אין בארץ שהי' סבורות שנחרב כל העולם כפירש"י ע"כ שגם צוער נחרב לכך כתוב כי ירא לשבת בצוער אע"פ שכבר הבטיח לו המלאך אלא שלא הי' הצלה אלא לפי שעה.

השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה י"ל לפי דכתוב וישכם אברהם אל המקום אשר עמד שם וירא והנה עלה קיטו' הארץ כקיטור הכבשן משמע שבתחילה הי' אצלו בספק שהרי השי"ת אמר לו ארדה נא ואראה וגו' בתפילתו של אברהם אמר השי"ת אם אמצא לא התפלל על הצלת לוט והנה אחז"ל אשר עמד שם אין עמידה אלא תפילה וצלותא דאברה' שתיקן תפיל' שחרית והוא בצאת השמש כדכתו' יראוך עם שמש אז התפלל על לוט והיינו דכתו' ולוט בא צוערה.

ותבט אשתו מאחריו ותהי וגו' פירש"י אחריו של לוט ולפי פשוטו י"ל שבדרך הילוכו הלך לוט באחרונ' כדרך שאמרו בתענית פנו את הכלים וכו' שההצלה הי' עיקר בשביל לוט כדכתוב ויזכור אלהים את אברהם וגו' וישלח את לוט וגו' לכך הלך באחרונה שכל זמן שלא יצא הי' בטוח שלא יגיע בהם הרעה ולכך לא הזהיר המלאך אל תביט אחריך אלא ללוט ולא לאשתו ובנותיו כיון שהוא הלך באחרונה א"כ כשיחזיר פניו תדבק בו הרעה משא"כ בראשונים שאף אם יחזירו פניהם הרי לוט הולך אחריהם ואינם יכולים

בקל לראות אבל אשתו הפכה פני' והביטה אחריו של לוט, אך יותר נראה דמשה"כ וישלח את לוט בזכות אברהם דאף דהי' מקום להנצל בשביל עצמו דהא אחז"ל בב"ק דמה שהזהירה התורה אל תצר את מואב וכן בבני עמון משו' ב' פרידות טובות רות המואי' ונעמה העמוניות שעתיד לצאת מהם א"כ כ"ש שינצל לוט בזכות השתי פרידות טובות הנ"ל שעתיד לצאת ממנו אלא הענין הוא כמ"ש רש"י בפ' קרח וקרח שפקח הי' מה ראה לשטות עינו הטעתו וכו' אשר יבחר הוא הקדוש טעה ותלה בעצמו לא ראה יפה וכו' והיינו שכבר יצא הקדושה ממנו והיתה שרוי' בבניו להכי נמי כן גבי לוט שאותם ניצוצות הקדושה שתי פרידות שהי' ראוי לצאת ממנו כבר הי' בבנותיו ואפילו אם לא הי' לוט עצמו ניצול והיו נשיאות לאיש אחר ג"כ הי' יוצאת מהם ובז' א"ש שלא הוצרך למלאך להזהיר אלא את לוט ולא את בנותיו מפני שמה שהזהיר את לוט שלא יביט בהפיכת סדום הוא מפני שאינו ניצול בזכות עצמו כמשח"ל שהניצול בזכות אחרים אינו זוכה לראות בעונש אחרים הרשעים וכן אמר דהמע"ה ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי היינו כשהעזר הוא מאת ה' בשבילו ולא בזכות אחרים אז אזכה לראות בשונאי אבל בנותיו שבאמת ניצולו בזכות עצמן דהיינו בזכות שתי פרידות טובות שהי' בתר כן באמת הי' יכולין לראות ומה שלא הזהירו את אשתו של לוט מפני שלא הי' המקום לטעו' שמעול' לא הי' ראוים לצאת ממנה שום קדושה ויש לפרש לשון אל תבט אחריך מפני שמצינו בכמה מקומות שבניו של אדם נקראו אחריו והיינו שאמרו לו אל תבט אחריך שלא תראה במה שיצאו ב' פרידות מאחריך והוא מטעם הנ"ל משא"כ באשתו לא הוצרכו להזהירה אבל טעות של אשת לוט הי' כיון שראתה שיצא מלוט ב' פרידות והם הי' סבורים שנחרב כל העול' כלו כמו שפירש"י בפ' ואיש אין בארץ סבורות הי' כו' וכיון שלוט אסור בבנותיו ע"כ שיצאו ניצוצות הקדושות ממנה והיינו דקאמר ותבט אשתו מאחריו שראתה שיצאו מלוט סבורה שממילא היא ניצולה.

ותקרא שמו בן עמי עיין פירש"י לפי' פשוטו י"ל לפי שסברה שאיש אין בארץ לכך סברה שמותר לוט בבתו מפני קיום הארץ כמו שמותר קין באחותו אבל הצעירה הית' יכולה להמתין כיון שכבר הרה הבכירה היתה יכולה להנשא לבן הבכירה אע"ג דהוי אחותו מאביו אין איסור בב"נ מן האב ואפשר שלא היו אחיות מן האם ואין בזה איסור משום אחות אמו וכ"ש למ"ד דאחות אמו שרי' בב"נ אלא שאם הי' כן שתנשא למואב הי' כולם עם א' ומאת ה' היתה להוציא מהם ב' אומות כפירש"י שנזדמן להם יין במערה להוציא מהן שתי אומות וזהו שקראה בן עמי שיהא עם בפני עצמו

ויסע משם אברהם וגו' עיין פירש"י ולפי פשוטו י"ל לפמ"ש לעיל בפ' אם השמאל ואימינה וגו' משום דכתוב והכנעני אז בארץ שהי' הולך וכובש כל הארץ מזרעו של שם אבל לצד המזרח עד הירדן לא כבשו ושם הי' חברון מקום ענר אשכול וממרא ושם שהי' יושב בירושלים מלך שלם י"ל הטעם שלא כבשו הכנעני כמו שמצינו אח"כ שהי' חברון ביד ב"ח מפני שהי' הכנעני מתיר' מפני חמש מלכי' אדירי' שהי' בכל ככר הירדן ולא הניחוהו המלכי' האל' לכבו' לצד המזרח אבל כיון שנחר' סדו' ועמורה התחיל הכנעני ללכת לצד המזרח עד הירדן הוא גבול א"י לכך נסע משם אברהם והלך אל אבימלך עד ברבות השנים נתפרסם שם של אברהם ונתרצה הכנעני ליש' אברהם ביניהם כדכתוב נשיא אלהים אתה בתוכינו אז חזר אברהם לחברון לישב בתוך בני חת והיינו דכתוב ויהי אחרי מות אברהם וישב יצחק עם באר לחי רואי עם אבימלך שהי' מתירא יצחק שעדיין לא נתפרסם שמו לישב עם הכנעני הלך לאבימלך וכאשר נתפרסם שמו נתרצה הכנעני שישב יצחק עמו וישב יצחק עמו ויעקב עד סירד למצרים.

בין קדש ובין ברד וגו' תרגום קדש רקם והוא במזרח א"י כדאי' במתניתין דגיטין מרקם למזרח ורקם כמזרח וכתוב ויגר בגרר שהוא בארץ פלישתים שהוא במערבה של א"י כפירש"י בפ' מסעי בפ' והי' לכם פאת נגב שפלשתים במערבה של ארץ כנען לקיים בזה מ"ש הש"י קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה וכל מסעיו הי' הלוך ונסוע הנגבה שהיא רחבה של א"י מצפון לדרום ומרקום עד פלשתים הוא ממזרח למערב לארכה של א"י אך התוס' בגיטין שם בד"ה ואשקלון כדרום כתבו דתרי רקם וחגר הוי והוכיחו מהך קרא דכתוב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר ולא ידענא ממאי משמע להו שהם סמוכים לגרר וקצת משמע מהא דכתוב אחרי מות אברהם וישב יצחק עם באר לחי רואי דהיינו בין קדש ובין ברד וכתוב בתר' ויהי רעב בארץ וילך אל אבימלך מלך פלשתים גררא משמע שלא סמוכים ולא הי' רעב כ"כ בגרר.

והיא בעולת בעל כבר כתבנו בחידושי כתובות דף ס"א ע"ב דיליף מבעולת בעל בעילתו של בעל דהיינו שנתחייב על הבושת דקי"ל לפי המביי' והמתבייש לפי חשיבתו של של אברהם עלתה שרה בעלייתו של בעל דגדול כח הבושת אף שנלקחה למלך והיינו דקאמר השב אשת האיש כי נביא. הוא ר"ל חשיבתו גדולה מאוד.

הלא הוא אמר לי אחותי היא והיא גם היא וגו' יש לפרש לפי שאמר הכתוב ויאמר אברהם אל שרה אשתו ולא אמר על שרה אשתו היינו שאמר כן בפני' והיא שתקה הוי שתיק' כהודאה כדקיי"ל בקידושין דף נ"ה ע"ב ולפי שלא יאמרו כי מפני בושת אברהם שתקה ע"כ אמר והיא גם היא פ' אע"פ שהיתה לבדה היא בעצמה אמרה אחי הוא עוד

יש לפרש שהיא אמרה כן בתחלה אחי הוא כמ"ש אח"כ ואומר לה זה חסדך וגו' אמרי לי אחי הוא ואח"כ ג"כ כשהוא אמר אחותי הודית לדבריו והיינו והוא בתחלה גם אח"ז אחר אמירתו ומ"ש בתחלה ונקיון כפי היינו כפרש"י בתם לבבי המחשבם שלא חשב לחטוא וניקיון כפי המעשה והשיב הקב"ה כי אמת היא שבתם לבבך שהמחשבה הי' לטובה אבל המעשה לא הי' ממנו אלא מהשי"ת, ויש לפרש מ"ש גם אנכי ידעתי ע"ד במ"ש דהמע"ה אלהים אתה ידעת לאולתי ואשמותי ממך לא נכחדו והוא שהרמ"א כ' בפ' מפי עליון לא תצא הרעות וגו' מי אמר ותהי וגו' מה יתאונן וגו' כי אף שהידיעה והבחירה הם מתנגדים והתשובה ע"ז כי הידיעה אינה מכרח' המעשה כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו וכן בכל מעשה בראשית כתו' בהן אמירה וז"ש שאין לאדם לטעון על חטאיו כי ה' לא צוה דהיינו הידיעה ע"ז אמר מפי עליון לא תצא שלא בא לכלל דיבור כמשחז"ל צדיק ורשע לא קאמר וכבר פירשנו בזה מ"ש דהמע"ה בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמותי בל יעבור פי לפעולות אדם וגו' דהיינו משחז"ל שהמלאך הממונה על הריון לילה שמו ושואל השי"ת טפה זו וגו' ואילו צדיק ורשע לא קאמ' והיינו דקאמ' אף שאת' בחנ' לבי מ"מ אמר' למלאך שא"א להודיעך ולגזור על הטפה אף כי זמותי במחשבה בל יעבור פי דא"כ כשיפעיל אדם בדבר שפתיך אין לחייבו כי יאמר אני שמרתי ארחות פריץ שהדבור הוכיח ומכריח ולפי שאחז"ל לא הי' דוד ראוי לאותו מעשה אלא מאת ה' היתה להורות תשובה אלא שדוד לא נתכוון לזה ועכ"פ חטא במחשב' וע"ז אמר כי אין לענוש על המחשבה מפני שהידיעה אף שאינו מכרחת המעשה מ"מ מכרחת המחשבה והיינו דקאמר אתה ידעת א"כ אין לענוש על המחשבה שהיא אולת האדם וכיון דאשמותי ממך לא נכחדו דכיון דהמעשה הי' ממך שלא הייתי ראוי לאותו המעשה אין לענוש לא על המעשה ולא על המחשבה והיינו טעמא דאחז"ל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה מפני שיש טענה עליו שהוא מכרחת מן הידיעה ולמ"ש שהקב"ה מצרף למעשה מחשבה טובה באמת היא חסד ה' כמ"ש הכתו' ולך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשיהו ר"ל כי אתה מצרף מחשבה כאילו הוא עושיהו אף שהוא מוכרח מן הידיעה והיינו דאמר השי"ת לאבימלך שהתפאר בתם לבבי ובניקון כפי והשיב לו השי"ת כי גם המחשבה אינו ממנו כי גם אנכי ידעתי והידיעה מכרחת המחשבה וכיון שגם המעשה הי' ממני כדכתו' ואחשוך גם אנכי ע"כ אין להתפאר לא במחשבה ולא במעשה כמו שכתבו לפירש"י ז"ל ולולי דבריו ז"ל היה נראה דיש לפרש כפשטי' מפני שאחז"ל בסנהדרין דף נ"ד דב"נ ביפ"ת חייב משום גזל א"כ משעה שלקח אבימלך את שרה כדאי' בילקוט ע"כ שלא בטובתה אף שלא הי' בא עלי' חייב משום גזל והיינו דאמר

לו הנך מת על האישה אשר לקחת כי משעת לקיח' נתחייב משו' גזל והיינו דאין כאן ניקיון כפי כי עיק' נ"כ הוא הנה"ר מן הגזל כדאי' בילקו' נקי כפי' זה אברהם שאמר אם מחוט ועד שרוך הנעל שהוא נקי מן הגזל בזה יש להבין הא דקאמר ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחי' וגו' פירש"י כיון שנביא הוא ויודע שלא נגעת בה לפיכך יתפלל בעדך יש לדקדק דהל"ל ויתפלל בעדך כי נביא הוא ילפמ"ש א"ש כיון דקיי"ל ב"נ נהרג על הגזל ואין ליהן להשבון א"כ כיון דנתחייב על לקיחתו משום גזל לא הי' ניתן להשבון אלא שהתוס' בריש פ' אין מעמידין כתבו הטעם דאין ניתן להשבון משום דנתחייב מיתה הנ"ל מיתה וממון ופטור מן התשלומין אבל כיון שיתפלל בעדו וחי' ממילא חייב בהשבון הרי דמ"ש כי נביא הוא הוא מטעם מ"ש תחילה ועתה השב וגו' לכך חייב בהשבון כיון דנביא הוא ויתפלל בעדך ותחי' ובזה א"ש נמי הא דאמר אבימלך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה מ"ש ממלכתי משום דבלאו אשת איש איכא משום גזל כשלקחה בע"כ אפי' הי' פנוי' אלא דמשפט המלך היא ליקח פנוי' בע"כ כדקיי"ל כל האמור בפ' מלך מלך מותר בה ואהינו דאמר אם לא היתה א"א לא הי' חטא משום אונס דידה כי כן משפט המלך. ויקרא אבימלך וגו' מעשים אשר לא יעשו עשית לפי פשוטו יש לפרש מ"ש מעשי' אשר לא יעשו היינו שלא יאמר אברה' שכוונתו וטעמו שמוטב שיהי' שוגגין ואל יהא מזידין לעבור בא"א ע"ז אמר שאם הי' מגל' שהי' אשתו לא הי' עוש' העביר' במזיד הרי שאברהם גרם החטא וז"ש מעשי' אשר לא יעשו ואם הי' אומ' האמ' לא הי' נעשה המעש' ויש לפרש עוד שכוונתו כיון שאמר לו הקב"ה כי נביא הוא א"כ י"ל שאברהם ידע בתחילה שלא יכול אבימלך לנגוע בה כאשר באמת נמנע מלבא עליה ולא הי' חשש חטא וע"ז אמר כ"א היות כן לא טוב עשה שהטעה אותו במעשים אשר לא יעשו דהיינו שימנע ממנו המעשים ולפי פשוטו יש לפרש מ"ש השב אשת איש אף דכשהיא אסורה לאברהם אין זה השבה והטעם דהיא אסורה לו אף דאנוסה מ"מ הא אמרינן בכתובות דף נ"א דשבוי' מלכות אסורי' כי מסתמא נתרצת א"כ אין זה השבה לכך אמר כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה וי"ל נמי מ"ש על ממלכתי כי בתחיל' לקיחתה אם הי' בא עלי' לא מהני השבה דהיתה רצוי' לו כדין שבוי' מלכות.

ויאמר לו מה עשית וגו' ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלקי' במקום הזה וגו'

יש לפרש הא דקאמר רק אין וגו' מפני אכבר הקשו על הא שיבחרו יותר על הרציח' ולא יעברו על איסור אשת איש י"ל דלא הי' מתיראין אלא מן המלך כמו שמצינו גבי פרעה וגבי אבימלך שנלקחה לבית אבימלך וכן גבי יצחק גבי ושכב אחד העם פירש"י המיוח' שבעם וכיון דאין דרך המלך להרוג בעצמו אלא ע"י סנטור שלו וקיי"ל דאין שליח לד"ע

א"כ יותר יצוה המלך להרוג ולא יעבו' כל עריות בעצמו ואף דקיי"ל דהא דאין שליח לד"ע היינו בדיני אדם אבל חיי' בדני שמי' מ"מ ניח' לי' טפי בעביר' קלה שאין חייבין עליה' מיתה בידי אדם שיעבו' על ג"ע שחייבי' עליו בידי אדם וז"ש רק אין ירא' אלהים שמתיראין מחיי' שיש בה מיתה בדיני אדם ולא מחיוב מיתה בידי שמימי' אך כבר כתבנו בפ' לך לך גבי פרעה שאמר לה והרגו אותי ואתך יחי' דמצרים שהי' שטופי זימה כפירש"י דלכך אמר הנה אשתך קח ולך ולא אמר הנה ארצי לפניך כאבימלך שירא שמא יאנסו אותה שהי' שטופי זימה והי' החשש מכל מצרים כדכתוב כי יראו אותך המצרים שאם לא תתפייס להם יסברו שהיא משום איסור א"א ויהרגו אותו כדי שתתרצה להם לכך אמר ואותך יחי' שלא תחוש לחשש סכנה שלה משום דאשה כלי זיינה עלי' ולא יהרגוה ע"ש ובזה מובן הא דקאמר בתחילה אין יראת אלקים במקום הזה ואח"כ אמר זה חסדך בכל המקום מפני שבאמ' בשאר מקומות הי' החשש כמו במצרים והוצרך לומר זה חסדך שלא תחוש לסכנה שלה אבל אבימלך הי' החשש משום אבימלך עצמו כנ"ל והיינו דאמר אבימלך הלא הוא אמר לי דהיינו אברה' אמר כן לאבימלך עצמו וע"ז השי' אברהם כי מרתי וגו' שהוא תשובה על אמירתו לבאבימלך עצמו ומה שאמר ואומר לה זה חסדך היא תשובה על אמירת' שהורג לה כן בכל המקומות כפירש"י שלא בקש ממנה אברהם אלא שמעצמה אמרה כן בכל המקומות.

ולשרה אמר אלף כסף נתתי לאחיך פי' ת"א שהוא דמי בושת' כנ"ל כמ"ש לעיל בפ' והיא בעולת בעל שאחז"ל בעלייתו של בעל ונתן לבעלה דמי בושת' כדאי' בריש פ' מציא' האש' דבוסת' ופגמ' שלו לאכילת פירות והקרן שלה ע"ש והיינו דאמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך וגו' שהוא דמי בושת' לפי מה דקיי"ל מבייש הזקן נותן לו ליטרא דדהבא והוא בחשבון ט' מאות דינרין כמ"ש הסמ"ע שהוא ל"ו דינרי זהב ודינר זהב הוא כ"ה דינרי כסף ועם המעשר הוא אלף כסף לפי שאברהם הי' נותן מעשר כדכתוב ויתן לו מעשר מכל הי' נותן לו אלף כסף דהיינו הקרן עם המעשר לכך אמר הנה היא לך כשיעור דמי בושת ועמ"ש בפ' ויגש בפ' ולבנימין וגו'

ויתפלל אברהם וגו' כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך וגו' על דבר וגו' הנה מה שאמר מות תמות אתה וכל אשר לך מה שהי' נענשי' ביתו של אבימלך מפני שהי' שמחי' בבושתה כפירש"י בפ' עד בכור השפח' והשבי ולפי שלא היה העונש אלא על המחשבה שאין מכיר בו אלא ה' לכך הוכה במצרים ע"י ה' ולא ע"י מלאך וה"נ בעוצר רחם שהיא מפתח של חי' שאינו נמסר לשליח ולכך פירש"י גבי פרעה כתיב וינגע וגו' על דבר שרי שאמרה שרה למלאך ולא פי' הכא כן מפני שעצרת הלידה לא נמסר

למלאך והיינו דכתיב בתחיל' ויתפלל בעדך וחי' דהיינו כמ"ש לעיל שהי' חייב מיתה על הגזל וע"ז הואיל תפילת של אברהם אבל מה שנלקה בעצירת הרחם שהי' בשביל בושת של שרה ע"ז לא הואיל תפלתו כי אין בידו למחול על כבודה אבל כיון שנתן דמי בושתה נתרפא והיינו דכתוב כי עצר עצר וגו' על דבר שרה אשת אברהם ר"ל שעצירה הי' בשביל בושה של שרה וכמ"ש לעיל שהי' בושת' גדול בשביל שהיתה אשת אברהם ועלתה בעלייתו כנ"ל.

כי עצר וגו' שמעתי מאמ"ו ז"ל לפי מה דאי' שנפקדה שרה בשביל שנחשד' מאבימלך וכענין שאמרו בסוט' ונקת' ונזרע' זרע א"כ לפי מה דאי' בפ' כשם שמים בודקין אות' כך בודקין אותו הוה לאבימלך נמי להתרפא בשביל שנחשד דמסתמא מדה טוב' מרוב' אלא כיון שעצר ה' לכל בית אבימלך ובהם לא שייך זה אפ"ה נתרפאו.

ויעש ה' לשרה כאשר דיבר כדאי' בילקוט שעשה לה מטרון והוא מה שאחז"ל שרה אמנו איילנות הית' אפילו בית ולד לא הי' לה ולפי מה שכתבתי בפ' לך לך שנתרפ' בשעה שדיבר הקב"ה עם אברהם בברית בין הבתרים כמו שהוכחנו שם והיינו דכתוב לשון דיבור וידבר ה' אתו ולפי מה שפירש"י למועד הזה שקבעתי לך אתמול והיינו דקשי' לי' הא כבר עברו ד' ימים מהמיל' שכלו זמן אבל אין זה מוכרח די"ל מ"ש והנה בן לשרה אשתך היינו אחר הליד' ד' ימים כמו שמצינו גבי אלישע למועד אשוב אליך ואת חובקת בן וכן משמעות הלשון והנה בן לשרה אשתך היינו אחר הלידה אבל כשאמר ה' למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן משמע שהבטיח לו שיבוא אליו בשעת לידה והיינו דכתוב כאשר דבר שתלד בריווח שהמפתח ביד הקב"ה עצמו והיינו שהבטיח בשעת לידה שיגלה.

עוד יש לפרש מ"ש ויעש ה' לשרה היינו מ"ש שוב אשוב אליך כעת חיה פי' התרגום כעידן דאתון קיימין וכן מצינו גבי שונמית שאמר לה אלישע כעת חי' וכיון שאמר לשונמית עצמה את חובקות בן אצ"ל שתחי' ונרא' פירושו שבשרו אותם שיהיו קיימי' וינצלו מצער עיבור ולידה וכמשחז"ל דנשים צדקניות לא הי' בפתקה של חוה והיינו דאמרה שונמית אל תכזב בשפחתך שלא היה מחזק' עצמה לצדקניות שתנצל מעונש חוה ואמרה אל תכזב במה שהבטחת לשפחתך והיינו דכתוב ויעש ה' שלא הי' לה צער עיבור ולידה וע"ד הרמז י"ל כל מקום שנא' וה' הוא ובית דינו והיינו שנפקד' בב"ד של מעל' תדע שכבר בפסח שלפניו בישר לו השי"ת אשר תלד לך שרה בשנה האחרת אלא שהפקיד' בב"ד הי' בר"ה שאחריו כי יצחק לידתו מצד הגבור' כמ"ש דלכך כתוב לשון פקד ולא זכר כמו בחנה אלא כנכלל במידת אברהם שהוא חסד ולפי שנכללו יחד חסד

בדין ודין בחסד לכך כתוב גבי וה' פקד כאשר אמר דהיינו לכלול הדין בחסד שאמיר' לשון רכה והדר כתיב ויעש ה' לשרה דהוא מידת החסד כאשר דיבר שהוא כללות החסד בדין ויבואר עוד.

ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים כבר כתבנו בדרך הרמז כי מספר יצחק שמונה פעמים שם הוי' והיינו שהי' שורש נשמתו מבינה דמינה דינין מתערין ומשפיעין לשבע בחינות שאחריו וזהו מצד אברהם שהוא בחינת חסד אבל בשרה בעבור שצחקה בקרב' נתרב' הגבור' בה וז"ש צחוק עשה לי אלהי' פי' בעבו' הצחו' עשה לי אלהי' שהו' מיד' גבור' רמז לדבר כי מסע' צחוק היא מספ' הוי א' ושני פעמי' אלהים וע"ז אמרה שרה שכבר נמתק הדין בנם החלב כמ"ש חז"ל דדם לעכר ונעשה חלב שהיא היפוך הדין לחסד והיינו דאמרה מי מלל לאברהם פי"ו מי הבטיח לאברהם על נס החלב שלא הבטיח לו השי"ת אלא שיוליד בן לזקוניו ע"כ נס החלב הי' להורות רבוי החסדים.

ויהי אחר הדברים האלה וגו' ענין ניסיון העקיד' שהפליגה התור' יותר מניסיון אור כשדים וכן הפליגה יותר בניסיון אברהם מניסיון יצחק עצמו שמסר עצמו ונפשו לעקידה אחז"ל שהי' לאברהם לשאול אתמול אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע וגו' ומבואר אצלינו שמשחז"ל בשע' שאמרו ישראל נעשה ונשמע אמר הקב"ה מי גילה רז זה לבני שאין לאדם לחקור טעם מצות אלא לעשות מצותיו בתמימות וישאל מאת ה' לזכות אותו להבין טעם המצות וזהו חיקיו ומשפטיו לישראל שבתילה יעשיהו כחוק ואח"כ מגיד לו השי"ת המשפ' שהוא הטעם אבל אם יחקור בתחילה קודם העשיות אין זה עבודה שלימה וכן אחז"ל ליגמור איניש והדר ליסבור ואמרו עוד הסכת ושמע הם ואח"כ כתת שמה שקיבל בתחילה הגמרא נעשה כלי לקבל הסברא וז"ש הכ' חבירים מקשיבים לקולך השמיעני שבתחלה צריך להשיב ואח"כ להשמיעני להבין הטעם וזה הי' הנסיון של אברהם אבינו שנדמ' כמלאכים שהקדים נעשה לנשמע ולא הוקשה בעיניו לשאול שום טעם אף שהי' נראה כסותר ועוד י"ל בענין נסיון זה הי' יותר מאור כשדים שכבר מבואר אצלינו שעיקר הניסיון שהקב"ה מסלק עזרו ממנו כמשחז"ל יצרו של אדם מתגבר וכו' אלמלא הקב"ה עזרו וכו' וז"ש לך לך אל ארץ המורי' כמו שפירשנו בפ' לך לך שהיא ענין שפירש"י בפ' שלח לך שלך לדעתך ר"ל בלא עזר ואחז"ל בריש יבמות דף ז' דהא דעשה דוחה ל"ת אף דל"ת חמור מעשה אפ"ה דוחה והטעם בזה מפני שחומר הל"ת יותר מעש' שעובר על צווי השי"ת בקום ועשה משא"כ בעש' שכשהו' עובר הוא בשב ואל תעשה אבל בקיום המצות שכר עשה מפני שהוא בקו' ועשה אבל בקיום ל"ת הוא בשב ואל תעשה וכן מצינו בכמה מקומות שאחז"ל דיש כח ביד החכמים לעקור

דבר תורה בשב ואל תעשה ולא בקום ועשה ולפ"ז גדול ניסיון של עקיד' שהוא בקום ועשה יותר מניסיון אור כשדים שהוא בשב ואל תעשה וכן הניסיון ביצחק הי' בשב ואל תעשה עי"ל כיון שאחז"ל גדול מצוה ועושה יותר ממי שאינו מצו' ועיין בחדושי קדושין כתבנו טעם לזה ואי' בסנהדרין דב"נ אינו מצוה על קדושת השם א"כ באור כשדים לא הי' מצו' משא"כ בעקיד' שהי' מצווה ועושה ובזה מובן נמי שהי' נסיונו של אברהם גדול מנסיונו של יצחק כי יצחק לא הי' מצוו' ועוד י"ל מפני שאחז"ל יעקב אשר פדה את אברהם שנשמת יעקב הי' כלולה באברהם והצילו מאור כשדים כי אברהם הי' כלול מיעקב ויצחק כמו שביארנו בפ' ואנכי עפר ואפר שמרומז על יצחק ויעקב וכל זה הסיוע הי' לו באור כשדים משא"כ כשנולד יצחק כבר הי' נכלל נשמת יעקב ביצחק וכבר יצא מאברהם והי' עזר ליצחק על ידי יעקב יותר מאברהם עוד י"ל לפי שאחז"ל בכל נפשיך ובכל מאודיך ויש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו ולכאור' נדמה זה לטועה כי מה תועלת בממונו אחר מיתתו אך הענין הוא שאחז"ל אלמלא נגדוהו לחננייי' מישאל ועזרי' הוה פלחי לצלמיה ואמרו הטעם מפני שהם יסורים שאין להם קצבה וכן יש אדם שאם יטול כל ממונו וישאר בדיקדוקי עניות כל ימי חיו שהוא יסורים שאין להם קצבה נח לו במיתה שיש לו קצבה וכן באברהם שיהי' מצטער כל ימיו במיתת בנו והוא יסורים שאין להם קצבה.

קח נא את בנך פי' רש"י אין נא אלא לשון בקשה י"ל ע"פ מה שמבואר בזוהר שענין העקידה הי' לכלול מדת הגבור' במידת החסד והוא כי אברהם הי' כלו בבחינות החסד לבד והיא בחינת האהבה כמ"ש זרע אברהם אוהבי ויצחק הי' במדת הגבורה כמ"ש וישבע בפחד יצחק אביו והיא בחינת היראה והרמז כי ירא' וגבורה מספר א' הן והנ' מצינו בתור' שמידת היראה בא הציווי בלשון שאלה כמ"ש ועתה מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליר' ונא' מי יתן והי' לבבם זה ליראה אותי כל הימים וכמו שיבואר בס"ד בפ' עקב שהוא בחינת היראה עליונה שאין בה ציווי אלא בלשון בקשה משא"כ ביראת עונש שהוא ע"מ לקבל פרס שאחז"ל האומר סלע זה לצדקה וכו' הרי זה צדיק גמור וכיון שהכוונה הי' להעלות אברהם ביראה העליונ' וכמו שיבואר ע"כ אמר בלשון נא שאין ציווי ביראה העליונה אלא בלשון שאלה ובזה מובן מ"ש וילכו שניהם יחדיו ולא אמר סתם וילכו יחדיו אלא הכוונה היא שנכלל אברהם במדת יצחק שהוא ירא' ויצחק במדת אברהם שהיא האהבה ומ"ש עוד אחר שאמר אלהים ירא' וגו' וילכו שניהם יחדיו לפי שבתחילה לא נכללו אלא בבחינות מחשב' שהיא בחינת נשמה ואח"כ כשאמר לו

אלהים ירא' וגו נכללו בבחינות הדיבור שהוא בחינות הרוח ובעקידה נכללו במעשה שהיא בחינת הנפש.

ונשובה אליכם פי' רש"י נתנבא שישובו שניהם מ"מ צריך להבין מ"ש בפשוטות ונשובה יש לפרש מ"ש ונשתחוה היינו לשון תפילה כמ"ש חז"ל אין השתחווי' אלא לשון תפיל' והיינו דאמר ונתפלל שם אשר נשובה אליכם כדאי' במדרש שהתפללו שיבטל ה' את הגזירה והטעם שהרי כבר הבטיח לו הקב"ה כי ביצחק יקרא לך זרע אלא סבר שמא יגרם החטא כמ"ש חז"ל גבי יעקב והתפללו ע"ז לבטל הגזירה ואין לדקדק בוי"ו של ונשובה שכן מצינו בכמה מקומות כדכתו' העתירו לה' ויסר מעלי וגו' שהיא כמו אשר יסר.

ויאמר הנה האש והעצים וגו' יש לפרש ע"ס מ"ש במדרש ששאל אברהם וכי זר קרב אצל מזבח והשיב לו השי"ת אתה כהן לעולם ולפ"ז יש לומר דהיינו ששאל לו יצחק כיון שהגיע למקום העזר' שאין לו רשות יותר ללכת כיון שהוא זר ומקום הקרבה הי' [במקום המזבח הפנימי כמ"ש במדרש אל ארץ המורי' מקום שמקריבין שם הקטורת ולכך כשהגיע לעזר' כהנים אמר לו הנה האש והעצים מוכני' כבר בידיך וראוי שתקרי' במקום הזה שאין לו רשות ללכת יותר עם העצים שעליו והשיב לו אברהם שהוא בעצמו הקרבן וראוי לכנוס ככל הקרבנות שמכניסין אותו במקום הקרבתן.

ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים יש לדקדק למה לא אמר לו המלאך בראשונה כל המאמר בפעם א' ותו דלא הל"ל אלא יען אשר לא חשכת וגו' ותו אשר עשית את הדבר הזה הוא מיותר ותו דבתחיל' אמר יחידך ממני ואח"כ אמר סתם יחידך יש לפרש מפני שהמצות הם בשני פנים הא' המצות שאין בהם הנאת הגוף כתפילין וציצית וכיוצא בהם והשני הם מצות שיש בהם הנאת הגוף כמו עונג שבת וכיוצא בו ומצות אלו שיש בהם גם הנאת הגוף צריכים זהירות יותר שלא יעלה בלבו שום הנאת הגוף כ"א לקיים מצות הבורא כמ"ש במשנה איזה דרך שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושי' ותפארת לו מן האדם ר"ל שמצוה זו שהיא תפארת לו מן האדם בפני בני האדם ובקל יטהו יצה"ר להתפארו' הגופניות צריך זהירות גדול ומחשבה גדולה לסלק ממנו הנאת הגוף כי אם שמחת הנשמה וזהו דרך ישרה שיבור לו האדם והנ' מעלת שכר מצוה זו יותר משכר מצו' שאין בו הנאת הגוף כי במצוה שאין בה הנאת הגוף אמרו חז"ל שכר מצו' בהאי עלמא ליכא אבל במצות שיש בה הנאת הגוף ומשבר הנאתו מעוה"ז שכרו כפול אף בעוה"ז מידה כמידתו מלבד אור הגנוז לו לעוה"ב והנ' בעקידה הי' בתחילה מצו' שאין בה הנאת הגוף ואח"כ כשאמר לו השי"ת אל תשלח ידך אל הנער הוא מצות לא תעשה שיש בה הנאת הגוף שלא ישחוט את בנו ואברהם בגודל אהבתו וחיבתו

לא עלה בלבו שום הנאת הגוף בעבור מניעת מיתת בנו אלא כמו שהי' כוונתו בציווי הראשון לשמו יתברך בלבד כן הי' מחשבתו מיוחדת להשי"ת לבד בלי שום פני' הנאת הגוף ע"כ בתחילה לא אמר לו הבטחת עוה"ז עד שעשה מצות לא תעשה שציוהו השי"ת אל תשלח ידך אל הנער וגו' בלי שום שמחת הגוף והיינו דאמר אשר עשית את הדבר הזה ר"ל שציויתך אל תשלך ידך ולא חשכת בנך יחידך ולא הי' במחשבתך שחשכת בנך יחידך מן המיתה ע"כ יהא שכר' גם בעוה"ז כי ברך אברכך וגו' ומ"ש אתמול אמרת כי ביצחק יש לפרש מילת אתמול שלא יאמר השי"ת שאברהם חייב בדבר שלא השיאו אשה עד עתה אבל אמת הוא שאחז"ל שיצחק עקר הי' שי"ל שלא הביא סימני גדלות והי' סובר אברהם שהוא קטן כמשחז"ל ביבמות דף פ' שממתינים לו רוב שנותיו ולא הי' יכול להשיאו אשה עד רוב שנותיו דהיינו ל"ו שנים וז"ש אתמול אמרת לי אף שאמר לו השי"ת אמן רב קודם מ"מ הי' הכוונה על אחר ל"ו שנים שיתחזק בגדלות.

וישב אברהם אל נעריו וגו'. יש לפרש ע"פ מ"ש חז"ל אם ראשונים כבני אדם אנו כחמורים ולא כחמורו של ר' פנחס בן יאיר יש לפרש מ"ש אנו כחמורים דא"א לומר שיהי' בני אדם כחמורים ותו מה הוצרך לומר ולא כחמורו של ר' פנחס בן יאיר מהיכא תיתי נימא הכי אך הענין הוא כי בכל דור ודור כפי השפעת החכמים השכליות לבני אדם כן הוא לכל הבריות כי אדם סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומשפיע לכל הבריות וז"ש דהמע"ה הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות וגו' כלל בזה כל בריות העולם והיינו דאמר ההרים וכל גבאות שהם דוממים ואח"כ עץ פרי שהם צומחים ואח"כ אמר החיה וכל בהמה שהם בחינת חי ואח"כ מלכי ארץ וגו' שהם בחינת מדברים ועל כולם יהללו את שם ה' וגו' כי ע"י האדם כולם מתעלים במעלתם כל א' לפי בחינות שכלו ע"כ אמר שהדורות אחרונים הם בחינות החמורים של דורות הראשונים כי לפי גודל שפע חכמתם כן השפיעו לכל הברואים ובדורות אחרונים שנתמעט השכל אז בחינות הבני אדם כבחינות החמורים של ראשונים וכיון שמדבר בחמורים של הדורות ראשונים הוצרך לומר שאינם כחמורו של ר' פנחס בן יאיר שהוא מופלג בחכמה נגד שאר חמורים שבדורו ויש לפרש בזה הפי' מ"ש ישעי' ידע שור קוניהו וחמור אבוס בעליו וגו' ענינו שבדורות הראשונים הבין השור את קוניהו שהוא בוראו ואמר וחמור אבוס בעליו על חמור של ר' פנחס בן יאיר כמשאחז"ל שלא רצה לאכול טבל ואף כי הבהמה לא נצטווה על המעשר אלא כיון שהבהמות נזהרים מן הגזל כמ"ש חז"ל בפ' מלפנינו מבהמות הארץ וגו' ובטבל יש בו גזל השבט של כהנים ולוים לכך לא רצה לאכול וזהו שהכיר האבוס שהוא של בעליו ובדורות אחרונים אף ישראל לא ידע וגו'

והנה כבר כתבנו שבשעה שהקב"ה נסה את אברהם סלק עזרו ממנו ונפל ממדרגתו מאוד זה הי' עיקר ניסיון שהתגבר על יצרו מאוד מעצמו וכיון שנפל ממדרגתו כ"ש שנפלו בבחינה זו כערי' וחמורו וז"ש שבו לכם פה עם החמור ואחז"ל עם הדומה לחמור שנפלו ממדרגתם ודמו לשאר חמורי' אבל אחר העקידה ששרתה עליו רוח החכמה יותר מקודם כתוב וישב אברהם אל נעריו וילכו יחדיו שכולם נתעלו במעלה גדולה כ"א לפי מעלתו ובחינתו למובן יותר לפי שאחז"ל שבאר שבע רומז למקום קדושת כנסת ישראל והיינו דאמר וילכו יחדיו אל באר שבע וגו'. הנה ילדה מלכה גם היא עיין פירש"י ויש לפרש לפי דמשמע דמלכה היתי' זקינה יותר משרה דכתוב אבי מלכ' ואבי יסכ' וכיון ששרה ילדה נפקדה גם היא כדאית' בפירקי ר' אליעזר וה' פקד את שרה לרבות שהרבה עקרות נפקדו עמה וכן יש לפרש ותלד גם הוא את טבח שכולם נפקדו בזכות שרה.

חיי שרה

חיי שרה עיין פי' רש"י שפירש מה בת כ' אינה בת עונשין ופי' המזרחי בב"ד של מעלה דאמר ר' ברכי' וכו' נראה דפירש כן לסברו' רב ביבמות ד' פ' דבאיילנות כשהוא בת כ' נעשה גדולה למפרע משנ' י"ב אבל לסברות שמואל שם אינה בת עונשין עד בת כ' אפילו בב"ד של מטה שהרי איילנות היתה שרה אמנו ומה שפירש"י שווין לטובה עיין במזרחי ולפי פשוטו י"ל לפי מה שפירש"י בת ק' כבת כ' היינו הכ' שנים הראשונים וכן מה דאמר בת כ' כבת זיי"ן היינו ז' הראשונים משנולדה א"כ הכ"ז שנים אחרונים לא ניכתב בהם שהי' בלא חטא להכי כתוב אח"כ וכלל שכולן הי' בלא חטא ויש לפרש עוד לפי מה דאמר בירושלמי אם יהי' חטאיכם כשנים כפי שנותיו של אדם נראה פירושו משום דבטבע האדם יצרו משתנה בערך שנותיו של אדם כמ"ש בפ' כי יצר לב האדם רע מנעוריו והיינו דאמר הכתוב גבי שרה שבין בימי הילדות ובין כשהיתה בימים שבין הילדות והזקנה ובימי הזקנה כולן שווין לטובה לפי ערך הזמן שדרך האדם לחטוא הית' בלא חטא הראוי לאותו זמן והיינו דהקשו השנים ראשונים לענין מעשה יולדות כשנים האמצעים ושנים אמצעים כשנים אחרונים והיינו דהקשו כולן זה לזה לטובה.

ובמדרש ילקוט יודע ה' ימי תמימים זה שרה ונחלתם לעול' תהיה זו שאמר שני חיי שרה יש לפרש לפי מה שאמר דהמע"ה ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים יש לפרש מ"ש ממתים מחלד חלקם בחיים שבעבור זה שזכו להשלים שנותיהן יש להם חלק לעוה"ב כמו שמצינו להיפוך שאדם נענש בעבור שגרם שלא להשלים שנותיו וז"ש

שבעבור ששנותיהם תמימים בעבור זה נחלתם לעולם הבא תהי' והיינו דאמר שני חיי שרה שבעבור ששלימותין.

בפסוק ויבא אברהם וגו' איתא בגמרא ב"ק כל המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה ופירש"י הוא קבר אותה נראה דר"ל דמה זה מדה כנגד מדה שמתה תחלה מפני שבאמת במה שאמר' חמסי עליך פירש"י כשהתפללת עליך למה לא התפללת עלי יש להבין מה זה התמי' הא האיש מצוה על פ"ו ולא האשה אלא שאמרו ביבמות דף ס"ה ע"ב בבאה מחמת בעי' חוטרא לידא ר"ל מזונות ומר' לקבורה ר"ל לקבר אותה אך זה הטענה אינה אלא אם הוא ימות קודם שהרי בעלה חייב במזונותי' ובקבורת' הרי שהיתה טוענות אם ימות הוא בחיי' בעי' חוטרא לידה ומרא לקבורה ע"כ יצדק בזה מדה כנגד מדה שמתה היא בחייו והוא קבר אותה וכוונת רש"י בזה דמה הוצרך לאתויי קרא דויבא אברהם מי לא ידע ששרה מתה קודם אברהם אלא כיון שאחז"ל שההספד שמחויב הבעל לא יפחות מב' חלילין ומקוננות להכי מייתי האי קרא שנקברה בהספד כראוי כפי טענתה.

לספוד לשרה ולבכותה יש לדקדק דהל"ל לסופדה ולבכותה ונראה דהרמז בזה למה שאמרו דענין ההפסד היא על גוף המת שירד ממדרגתו שהי' דבק בחיותו בנשמ' קדושה והבכי' הוא על הנשמה הקדושה שנסתלק' מן הדור ועלתה למעלה וכמו שאמרו צדיק אבד לדורו אבד משל למרגליות שאבדה וכו' ועוד אחז"ל חכם שמת הכל כקרוביו אמנם הטעם בזה שנשמת החכם כוללת נשמת דורו והם נאצלים מנשמתו ומטעם זה התלמידים נקראו בנים ויחויב בהן האבל מצד הקרובה אבל בהספד שהוא מצד הגוף לא יצדק בהן הקורב' ונראה שזהו שאחז"ל בשבת קנ"ג אחים הספידא דהתם קאמינא יש לפרש הטעם כיון דלא שייך קורב' בהספד הגוף מ"מ כיון שהנשמה היא מתאבלת על הגוף כדכתוב ונפשו עליו תאבל ומצד החיבור והקורבה שהי' לנשמה עם הגוף א"כ כיון דקיי"ל כל שמתאבלין עליו מתאבלין עמו בפניו כדאי' בכתובות דף ד' ע"ב באפה נהוג אבילות וכו' א"כ כיון דהנשמ' הכל קרובי' אצלה והיא מתאבלת על הגוף ממילא מחייבי' להתאבל עמה מצד הקורבה והיינו דאמר אחי' הספידא דהתם קאמינא כיון דהנשמה שמה ראו' לכולם להתאבל עמה והיינו דאמר לספוד לשרה מצד הגוף ולבכותה מצד הנשמה שעלתה למעלה.

בפסוק שמעוני ופגעו לי בעפרון וגו' נתקשו בזה המפרשים דל"ל בקש מעפרון עצמו ותו דלמה הזכיר ועפרון יושב בתוך בני חת ובסוף הפסוק אמר לאחוזת קבר מאת בני חת ונראה לפרש הענין ומתוכו יתבאר המשך הכתובים משום דאמרינן ועשית הישר והטוב היינו דינא דבר מצרא שהשכנים של השדה יכולין לסלק את הלוקח א"כ אף אם

הי' עפרון מרוצה למכור מ"מ כיון שעפרון הי' יושב בתוך ב"ח ששדותיהן הי' סמוכות לשדות הלא הי' בידם למחות המכירה לאברהם מצד הישר והטוב וע"ז אמר אברהם כמה טענות להנצל מהם וזהו שאמר גר ותושב אנכי עמכם דהיינו שבתחלה הי' א"י בחלק זרעו של שם כמו שפירש"י בפ' והכנעני אז בארץ שנפלה בחלקו של שם אלא שהכנעני כבשה מהם א"כ כשחזר וקנה אברהם דינו כשמכרה לבעלים הראשונים דקי"ל דלית בי' משום דינא דבר מצרא וזהו שאמר גר ותושב אעפ"י שעכשיו אני גר מ"מ אני' תושב מצד אבותי שהם בעלים הראשונים ולית בי' משום דינא דב"מ ולא הוי ניחה להו בטענות אברהם ואמרו לו מטעמא אחרינא לית בית דינא דב"מ כי נשיא אלהים וגו' וקי"ל דבת"ח לית בי' משום דינא דב"מ ויש לפרש שמטעם זה נמי אמר אברהם ויתן לי מערת המכפלה משמע המערה לבדה ולא השדה ועפרון השיב השדה נתתי לך והמערה דהיינו שימכור לו המער' לבדה והשדה המקיפה היא של עפרון לא שייך בי' דינא דב"מ כדקיי"ל בב"מ דף ק"ח זבין לי' גריווא דארעא במיצעי דנכסי וכו' ועפרון השיב המערה והשדה נתתי וכיון שהוא מתנה לי' בי' משום בר מצרא כדקי"ל שם לזה אמר לעיני בני עמי נתתיה לך שאינם יכולים לטעון כלום ואברהם לא רצה במתנה לכך נתן לו קנטורין כדקי"ל זוזי תקולין לית בי' משום: דינא דב"מ.

איתא במדרש נבהל להון רע עין זה עפרון שלקח ממנו קנטורין ולא ידע כי חסר יבואינו שעפרון חסר כתיב יש לפרש עפ"י פשוטו שעפרון חסר גימט' רע עין וע"ד הדרוש י"ל משום דאיתא במדרש ויקם שדה עפרן אשר במכפלה שהי' שוה כפלים ולפ"ז הי' עפרן יכול לטעון אח"כ שהי' מקח טעות דע"ג דקי"ל אין אונאה לקרקעות היינו עד פלגא וכיון שהי' שוה כפלים ביטול מקח יש להן כדקיי"ל בפרק הזהב אבל כיון שלקח ממנו קנטורין ה"ל פחות מפלגא והיינו דכתיב ולא ידע כי חסר יבואינו.

בפסוק ואברהם זקן בא בימים איתא במדרש אברהם הי' מברך את הכל וכו' ומי מברך את אברהם הקב"ה יש להבין עפ"י משאחז"ל מימי אבותינו לא פסקה ישיבה מהם אברהם זקן ויושב בישיבה שנאמר ואברהם זקן ואחז"ל איזה חכם הלומד מכל אדם ואמרו עוד מתלמידי יותר מכולם ענינו היא לפי שאחז"ל לאו מכל אדם זוכה ללמוד מפני שהתלמידים נשמתם נאצל משרשם שהוא נשמת הרב המלמד אותם ואי אפשר לו לקבל החכמה אלא מצינור שהוא שרש נשמתו הרי כשרצון השי"ת להשפיע לתלמידי' לכל אחד חלק חכמתו היא משפיעו דרך הצינור שהוא שורש נשמת החכם הרי שבשבילם הוא מקבל חכמה כדי להשפיע להם וזהו שאמרו שלומד מכל אדם שהיא מקבל מכל התלמידי' שעל ידם הוא מקבל חכמה להשפיעם והוא ענין שתיקנו חז"ל בסדר התפלה

שאומר כל א' והאר עינינו בתורתיך אף לפני אדם ששכלו קצר' מלהבין זולת המשפיע להם מ"מ הם מתפללים שיאר עיני חכמים כדי שיוכלו לקבל כל א' ממנו כפי חלקו וכשהחכם אינו משפיע לתלמידים עונשו הוא שחכמתו מסתלקת כמו שאחז"ל והטעם כיון שנסתם הצינור ממיל' נסת' השור' החכ' שמקבל ממנו ואחז"ל כל המונע הלכ' מתלמיד אפי' עובי' שבמעי אמן מקללין אותו והטעם כיון שנסתם השורש שהוא נשמת החכם הכוללות כמה נשמות ממילא עוברי' שבמעי אמן שאחז"ל שמלמדין אותן במעי אמן כל התורה מ"מ כיון שנסתם השורש שהוא נשמת החכם ממילא גם הם אינם יכולין לקבל כראוי כיון שנשמתן משורש נשמת החכם וזהו שאמרו אפילו עוברי' שבמעי אמן מקללין ויבואר עוד בפ' כי תשא בפ' ויביטו אחרי משה ע"ש ובזה מובן שאברה' שהי' יושב בישוב' ומשפיע להם וזהו עיקר הברכ' שנתברכו בו שקיבל הוא כל חלקי החכמ' הראוי להם והיינו דכתיב וה' ברך את אברהם בכל.

עוד איתא במדרש שם יש זקן בימים ואינו בזקן' בזקנה ואינו בימי' אבל אברהם זקנה כנגד ימים וימים כנגד זקנה ענינו הוא כל ימיו של אדם קצובי' ואחז"ל כי בשעת הדין צריך ליתן דין וחשבון על כל יום מה שהי' קצוב לו לתקן בכל יום ויום ויש לפרש בזה מ"ש שהע"ה עד אשר לא יגיעו ימי הרע' והגיעו שני' אשר תאמר אין לי חפץ בהם והוא ימים ושנים שעברו בלי תיקון והם ימי רעה שצריך ליתן חשבון עליהם בשעת הדין ובזה מובן מה שתיקנו בתפילה שלפני תהילים ואל תקחני מעה"ז קודם זמני עד מלאת שבעי' שנה באופן שאוכל לתקן אשר שחתתי ולכאור' יפלא וכי מי שזקן כבר שבעים שנה לא יאמר כן ומה: זה באופן וכו' אך המובן בזה שמי שעבר כמה ימים ולא תיקן בהם הוא זקן בלא ימים וצריך לעשות תשוב' ולהשלי' בעסק התור' וישם לילות כימי' יותר מן המחויב וזהו שאפילו מי שהוא זקן מבקש שיאריכו ימיו שישיב בתשוב' וישלים אשר שחת בביטל תיקונם וזהו שאמרו באברהם שהי' לו ימים נגד הזקנה.

בפסוק ויאמר אברהם אל עבדו וגו' אף דיצחק הי' גדול ע"כ אברהם היה שליחו של יצחק וכענין שאחז"ל בקידושין דף מ"ה דאף לא חציף אינשי למעבד לאביה שליח אפ"ה דלמא ארצוי' ארצי קמי' ועיין באה"ע ריש סי' ל"ה שכתבנו שם דאין מזה קושי' על הפוסקי' דאין שליח קידושין עושה שליח איך הי' אליעזר שליחו של אברה' מכ"ש דקש' לדעת הפוסקי' דאין עבד נעשה שליח וכתבנו שם דוקא איש אחר אין נעש' שליח אבל עבדו של המקדש עצמו שאני ויכול לקדש ע"י עבדו לא מתורת שליחות אלא משום דהוי כגופו וה"ה לעבדו של אברהם דהוי כאברהם עצמו ולא כשליח ובזה מובן מה

שהקדי' אליעזר עבד אברהם אנכי מפני דהוי עבדו כגופו של אברהם ולא הוי שליח שני ועיין בסמוך

בפסוק ואשביעך אשר לא תקח וגו' עיין בחידושי קדושין דף ס"א ע"ב שהארכנו בזה בפ' וכל טוב אדוניו בידו פירש"י שטר מתנה כתב ליצחק כדי שיקפצו, לשלוח בתם נראה שלא הי' המתנה חל עד אחר הקידושין ולכך אמר בתחלה עבד אברהם ואח"כ אמר לרבקה על יצחק כששאלה אותו מי זה האיש הוא אדוני כיון שחל כבר המתנ' והי' אליעזר בכלל המתנ' והיינו כמ"ש לעיל דבשעת קידושין הי' צריך להיות עבד אברהם דהוי כגופו דאל"כ הוי לי' שליח שני.

בפסוק ותאמר אליו בת בתואל אנכי בן בן מלכה וגו' נראה דבזה גילה חכמת' שתלת' הנקיבות בזכרים וזכרים בנקיבות כמ"ש חז"ל.

בפסוק והנה עומד על הגמלים פניתי הבית מע"א יש לפרש שמצאו עדיין עומד ומתפלל כדכתיב ויקוד האיש וישתחו' וכשחז"ל דהשתחוי' ל' תפיל' ויש לפרש עפ"י מה דאי' בש"ע סוף סימן צ"ד דאע"ג דאין להתפלל במקום פרוץ כמו בשדה מ"מ אם לא מצא אכסני' פנוי מגילולי' ושלא יבלבלוהו בני הבי' מצו' להתפלל בשד' והיינו דאמר פניתי הבית מע"ז ולמה תעמוד בחוץ כיון דהבית פנוי מע"ז מצוה להתפלל בבית.

בפסוק השקיני נא וגו'. אף דאמרו בקידושין דף ע' ע"ב תיתי דונג תשקינן אין משתמשין באשה וכו' צ"ל שרבנן גזרו ועדיין לא נגזר וכן מוכח מאבישג השונמית ועמ"ש שם.

בפסוק אלי לו וגו'. פירש"י אלי חסר כתיב שהי' אליעזר מחזר למצוא עילה להשיאו בתו עיין בתוס' כתובות דף ק"י ע"ב שכתבתי בשם אדמו"ר הגאון ז"ל קושי' המפורשי' דהוה לי לכתוב רמז זה באמירות אברהם ולמה רמז כאן מפני שמה שאמר אליעזר לאברהם אולי לא תאבה האשה היינו שחשב כיון שיצטרך לצאת לח"ל וקי"ל הנושא אשה בח"ל יוצאין עבדיו לחירות א"כ מוטב שישתחרר עבדו ויצא מכלל ארור ויכול להשיאו בתו ע"ש באורך ולפי פשוטו יש לפרש דאי' במדרש בפ' בא ברוך ה' שבת קול אמר ברוך ה' א"כ היינו שחשב אליעזר כיון שטעמו של אברהם שאין ארור מדבק בברוך וכיון שיצא בת קול ואמר ברוך ה' היינו דסבר אליעזר דאם לא ימצא אשה ממשפחתו יקח את בתו.

בפסוק ויברכו את רבקה עיין בחידושי כתוב' דף ז' ע"ב שהביאו תו' ירושלמי דלמדו מזה הרמז לברכת נישואין והיינו דכתיב גבי וישלחו את רבקה ולא כתיב לעיל גבי רציא כלי כסף ומגדנות דמשמע שהם הי' כסף קידושין אלא כיון דקיי"ל דמסר אב לשלוחי הבעל מסירתו היינו כניסתו לחופה כדאי' בכתובות דף מ"ח ע"ב א"כ בשעה שמסרו אותה לאליעזר הוי ככניסה לחופה א"כ י"ל שבאותו פעם הוא רמז לברכת נישואין א"נ

שהקדושין הי' בתחיל' על דעת זה שתלך עמו ואף שלא התנ' בפי' בכל דיני תנאי מ"מ כיון שהי' ע"י שליח קיי"ל דאין צריך דיני תנאי כיון שלא נעשה שליח אלא בענין זה כמבואר בחידושינו אה"ע סימן נ"ח.

בפסוק תשב הנערה אתנו ימים או עשור עיין בחידושי כתובות דף נ"ז ע"ב שכתבנו לפי דעת התוס' ביבמות דרבקה היתה בת י"ד שנים כשנשא' יצחק ע"כ צ"ל הא דנותנין לה י"ב חודש אף דאמרו שם דאם שהתה י"ב חודש משבגרה ואח"כ נתקדשה אין נותנין לה אלא למ"ד יום כמו שנתקשה שם בספ"י ובמזרחי הטעם הוא משום שלא הביאה סימנים ועיין עוד שם מ"ש דיש לפרש ימים או עשור היינו עשרה ימים דכיון שלא הביאה סימנים אלא דקיי"ל דקטנה שהגיעה לכלל שנותי' חיישי' שמא נשרו והי' ספק אם י"ב חודש או למ"ד יום ולפי חשבון מהלך מחרן י"ז יום חוץ משבתות שבת הית' יכול' לשהות עשרה ימים לתשלומין השלשים יום ויש בזה רמז למה שאמרו לבוגרות שלשים יום ע"ש ולפ"ז יש לפרש המדרש שהביא הרא"ם ימים ז' ימי אבלו של בתואל או עשור י"ב חודש ותמה הרא"ם דע"ז קשה קושית הגמרא וכי משתעי אינש וכו' ע"ש ולפמ"ש י"ל דא"ל ממ"נ דאם מחשב' לגדולה ואינה צריכה להמתין י"ב חודש אם כן צריכה לישב ז' ימי אבילות ואם תחשבה לקטנה שאינו חייבת באבילות כמו שאחז"ל דאין אבילות לקטן א"כ צריכה להמתין י"ב חודש ובזה מובן מ"ש בקידושין דף ס"א ע"ב אז תינקי איצטרך היכא דניחא לדידה ולא ניחא לדידהו מייתי בע"כ וכו' ואם לא תאבה האשה ל"ל איצטרך סד"א היכי דניחא לדידהו ולא ניחא לדיד' ניתי בע"כ וכו' דהיינו כיון שהית' בספק קטנה או גדולה א"כ כשהוא קטנה א"צ דעתה ואבי' מקדש' בע"כ ואפ"ה הקפיד שיהא ברצונה ואם הוא גדולה שיכול' לקבל קידושין בע"כ דאביו אפ"ה הקפיד שיהא ברצון דידהו ג"כ וע"ש בחידושי קידושין.

בפסוק ולבני הפלגשים פי' רש"י חסר כתיב וכו' הוא הגר היא קטורה נשים בכתוב' פלגשי' בלא כתובה יש לפרש דבריו מפני שענין המתנו' שנתן לבני הפלגשי' שלא יבואו בטענות ירושה כדאיתא בפ' חלק שטענו כן והשיבם מההיא קרא אלא דלכאורה קשה כיון דהיא הגר היא קטורה הרי היתה שפחה וקיי"ל דבנו מן השפחה אין קרוי בנו ליורשו ואין חשש לטענה זו אלא דבאמת כתבנו לעיל בפ' לך לך בפ' ותאמר שרה אל אברם חמסי עליך וגו' דהיינו שסברה שרה מדהקילה בה ששחררה וקידש' כמו"ש הטור בשם הגאון באה"ע סי' קנ"ו דבולד משפחתו מסתמא שחררה וקידש' דא"א עבב"ז אלא דבאמת הית' שפח' שרה ולא הי' בידו לשחרר כמבואר שם אבל אחר מיתת שרה שאברהם ירש אותה א"כ בוודאי שחררה וקידשה דהא קיים אברהם אפילו מצות דרבנן

וכמו שכתב ה"ה בריש הל' אישות דמההיא טעמא צריך להיות בפלגשי' קידושין דא"א עבב"ז וכ"ש בהגר שכבר היתה פילגשו בתחילה יותר יש לחוש לקידושין כדאמרינן בגיטין דף פ' דהמגרש אשתו שונ' עמו בפונדק צריכ' הימנו גט משום כיון דלבו גם בה אמרינן מסתמא קידש' דא"א עבב"ז דס"ל דדוקא במחזיר גרושתו כיון דלבו גם בה חיישינן לקידושין והיינו דפי' רש"י כיון דהיא הגר היא קטור' ע"כ צ"ל הא דקרי להו פלגשי' משום דהית' בלא כתוב' אבל קידושין הי' בה.

תולדות

ואלה תולדות יצחק אברהם הוליד וגו'. יש לפרש מה דקאמר אברהם הוליד דלא נקראו תולדות יצחק אלא מאי דאברהם הוליד לאפוקי ממה שנתקש' המ"א בסי' תקצ"א בדברי הריב"ש שכתב האומר לזרעו של יעקב טועה דעשו לא נקרא זרע של יצחק מדכתיב ביצחק ולא כל יצחק והקשה עליו דלמא זרע אברהם הוא דלא נקרא אבל זרע יצחק נקרא, נראה דנפק' לי' מההיא קרא דלא נקרא זרע יצחק אלא מאי דאברהם הוליד את יצחק ומאי דלא נקרא זרע גבי אברהם לא נקרא גם כן זרע יצחק וכן מצאתי בלשון הרב אלשיך ועוד ראי' לזה ממה שבירך יצחק ליעקב וישתחוו לך בני אמך ולא אמר בני אביך כמו שאמר יעקב אלא משום דעשו לא נקרא זרעו ואף שיצחק לא ידע שהוא זרעו כי סבר שהוא עשו מ"מ כיון שידע שהקב"ה אמר לאברהם כי ביצחק ולא כל יצחק א"כ לפי טעיתו שעשו הוא צדיק שצד אותו ע"כ שתלד רבקה עוד ממנו איזה זרע. רשע שלא יקרא זרע אברהם או מזרע זרעו ומה שאינו זרע אברהם אינו נמי זרע יצחק לכך אמר בני אמך לכלול אותם שאינם זרעו.

עוד יש לפרש אברהם הוליד את יצחק עפ"י דברי הזוהר כי יעקב נולד מבחינות הרחמים הכולל מחו"ג לכך נקרא יעקב איש תם שהי' תמים באהב' וירא' שהם בחינות אברהם ויצחק והיא התחיל משעת עקיד' שנכלל אברהם ביצחק כמ"ש בפ' עקיד' בפ' וילכו שניהם יחדיו שנכלנו זה בזה והיא שאית' במדרש על פ' זה יצחק נקרא אברהם שנאמר יצחק בן אברהם דהיינו שהוליד ביצחק מדת אברהם ויש לפרש בזה משאחז"ל לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצר הרע וכו' ועסוק בתורה וכו' יקרא ק"ש ואם לא נצחו יזכור לו יום המיתה שענינו הוא שע"י שירגיז את היצ"ט שהוא בחינות החסד ויכלול בו ע"י הרגיזו מדת הגבורה אז יוכל לכבוש בו צד הרע ולהחזירו למוטב והתקנה הוא ע"י התורה שהיא מדת הגבורה דכתיב מימינו אש דת ולכך נקראו עוסקי תורה גבורי כח והיא מדת יעקב איש תם יושב אהלים של תורה ואם אינו יכול לכבשו בזה יקרא ק"ש במסירות נפשו

והיא מדת עקידה של יצחק שכלל גבורה בחסד ואם לא יזכור לגבורת הקשות שהיא יום המית' והיא במה שהכניע יעקב לעשו עד שאמר הנה אנכי הולך למות ואז כבש אותו יעקב ולקח ממנו הבכורה.

ואלה תולדות פי' רש"י יעקב ועשו האמורים בפרשה, עפ"י פשיטו יש לפרש שיעקב הי' ראשון ליצירה וכיון שמיירי כאן בתולדות יצחק דהיינו מיצי' שהרי כתב אח"כ ויעתר לו ה' ותהר לכך פירש"י יעקב תחלה ואח"כ עשו עוד יש לפרש מה שאמר אברהם הוליד את יצחק לפי שכ"מ שנא' אלא פוסל הראשונים ואלה מוסיף על הראשונים וכיון שהזכיר בתחל' תולדות ישמעאל שהי' רשעים הוצרך לפרש ההבדל שביניהם שתולדות ישמעאל לא נקראו זרע אברהם כמ"ש חז"ל הנודר מזרע אברהם מותר באומות שנא' כי ביצחק יקרא וגו' והיינו דקאמר אברהם הוליד את יצחק שאלה התולדות הם מזרע אברהם וכי היכא דלא תקשה לא ליכתוב ואלה ולא ליכתוב אברהם הוליד את יצחק אלא כיון שאחז"ל ביצחק ולא כל יצחק שעשו הרשע לא נקרא זרע אברהם היינו דקאמר ואלה להוסיף על הראשונים להורות שגם עשו לא נקרא זרע אברהם והדר כתיב אברהם הוליד את יצחק לרבות יעקב.

בפסוק אחות לבן הארמי וגו'. יש לפרש ע"ד שאחז"ל בפ' וילך עשו אל ישמעאל וגו' שמת ישמעאל והשיא' נביות אסי' ה"נ כיון שהזכיר נשואי רבקה שהיתה בת ג' שנים כפי' רש"י ולפירש"י בפ' ויאמר אחי' ואמה וגו' שרצה לעכב ובא מלאך והמיתו והי' הנישואין ע"י אחיו לכך אמר אחות לבן.

בפסוק ויעתר וגו' יש ליתן טעם מה שהמתין להתפלל עד קרוב לכ' שנה משנשאה לפירש"י שהיתה בת ג' שנה כשנשאה המתין עד שנתגדלה שתהי' בת י"ב ושהתה עשר שנים ולא ילדה כמו שאחז"ל בפרש' מקץ עשר שנים וגו' אז הבין שהוא עקרה והתפלל עליה ולדעת התוס' ביבמות דף ס"א ע"ב ד"ה וכן הוא אומר י"ל לפימ"ש בפ' חיי שרה דע"כ צ"ל שלא הביאה סימנים בזמנה כמ"ש בפ' תשב הנערה אתנו וגו' י"ל שהמתין עד שנת כ"ה שהיא חצי שנותיו של אדם כדקיי"ל בסרים ואיילונית עד שיעברו רוב שנותיהם הם בחזקת קטנות וכן כתבנו גבי עקידת יצחק, עוד יש לפרש לנכח אשתו מפני שאחז"ל המתפלל על החולה צריך שיכלל אותו בתוך שאר חולי ישראל נראה הטעם בזה מפני שאחז"ל תפלה עושה מחצה ולמדו ממשה שהתפלל על אהרן כשהתאנף ה' להשמידו והועיל תפילתו למחצה בניו :ואמרו עוד שהפרט היא מחצה מן הכלל דכתיב לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו והכי קיי"ל נמצא כשמתפלל ותועיל תפילתו לרפאותו רפואה שלימה צריך שיכלול אותו בתוך שאר חולי ישראל

ואז תפילתו עושה מחצה שיתרפא רפואה שלימה והיא מחצה מתפילתו שהכלל היא המחצה אבל צריך שיכווין שאותו מחצה תהא זה שמתפלל עליו, ובזה מובן מה שאמר משה לישראל ובאהרן התאנף ה' ואתפלל גם בעד אהרן ולמה הזכיר זאת לישראל ולחבב אותם שהתפלל בעד אהרן ותו דלמה לא התפלל על כולם ביחד ולפימ"ש א"ש דבאמת התפלל על כולם ביחד אלא כיון דתפלה עושה מחצה ועיקר כוונתו הי' על ישראל יותר מאהרן הועיל' תפילתו על ישראל ובאהרן התאנף ולכך הוצרך להתפלל עוד בעד אהרן והועילה תפילתו למחצה בניו והראה בזה חביבת ישראל עליו שעיקר כוונתו הי' על ישראל ולפי"ז י"ל דיצחק התפלל וכלל בתפלתו שאר עקרות ישראל כשאז"ל שצריך לכלול וכו' היינו דכתיב ויעתר שהרבה תפלתו בשביל כולם אבל עיקר כוונתו הי' לנוכח אשתו שתועיל תפילתו על אשתו כנ"ל.

בפסוק ותהר רבקה אשתו יש לדקדק למה בתחלה אמר לנוכח אשתו סתם והדר אמר ותהר רבקה אשתו ונראה דאחז"ל שהמתפלל על חבירו צריך להזכיר שמו אבל אם מתפלל בפניו אין צריך להזכיר שמו דכתיב ויצעק משה לאמר אל נא רפא נא לה לפי"ז י"ל דסבר יצחק אולי יצטרך הש"י לשנות שמה כמו באברהם ושרה ששינה את שמם ואמר שרי לא תלד שרה תלד ולכך לא הזכיר שמה ובעבור כן אמר לנוכח אשתו שהיתה צריכה לעמוד בפניו שלא יצטרך להזכיר שמה אבל באמת נעתר בתפילתו בלי שינוי שמה וזהו שאמר ותהר רבקה אשתו.

בפסוק למה זה אנכי. מתאווה ומתפללת על הריון לפי פשיטו ענינו כמו שנאמר בשונמית שאמרה אל תכזב בשפחתך דהיינו שתלד ולד של קיימא כפירש"י שם על מה שאמר' הלא אמרתי אל תשלח אותי ועוד פרשנו לעיל בסוף פרשת וירא דמה שאמר' אל תכזב בשפחתיך היינו במה שהבטיח לה כעת חי' שתנצל מצער עיבור וליד' והיינו שאמרה כיון שראתה שהולד מפרכס לצאת קודם זמנו ולא יתקיים אמרה כי לא הי' כוונתה אלא שתלד ולד קיימא בלא צער גדול והיינו דכתיב בתר הכי וימלאו ימיה ללדת ושמעתי מאמ"ו הגאון ז"ל דרך דרוש עפ"י מ"ש המפרשים דהא דזכתה שרה ללדת בלא תפלה כמו שפירש"י בפ' חמסי עליך שלא התפלל עליה היינו משום שנחשדה מאבימלך והיא דוגמת מש"ה בהשקאת מים המרים ואם לא נטמאו וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע ואיתא במדרש שגם רבקה נחשדה שבח עלי' אליעזר בדרך ולפי"ז הי' מן הראוי שתלד ג"כ בלא תפלה אלא דאמרינן גבי השקאת מי' המרים אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח וא"כ סבר' אולי ע"י התפל' שהתפלל על הלידי' ע"כ השכר מהחשד שתלד בריוח וכיון שראתה גדול הצער העבור אמרה אם כן מה הועילה תפילתי דמטעם

החשד בלא תפלה הי' ראוי שתלד אלא דאי' בילקוט עוד שאם הית' יולדת א' יולדת שנים והיינו דהשיבו לה שני גוים בבטנך כפירש"י אנטונינוס ורבי וזה הי' שכר החשד.
בפסוק ולאומים ממעיך יפרדו פי' רש"י מהמעים הם נפרדים זרו רשעים מרחם תעו' מבטן דוברי כזב בפירש"י בתהלים נ"ח דקאי על עשו היינו שנפרדו עשו מיעקב מרחם דהיינו משנולד אבל באמת אמר הכתוב בבטן עקב את אחיו והי' כי באמת צריך להבין כיון שחלקו בהיותם בבטן שיעקב יקח עוה"ב ועשו עוה"ז למה באמת לקח יעקב את הברכות כמו שמבואר שזה הי' טעמו של יצחק שרצה ליתן עוה"ז לעשו שזהו חלקו אלא שהתנאי הי' שאם יהי' שניהם טובים ויקיימו מצות השי"ת ואז ראוי להם ליטול ב' עולמות והוי החלוקה שיעקב יטול חלק עוה"ב של עשו ועשו יטול חלק עוה"ז של יעקב וכיון שעשו הרשיע ולא הי' לו חלק לעוה"ב ממילא בטל המקח ויהא ליעקב ב' עולמות כפי צדקתו וזהו דקאמר בבטן עקב אחיו שרימ' אותו בדבר שקר שלא יהי' לו חלק לעוה"ב והיינו דקאמר תעו מבטן דוברי כזב שבבטן כבר רימה אותו בדבר כזב שהבטיחו בדבר שאינו שלו ויבאר עוד לקמן.
בפסוק ולאום מלאום יאמץ בתהלים קכ"ה כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקי' ר"ל כיון שאין הצדיקי' נוטלין כלום מחלק הרשעים בעוה"ז ע"כ אין עולה מה שהם מקבלין חלק הרשעי' בעוה"ב וזהו דאמר למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם ר"ל שמה שהן מקבלים חלק הרשעים אין זה עול' ועוד יבואר במק"א.
בפסוק ויגדלו הנערים וגו'. **עשו איש ציד** פירש"י ציד לרמאות את אביו וכו' האיך מעשרין את המלח והתבן יש להבין ענינו מפני שיצחק סבר שענינו כענין יששכר וזבולן דכתיב בו שמח זבולן בצאתך כמו שיבואר ענינו אי"ה במקומו שזבולן הוציא ניצוצות הקדושות מתוך עמקי הקליפות כאדם שמברר מתוך הפסולת דכתיב בי' ושפוני עמוני חול שמוציא ניצוצי הקדושה מתוך החול ועדיין לא נבררו כראוי אבל יששכר באהליו בירר אותם לגמרי והעלם למעלה והוא ענין חול ושבת שברורי החול מתעלים בשבת כמבואר בפ' ששת ימים תעשה מעשיך וגו' וזהו שצד עשו אביו שצד במקום השדה שהיא מקום הקליפות ולכך שואל את אביו איך מעשרין התבן והמלח שהם הפסול' כדי להוציא מהן הניצוצות הקדושות שבהן וזהו שאמר יצחק לעשו הביא' ציד ועשה לי מטעמים שיברר הניצוצות היטב עד שיהא בבחינות טעמים שהוא טעם שבת כמו שאחז"ל וזהו שאמר יצחק במאכל שהביא לו יעקב ואוכל מכל שטעם בו טעם ג"ע אבל עשו באמת לא עשה כן אלא הי' מתחבר בקליפות ויש בזה רמז כי עשו עם מספר ציד היא ת"פ כמנין שם נוקבי' דקליפ' ויודע הוא לשון חיבור שחיבור עשו שמו עם מספר

ציד וזהו שאמר יעקב עשו אחי איש שעיר כי מנין שויר תק"פ ס"ס ונוקבי' אבל יעקב חיבר עצמו לתורה שנקרא' תמימה וזהו שאמר אנכי איש חלק שהי' מתדבק לשכינה שמספרם חקל שהוא שילים הוי' ואהי' הוי' ואדני' ובכח התורה משבר כחו של עשו כמ"ש חז"ל ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה, ושמעתי בשם הגאון פני יהושע שרשף כמספר ס"ס ונוקבי' ובהוסיף שם אל שבש' ס"מ אל גי' תרי"א ובכח התורה משבר אותו וזה ענין בקבלת התורה וזרח משעיר למו שבנתינת התורה משבר כח השעיר ולפי שנתדבק עשו באשה רעה שהוא מר ממות נתגבר בו התאוה רעה וכמו שהבכורה כשהיא בקדושה היא תועלת גדול כפלים לתושיה שהיא פי שנים מחלק הבכורה כן בהיפוך כשהבכרה בעשו נתן חלק גדול בקליפ' וגדלה תאותו כפלי' והיא גורמת המיתה כידוע שהתאוה שהית' בחוה כדכתיב וכי תאוה היא לעינים ולכך אמר הלעיטני מן האדם האדם ב"פ בשביל תאותו שהיתה כפולה לכך אמר לו יעקב מכרה בכרתך לי כי אצלי היא גירעון להרבות התאוה לקרב מיתת' והיינו שהשיב לו הנה אנכי הולך למות למה זה לי בכורה ויש לפרש לשון עוף כמו שאחז"ל בכתובות דף ס"ד עייפינהו ודרשינהו לשון כפל שהיא תאוה הכפולה עד למות והיינו דכתיב יגביה עוף שהיא התורה כי ע"י התורה משבר אותו ויבואר עוד. בפסוק ויבא עשו מן השדה והיא עיף ויאמר הלעיטני נא וגו' יש לפרש מה שאמר הלעיטנו נא מפני שאחז"ל מאי עיף עיף מרחיצה שנאמר מים קרים על נפש עיפה וענינו שע"י רחיצה מסלק הקליפה מידיו ועשו שרצונו הי' להתדבק בקליפה סירב ומיאן בנטילת ידים כדכתוב והידים ידי עשו וכיון שאחז"ל שאסור ליתן לחם למי שאינו נוטל ידיו ולא רצה יעקב ליתן לו עד שיטול את ידיו לכך אמר הלעיטני נא דהוי אוכל מאכיל דא"צ ליטול ידיו כדאי' בפ' כ' הבשר והיינו דאמר לו יעקב מכרה בכרתך לי ואמר עשו הנכי הולך למות ופירש"י שאמר לו אזהרות עבודה שחייב מיתה ולפי מ"ש היינו שאמר לו שמי שעובד עבודה בלא רחיצת ידים חייב מיתה, עי"ל בדרך דרוש משום דאי' בקדושין דף מ"ו בזו ובזו והיתה אוכלת א"א אינה מקודשת עד שתהי' אחרונה ש"פ ולמ"ד דעתה אמלוה אינם מקודשת כלל וכן היא במכר כדאי' שם דף ס"ז והנה יעקב ביקש ממנו תמיד הבכורה ועשו רצה לרמאות אותו שלא תהא המכיר' קיימת א"כ כיון שאמר האדום האדום ר"ל בזו ובזו ואם הלעיטו ה"ל מלוה לכך נתן לו כולו בבת אחת כדכתיב ויעקב נתן וגו'.

בפסוק מכרה כיום את בכורתך לי וגו' יש לפרש כיום מפני שבבכורה הי' בו בחינות העבודה וגם בחינות הירושה והיא משאחז"ל מה שאירש מאבא הוי דשל"ב אינו נמכר

אלא דאי' בח"מ סימן ר"ט המוכר דשב"ל עם דבר שלא בא לעולם נקנה הכל א"כ כיון שקנה מה שהיא בעולם היום קנה גם מה שלב"ל עדיין.

איתא במגילה אמר יצחק יוחן עשו אמר הקב"ה רשע הוא אמר יצחק בני למד צדק אמר הקב"ה בארי נכוחו' יעול א"כ בל יראה יש לפרש כי ענין שאמר דהמע"ה ג' בחינות אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב כי הרשע המכיר בחטאו ועובר במזיד והחטא היא שאומר מותר ובאילו ב' הבחינות יכול להחזירו בתשובה אם יודיע לו שיכיר בחטאו ויתחרט על רשעו אבל הבחינה השלישית שמכיר בחטאו וגם אומר מותר והיא משאחז"ל מי שעבר עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר והיא נקרא ל"ץ והרמז לזה שאותיות למ"ד צדי"ק הוא רומז שלמד שהיא עבירה וסובר שהוא צדיק וזהו קשה תשובתו וז"ש בפ' ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים אשר פשעו לא נאמר שאפי' על פתחה של גיהנם אינם חוזרים כי לדעתם אין בהם חטא וזהו שאמר יצחק בל למד צדק שאע"פ שהוא רשע אם אינו ל"ץ שהוא בחינות למ"ד צד"ק כנ"ל נקל לו להתכפר והשיב הקב"ה בארץ נכוחות דהיינו עלמ דקשוט יעול שאפילו בפתחה של גיהנם אינו חוזר.

ועוד יש לפרש עפ"י מ"ש שלמה המע"ה מקום הצדק שמה הרשע דקאי על שהחריב עשו בהמ"ק וענינו שהצדק ישרשו באברהם כמו שנאמר מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגליו והיא הנחילו ליצחק ויצחק ליעקב כמו שנאמר למען אשר יצוה וגו' לעשות צדקה (רמז לדבר כי יצחק יעקב בגי' ב"פ צדק עם ב' כוללים) והנה יעקב יעקב גי' שע"ו שמשבר כח עשו אבל כשישראל אינם עושין רצונו של מקום אז ידים ידי עשו והוא שאמר הכתוב חסד לאומים חטאת לישראל כי אז נוטל ח"ו עשו הצדק ועשו עם צדק גי' רשע והוא שאמר הכתוב מקום הצדק שמה הרשע וש"ה צדק צדק תרדוף למען תחי' וירשת את הארץ והוא מדת הצדק כפול שע"י יזכה לירושת ארץ וז"ש הקב"ה רשע הוא ואמר יצחק בל למד צדק שהוא מספר הנשאר מעשו למספר רשע וא"ל הקב"ה בארץ נכוחות יעול ע"י כח הצדק שנוטל מיעקב באין עושין רצונו והוא ש"ה למען ירושלים לא אשקוט עד יצא כנוגה צדקה דהיינו שיצא מדת הצדק מעשו וישוב לירושלים שנאמר וצדק יליץ בה ואמר כנוגה כידוע שמהפך רע לטוב.

איתא במדרש מכרה כיום זבין לי יום א' מיומין דילך יש לפרש דקאי על יום המיתה כמו שכתבנו לעיל שעשו מתחבר בסטרא דקליפא סטרא דמיתה ולפי שאמר הכתוב אין שלטון ביום המות שבאותו יום הוא שולט על האדם ולכך אמרו חז"ל בברכות לעול' ירגיז אדם וכו' יזכיר לו יום המות שהוא יום שליטותו על האדם ואמר לו שימכור לו

אותו יום שהוא יומין דילך סטרא דמותא לכך אחז"ל יעקב אבינו לא מת שלא הי' לו שליטה עליו.

בפסוק ויזרע יצחק בשנה ההיא יש לפרש לשון מאה שערים לפי שאמר הכתוב ויגדל האיש הלך וגדל ענינו שלא הית' גדולתו כאחת אלא הלך וגדל ממדריגה למדריגה עד כי גדול מאוד שלא הי' מספר לגדולתו כענין שאמר ליוסף עד כי חדל לספור כי אין מספר כי כל זמן שהי' מספר לגדולתו אין הברכה כ"כ כמשחז"ל באסמיך אין הברכה מצוי' אלא בדבר הסמוי מן העין וכן הי' בזריעה שבכל יום הי' גדול ושערוה מאה פעמים עד שהיה בלי שיעור והי' סמוי' מן העין וידוע עד מאה שליטת הס"ם שמספר ס"מ מאה ע"כ אמרו אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה וא' וכן מצינו גבי לבן החליף משכורתי עשרת מונים פירש"י מאה פעמים שעד מאה פעמים היה שליטתו וכבר כתבנו שמטעם זה אחז"ל הוכיח תוכיח אפילו מאה פעמים שעד מאה יש לו שליטה והיינו דאמר וימצא מאה שערים שעד מאה שלטו קנאת פלשתים ועינם עד כי גדל מאוד שלא הי' יכולים לשערו אז ויברכהו ה' ששלטה בו ברכה שהי' סמוי מן העין, ועוד י"ל מאה שערים ע"ד שכתב הרמב"ן שכל מעשה זה של יצחק והליכתו לאבימלך וחפירות הבארות הי' סימן לבניו וג' בתי מקדשין ב' שנחרבו ושלישי שיבנה במהרה בימינו וכבר ידוע משאחז"ל שהי' משוקעין במצרים ב' שערי טומאה והעלה אותם הקב"ה בנ' שערי קדושה עד קבלת התורה ולזה הי' סימן ליצחק שהעלה הארץ שהי' שקיעה בנ' שערי טומאת העמים לנ' שערי קדושה וזהו מאה שערים ולפי' רש"י אומד זה למעשרות יש לפרש שדיבר הכתוב בשבח יצחק שהכיר טובת הבורא שמשפיע לאדם טובה וציוה שיחזיר האדם להקב"ה מעשר שלו הרי טובת הקב"ה לאדם עשרה פעמים אבל אם יבחין האדם כיון שנותן להקב"ה א' מעשרה ממתנתו שהש"י נותן לאדם א"כ הי' המדה שיתן הקב"ה לו ג"כ ממתנתו חלק העשירי וכיון שנותן לו הקב"ה עשרה פעמים כמו כל המתנה הרי מאה פעמים וזה שאמר יעקב כל אשר תתן לי עשר עשרנו לך שגמול השי"ת היא עשר פעמים עשר כמו גמול האדם אליו שהאדם נותן א' מעשרה והשי"ת נותן לו עשר פעמים עשר הרי מאה והיינו דאמר עשר תעשר כל תבואת זרעיך ולפי שהבחין יצחק באומד הזה לכך ויברכהו ה'.

בפסוק ויאמרו ראה ראינו וגו'. יש לפרש לפי שאמר הכתוב וכל הבארות אשר חפרו וגו' וישב יצחק ויחפור וגו' היינו מפני שהברכה שמצאו מים הי' בזכות אברהם ולאחר מות אברהם פסקו המים לכך סתמום פלשתים ויצחק חזר וחפר ומצא מים בזכותו וכן הי' בשני הבארות שהתעשקו ואמרו לנו המים שהי' אומרים שאינו בזכותו שאמרו

לפי שחפר שלא ברשות המים שלהם אבל כיון שאחר שלקחו הבאר פסקו המים וכן בבאר שני וכיון שהוחזק תלתא זמנא לכך לא ערערו על השלישי וזהו שאמרו ראה באביך וראינו בך שהבינו שהברכה בזכות יצחק ולשון כי עתה הרחיב ה' לנו לפי שארץ פלשתים מקצתו בא"י ומקצתו בח"ל ואותו חלק שהבטיח הקב"ה לאברהם לא הי' יכולים לערער על יצחק כמו שאמר אברהם גר ותושב ופירש"י תושב שאם לא תרצו אטלנו מן הדין וכו' ע"ש וכיון שהוחזק ע"י הבארות כנ"ל אמר כי עתה הרחיב ה' לנו וגו' ופרינו בארץ כי הרחיב ה' גבול א"י.

בפסוק ויקרא אבימלך אל יצחק אך הנה אשתך וגו' יש לפרש מלת אך לפי שאברהם אמר לאבימלך כי אמרתי אין יראת וגו' וגם אמנם אחותי בת אבי ר"ל שאף שהי' מהכרח לומר כן מ"מ לא הוצאתי דבר שקר מפי אבל גבי יצחק הי' ידיעה שהשיאו אברהם לבת בתואל שהרי כבר הי' אצלו יעקב ועשו וע"כ ידועה היה שהי' לו אשה אלא שאמר רבקה אחותו לכך אמר הנה אשתך וכיון שידיעה שהיא אשתו ע"כ שאינה אחות לכך אמר כי אמרתי פן אמות עלי' והוכרחתי לומר כן אבל באמת כתב בזוהר שלא הוציא שקר מפיו שאמר אחותו על שם חכמתה כמו שאמר שלמה ע"ה אמור לחכמה אחותי את ומה שאמר כמעט שכב אחד העם פירש"י המיוחד שבעם זה המלך מובן עפ"י מה שכתבנו בפ' וירא בפ' אין יראת וגו' שמה שעברו יותר על שפיכות דמים ממה שעברו על אשת איש היינו שהם מתיראין שהמלך יצוה להורגן שאין שליח לדבר עבירה והיינו שאמר לו אבימלך שכמעט הכשילו בזה כיון שגיל' לו כוונתו ומה שאמר אבימלך כל הנוגע באיש הזה ובאשתו וגו' היינו כיון שאחז"ל בקידושין דף פ' סוקלין על החזקו' א"כ כיון שארכו שם הימי' בחזקת שהיא אחותו וכיון שאבימלך ראה ששימש מטתו כפירש"י וקיי"ל דב"נ נהרג בעד א' ודיין א' בלא התראה א"כ הי' הוא ואשתו בסכנה שלא ימיתו אותו עפ"י עדותו של אבימלך אבל באמת הוחזק יצחק לצדיק גמור כמו שאמר ראה ראינו כי הי' ה' עמך לכך ציוום שכל הנוגע בו ואשתו וגו'.

בפסוק ועתה בני שמע בקולי אשר אני מצוה אותך יש לפרש מ"ש אשר אני מצוה אותך משא"כ בסוף הפרשה כתיב ועתה בני שמע בקולי וקום ברח לך וגו' משום דהכח הי' חשש סכנה כמ"ש יעקב והבאת עלי קללה וגו' אלא שהבטחת רבקה הי' ששליח מצוה אינו ניזקין והיינו דווקא אם יהי' כוונתו לשם מצוה בלבד ולא לשם הנאת עצמו כדאי' בריש פסחים שמא תאבד לו מחט וכו' וחששה רבקה שמא יתכווין יעקב בשביל הנאת עצמו לקבל הברכות לכך אמרה לו לאשר אני מצווה אותך שלא יכוון רק לקיים המצוה.

בפסוק ויתן לך האלהים מטל וגו' פירש"י ויתן ויחזור ויתן יש לפרש ע"ד שאמר ישעי' כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועי' תצמיח כן ה' יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוי' ענינו כי המצות שאדם עושה נקראים זריעה כמש"ה אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה כי כמו שאדם זורע חטה א' וגדילים ממנה כמה חיטים כן הוא בינשי' המצוה אפילו ע"מ לקבל שכר שכרו מרובה מאוד ממעשיו כמ"ש התנא אי אתה יודע מתן שכרן של מצות ומה שקראוהו חכמים ע"מ לקבל פרס שהוא מקצת ומפני כשהוא עושה המצוה בשלימות שלא בשביל קבלת השכר אז שכרו הרבה יותר בשלימות והעובד ע"מ לקבל פרס נקרא צדיק כמ"ש האומר סלע זה לצדקה ע"מ שיחי' בני ה"ז צדיק גמור והיינו דאמר אור זרוע לצדיק שזורע כדי שיטול שכרו אבל ישרי לב שעובדים שלא ע"מ לקבל פרס שמחה שעושין עבודתן בשמחה רבה כמש"ה עבדו ה' בשמחה שהעובד ע"מ לקבל פרס עובד את עצמו ואינו שמח בעבודתו כמש"ה הלך ילך ובכה נושא משך הזרע וגו' שאין לו שמחה בזריעות אלא עד שיגדלו הפירות אבל העובד ה' זוכה ורואה עולמו בחייו שיש לו שמחה גדולה ממצוה עצמה שזוכה לעשותה וזהו ההפרש בין טובה שמשפיע הקב"ה לישראל ובין הטובה שמשפיע לאומות כי ישראל מכירים אביהם שבשמים ונותנין לו שבח והודיה על ברכתה כמש"ה ואכלת ושבעת וברכת ואחז"ל אסור לאד' ליהנות מעוה"ז בלא ברכה והברכה הזאת הוא זריעה להוסיף לו מן השמים ברכה כפולה וכשמקבל את הברכה ונותן הודי' וברכ' להשי"ת הוא זריעה אחרת נמצא לעולם הברכה חוזרות ע"י ישראל משא"כ באומות שכל הטובות שמקבלים הם בלי זריעה לכך נאמר עליהן משלם לשונאיו על פניו להאבידו והם נמשלו לשדה הצומחות בלי זריעה משא"כ ישראל נמשלו לגינה שזורעין אותה והיא צומחת וזש"ה כי כארץ תוציא צמחה בלי זריעה וכגינה הצומחת ע"י זריעה כן בישראל יצמיח ה' צדקה כי כשהקב"ה נותן להם צדקה נותנין עליהם תהלה והיא זריעה על העתים וזש"ה גנד כל הגוים דהיינו כנגד בהיפוך כל הגוים והיינו דאמר יצחק בברכתו ליעקב ויתן ויחזור ויתן שברכתו תהי' ע"י זריעת מעשיו הטובים והנה מה שאמר ואוכל מכל הוא מדת האבות כמשה"כ וה' בירך את אברהם בכל ויעקב אמר וכי יש לי כל והוא מדת התמימות כמ"ש דהמע"ה כי אין מחסור ליראיו והוא מ"ש ביעקב שמדתו נחלה בלי מצרים והוא טעם שבת שאמרו טועמיה חיים זכו כי הטעם הזה הוא ע"י נשמה יתירה שמקבל האדם בשבת לכן אחז"ל שמי שאינו שומר שבת אינו זוכה לזה הטעם ומה שאמר יעקב ברכת אביך גברו וגו' כי אף שקיבלו ברכת כל לא זכו בו בתמימות כמו יעקב איש תם שנבחר מכל הפסולת לכך נאמר באברהם בכל שאינו בשלימות כמו שאמרו ביצחק ולא כל

יצחק וכן לשון מכל אבל ביעקב נאמר כל לכן בברכה שבירך יצחק ליעקב אמר תחילה ברכת טל השמים שהוא טעם העליון ומברר אח"כ הניצוצות מן הארץ לכך אמר אח"כ משמני הארץ משא"כ בברכת עשו עשה העיקר משמני הארץ אלא שנכלל בו השפע היורד משמים לכך אמר משמני הארץ תחלה גם י"ל ואוכל מכל פירש"י על ב' גדיי עזים א' לפסח והוא נאכל על השובע שלא יהי' בו תאות הגופניות למלאות תאותו כי אם שביעה כמש"ה צדיק אוכל לשובע נפשו וכמו שיבואר שמצות פסח כלולות כל המצות ובזכותו נגאלו ממצרים וכמו שאחז"ל בשבת בפ' ר"ע מה פסח שהוא א' מתרי"ג מצות ר"ל הכולל של תרי"ג מצות כמו שיבואר במקומו וזהו ואוכל מכל.

בפסוק גם ברוך יהי' ענין מה שאמר גם ברוך יהי' אינו מובן שהרי הם דברי צער לעשו שיסכים על ברכת זולתו ולפי פשוטו יש לפרש שאמר לו שאי אפשר לחזור מברכתו לפי שאכל מאכלו וטעם בו טעם ג"ע וזהו שאמר ואוכל מכל לפי מאמרם יפה שעה א' בעוה"ב יותר מכל העה"ז אינו יכול לחזור בו' עוד יש לפרש לפי שיש לומר הענין שרצה ליתן לעשו ברכת עוה"ז לפי שידע שחלק יעקב עם עשו בבטן אמם שעוה"ז חלק עשו אלא שכבר כתבנו לעיל שנאמר על עשו תעו מבטן דוברי כזב שהבטיח ליעקב שיהא צדיק וינחיל ליעקב חלקו לעוה"ב וכיון שעשו צד בפיו של יצחק שהיה סבר שהוא צדיק רצה ליתן לו עוה"ז שהוא חלקו וכיון שקיבל יעקב את הברכות הרי חזר בו לפי דעתו של יצחק וכיון שחזר בו ממילא עשו יטול חלקו בעוה"ב לכך אמר לו שטובה גדולה הוא לפניו כי טוב שעה א' בעוה"ב והיינו שאמר גם ברוך יהי' אבל עשו ידע בעצמו שהוא רשע ואין לו חלק לעוה"ב לכך צעק צעקה גדולה עוד יש לפרש מפני מה שאמר גם ברוך יהי' היינו שבתוך הברכה הי' כמה דברים שלא בא לעולם דמה שאמר גבי' לאחיך היינו על אותן שלא נולדו עדיין דקאי על בני בני' או שתלד רבקה עוד וא"כ הוי דשלב"ל אלא כבר כתבנו לעיל בשם הפוסקים שהמקנ' דבר שלא ב"ל עם דבר שבא לעולם קונה שניהם ואינו יכול לחזור אפילו קודם שבא לעולם לכך אמר גם ברוך יהי' שכלל אפילו אותם ברכות העתידים לבוא שאינו יכול לחזור בהם.

בפסוק הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים הנה מה שאמר יעקב אנכי עשו בכור' ע"ד שכתב האר"י ז"ל כי במספר ב"פ יעקב משבר כח השטן שמספרו שס"ד וכן הוא מספר ב"פ יעקב מלא כמספר עשו והוא ענין שקרא שמו עשו מפני הבכורה שהיא פי שנים וכיון שלקח יעקב הבכורה ממנו נכפל שמו כמספר עשו כמו שיבואר בס"ד באורך בפ' וישלח וז"ש ויעקבני זה פעמים וגו' שע"י ב"פ יעקב שנכפל שמו הוא כמספר עשו וזהו שאמר את בכורתי לקח ויש עוד רמז בזה שאותיות בכור הוא אותיות ברוך ומספר

שניהם כמספר אברהם ויצחק שקיבל יעקב ברכת שניהם. ויאמר הלא אצלת לי ברכה יש לפרש כיון שראה עשו שאין יצחק רוצה לחזור בו וקיי"ל מתנה של שכ"מ בכונה יכול לחזור בו במקצת אינו יכול לחזור בו וכיון שאתה אומר שאינך יכול לחזור אף ע"פ שהי' לו דין שכ"מ כמ"ש לא ידעתי יום מותי וגו' ע"כ צ"ל שהיה מתנה במקצת והשאיר מברכתו לכך אמר הלא אצלת לי ברכה, עי"ל לפי שאמר יצחק בא אחיך במרמה לכך אמר כיון שהיה במרמה יעקב שהוא ממד' עשו שבבטן אמו יעקב אחיו אמר הרי יש לי חלק בו ובאמ' כתב הזוהר שהיה הכרח להוציא הקדושה מעשו במרמה וכן היה אצל לבן וכן במצרים כדאיתא שם באריכות כמו שאמר דוד המלך ע"ה עם עקש תתפתל והיינו דאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתיך ומטעם זה אחז"ל מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים יכולין לעמוד שע"י החטא שהיה בתוך עומק הקליפה מעלה משם בתשובתו ניצוצות הקדושות והתשובה היא ע"י סיגופי גופו שהוא מצד הרע שעי"ז מוציא ניצוצות הקדושות ממנה וכיון שהיה במרמה טען עשו שיש לו חלק בו ועיין מ"ש בפ' וישלח בפ' והוא עבר לפניהם וישתחו זיי"ן פעמים.

בפסוק את אחיך תעבוד והיה כאשר תריד וגו' עיין פירש"י כלומר כשיעברו על התורה י"ל עפ"י מ"ש לעיל דהטעם שלקח יעקב עוה"ז אף שחלק עוה"ז לעשו דהיינו שעשו הבטיח שישמור שבעה מצות ויהא ליעקב חלק עוה"ב שלו ובתמורתו יהא לו עוה"ז של יעקב אף הראוי לו לפי צדקתו של יעקב וכיון שעשו עבר על ז' מצותו ממילא בטלה החלוקה לכך אמר לו יצחק אחיך תעבוד דהיינו שתשמור ז' מצות וזה עבודתו ליעקב שיטול יעקב שכרו לעוה"ב ואז יהא לו טענ' על שלקח חלקו לכך ופרקת עלו אך לפי שאחז"ל ויתר גוים שכיון שעבר האומות על ז' מצות אפילו מקיימין אין להם שכר ממילא כיון שאין ליעקב חלק עוה"ב מעשו אין לעשו פתחון פה על עוה"ז בשביל החלוק' מ"מ דברי רש"י אמת הם שאם גם ישראל יעברו ח"ו על התורה ממילא אין טענה על עשו שלא קיים ז' מצות שלו', ויש לפרש בזה סיפא דקרא שכתבנו לעיל תהלים נ"ח זרו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב חמת למו כדמות חמת נחש וגו' שקאי על עשו שהטעה ליעקב בבטן בדברי כזב לכך הוא מתגרה להחטיא את ישראל כדי שיפרוק עלו מעל צווארו כידוע ששרו של עשו הוא יצה"ר הוא השטן וזש"ה כדמות חמת נחש שהסית לאדם וחוה להחטיאם.

בפסוק עד שוב אף אחיך ממך יש לפרש כפל הלשון עפ"י מ"ש בפ' הלא משנאיך ה' אשנא ומתקוממך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים הי' לי שהוא לשון כפול ומשולש אמנם ענינו הוא מפני שאמר שהע"ה כמים פנים אל פנים כן לב איש וגו' כי

אם יאהב אדם חבירו ותתחזק מאוד אהבתו אליו הוא גורם שגם חבירו יאהביהו והוא נקרא או' חוזר וכן להיפך אם ישנא חבירו ותתחזק שנאתו מאוד גורם שגם חבירו ישנא אותו וזש"ה תכלית שנאה שנאתים שכ"כ היה שנאתם בתכלית שגרמה שאויבי' הי' לי וזש"ה הלא משנאיך ה' אשנא ולא אמר שונאיך אלא דבאמת אחז"ל בפ' פן תשא עיניך השמימה וגו' אשר חלק ד' וגו' כדי להטעותם הרי שהקב"ה שונא אותם ומחמת זה מטעה אותם עד שהם שונאי' אותו וכמו שאחז"ל בז' מצות שויתר להם הקב"ה ואין רצונו בקיומם וז"ש משנאיך שכ"כ שונא אותם שאתה גורם שנאתם אותך ומזה למדתי שגם אני שנאתם תכלית שנאה עד שלאויבים הי' לי ובאמת הי' כן שיעקב שנא עשו שנאה גדולה מ' רשעו יותר משנאת עשו ליעקב עד שגם עשו שנא אותו לכך אמרה יהא לך סי' זה שאם ישיב אף אחיך ממך כלומר שנקל שנאתו בלבך כיון שלא תראה מעשיו הרעים ואולי ייטי' מעשיו באמת אז תדע שתשוב חמת אחיך ממך ולהיות כי אף גדול מחימה כמ"ש הר"מ אלשיך לכך הזכיר אף ביעקב וחמה בעשו ששנאת יעקב לעשו גדול משנאת עשו ליעקב ועמ"ש לקמן בזה בפ' וירא אותם מרחוק וגו'.

ויצא

איתא בגמרא דחולין ויקח מאבני המקום וכתיב ויקח את האבן וכו' מלמד שהאבנים מריבות וכו' וכתבו תוספ' פשטא דקרא שלקח א' מאבני המקום ויש לפרש לפמ"ש תוספ' בע"ז בשם ירושלמי לפמ"ש שם אין לך הר וגבע שלא עבדו ע"ז א"כ איך בנו בהמ"ק על הר המורי' ותירצו עפ"י הדיבור הוי א"כ קשה איך לקח יעקב האבן מאבני המקו' שהוא הר המורי' למצבה שהוא המזבח הא קיי"ל הר שנעבד אבניו אסורים למזבח והיינו דמקשה כיון דכתיב מאבני המקום והיינו הר המורי' א"כ איך נקח אותו למזבח אלא דאמרינן שם דיש שינוי בנעבד דאם נשתנה מותר א"כ היינו דמשני כיון דנעשה אבן א' אין לך שינוי גדול מזה, מיהו י"ל דלפי מאי דאמרי' בב"ב דא"י ירושה מאבותינו ולכך נאסרו כל ע"ז מא"י בשעה שהי' ישראל חוטאים במדבר וניחא להם בע"ז וכיון שאמר הקב"ה לאברהם להעלות יצחק בהר המורי' ע"כ שלא הי' נעבד וממילא לא הי' יכולים אח"כ לאוסרו כיון שכבר היה של אברהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו וזהו ש"ה בית אל ימצאנו כפירש"י ז"ל בפ' לא יעקב וגו' שם הודה על הברכות וכו' וצריך להבין מה ענין הודאות הברכות בבית אל ולפי מ"ש י"ל כיון שאמר הקב"ה עלה בית אל ועשה שם מזבח א"כ לפי מ"ש שלא הי' כח לאומות לאסור כיון שכבר ניתן לאברהם א"כ אם היה לעשו חלק בא"י הי' יכולים לאסרו כ"ש אחז"ל בחטא המדבר

כיון דניחא להו בע"ז הוי יכולין לאסרו, לכך הוצרך להודאתו שם על הברכות שלא יהי' לו חלק בא"י וממילא אין יכולים לאסרו עוד יש לפרש בדרך אחר לפי מאי דאי' שאותן אבנים הוי מאבני מזבח שבנה אברהם לכאו' קשה דא"כ למה הי' צריך להקדיש אותם כמו דכתיב וישים אותה מצבה וקידשה במשיחה שאמר לו השי"ת אשר משחת ואמר יעקב עוד האבן הזאת יהא בית אלהים ולמה הוצרך להקדישו כיון שכבר היה קדוש מאברהם וצ"ל כיון שלקח יעקב אותו אבן ושם מראשותיו יצא לחולין והיינו דקאמר ואנכי לא ידעתי דקיי"ל הקדש בשוגג מתחלל במזיד אין מתחלל והיינו דמקשה בגמרא כיון שהיה שם אבנים אחרים כמשמעות הכתוב שלקח אבן מאבני המקום א"כ למה נטל אותו אבן שיצא לחולין והוצרך להקדישו ולא נטל מאבנים אחרים שכבר קדושים ולא נתחללו ע"ז אמר משום שכולם נעשו א' ובזה יש לפרש לשון הכתוב שבתחלה אמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי ואח"כ אמר מה נורא המקום הזה אין זה כ"א בית אלהים וגו' לפי שהיה אפשר לומר שקדושת ימורא המקום ההוא לאו מקדושת המקדש כדכתיב מקדשי תיראו אלא קדושת אבנים שנתקדשו ע"י אברהם בהר המורי' לכך אמר כיון שאנכי לא ידעתי וקיי"ל הקדש בשוגג מתחלל וכבר נתחללו האבנים א"כ מה נורא המקום הזה אע"כ אין זה כי אם מורא המקדש שזה בית אלהים ושער השמים.

ויש לפרש עוד מה שאמר אין זה כ"א בית אלהים וגו' מפני דלפי משמעות הכתוב הקיץ משינתו בעוד לילה והמתין עד הבקר כדכתיב וישכם בבקר ולפי מאי דאמר בסוף זבחים דלילה כשרה בבמה כמו שמצינו גבי שאול עייי"ש א"כ הי' יכול לעשות האבן מצבה ולהסך עליו קודם אור היום לכך הקדים לומר אין זה כ"א בית אלהים ומקום המקדש דעבודה בלילה פסולה וגם אמרו בר"ה דאין בנין בהמ"ק בלילה וכ"ש עשיית מזבח לכך המתין עד הבקר וכיון שהאיר היום השני' ועש' המזבח ויסך עלי' נסך וגו'.

ועל דרך הרמז יש לומר אכן יש אלהים ואנכי לא ידעתי ע"ד מה שאמר השי"ת בפ' וארי ושמי ד' לא נודעתי דאף שהשיגו את ה' בחכמת' ובינתם מ"מ לא הגיעו למדת הידיע' עד שבא משה שהיה בחינות הדעת שעליו נא' במראה אליו אתוודע וזהו שאמ' אף על פי שאני מבין שיש ה' במקום הזה מ"מ נעלם ממני הידועה ע"כ אמר אין זה כ"א בית אלהים וזהו הי' בתחלת מעלת משה דכתיב ביה ירא מהביט אל אלהים וגו'

עוד יש לפרש אנכי לא ידעתי ע"ד שאמר הלל א"כ אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן והוא ע"ד שאמר החכם יהא בעיניך מקום מלא מבני אדם כאלו הוא ריקם ולבא לידי' מעלה זו הוא בבחי' התפשטות הגשמיות עד שבהאמנת שה' מלא כל הארץ כבודו לא ימצא מקום לעצמו כי ה' מקומו של עולם וזהו שאמר הכתוב במעלת החכמה והבינה

שהם הדביקות כמו שאחז"ל שאין השכינה שורה אלא על חכם ונבון ולא ימצאו החכמה והבינה מקום למציאותם מחמת קדושת אין סוף השרוי בהם ע"כ אמר הכתוב החכמה מאין תמצא ואיזה מקום בונה וכשאדם מתעלת נשמתו בבחינות החכמה והבינה אז לא ימצא לעצמו מקום וכיון שרואה עצמו כאילו אינו כ"ש שאר בני אדם וז"ש הלל כיון שהי' במקום קיבוץ הרבה ב"א כ"ז שאין אני מגיע להתפשטות הגשמיות ואני רואה א"ע כאן אז כאילו אני רואה את הכל כאן והוא סיבת מניעת כוונות היחוד אמיתי ב"ה אבל כשאינו רואה את עצמי כ"ש שאינו רואה את אחרים ע"כ אמר אם אין אני כאן מי כאן וזהו היראה האמיתיות שהוא קדושת המלאכים האומרים מכה"כ שאין מוצאים להם מקום מפחד ה' ומהדר גאונו וזהו שאמר יעקב אכן יש ד' במקום הזה וכיון שכבודו ית' ממל' את המקו' ולא מצאתי מקום לעצמי וזהו שאמר ואנכי לא ידעתי כי לא ידעתי מקום מציאות אנכי ע"כ אמר אין זה כ"א בית אלהים ר"ל בית אלהים מבלי מצוא מקום לגשמיות כלל.

וי"ל בדרך רמז שמה שהראהו סולם מוצב ארצה כי בחי' יעקב הוא הקו האמצעי והוא בריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה ומוצב ארצה היא בחי' יעקב שהוא בחי' עקב ענוה שאחז"ל מאוד מאוד הוי שפל רוח שהוא עד קצה האחרון וכמו שאמר משה רבינו ע"ה אנחנו מה וכפי גודל הענוה שהוא הרמז למוצב ארצה כן תגדל יותר השגתו בדבקות המדות שמו ית' לכך זכה משה שלא קם כמוהו לפי שהי' עניו מכל אדם והוא בחי' ישראל שאחז"ל שהם אותיות לראשי וזש"ה וידעת היום וגו' כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל וגו' שהוא כפי בחינתו שהוא על הארץ מתחת כמו שאחז"ל בפ' מתחת זרועות עולם כן הוא בחינתו בשמים ממעל עד אין סוף וכפי ידיעת האדם המכיר במדת הענוה על הארץ מתחת הוא בחינות עליית בשמים ממעל וכמו שאין סוף ושיעור לעלייתו כך אין סוף ושיעור במדת ענוה עד שיאמר עליו ואנחנו מה וזהו שאמרו מאוד מאוד הוי שפל רוח והוא בחינת מעלת המלאכים שיותר שהם עולים להתקרב לשכינה יותר הם נרתעים מפחד ה' כשאחז"ל בחיות הקודש וזהו שאמר עולים ויורדים בו והוא בחינות מקום הקדש אשר שכב עליה כי הוא מתרחב לאין שיעור והוא נחלת יעקב בלי מצרים כלל כמ"ש ופרצת ימה וקדמה וגו' והוא מצמצם עד אין סוף כשאחז"ל שקיפל הקב"ה כל א"י תחת יעקב, ויש לפרש בזה מ"ש הכתוב מי מנה עפר יעקב ומספר רובע ישראל כלומר שנתקפל ונתצמצה תחת יעקב דהיינו בחינות יעקב ענוה להקטין עצמו מאוד והוא מתפשט עד למאוד בלי תכלית בבחינות ישראל וז"ש ומספר רובע ישראל דהיינו מקור רביעתו לשון רביעה ורביצה. עוד יש להבין ענין החלום הזה ליעקב באותה שעה

להודי' ליעק' שהליכתו לח"ל הוא לטובתו והוא רמז למ"ש הרמב"ן ז"ל ש"ד המלאכים מרמזים לארבע מלכיות שבתחלתם עולים ולבסוף יורדים וכן נראה ממה שאמר והיה זרעך כעפר הארץ וגו' שאחז"ל שרומז על הגלות שנמשלו לעפר וענינו שאחז"ל לא גלו ישראל אלא שיתוספו עליה' גרים שנאמר וזרעתי בית ישראל וגו' והוא כי ע"י הגליות שנתפזרו ישראל בארבע כנפות הארץ מעלים הניצוצות הקדושת שנפל שם כענין וינצלו את מצרים כמבואר בזוהר בכמה מקומות וזהו ופרצת ימה וקדמה וגו' ונברכו בך וגו' שהוא ברכה לכל ניצוצו' הקדושות העשוקי' בין העמים, ויש לפרש ונברכו לשון הברכה וזריעה שנברכים הניצוצות בתוך קדושות ישראל כמ"ש בפ' יתרו בפסוק והייתם לי סגולה בין העמים כי לי כל הארץ וזה עצמו הי' בחינת יעקב והוא הי' סי' לכללו' ישראל וכמו ששמר הש"י את יעקב בדרך שהשיב הקב"ה את יעקב לארץ מולדתו היא סי' כי לא יעזוב הא ישראל בגלותן כדכתיב כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וגו' וישיבם על אדמתם וזהו שאמר והשיבותיך על האדמ' הזאת והוא סי' כי לא אעזבך וגו' שלא אעזוב את ישראל עד אשר אם עשיתי וגו' והוא ההבטחה ופרצת ימה וקדמה וגו' שלא נתקיים עד ביאת הגואל במהרה בימינו עמ"ש ריש פ' עשרה יוחסין.

בפסוק וידר יעקב וגו' ושמרני וגו' ונתן לי לחם וגו' הנה עיקר יראת יעקב שישמרהו השי"ת מן החטא בהיותו בח"ל כמ"ש כמ"ש כל הדר בח"ל דומ' כמי שאין לו אלוה וכמו שאמ' דהמע"ה כי גרשוני היום מהסתפח וגו' כי אף שהקב"ה הבטיחו ושמרתיך וגו' מ"מ ניטלה הברירה ממנו כמו שאמרו הכל בידי שמים וכו' ולהיות כי בחינות חטא האד' ע"י קנאה ותאוה וכבוד ע"כ אמר ושמרני שישמרנו מקנאת בני אדם בחינות הקנאה כמש"ה פעלת לחוסי' בך נגד בני אדם תסתירים מרכסי איש וגו' ואמר ונתן לי לחם לאכול הוא בחינו' התאוה כמש"ה יגיע כפיך כי תאכל שלא יתאו' האדם למותרות אלא כדי פרנסתו לקיום הגוף וזהו שאמר יגיע כפיך יהא רק כדי צורך כי תאכל ולא כדי לאסוף הון ואמר ובגד ללבוש הוא מיעוט הכבוד כמ"ש ר' יוחנן קרי למאני' מכבדותי' שלא יתאוה להרבות מלבושי כבוד יותר מן הראוי' ויש לפרש עוד מה שאמר ונתן לי לחם לאכול וגו' עפ"י מ"ש במשנה סוף קידושין ראית מימיך חי' ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסים בלא צער והלא לא נבראו אלא לשמשני ואני נבראתי לשמש את קוני אלא שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי כבר כתבנו לעיל בפ' מכל עץ הגן אכול תאכל וגו' ענינו כי כל דבר מצפה לעלות למדריגה הגבוה ממנו, וידוע כי ד' בחינות המה דומם צומח חי מדבר והנה האדמה שהוא דומם מתאוה להוציא צימחה להתעלות מבחינות דומם לצומח וכן הצומח וכו' כמו שכתבנו שם ע"ש וזהו ששאל יעקב שיהא בבחינה

זו שהלחם יזדמן בלי יגיעה מחמת העלאתו באכילתו כמבואר שם וכן הבגד יתאוה להיות לבושו שיקבל אור המקיפו כמו שמצינו בדור המדבר שנתקדשו לבושיהן שנאמר שמלתך לא בלתה וגו' ומה שאמר והיה ה' לי לאלהים פירש"י שלא ימצא פסול בזרעי כבר פירשנו זה בפ' עשרה יוחסין עפ"י מ"ש מהרש"א בחידושי אגדות כי כמו שיש עשר קדושות בא"י כ"כ יש עשרה יוחסין בישראל ומהם ארבעה ראשונים שהם כהנים לוים ישראלים וחלילים הם מזרע ישראל ממש אבל גרים וחרורי הם המתדבקים בישראל ולא ישראל ממש הם אבל מה דחשיב שם ממזרי יכולים להיות בין בישראל בין בגירי וכיון שראה יעקב שנכללים בישראל עשרה יוחסין כנגד עשרה קדושות שהם בארץ והם פסולי קהל ביקש יעקב שלא יהא הפסולים מזרעו כי אם מגירי וחרורי הנדבקים בישראל וכיון שארבעה בחינות הראשונות הם ג"כ בקדושות הצומח מן הארץ והם בכורים ותרומה מעשר ראשון ומעשר עני לכך אמר יעקב כל אשר תתן לי אעשרנו לך.

ולפי פשוטו יש לפרש והיה ה' לי לאלהי' לפי שראה שאמר הקב"ה אנכי אלהי אברהם ואלהי יצחק ולא ייחד שמו עליו שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם שנאמר הן בקדושיו לא יאמין כפירש"י לכך שאל מאת השי"ת והי' ה' לי לאלהים שייחד שמו עליו ומה שאמר עשר אעשרנו כבר ביארנו בכתובות ד' נ' דמה שלא נתן חומש בבת א' שאחז"ל המרבה במעשרות מעשרותיו מקולקלים ועוד שהוא דוגמת מעשר ראשון ומעשר שכי וכמו שכתב בספר ש"מ שם ואף דמעשר שני לא היה אלא תשעה מ"מ רצה ליתן א' מעשרה דוגמת תרומת מעשר ומה שלא נתן דוגמת תרומה גדולה מפני שלא רצה להפריש בתחלה קודם המעשר דא"כ לא הי' זה מעושר כמו שאחז"ל המרבה במעשרות מעשרותיו מקולקלי' שהריבוי אינו מעושר וגם לא רצה אח"כ ליתן דוגמת תרומה גדולה שאסור להקדים מעשר לתרומם.

בפסוק הבה את אשתי כי מלאו ימי וגו' יש לומר מה שהמתין יעקב עד סוף ז' שני' משא"כ ברחל כשניתנ' ליעקב אמר לבן ניתנה לך גם את זאת בעבדה אשר תעבוד וגו' משום שהי' סובר יעקב שיאמר לבן אין שכירות אלא לבסוף ומהאי טעמא טען יעקב הבה אשתי שכבר היא מקודשת לו בשכר השיעבוד והיינו כדאי' בקידושין דף מ"ח גבי עשה לי שירים ונזמים דלמ"ד אין שכירות אלא בסוף לא הוי מצוה ומקודשת וטענות לבן הי' דלא נתקדשה לו רחל משום דישנו לשכירות מתחלה עד סוף דה"ל מלוה לכך הוצרך ליתן לו רחל מיד בשביל העבודה שיעבוד מפני שמתחיל השכירות מיד ועיין בתוס' במ"ק דף ח' ע"ב ד"ה אין מערבין שמחה בשמחה בירושלמי יליף לה ממלא שבוע זאת ולכאורה הי' נראה הא דלא יליף במ"ק בגמרא דילן מהאי קרא דהא קי"ל תבעה לינשא

ונתפייסה צריכה לישב ז' נקיים ואיתא ביו"ד סימן קצ"ב ס"ג אם דחו הנישואין וכו' ואח"כ נתפשרו צריכה לחזור ולישב ז' נקיים א"כ ברחל כיון שנדחו הנישואין הוצרכה לחזור ולישב ז' נקיים ולא רצו לעשות חופת נדה מיהא לפמ"ש הט"ז דהיכא דבא אלי' מיד לא שייך בי' חימוד א"כ הי' יכול ניתנה לו מיד אך מחמת דאין מערבין לא היה לישא אלא דאין בזה הכרח אלא שלא ישא בי"ט ראשון כדאמרינן בגמרא שם דמותר לישא בערב הרגל דעיקר שמחה חד יומא וממילא כיון שאי אפשר לישא מיד הי' צריך להמתין שבעה משום חופת נדה וכן משמע ברמב"ם שכתב יש לאדם לישא כמה נשים ביום א' וכו' משמע דס"ל כסוגי' דידן במ"ק ועיין בחידושי קידושין בק"א ס"י ס"ב מ"ש בזה.

בפסוק ותקרא שמו שמעון וגו' שמעתי מאמ"ו ז"ל ענין כי שנואה אנכי כענין האחת אהובה והאחת שנואה וכי יש אהובה ושנואה לפני המקום אלא שנואה בנישואיה והטעם שנשא יעקב ב' אחיות אף שנשא לאה בראשונה ומ"מ כיון שהיה בלאה קידושי טעות קדמה קידושין רחל לקידושי לאה ומטעם זה לא אמרה כן בלידת ראובן מפני שאחז"ל שמה שאמר יעקב ראשית אוני שנתעברה לאה מביאה ראשונה א"כ הרי נולד ראובן קודם קידוש רחל משא"כ בשמעון שנולד אחר קידושי רחל.

בפסוק ותאמר רחל אל יעקב הבה לי בנים ואם אין וגו' י"ל דרצונה של רחל הי' כיון דכבר עברה ז' שנים שהתחייב עצמו לעבוד ברחל וקידושי לאה בטעות היו א"כ מה שלא רצה ליתן לו את רחל עד שיעבוד עמו ז' שנים אחרת היה שלא כדין והי' יכול לעלות לא"י ולברוח מלבן כיון שהעבודה לאחר ז' שנים היו שלא כדין וכיון דקי"ל בשתה עשר שנים ולא ילדה שאם היו בח"ל ואח"כ עלה אין ישיב' ח"ל עולה מן המנין דחטא ישיבת ח"ל גרם לו וסברה שמפני חטא זה הוא מניעת לידתה ואם יברח ויעל' לא"י תוליד ועוד טענה שכיון שהוא שלא כדין היא מאחר נדרו כמו שאמר לו השי"ת אנכי האל בית אל וגו' אשר נדרת לי נדר וגו' קום לך וגו' וכיון דקי"ל בעון נדרים אשתו של אדם מתה לכך אמרה לו ואם אין וגו' ובאמת יעקב לא הי' יכול לברוח בעבור השלמת ז' שנים בשביל לאה והשיב לה על דבריה כי הטעם הוא שאין ישיבת ח"ל עולה מפני שח"ל הוא תחת המזלות אבל בא"י הוא תחת הש"י עצמו וכמו שאמרו כל הדר בא"י דומה כמו שיש לו אלוה והדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה מפני שבא"י כתיב עיני ה' אלהיך בה וכמו שאמר דהע"ה אשר גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' וכיון שאחז"ל מפתח של חי' הוא ביד השי"ת לכך זכות א"י גורם להוליד משא"כ בצדיקים שאפילו בהיותם בח"ל אינם תחת המזל כמו שאמרו אין מזל לישראל וזהו ששאל יעקב והיו ה' לי לאלהים שאפילו בהיותם בח"ל שם הוא ב"ה שמו עליו כמו בא"י וזהו שהשיב לה

התחת אלהים אנכי שאין אני תחת המזל אלא תחת הקב"ה בעצמו אפי' בהיותי בח"ל וע"כ אין הטעם בשבילי אלא שהמניעה ממך.

בפסוק אם כה יאמר נקודים וגו' יש לדקדק דהל"ל אם כה אמר אלא הענין הוא שהי' ממתין לבן עד אחר שנתעברו הצאן ואח"כ החליף משכירתו מנקודים לעקודים וסבר כיון שנתעברו ברשו' יעקב נקודים וא"כ יולדו אח"כ ברשות לבן אבל השי"ת היודע העתידו' וידע למה שישתנה דעתו מנקודים לעקודים וילדו כל הצאן באותו שעה שהיו ברשות יעקב עקודים תדע דע"כ שינה בשנה א' כמה פעמים שהרי שינה מאה פעמים בששה שנים וע"כ הי' כיון שראה באותו יום שנולדו כל הצאן עקידים אמר למחר יהיו נקודים שכרך וכיון שראה שביום השני ילדו כל הצאן נקודי' חזר בו והתנה על יום אחר וכן בכ"פ הרי דע"כ היו כל שינוי התנאי' בשעה שכב' היו מעוברת אלא שהקב"ה היו יודע העתידות לכוין בכ"פ כפי תנאי ליעקב וז"ש ויצל אלהים כי מזה היו בירור גמור כי היא מתת אלהים בלי שום פעולת יעקב ושוב מצאתי במדרש ר' ברכי' בשם ר' חנינא צפה הקב"ה מה לבן עתיד לעשות עם אבינו יעקב היו צר צורה כיוצא בה מבואר כוונתו כמו שכתבתי.

בפ' ויגנוב לב לבן הארמי על בלי הגיד לו. ענינו יש לפרש דאף שראה יעקב פני לבן כי איננו אליו כתמול שלשום א"כ אם היה יעקב ג"כ מראה לו פנים כדכתיב כמים הפנים לפנים כן לב האדם אל האד' ובזה היו מכיר לבן כי לבו רחוק. ממנו והיו חוששם שמא יברח ממנו לכך לא הראה לו יעקב פנים שלא יגיד לבו של לבן ללבן שיברח והייינו דאמר שגנב לב לבן על בלי הגיד לו לב לבן ללבן שיברח יעקב והענין בזה בדרך רמז כי כבר כתבנו שכל כוונת יעקב הי' להוציא ניצוצות הקדושות שנפלו ועי"ז היו חכמת לבן כמבוא' בזוהר שנפלו אחורי החכמ' וזהו שאמר הכתוב משיב חכמים אחור וגו' והוא הי' בחינות יעקב להוציאם ולהעלותם כמו שיבואר לקמן בפ' ותמנע היתה פלגש וגו' ויעקב היו מוציאם מלב לבן שהיו טמונים בו רמז לדבר שלבן ר"ת ל"ב נתיבות ויעקב הוציאם בחכמתו ומאחר שהוציאם ממנו אבדה חכמת לבן ולא הבין באבידתו כמ"ש בפ' ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר שענין אבידת החכמה והבינה הוא חסרון שאינו ניכר לבעליו מתחת אבידת חכמתו אינו מבין חסרונו לכך כתוב ויגנוב לשון גניבה כיון שלבן לא הכיר בחסרונו וזהו שאמר על בלי הגיד לו שלא הגיד לו לבו של לבן וכו' מחמת חסרון ידיעתו.

בפ' ויאמר לו השמר לך פן תדבר עם יעקב וגו' הנה לא הזהירו אלא על יעקב והייינו דאמר לבן יש לאל ידי וגו' ואלהי אביכם אמש אמר אלי וגו' מדבר עם יעקב פי' שאמר

לבן יש לאל ידי לעשות רע עם נשי יעקב ובניו כי לא אמר אלי רק מדבר עם יעקב לבד אלא מחמת שהבנות בנותי והבנים בני לכך לא הצריך הקב"ה להזהיר עליהם ובאמת לכך לא הזהיר עליהם וכן כתיב ארמי אובד אבי שעיקר שנאתו הי' על יעקב והרמז בזה כי יעקב הוא בחינת הדעת קו האמצעי והיא תיקון חטא עץ הדעת טוב ורע לכך אמרו שיעקב אבינו לא מת שהמית' היא תיקון עץ הדעת להפריד הטוב מהרע והוא לא הי' צריך לזה לכך אמר השמר וגו' מטוב ועד רע ולהיות ידוע כי הניצוצות שנפלו הם רפ"ח והוא מספר טוב ורע עם הכולל המחברם וזהו שאמר מטוב ועד רע עם הכולל המחברם וזהו שאמר מטוב ועד רע ומלת עד היא חיבור הטוב והרע הנשאר ללבן שלא היה יכול להוציא ממנו בעת ההיא לגמרי וזהו שאמר יעקב עם לבן גרתי וגו' רצונו לומר חלק הקדושה שהיה מתגורר אצל לבן ואחר עד עתה להוציאם ממנו ויבואר לקמן.

בפסוק השמר לך מדבר עם יעקב וגו' אחז"ל טובתן של רשעי' רעה היא אצל צדיקים הטעם הוא מפני שאין טובתו באמ' אלא שעי"ז יהיו יכול להרע לו והיא ענין יצה"ר סמסית האדם בהנאת שעה ואחריתו דרכי מות ובאמ' צער הוא לו כמ"ש בפ' בראשית בפסוק וייצר לו אלא שכוונתו בשביל תכלית הרע שיביא אח"כ וז"ש דהע"ה אהבת רע מטוב שקר מדבר צדק ר"ל שבטובה שהרשע מסיתו הוא בשביל אהבתו הרע שיבוא מטוב זו ואמר שקר מדבר צדק כשאחז"ל אין השקר מתקיים אח"כ אומר אמת בתחלתו והיינו דקאמר שהצדק שאת' מדבר אינו אלא כדי שיתתקיי' השקר שיאמר אח"כ, ויש לפרש בזה הפסוק ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם שהפושעים אף שמראים הם שעושין טובה אינו מצד היושר אלא כדי שיכשלו בה בסופ' וכן אמר עוד הטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם היינו שמתכווני' בלבותם לטובה אבל המטים עקלקולתם שמתכווני' בטובתו כדי לעקל בסופם יציל השי"ת את ישראל מהם וז"ש יוליכם ה' את פועלי האון ושלום על ישראל.

בפ' ועתה הלך הלכת כי נכסף נכספת וגו' כבר כתבתי בחידושי כתובות שענינו הוא שאם תאמר שאין לחייב אותך מחמת שהליכתך לא"י שאפילו עבד שברח לא"י כתיב לא תסגיר וגו' והטעם מפני שאמרו כל הדר בא"י כמו שיש לו אלו' והיפיכו כל הדר בח"ל וכו' והטעם משום שכל מדינה נשפעת משר שלה וא"י מהשי"ת בעצמו ובכבודו וידע שהתרפים של לבן הם תמונת שר שלו שהיה עובדו לכך אמר לו א"כ למה גנבת אלהי וע"ד הדרוש יש לפרש והוא דיש לדקדק בלשונו דאמר למה גנבת אלהי דמשמע דאין לו תועל' בגניבתו משום דכבר נחלקו המפרשים אם הי' לאבות קודם מ"ת דין ישראל או ב"נ ונ"מ מזה אם יש ליעק' דין ישראל קי"ל פועל יכול לחזור אפי' בחצי יום דכתיב כי לי בני

ישראל עבדים וגו' משא"כ ב"נ ועוד נ"מ דבע"ז של ישראל אינה בטילה עולמות ואסורה בהנאה משא"כ ב"נ יכול לבטל ע"ז שלו ומותרת בהנאה והיינו דשאל אם תאמר שאין לחייב על הליכתך מפני שדינך כישראל א"כ למה גנבת אלהי הלא אין לך תועלת בו שע"ז שקנאה ישראל אינה בטילה ואסור' בהנאה, ובזה יש להבין מה שהשיב יעקב עם אשר תמצ' אלהיך לא יחי' נגד אחינו הכר לך מה עמדי וקח לך וגו' דמשמע דעל גניבת התרפים חייב מיתה ושאר דברים אינו חייב אלא להחזירו והענין הוא מפני שאחז"ל דב"נ נהרג על הגזל ואינו ניתן להישבון וכתבו תוס' בפ"ב דע"ז דהטעם הוא משום דהוי מיתה וממון דאין מחייבין שתי רשעיות והיינו דאמר אם אשר תמצא אלהיך ע"כ דדינו כבן נח כנ"ל דאל"כ למה לו אלהיך אבל שאר דברים אם תמצא דינו כב"י דאין לו חיוב אלא להחזיר לך והיינו דאמר קח לך מפני שבאמת יש להם דין ישראל ועמ"ש לקמן פ' מקץ.

בפסוק אנכי אחטנה מידי תבקשנה לכאורה הלשון כפול ויש לפרש מפני שאחז"ל בפ"ק דבב"ק דף י"א שמין לשואל דהיינו שמחזיר לבעלים את השברים ומשלם את החסרון והיינו דקאמר טרפה לא הבאתי לך שהייתי פטור מן הדין ואף אם הייתי חייב לא הייתי צריך לשלם אלא החסרון והיינו לשון אחטנה כפירש"י לשון חסרון אבל אתה מידי תבקשנה לשלם לך הכל, עוד יש לדקדק דהול"ל בלשון עבר מידי בקשתיו יש לפרש שבאמת לא היה טריפות הזאב כלל כדאשכחן בנס שנעשה לר' חנינא בן דוסא אלא שיעקב אמר שזה הי' לזכותו שא' הי' חסר הי' צריך לשלם ללבן וכן משמעות טריפה לא הבאתי לך שלא הביא כלל טריפ' והיינו מטעם שלא יצטרך לשלם ללבן שאף דמדינא אין צריך לשלם טריפת הזאב שאונס היא מ"מ היה יודע הקב"ה כוונת לבן שיחייבנו לשלם.

בפסוק עד הגל הזה ועדה המצבה אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה ואם אתה לא תעבור אלי את הגל הזה ואת המצבה הזאת יש לפרש הא דאמר אם אני לא אעבור את הגל ולא הזכיר מצבה ואם אתה לא תעבור הזכיר שניהם הגל והמצבה מפני שכבר כתבנו שיעקב הי' לו דין ישראל וצריך ב' עדים כדכתיב לא יקום עד א' באיש אבל לבן שהיה לו דין ב"נ וקי"ל ב"נ נהרג בעד אחד לכך לא היה צריך אלא עדות הגל לבד.

אלהי אברה' וגו' אלהי אביהם פי' אלהי אביהם חול אע"ג דפירש"י לעיל בפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום וגו' שעשה תרח תשובה אעפ"י כן לא נתגייר אלא שעבד בשותף כי אין ב"נ מוזהר על השתוף ולכך הניחו אברהם ועלה לא"י אף ע"ג דאמרינן בקידושין ל"א ע"ב מה לצאת מא"י לח"ל לקראת אמו א"ל אינו יודע ולא פשט ממה

שאמר הקב"ה לאברהם לך לך היא משום דלא עשה תשובה גמורה ולא עשה מעשה עמך ועיין בחידושינו שם באורך.

וישלח

בפ' וישלח יעקב מלאכים וגו' לאמור וגו' כה תאמרון וגו' ויש לדקדק מלת לאמר שהיא לשון כפל כיון שאמר כה תאמרון משום דלפי משמעות הכתוב ארצה שעיר שדה אדום משמע שסבר יעקב שעשו כבר בארץ שעיר וכיון שפירש"י מלאכים ממש דהיינו המלאכים שבאו לו כשבא לגבול א"י כפירש"י בפ' ויקרא שם המקום מחנים וכיון שמלאכי א"י אין להם רשות ללכת לח"ל לא היה יכולים להגיע אצל עשיו וע"כ שעשו הם שלוחים אחרים והיינו דקאמר ויצו אותם לאמר דהיינו שיאמרו לשלוחים האחרים כה תאמרון אבל באמת עדיין לא הגיע לשעיר והיה עדיין בא"י כדאמר אח"כ ועשו נסע וגו' ופגעו מלאכי א"י בעצמם לעשו והיינו שהשיבו באנו אל אחיך שהוא מיותר דפשיטא שיעשו שליחתם שהרי לא מצינו בתשובתם שאמרו לעשו כאשר צוה יעקב משום דמסתמא כן הוא אך אפשר לומר כיון שראו שהולך נגדו למלחמה לא אמרו לו כלום דאף דקי"ל האומר לשליחו קדש לי אשה במקום פלוני ומצאה במקום אחר וקידשה מקודשת דאמרינן מראה מקום הוא לו אבל בזה שרוצ' להלח' עמו אפשר לא ניחא ליעקב להודיע לו מקומו ומה שיש לו אלא שאמרו לו שלא הוצרכו לומר לאחרי' אלא שהם בעצמם באו אליו.

בפ' ויצו אותם לאמר כה תאמרון וגו' יש לפר' לשון כה כמי שאמחז"ל בפ' אלו נאמרים בסוטה כל מקום שנאמר כה אינו אלא בלשון הקודש והיא ע"ד שפירש"י עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו ומצינו שיצאו ישראל ממצרים בשכר שלא שינו לשונם ולא שינו שמם והיינו דאמר כה תאמרון בלה"ק שלא שינה לשונו ולא שמו והיינו דכתיב ויקרא לו יעקב גלעד שלא רצה לשנות לשונו ולפי פשיטו מה שאמר עם לבן גרתי שלא יכעוס עשו על הברכות כי כמו כן קיבל עליו גזירות הגליות שנגזר בין הבתרים כי הגירות שהי' אצל לבן היה דגמות גלות מצרים והוא ענין מה דכתיב ארמי אובד אבי וירד מצרים ומה דכתיב ויפרוץ האיש מאוד וגו' הוא דוגמא שיצאו ברכוש גדול גם לקיחת התרפים דוגמא בכל אלהי מצרים אעשה שפטים גם רדיפתו אחריו דוגמא רדיפת מצרים ועיין מ"ש בפ' לך לך שמלת ארץ לא להם מורה רמז לגירות לבן הארמי והיינו דכתיב למצוא חן בעיניך שפטר את עשו מן הגליות.

בפסוק ויהי לי שור וחמור עיין פירש"י ויש לפרש ע"ד שאמרו שבעשו כתיב נפשות לשון רבים וביעקב נפש והענין הוא שיעקב הוא בחינות האחדות וכן אמר עשו יש לי רב ויעקב אמר יש לי כל כי זה נחלת יעקב שאין לה מצרים וכמו שאמר יעקב ברכת אביך גברו על ברכת הורי וגו' והוא בחינות האחדות כמש"ה לתאוה יבקש נפרד כי הפירוד הוא היפוך האחדות והוא גורם התאוה אבל האחדות הוא ההסתפקות במה שיש לו כי אין לאחדות גבול והוא מה ששלח לו אעפ"י שהיה עם לבן לא נמשך אחר התאות והסתפק עצמו במה שיש לו וע"ז אמר למצוא חן בעיניך שאיני מתאוה במה שיש לעשו אף שברכו אביו ואמר הוי גביר לאחיך ואמר הן גביר שמתיו לך ופירש"י מה שקנה עבד קנה רבו וכמו שאמר אח"ז באמור עשו אציגה נא עמך וגו' ויאמר למה זה אמצא חן וגו' שימצא חן במה שאינו רוצה ליהנות ממנו.

בפסוק קטונתי מכל החסדים יש לפרש ע"ד המבואר בכתבים כי יש במעלות הדביקות ב"ה קטנות וגדלות וכן כשעולה מעולם לעולם רמ"ש צדיקים אין להם מנוחה שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראו לאלהים בציון חוזרים לקטנות והוא נקרא קטנות שני עד שיבאו לגדלות שני ובכל עת שהו' בקטנות אף שהוא בקטנות שני שהוא גדול מגדלות ראשון מ"מ צריך שמירה גדולה ובטחון ובאמונה גדולה כמ"ש בטחו בה' עדי עד וגו' וכשעלה יעקב מח"ל לא"י אף שהיה בגדלו' ראשון בח"ל חזר לקטנות שני לכך אמר קטונתי מכל החסדים ומכל האמת כי ידוע שהגדלות הוא מצד החסד והוא בחינות שם הוי"ה ב"ה והקטנות מצד הדין בחינות אלהים והיא נקרא אמת כמשחז"ל בתחלה באמת ואח"כ ורב חסד וזהו שביקש בתחלה ושבתי בשלום לבית אבי והיה ה' לי לאלהים דהיינו דמה שהיה בתחלה בחינות חסד בח"ל שהיא בחינות שם הויה ב"ה כשישוב לבית אביו לא"' הוא בחי' אלהי' וזה הי' בחינות ישראל כשיצאו ממצרים אף שבלילה קודם יציאת מצרים הי' בבחינות חסדים גדולים מ"מ כשיצאו חזרו לקטנות שני.

בפסוק קטונתי וגו' לפי פשוטו יש לפרש ע"ד שאמר דהע"ה מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי יש לפרש מה שאמר עלי הוא כענין שאמרו רז"ל בהרי עלי עולה כמאן דטעין אכתפי' דמי ר"ל שכל הטובות שקבלתי ממנו עלי חובה לשלש גמולם ועדיין לא שילמתי א' מהן וזהו כל תגמולוהי חובה עלי ומה שאמר אחריו כוס ישועות אשא י"ל ע"ד שאחז"ל בברכות דף נ"ד במי שנעשה לו נס בב' מקומות כי האי דמר בר רבינא הוי קאזיל בפקתא דערבות וכו' בריך שעשה לי נס בפקתא דערבות וגמלא בכל א' מהמקומות ע"ש והטעם בזה מפני שעדיין לא שילם גמול של א' מהן ויש לפרש לשון כוס שהוא מנין כדכתיב תכוסו על השה שהיא מנין ופירש"י בתהלים כוסי לשון מנין ולשון אשא ג"כ לשון

חשבון כדכתיב כי תשא וז"ש כוס ישועות אשא דהיינו שכל חשבון הישועות שנעשה לו הוא מונה ואמר נדרי לה' אשל' נגדה לכל עמו שעליו להודות יותר נגד כל ישראל מפני שהמליכו על כל ישראל וז"ש יעקב קטנתי מכל החסדים שלא שלמתי אפילו א' מן החסדים והיינו דקאמר מכל החסדים ומכל האמת כפירש"י בפ' ויחי חסד של אמת שאינו מצפה לתשלו' גמול והיינו דאמר יעקב כיון שאינו יכול לשלום גמול כל החסד שעשית עמדי הוא חסד של אמת עוד יש לפרש חסד ואמת מפני ששאל יעקב בהליכתו והיה ה' לי לאלהים דהיינו שישאר בקדישתו אף שיהיה בבית לבן בח"ל וה' היה בעזרו והנחילו ב' עולמות והוא עוה"ז ועולם הבא שהוא עלמא דקשוט ואמר עכ"ז אני חייב להודות לו.

ומה שאמר כי במקלי עברתי את הירדן הזה יש לפרש ענינו ע"ד שכתבנו בפ' לך לך בפ' ואברהם כבד מאוד כי אחר שהעלה ממצרים מקנה וכסף וזהב היה קשה להעלותם למדריגתו כמ"ש שם וכן ביעקב כשהלך הי' הירדן נבקע מפניו כפירש"י ועתה כיון שהעלה עמו ב' מחנות היה קשה להעלותם והיינו דקאמר פן יבא והכני אם על בנים לפי שהיה צריך גם להעלות בניו והי' ירא פן לא יכול להעלות' וז"ש ותקע כף ירך וגו' ע"כ לא יאכלו וגו' כי עיקר המלחמה היה בשביל יוצאי יריכו, ומה שאמר כי ירא אנכי אותו ענינו יש לפרש מה שכתבנו בפ' ה' לי ולא אירא מה יעשה לי אדם כי בשכר הבטחון הוא ההצלה כאמור ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו כי בזה שהוא בוטח בה' הוא להתקיים הבטחתו והירא' והפחד הוא מניעת ההצלה וז"ש ה' יהיה לי שלא אירא ואז ממילא מה יעשה לי אדם וזהו מ"ש בתחנונים נבהלה נפשנו מרוב עצבונינו מחמת העצבון וחוסר הבטחון מזה עצמו נבהלה נפשינו וז"ש יעקב כי ירא אנכי אותו ר"ל מחמת שאני ירא אותו הוא החשש הגורם בן יבא והכני והיינו דקאמר כי במקלי וגו' כי זהו ענין שאמר הקב"ה למשה מה תצעק אלי דבר אל ב"י ויסעו כי מה שיהיה בטוחים שיבקע הים בפניהם כדכתיב שם בנימין צעיר רודם הוא עצמו הגורם שיבקע הים מפניה' כמו שיבואר במקומו וכן יעקב כשעבר את הירדן מתוך גודל בטחונו נבקע הים מפניו וכיון שעתה אין בטחוני כ"כ כי ירא אנכי אותו ע"כ צריך אני לתפלה הצילני וגו':

ויש לפרש מיד אחי מיד עשו מפני שיעקב היה כוונתו בב' אופנים או לדורן שיתקרב. אליו מאהבה או למלחמה אמנם עיק' ההתקרבות הוא שיכבוש עשו להחזירו בתשובה כמו שהכניע באמת לשר שלו ואחז"ל שבאותו שעה החזירו למוטב ונשקו בכל לבו וכמו שמבואר לקמן בס"ד אלא שהי' מתירא בהתקר' אליו פן יכבשיהו ח"ו ביצרו הרע והיינו דאמר וירא יעקב ויצר לו דהיינו שירא אם ילח' עמו ויצר לו להתקרב אליו כענין אוי לי

מיצרי או מיוצרי וז"ש הצילני מיד אחי אם: ינהג עמי כאח שיכבשהו מרע לטוב ומיד עשו אם ינהג עמי כעשו להלח' עמי והיינו דאמר ואתה אמרת היטב איטיב עמך דהיינו בעוה"ז ובעה"ב ומ"ש ושמתי זרעך אשר לא יספר מרוב מלת מרוב מיותר, וי"ל ע"ד מה שאמר הכתוב והיה מספר ב"י כחול הים אשר לא יספר ואחז"ל והיה מספר באין עושין רצונו של מקום אשר לא יספר בעושין רצונו של מקום פירושו שכשעושין רצונו של מקום כל א' שוקל כהרבה ואי אפשר לסופרם וכן אמר דוד הע"ה ולי מה יקרי רעיך אל אספרם מחול ירבון. וזהו שאמרה אסתר אלמלא לעבדים ושפחות נמכרנו החרשתי וגו' כי אין לחשוב מספר ישראל לפי הגברים שכל א' שקול כמו הרבה ושמעתי לפרש מ"ש בתחנונים נשארנו מעט מהרבה כי בדורות הראשונים היה כמה אנשים שכל א' שקול כהרב' ועתה נשארנו מעט מאותן אנשים שחשובים כהרבה ויש לפרש יותר כי מחמת מיעוט מעשים הטובים שכ"כ נתמעטו במעשים הטובים עד שלא נשלם אדם א' שלום כי אם בהצטרף מעשים טובים של אנשים רבים ומהרבה נעשה מעט וז"ש יעקב אשר לא יספר מרוב שכבר כתבנו שהיתה בקשתו בשני אופנים שלא יגבר עליו במלחמה ולא יגבר עליו להחטיאו לכך אמר שהבטיחו הקב"ה שיהא הוא וזרעו צדיקי' אשר לא ימנו ואשר לא יספרו במנין כי כל אחד יהא שקול כהרבה.

ויש לפרש עוד מ"ש היטב איטיב כפול ע"ד שאחז"ל ששכר מצוה מצוה שהבטיחו הקב"ה שיתעל' שעבודתו וקיים מצותו וזהו חסד גדול כמ"ש הכתוב לך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ר"ל שמשלם לו שכרו במצוה אחרת כמעשהו.

ויש עוד לפרש מה שאמר אשר לו יספר מרוב מפני שיש דבר שאף שאין לו מספר מ"מ יש להפליג מנין מרובה מאוד שבודאי אין בו כ"כ והבטיחו השי"ת שיהא זרעו כחול הים אשר בכל מנין המרובה מאוד אי אפשר לומר שאין בו כ"כ וזהו אשר לא יספר מרוב שכל מנין שיאמר עליו לא ישיגהו מחמת ריבוי וזש"ה אספרם מחול ירבון הקיצותי ועודי עמך ר"ל שכל קציצת המספר האפשרי לומר עדיין לא ישיגהו מחמת ריבוי וז"ש ועודי עמך לא נשלם מספרו.

בפסוק ויקח מן הבא בידו וגו' עיין פירש"י ויש לפרש מפני שזה המנחה הי' דוגמת שעיר המשתלח כמו שיבואר לקמן בפ' וישב עשו לדרכו שעירה ויעקב נסע סכותה וגו' וזה הי' ע"פ גורל אבל מפני זה לא ידע יעקב לברר החול מן הקודש לשלוח לעשו לכך לקח אותם הבאים בידו מאליהם ובזה ידע שהם החלק שראוי לשלוח לו.

בפסוק ויצו את הראשון וגו' למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך עיין פירש"י והנה לשאלת ואנה תלך דהיינו שישאל העבירם להיכן הם רוצים לילך ע"ז לא מצינו בתשובת'

אלו אלא על שאל' הא' והג' ויש לפרש במה שאמרו לעבדך ליעקב היא תשובת' לפי שלא רצה יעקב למסור בידו העבדים שילכו עם עשו אלא ישיבו אל יעקב והעדרי' לבדו ילכו עם עשו וז"ש לעבדך דהיינו של עבדך כפירש"י שהיא תשוב' לשאל' ראשונה של מי אתה ועל שאלת אנה תלך התשוב' היא ליעקב ר"ל אני של עבדך ונשובה ליעקב אבל העדר היא מנח' שלוחה לאדוני לעשו ר"ל שיהי' שלוחה לו שילכו עמו.

בפסוק אולי ישא פניו אלי' ו' ע"ד ומ"ש בפ' עד שוב אף אחיך ממך כי יעקב הי' פרונא לעש יותר משנאת עשו ליעקב וז"ש עד שוב אף אחיך ממך ע"ש וכיון שיעקב נגש לדורון ולמלחמה לכך אמר כשיכפר פניו דהיינו שיבטל רוגזו של עשו בזה נתבטל נמי רוגזו של יעקב כמים הפנים אל פנים ובזה אראה פניו כשיתבטל' רוגזי עליו אדע שכבר נתבטל רוגזי של עשו.

בפסוק ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו פי' רש"י שהיא שרו של עשו ויש לפרש ענין מלחמה זאת לפי ששרו של עשיו היא היצה"ר ומלמת יצה"ר היא להחטיא את האדם ויש לפרש לשון ויאבק מפני שלא הי' יכול להחטיאו בעבירה עצמה אלא באבק לה"ר כמשחז"ל אבק לה"ר אבק' של שביעו' וכיוצא בהן והיינו אחז"ל שהעלו אבק עד כסא כבוד והיא כענין משחז"ל גדולה תשוב' שמגעת עד כסא הכבוד והיינו שנתקן בתשוב' מה שפגם במדת עליונות עד כסא הכבוד וכיון שאחז"ל שצורתו של יעקב חקוקה בכסא כבוד כמשאחז"ל בחולין דף צ"א ע"ב עולין ומסתכלין בדיוקנו של יעקב וכו' ורצה להחטיאו ויעקב גבר עליו הרי שהי' מלחמה זאת מגעת עד כסא הכבוד ויש לרמז עוד מ"ש עד כסא הכבוד ע"ד שאמרו בפסוק כי יד על כס וגו' שאין הכסא שלם עד שימחה זרעו של עשו ויש לפרש מה שאמ' עד עלות השחר שהוא זמן ק"ש וכשאחז"ל בברכות לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר מאי תקנתי' יקרא ק"ש ובעלות השחר כיון שקרא ק"ש הכניעו.

ומה שאמר ויגע בכף ירכו כבר כתבנו כי יעקב בעצמ' היה צדיק גמור אלא שהי' בו עדיין יכולת עליו מחמת חטא זרעו שיבוא אח"כ כמ"ש בפ' בראשי' ע"ש לכך נגע בכף ירכו מחט' יוצאי ירכו והיינו דקאמר ע"כ לא יאכלו בני ישראל כיון שהפגם היה מחמתם אמנם אף אחר הכנעתו לא נתרפא מיד כי מה שאמ' לו כי שרית עם אלהי' ותוכל גם בזה הי' כוונתו לרע וענינו הוא כמשחז"ל בעיון תפלה בברכות דף ל"ג ונ"ה ופירש"י שמעיין שתעשה בקשתו לפי שהתכוון בתפלתו ותוס' פ' אין עומדין פירשו הא דקאמר אין אדם ניצל מעיון תפלה היינו שאינו מעיין ומכוין בתפלתו ושני הפירושי' אמת כי בתחלה רוצה היצה"ר לערבב מחשבתו שלא יתכוין בו וכיון שרואה שאינו יכול לו אז מביאו

לידי גאוה ומשבח תפלתו שבזה פונה מחשבתו מכוונה הראוי והוא משאחז"ל אל תפנו מדעתכ' וזה כיוון שראה שלא יכול לו התחיל לשבח אותו לכך קרא שם המקום פניאל וכאשר גבר עליו יעקב שעבר מחשבה זו ממנו אז נתרפא כמשחז"ל ויזרח לו השמש כאשר עבר פניאל נתרפ' מצלעתו ויבוא עוד בפ' נסעה ונלכה וגו'.

בפסוק ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך וגו' והנה אחז"ל בברכו' דף י"ג אלא מעתה הקורא ליעקב וכו' שאני הכא דאהדרי' קרא ויאמר אלהים אל ישראל ויאמר יעקב יעקב וגו' יש להבין עפ"י מ"ש לעיל בפ' תולדות בפ' ויעקבני זה פעמים שהענין כמ"ש האריז"ל שב' פעמים יעקב משבר כח השטן לכך כשהלך למצרים אמר לו הש"י ב"פ יעקב יעקב אל תירא כי ירא בצאתו לח"ל פן יגבר עליו היצה"ר שהיא השטן לכך אמר לו יעקב יעקב שמספרו שס"ד ובז' משבר השטן אבל במלחמה זו כבר כתבנו שהי' עיקר כוונתו של יעקב להגביר עליו ולהכניסו לקדוש' כמו שהי' באמת גם בעשו שאחז"ל שבאותו שעה נהפך לו לאוהב ונשקו בכל לבו וכו שיבואר עוד לקמן בענין השתחוואת ז' פעמי' ונהפוך לו הס"ס ממו' לחיי' כמ"ש במק"א ששם א"ל שבם מא"ל הוא בקדושה אלא שמתהפך ח"ו באותיות הסמוכים לו שהאלף ב"ת ו"ל במ"ם אבל בהתהפכו ע"י התגברות עליו לטובה היא מה שאמרו בגמרא שנעש' לו סם חיים שאותיות ס"ם מתהפכים באותיו' א"ת ב"ש באותי' ח"י ואז נקרא אל ח"י והנה שם שטן מתהפך ג"כ לקדושה בתפלת רבי נחוניא בן הקנה והיא בהתגבר עליו להופכו לטובה וכמו שכתבנו בפ' והשטן עומד לשטנו על ימינו וגו' (זכרי' ב') שבאמת נתהפך לו השטן לטובתו שהוא לימינו כשאחז"ל וכי ימין או שמאל לפני השי"ת אלא מיימינן לטובה וכו' שבאמת מתהפך לו השטן לזכות והוא ענין שאחז"ל שזדונות נעשה לו כזכיות וז"ש אח"כ ראה העברתי מעליך עוניך והלבש אותו מחלצו' שמלבד שנתכפר עונותיו דהיינו הסר' הבגדים הצואי' עוד נתהפך לטוב' להלבישו מחלצות והנ' שם ישראל גי' תקמ"א כמספר יעקב ושטן לכך כשנתגבר עליו יעקב והפכו לטובה נכנס גם שם שטן לקדוש' לכך קראו ישראל וכששאל על שמו ואמר יעקב אמר לו לא יעקב יאמר עוד שמך דהיינו עוד פעם שני יעקב כדי לשבר כח השטן אלא יותר מזה שלא יצטרך לב"פ יעקב כי אם ישראל יהי' שמך שנכנס גם הוא בקדושה וזהו שאמר לו למה זה תשאל לשמי שכבר נתהפך שמי לטובה כנ"ל.

ומה שפירש"י בפ' לא יעקב וגו' בית אל ימצאנו ושם אוד' על הברכות כבר פירשנו בפ' ויצא בפ' והוא עבר לפניהם וישתחו ז"פ עד גשתו עד אחיו יש לפרש ע"ד מ"ש מהרש"א בקידושין דף כ"ט ע"ב בעובדא דר' אחא בר יעקב דהוי מזיק בי' רבנן וכו' אידמיה לי' כתנינ' דשבע' רישוותי' ובכל כריע' דכרע נתר חד רישא וכתב מהרש"א דז' רישוותי'

הוי כנגד ז' כוחות הטומא' שהביאה הנחש לעולם ובכל כריעה דכרע הכניע אחד וכו' ע"ש ונראה דזה היה כוונת יעקב גם כן שהשתחוה ז' פעמים עד גשתו עד אחיו להכניעו כי היה בו ז' כוחות הטומא' כידוע ששרו של עשו הוא הס"ס והוא שורש הנחש כמ"ש בסמוך וזה שאמר ראות פניך כראות פני אלהים ותרצני רצה לומר כמו שהכניע מלאך שלו והחזירו למוטב כן הכניע אותו לרצונו בשבע כריעות כפירש"י ז"ל כיון שראה כל הכריעות אלו וכו' וכוונות הכריעות הי' להתפלל לה' להכניע כל ז' כוחות הטומא כמו שעשה רב אחא בר יעקב כנ"ל, וי"ל עד גשתו עד אחיו שע"י הכריעות ביטל ממנו כח עשו עד שנעשה אוהבו כאחיו אח"ז מצאתי בסדר הדורות שכתב בשם מגלה עמוקת דז' כריעות אלו שעש' רב אחא בר יעקב הם כנגד ז' השתחוואת שעשה יעקב לעשו ע"ש ושמחתי שכוונתי לדבריו ז"ל, ויש להבין עוד עפ"י מ"ש בפ' לך לך שמספר יעקב כמספר שבעת בחינות הקדושה שיש בכל א' שם הוי' ומספר ז"פ כ"ו הוא מספר יעקב ובכחות אלו הכניע את עשו וכבר כתבנו לעיל שכח עשו הי' ע"י ניצוץ הקדוש שהי' בו מיצחק כמ"ש בפ' כי ציד בפיו והענין כי יצחק הוא מספר שמונה הויות ויעקב קיבל שבעה הוי וכנגדן בירכו יצחק בשבעה ברכות והברכה השביעות הוי גביר לאחיך היא בחינות מלכות כפירש"י ועשו הי' בו ז' כוחות הטומאה ונרמז בשם עשו כי טמא נ' כמספר נ' שערי טומאה ושבעה כוחות הרי ש"נ נשאר מן עשו מספר כ"ו שהוא ניצוץ הקדוש שהיה בו וזהו שאמר הלא אצלת לי ברכה ר"ל שנשאר לו ברכה מהקדושה שנשאר ביצחק יתר על ז' ברכות וזהו שאמר עד גשתו עד אחיו שביטל ממנו כוחות הטומאה עד שלא נשאר בו באותה שעה אלא כח הקדושה שבזה הוא אחיו.

בפסוק ויאמר מי אלה לך וגו' אשר חנן אלהים את עבדך וגו' יש להבין ע"ד שמצינו גבי אפרים ומנשה בפ' ויאמר מי אלה לך פירש"י שאין ראוי לברכה וכו' ויאמר אשר נתן לי אלהים בזה והענין כי שם אלהי' כלול מדין ורחמים כי אל הוא רחום כמש"ה חסד אל כל היום ואותיות י"ם הם דין והצדיקים מהפכין הדין לרחמים כמבוא' אצלינו בפ' נורא אלהי' ממקדשיך וגו' ששם אלהים נורא מאוד אלא שא"ל ישראל דהיינו הצדיקים הנקראים א"ל מהפכים הדין לרחמים ובזה נותן תעצומות לעם ואז ברוך אלהי' שהיא ממותק ומברך אבל הרשעים מהפכים את הרחמים לדין ואז אותיות מ"י גוברי' ונעשה מאלהים מ"י אלה לכך השיבו יוסף אשר נתן אלהים שהוא השם כסדר וכן יש לפרש מה שהשיב יעקב על שאלת עשו מ"י אל"ה אשר חנן אלהים השם כסדר.

בפסוק ויאמר עשו יש לי רב וגו' יש לפרש ענינו לפי מה שאמרו אין אדם מת וחצי תאותו בידו והוא ששאל שלמה ע"ה רש ועושר אל תתן לי כי כל מה שהעשיר יותר יגבר

יותר כח התאוה לכך אמר יש לי רב ואין זה נחשב אצלי לכלום ואמר יהי לך אשר לך כלומר כאשר יש לך יוסף לך עוד כזה שהוא חצי תאותך והשיב יעקב חנני אלהים ויש לי כל כי הוא שמח בחלקו והענין כי כל מה שיש לו מתת אלהים היא לכך אמר איזהו עשיר השמח בחלקו כאדם ששמח בקבלתו מתנה ואמ' קח נא מנחתי מידי כי ע"כ וגו' ענינו מה שאמרו בקידושין באשה שאמרה הילך מנה ואתקדש אני לך אם אדם חשוב הוא מתקדש' מפני הנאה שקיבלה ממנו ע"כ אמר כ"כ אתה חשוב בעיני שבקבלת מנחתי ברצונך היא ברכתי כאילו קבלתי בהנאה זו שתקבל ממני אמנם כל ענין הדורן הזה רמז לדורת והוא דוגמת שעיר המשתלח ביה"כ ליתן חלק לס"א כמבואר בזוהר ועי"ז ינצלו מיצה"ר הוא המשחית ולא יקטרגם וכבר כתבנו למעלה כי דרך יצה"ר להטעות את האדם באמרו שהוא לטובתו וצריך האדם להיזהר ממנו כמו שאמרו טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים וזה שאמר דהע"ה סור מרע ועשה טוב שצריך להיזהר בעשותו טוב שלא יתערב בו מחשבה זרה ואף שהוא מבקש שלום בראותו כי לא יכול לו אעפ"כ תדע שאין לבו שלם עמך שאף אם יבקש שלום תרדפהו שלא ישתתף עמך וכענין זה פירשנו בפ' ומשלת בגוים רבי' ובך לא ימשלו דלכאור' אינו מובן כיון שאמר שימשול בהם איך ימשלו בו אלא הענין הוא שאף שכבשו תחת ידו צריך מאוד להשמ' ממנו שלא יתערב בו מחשבה זרה וימשול בו לכך לא רצה יעקב לקבל מעשו כשאמר אציגה מן העם אשר אתי וכבר מבואר בזוהר שמה שאמ' ועשו הלך לדרכו שעיר' ויעקב נסע סוכתה שרמז לשעי' המשתל' ואח"כ חג הסוכות ויש בזה רמז כי אותיות סוכות הם אותיות שלפני עזאזל כי לפני א' ת' וזהו הפירוד שנפרד יעקב מעשו.

בפסוק ותצא דינה בת לאה פירש"י ולא בת יעקב אלא על שם יציאתה שאף לאה וכו' ויש לפרש עפ"ז מה שאמר אשר ילדה ליעקב כענין שאחז"ל בפ' ואותו ילדה אחר אבשלום אף שלא הי' מאם א' אלא שגידל אותו בדרכי אבשלום וכן היה בדינה כשאחז"ל שהחליפה בתפלתה שאמרה לא תהי' אחותי כ"א השפחות א"כ לא היה בשעת הריון בלאה אלא בשעת לידה וגידולה וזהו שאמר אשר ילדה ליעקב אף שלא היתה בתה בהריון.

בפסוק ויעקב שמע וגו'. והחריש עד בואם וגו' וידברו אשר טמא אחותם ועיין פירש"י יש לפרש ע"ד שאחז"ל בקידושין מ"ה ע"ב בנתקדשה שלא לדעת אביה צריכה גט שמא נתרצה האב ופי' תוספת דף מ"ו ד"ה בין הוא ובין אביה דהיינו ששתק בשעה ששמע וחיישינן שמא נתרצה עוד איתא שם בדף מ"ה ע"ב ההיא דקדיש בכישא דירקא אמר רבינא וכו' אבל דרך בזיון לא והיינו דכתיב ויקח אותה וישכב אותה וגו' דהיינו שעשה

דרך ליקוחין בקידושין וסבר כיון שהחריש יעקב כששמע נתרצה אבל בני יעקב אמרו כיון שנבלה עשה בישראל והיא דרך בזיון אין בזה חשש קידושין והיינו דאמר קרא וידברו אשר טמא דינה אחותם שאין זה ליקוחין אלא טימא את אחותם לכך אם לא תשמעו אלינו ולקחנו בתנו והלכנו שאין יכולת בידה להינשא לאיש כיון שהיא קטנה. בפסוק ויהרגו כל זכר עיין ברמב"ן שהקשה למה נתחייבו כל העיר לעד"נ כיון ששינה שכם וחמור ואמרו ואת בנותיו לקח לנו וגו' דהיינו שלקחו בע"כ ואמרו עוד מקניהם וכל קנינם לנו הם וגו' הרי שהיה כוונתם לגזול מהם את הבנות וכל קנינם וב"נ חייב על המחשבה כמ"ש תוספ' קידושין דף ל"ט ע"ב ד"ה מחשב' מחמת אחיך יעקב וגו' ע"ש ועיין מ"ש שם ועיין מ"ש דהע"ה יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמים שאחז"ל שהוא הרכבת הנשמה אל הגוף היינו דווקא לישראל מפני שאין לדונם על מחשבה הנשמה לבד אלא בהצטרף מעשה הגוף אבל באומות אין צריך להרכבת הגוף, ועוד יש לפרש כיון שלא רצו להחזי' דינה ואם היו לוקחין בחזקה עומדין לנגדם להרוג אותם הי' מותרים להרוג שכם וחמור וכיון שידעו שאם יהרגו שכם וחמור יעמוד נגדם כל העיר (ואפשר שבאמת כך הי' מעשה) שנאספו עליהם כל העיר בהרגם שכם וחמור לכך הותרו להרוג כולם כדין בא במחתרת וזהו שהשיבו ליעקב הכזונה יעשה יעשה אחותינו שהיא לשון עתיד פי' שאם לא הרגנו אותם הי' צריכה אחותינו להיות בביתם כזונה אף מכאן ולהבא, ובזה נכון מה שלקח מקניהם וכל אשר להם דאי משום שהי' חייבים מיתה כמ"ש הרמב"ן בשם יש מפרשים לא הי' להם ליקח ממונם אבל כיון שלקחו מדין כיבוש מלחמה הכל שלהם כדאיתא ביבמות ויש לפרש עוד מה שאמרו הכזונה יעשו וגו' כשאחז"ל שתאומה נולד' עם השבטי' וזהו שאמרו יעשו לשון עתיד על תאומת שלהם שאם לא הרגו אותם היה לוקחין אותם בחזקה.

בפסוק ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר וגו' והנה הרמב"ן כתב ע"ז ומשמשים אינן מן הנקברים אלא שלא לקחוהו עד שנתבטל וכו' ולא גנזם אלא לטהרת הקודש ולולי דבריו ז"ל הי' נרא' דאי מטעם טהרת הקודש הלא כל בגדיהם וכליהם הוליכו עמהם עד שיטהרו אותם ולמה לא הוליכו את אלו עמהם כיון שהי' מותרים אלא שנתכוונו שלא לזכות בהם ולפי שלא נתבטלו עדיין לא רצו להולך עמהם ע"ז אף שלא זכו בהם כדכתיב עבר בים צרה על שהוליכו עמם פסל מיכה אף שלא עבדוהו באותו שעה ח"ו לכך הטמינו יעקב תחת האלה ואפשר דהאלה עצמה הי' לשם ע"ז לכך הטמינו אותו תחתיו ולאחר זמן יבטל אותם ע"י נכרי ומה שלא צוה יעקב לבטלה ע"י נשיהם של שכם ששבו יש לומר שטבלו אות' מיד לשם שפחות וכן יש לומר בטפם שגיירו אותם על

דעת ב"ד שלא ידעו עדיין בטוב ע"א שאינם יכולין לבטלו כדאיתא ביו"ד סימן קמ"ו, ומת שכתב ואת הנזמים אשר באזניהם נרא' דלא קאי על בני יעקב אלא קאי על אלהי נכר שהי' של עץ או של מתכת והיו באזניהם נזמי זהב ואבנים טובות והיו אסורים מדין נוי ע"א שצריכים ביטול כמו ע"א עצמה.

בפסוק ויאמר אלהים אל יעקב וגו' ושב שם וגו' כתב הרמב"ן לא ידעתי מהו ושב שם ות' שציוה לו הקב"ה להטהר שם מע"א אומן טומאת חללים כענין ואתם חנו חוץ למחנה ז' ימים ויעק' נזדרז לטהר מיד טרם בואו שם ע"ש ולכאורה אין לזה טעם למה לא יתחילו למנות ימי הטהרה מיד ולולי דבריו הי' נראה לפי שאמר אחר זה ויבוא יעקב לוזה וגו' ויבן שם מזבח וגו' ותמת שם דבורה וגו' וירא אלהים אל יעקב עוד וגו' ויצב יעקב מצבה וגו' משמע שלא הקריב על המזבח מיד והטעם נראה כיון שנתבשר שם אבל אמו ועשה אבל ז' ימים ואמרינן בפ' אלו מגלחין דאבל אינו משלח קרבנותיו ומתוך כך נראה אליו ה' ובירכו ברכת אבלים ואח"כ הציב מצבה ויסך עלי' נסך ולפי שהשי"ת ידע העתידות שלא יכול להקריב בבאו שם מיד עד אחר ז' ימי אבילות לכך אמר לו ושב שם ואח"כ יבנה מזבח, ואפשר דלכך לא הזהיר אותו על הטהרה מיד כיון שידע הקב"ה שבל"ז יצטרך להאריך שם עד אחר ימי אבילות בהבאת הקרבנות אלא שיעקב לא הבין זה לכך נזדרז בטהרתו ובבנין המזבח.

בפסוק ויעל מעליו אלהים במקום וגו' ויצב יעקב מצבה וגו' יש לומר במקום אשר דיבר אתו היינו מפני שאמר יעקב וזה שער השמים והוא מקום היכל וקדשי קדשים שהוא מכוון נגד שער שמים וכדאיתא במדרש שמקו' מזבח של עקידת יצחק הי' במקום מזבח הקטורת הפנימי והוא במקום שהציב המצבה כי המזבח שבנה בבואו בתחלה לבית אל הי' במקום מזבח החיצון להקריב עליו קרבנות וזה אינו מכוין נגד שער השמים וזהו שרמז הכתיב שעליית השכינה היה מכוון נגד המקום אשר דיבר אתו שהיה שער השמים ושם הציב המצב' כמו שאמר בתחלה ואבן הזאת יהי' בית אלהים והוא מקום ההיכל וקדשו קדשים.

בפסוק ויאמר לו אלהים לא יקרא שמך עוד יעקב עיין מ"ש לעיל שא"צ לאמו עוד יעקב דהיינו לכפול שמו גם כתבנו ב"פ ויצא שלא הי' יכול להקריב קרבנות עד שהודה לו על הברכות ע"ש.

בפסוק ואחות לוטן תמנע וגו' איתא בגמרא דסנהדרין דף צ"ט ע"ב ת"ר והנפש אשר תעשה ביד רמה זה מנשה שהיה דורש בהגדה וכו' לא היה למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע וכו' אודה ה' אשר זיכני להבין קצת רמז בזה עפ"י מ"ש האר"י ז"ל כי חכמ'

האומות באם מניצוצות שנפלו מאחורי ולעתיד כשיתעלו נאמר והאבדתי חכמים מאדום רמז לזה משיב חכמים אחור ואמר עוד חכם באחור ישבחינה לרמז שהם באים מאחורי החכמה ועוד כתב האריז"ל שיעקב שורש נשמתו באה מאחורי החכמה העליונה ועלי' הי' לתקן ניצוצות האילו שנפלו משורשו והנה אותיות שאחרי אותיות חכמה הם אותיות לוטן והוא הי' מניצוצות אלו שנפלו ואחות רומז לחכמה כמו שאחז"ל אחותי על שם חכמתה וכן הוא בזוהר גבי רבקה שקראה אחותי על שם חכמת' והנה אותיות תמנע מתחלפות באותיות הסמוכים שהם סמא"ל כי הת' סמיכ' לאלף והיא היתה מבקשת להתתקן לכך הלכה אצל יעקב שיקחנה כדאית' בסנהדרין שם כי היא הית' משורשו אך יעקב לא תיקון אלא מחצה שהם אותיות אלף למד המתחלפות באותיות תם לכך אמרו יעקב לא מת וכיון שלא קיבלה יעקב לתקן אותיות ס"ם הלכה אצל אליפז ומזה היתה חכמת אליפז התימני וקראה פלגש וזה שכתב רש"י באיוב ד' בפסוק ואלי דבר יגנוב כי הנביאה לאליפז הי' דרך גניבה כאדם הבא אל פילגשו וזהו שכתב ותמנע היתה פלגש לאליפז וכיון שלא תיקן יעקב אותיות נ"ע מן תמנע לכך הי' כח באליפז ברדפו אחריו ליקח ממנו ממונו כיון שלא תיקון אותיות נ"ע שהוא שורש עני אבל להמיתו לא הי' בו כח כיון שתיקן אותיות ת"ה ויש לומר שזהו שאחז"ל כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עניות שבכח חכמה שבה' יכולים להשליט עליו הדינים שהם מאחורי החכמה או אותיות ת"ם או אותיות ע"ן, ושמעתי רמז למה שאחז"ל בב"ק דף ל"ט ע"ב ר' יעקב משלם חצי נזק ר' יעקב מאי עבדתי' אימא ר' יעקב אומר וכו' שהתנא השמיט תיבת אומר לרמז על יעקב שהי' צריך לתקן עוד החצי וזהו שנצטווינו לזכור את אשר עשה עמלק אל תשכח וכתב האריז"ל כי זכור הוא כמספר פני החכמה ותשכח אחורי החכמה שע"י הזכירה יכולין להוציא ממנו הניצוצות ואולי זה הי' כח הס"ם ליגע בגיד הנשה כי אותיות נשה מרמזי' על שכחה כדכתיב כי נשני אלהים וזהו הי' בחי' מנשה לכך דרש בהגדה זו וכדאיתא שם בסנהדרין דף ק"ב ע"ב שנשה יהי' וירמז בזה מ"ש מצרים הבה נתחכמ' לו כי אותיות מ"ם מתחלפות באותיות ע"ן כנ"ל וזהו הי' מבחי' אחורי חכמה כנ"ל לכך אמרו הבה נתחכמה לו וירמז עוד מ"ש חז"ל קטורת מעשרת שהוא ע"י אותיות סמים שמתתקנין ע"ן ששורשו עוני ויבואר עוד בפ' אחר בעני' הקטורת.

וישב

בפסוק וישב יעקב וגו' ביקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף יש לפרש מפני שבאמת הי' בזה עונש של יעקב ועונש של יוסף כמו שאחז"ל שנענש יעקב על

שלא קיים מצות כיבוד כל זמן שהי' בבית לבן ויוסף נענש על שהוציא דיבה על אחיו ואחז"ל במנחות אמר רב קטינא למלאכא מי ענישתו אעשה וא"ל אין בעודן ריתחא וכתבו כי הענין הוא כי עשה של ציצת אינה מחיוב כי אם כשלובש מלבוש של ד' כנפות אז העשה לעשות בה ציצית וכיון שרב קטינא פטור נפשו מיני' אינו חייב עונש אלא בעידן ריתחא וכן הי' גבי יעקב שלא עבר ח"ו על מצות כיבוד אלא כיון שהיה בבית לבן ממילא היה מניעה ולא היה ראוי ליענש אלא כיון שהיה רוגז בשביל יוסף ממילא גם הוא נענש בעידן ריתחא וז"ש קפץ עליו רוגזו של יוסף.

איתא במדרש מגורי אביו בגימטרי' רנ"ט מיום שאמר הקב"ה לאברהם ידוע תדע עד שעה שנתיישב יעקב אבינו בארץ מגורי אביו יש לפרש מה שאמר ביקש לישב בשלוה דהיינו שחשב שכבר נשלמו ה"ת שנה שנגזרה בין הבתרים דהיינו שחשב שנותיו ושנות אביו שהיא הי' כשבא אצל אביו צ"ט שנה כדאיתא בפ"ק דמגילה ממילא היה שנות אביו קנ"ח ולפי שלא הי' השנים שווי' שהרי יצחק נולד בפסח ויעקב בתשרי והוי בצירוף רנ"ט כמספ' מגורי וחשב יעקב שכו' הבני' המובלעי' בשנות האבות עולים ג"כ בחשבון וחשב מאה של אברהם שהרי בברית בין הבתרים הי' בן ע"ה וכשמת הי' קע"ה וחשב ג"כ שנות ראובן שהי' בן ט"ו שנה כשבא אצל אביו שהרי בן י"ג הי' במעשה שכם דמיני' ילפינן דמקרי איש לי"ג שנה וחשב הט' שנים שהי' אצל אביו עד שהי' יוסף בן שבע עשרה שנה ג"פ לו וליצחק ולראובן הי' הכל ת' שנה להך ביקש לישב בשלוה כיון דלדעתו נשלם הגלות.

בפסוק אלה תולדות יעקב יוסף וגו' הנה הרמב"ן ז"ל כתב דקאי על יוסף ואחיו האמורים בפרש' אח"כ ויש לפרש דמה שהזכיר אלא תולדו' יעקב יוסף לפי שהקדים יוסף לאחיו ונתן לו הבכור' כאילו נולד ראשון ועי"ז נתקנאו בו אחיו ובזוהר מפרש לפי שיעקב ובניו הי' מכוון שיעור קומה דלמעלה ויוסף בחינות צדיק יסוד עולם ומיני' נפקין תולדות לעלמא ולפי שבשביל הצדיק בא השפ' לעולם כמו שאחז"ל כל העולם ניזון בשביל חנינ' בני לכך זכה להיו' רוע' אבן ישראל וכדמתרג' זן אבהן ובנין זרעא דשיראל וכתיב רועם ישראל האזינ' נוהג כצאן יוסף והענין כמ"ש האר"י שנכשלה באדם שנת י"ז והגיע לשנת י"ח אז נשלם שכלו וראוי להוליד לכך אמרו בן י"ח לחופה וזש"ה אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשה סנה שכשנשלם באדם שנת י"ז והגיע לשנת י"ח אז נקרא תולדת יעקב יוסף ויש לרמז מה שאמר רוע' את אחיו ולא קאמר עם אחיו שהוא הי' רוע' ומשפיע לאחיו ולכך נענש על מה שהוציא דבה עליהן שידוע כי ברית הלשון וברית המעור מכווני' יחד כדאיתא בתחל' ס' יצירה ולפי שאמרו שענין הפגם שהוצרך לתקן הוא בחינות חטא

עץ הדעת כמבואר אצלינו בהרב' מקומות ופגם עץ הדעת הוא בג' בחינות קנאה ותאוה וכבוד המצואין את האדם מן העולם והוא נתקן ע"י ג' אבות שהם בבחינות אהבת ה' ויראתו ותפארתו כמש"ה ישראל אשר בך אתפאר שהוא תיקן ג' בחינות אלו והרמז לזה כי ג' אבות עם הכולל כמספר עץ הדעת אלא שלא נתקן לגמרי וזה הי' ג"כ פגם במה אדע ופגם יוסף בהוצאת דיבה בג' דברים שתולין עיניה' בבנות הארץ הוא בחינות התאוה ומה שחושדן על עבר מן החי כי מה שאמר הכתוב דמו בנפשו שהוא מבחינו' הקשות הנמתרו' ע"י השחיט' שהוא משורש הקנא' ומה שאמר שמזלזלין בני השפחות לקרותן עבדים היא בחינות הכבוד ובשלשתן נקה ועיין מ"ש בסמוך והיינו דכתיב וילכו אחיו לרעות פירש"י לרעות עצמן שבשביל ששנאו אותו ולא רצו בהשפעתו ע"כ הוצרכו לרעו' את עצמן לבקש פרנסתן ואפשר לפרש מה שאמר במדרש שקרע לפניה' את הים מפני שהיא הי' אמר להם והשתחוינה לאולמתי והיינו שיקבלו ממנו השפע ולפי שאחז"ל קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף והוא חמר להם שיקבלו ממנו ולא יצטרכו לבקש פרנסת' שהיא קשה כקריעת ים סוף.

בפסוק ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רעים בשכם יש לפרש הלשון מפני שאמר בתחלה וילכו לרעות את צאן אביהם בשכם והיינו מפני שעיקר שנאתם הי' מפני שלקח הבכורה מראובן ונתנו ליוסף כדכתיב בדברי הימים בחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו ליוסף ואחז"ל שלא ניתן בכורה ליוסף אלא לענין נחלת א"י שיטלו בניו ב' חלקים ולפי משאחז"ל בב"ב פ' יש נוחלין יודע הי' משה שבנות צלפחד' יורשת אלא שמסופק הי' אי אי מוחזקת או ראוי' לענין בכורה ורש"י ז"ל פי' לעיל בפ' ויהי ריב בין רועה מקנה אברם ובין רועה מקנה לוט מפני שרועה מקני לוט היה מרעין בשדות אחרים שסברו שכבר ניתן א"י לאברהם והיא מוחזקת אבל אברהם הי' מסופק בזה כמ"ש והכנעני אז יושב בארץ וכן מה שאמר אברהם גר ותושב אנכי עמכם שלא הי' ברוך בידו אם עדיין היא מוחזקת והנה השבטים מיאנו בנתינת בכורה ליוסף ואמרו שאין כח ליעקב ליתן חלק בכור' ליוסף בנחלת א"י כיון שהיא ראוי' ולכך המשיכו לראו' צאנ' בשכ' שלקח במלחמ' והית' מוחזק' בידו וסבר יעקב שבז' שקט' ונחה שנאת' כיון שסברו שאין המתנ' קיימת וזהו שאמר הלא אחיך רועי' בשכם ובטלה שנאתם לכך ושאלחך וגו' ועיין מ"ש עוד בזה בפ' ויחי, ויש לפרש עוד כפשוטו על פי שאחז"ל בההיא דקטל חברי' אכתי לא עבר ירדנא דכתיב ונתתי לך שם לב רגז ולא בא"י הרי דקדושת הארץ מונעת הרוגז וכיון דאז עדיין לא נכבשה א"י לא הי' בה קדושת הארץ כי אם בשכם שכבר כבשוהו לכך אמר הלא אחיך רועים בשכם מסתמא נח רוגזי'.

איתא במדרש מגורי אביו שגייר גרים באברהם כתיב את הנפש אשר עשו ולמה עשו ללמדך כל המגייר גר כאלו בראו ביעקב כתיב ויאמר אל ביתו ואל כל אשר עמו וכו' ביצחק מגורי אביו מגויירי אביו ויש לפרש ענינו ע"ד שאחז"ל מימות אבותינו לא פסקה ישיבה מביתם והם הגרים שגיירו ולמדו אותם תורה אך הענין הוא לגייר גרים להעלות ניצוצות הקדושות שנפלו ואברהם שהיה מצד החסד ואהבה העלה הגרים שהיה בהם ניצוצו הקדושה מצד החסד כמ"ש ויטע אשל בבאר שבע ויצחק שהי' בבחינות הגבורה כדכתיב פחד יצחק גייר גרים והעלה אותם שהי' מצד הגבורה ויעקב הי' כלול משניהם כשהיה בבית לבן גייר גרים מבחינות שניהם אבל כשישב בארץ מגורי אביו לא העלה אלא מצד הגבורה בחינות אביו כמבואר בזהר דאתדבק בדינא קשיא שהוא בחינות פחד יצחק וזהו לשון מגורי כמבואר שם אלא ליוסף לבד השפיע התורה שלמד משם ועבר שהי' כלול משניהם והיינו דכתיב ואלה תולדות משה ואהרן שלימו' התורה היא הולדת שכל התורה והיינו דכתיב ויאהב ישראל את יוסף כי בן זקונים הוא לו כפירש"י ע"ש וכיון שכל בניו לא קיבלו ממנו אלא מצד הגבורה לכך כתיב ויקנאו בו אחיו שהקנאה היא מצד הגבורה וזהו רוגזו של יוסף וכיון שיעקב היה דבוק באהבתו את יוסף והוא הי' כלול בחסד לכך כתיב ואביו שמר את הדבר אבל מחמת שגבר כח הקנאה לכך קפץ גם עליו רוגזו של יוסף והרמז לזה כי כל זמן שהי' יצחק חי היה דינא קשי' על יוסף ויצחק היה חי י"ב שנה אחר מכירתו של יוסף הרי שאחר כלות שני חיי יצחק היה יוסף בן למ"ד שנה וריצהו מן הבור שכבר היה דינא רפיא וכלו שנאת אחיו ויבואר עוד לקמן.

בפסוק המלוך תמלוך עלינו ותרגומו המלכי את מדמי לממלך עלנא או שולטן את סבר למשלט בנו ונראה לפרש דבריו מפני שבאותו שעה שהי' כולם בגירות לא יתכן לשון מלוכה וע"כ היא לדורות כשיבואו וינחלו את ארצם וזהו שכתוב את מדמי למימלך עלנא שהדמיון מורה על זמן רחוק ושלטון שייך אף לפי שעה לכך תרגו' את סבור והוא ענין פתרון חלומו קמה אלומתי וגם נצבה כי קמה הוא לפי שעה ונצבה הוא מעמד ומצב לימים כבירים גם יש להבין ע"ד מ"ש כי יוסף הי' בבחינות צדיק והוא ענין ממשלה כדכתיב צדיק מושל ביראת אלהים וגם היה בן זקונים מצד התורה שמסר לו יעקב יתר על אחיו דכתיב עליה בי מלכי' ימליכו לכך אמרו לו אם הוי רוצה למלוך מצד התורה או מצד צדקתו, ויש עוד לפרש לשון התרגום את מדמה למימלך עלנא מפני שאחז"ל אין מראין לאדם אלא מהרהורו לבא וזהו שאמרו לו שאת מדמה לממלך עלנא שבשביל שהירהורך למלוך עלנא לכך הראו אותך דמיונו.

ויש עוד לפרש אם משל תמשול בנו מפני שמה שאמר ותשתחוינה לאלומתי יש לפרש כפשוטו כדרך שמשתחוים למלך ויש לפרש ע"ד שפי' התרגום בפ' ויחי בפ' ישתחוו לך בני אביך יהון מקדמין למשאל בשלמך בני אביך והוא נגד מה שאמר ולא יכלו דברו לשלום למשאל בשלמך בני אביך והוא נגד מה שאמר ולא יכלו דברו לשלום ע"ז אמר להם דרך משל שישתחו אליו דהיינו שיבא מקדימין למשאל בשלומו וגם זה הי' ק' להם מאוד כדכתיב ולא יכלו לכך אמרו לו אם הוא כמשמעו השתחוואה למלך או היא דרך משל להקדמות השלום אליו ועל כל אלה שנאו אותו והיינו דכתיב על חלומותיו ועל דבריו הן כמשמעות החלום והן על דבריו להקדמות שאילת שלום ולכך כתיב בפתרון יעקב להשתחות לך ארצה כי כוונות יעקב הי' לפתור החלום כמשמעו כמשתחוה למלך וכבר כתבנו שבאותו שעה בגירות לא שייך לשון מלוכה אלא לאחר זמן לכך כתיב ואביו שמר את הדבר שהוא לשון המתנה כפירש"י.

בפסוק וישלחהו מעמק חברון יש לפרש שהמתן עד אור הבוקר והוא השיעור שאמרו ביומא האיר השחר עד שבחברון כדי שיצא בכי טוב וכיון שאחז"ל כשנראה יוסף לאביו קרא יעקב ק"ש של שחרית והא מכוון השלמת כ"ב שנה שנגזר עליו שיתרחק יוסף ממנו באותו עת ממש ועמ"ש בזה בפ' ויגש.

בפסוק שמעתי אומרים נלכה דותינה פירש"י שמבקשים לך נכלי דתות יש להוכיח שאינו שם מקום אחר שהרי אחז"ל שקברהו בשכם מפני שמשכם גנבוהו ולשכם החזירוהו משמש שהיה בשכם ממש וגם מהא דנתחייבו השבטים מדין גונב נפש ומכרו ואחז"ל בסנהדרין שאינו חייב עד שיגנוב אותו מרשות בעלים והיינו משום דשכם היה של יעקב שקנה אותו במלחמה מיד חמור ושכם ומש' נגבוהו ויש להבין מה שהלך יוסף שם אע"פ שכבר נאמר לו שמבקשים נכלי דתות אך הענין הוא מפני שיוסף היה מבקש אהבתם ודרש שלומם והמניעה היה מצידם שקינאו בו כדכתיב ולא יכלו דברו לשלום ויש לפרש כפשטא שלא היה יכולים לסבול מה שהוא מדבר עמם לשלום וכמ"ש לפרש מ"ש במשלי השמחים לעשות רע וגילו בתהתפוכות רע ענינו בגלות המלוקת שאם שכנגדו סובל ושותק לחרף לא יניח בזה יצרו ואם מחרף אותו להגדיל הקטטה ישמח יצרו בזה וזהו שאמר יגילו בתהפוכות רע כשחבירו ההפך כנגדו להשיבו רע וכיון שיוסף דבר עמהם לשלום והם שונאו אותו לא היה יכולים לסבול דבריו וזה שאמר על חלומותיו ועל דבריו והנה כבר כתבנו בפ' תולדות בפ' עד שוב אף אחיך ממך כי ענין האהבה והשנאה הוא כמים הפנים אל פנים ויבואר עוד בסמוך שמזה הטעם לא קיבל יעקב תנחומין כמו שאחז"ל מפני שאין מקבלין תנחומין על החי מפני קירוב הלבבות

מזה הטעם גרם יעקב בהשתוואת עד גשתו עד אחיו וישקהו כי בראותו אותו עשו היפך לבב עשו לאוהב לו וזה שאמר ותבט עיני בשורי ונאמר עוד אלהי' יראני בשוררי כי בראותו יכול להפך לבבו לאוהב לו לחשב יוסד כי יקרב לבבם בתחלת ראותו אותם עד שיבטל שנאתם אות אבל הם ראו אותו בשנאתם בתחלה והיינו הכתיב ויראו אותו מרחוק ובטרם קרב אליהם ויתנכלו להמיתו כי קודם שראה אותם לקרב אותם אליו קדמו לראותו בשנאתם והיינו דכתיב ויתנכלו אותו פירש"י אתו עמו כלומר אליו שהם גרמו בראותו תחלה לשנא אותם ומחמת זה גברה השנאה עד שביקשו להמיתו ואמרו הנה בעל החלומות הלז' בא והנה מלת הלזה מיותר ויש לפרש שבעל החלום קראו חז"ל המלאך הממונ' על חלומות אבל הוא נק' רואה חלום אלא כיון שהם אמרו שהחלו' שקר יבדה אותו מליבו לכך אמרו שהוא בעצמו בעל החלום ולכך אמרו הלזה שזה בעצמו בעל החלום והיינו דאמרו ונראה מה יהא חלומותיו ועתה לכו ונהרגהו ונשליכהו באח' הבורו' וגו' ונראה מה יהיה חלומותיו.

ויש להבין מה שהוצרכו לומר חי' רעה אכלתהו כי היה יכולין לומר שלא ראו אותו ולא בא אליהם כלל אלא שכל כוונתם הי' לבטל אהבת יעקב ליוסף וישב הבכורה לראובן ואילו לא היה אומרים חיה רעה אכלתהו היה יעקב בוטח בחלומותיו של יוסף כדכתיב ואביו שמר את הדבר והיה חושב שנשבה או נטמן בדרך וישוב אליו לאחר זמן כדי שיתקיימו החלומות אבל אם יאמרו חיה רעה אכלתהו שאינו בעול' ויאמין להם בהראותו כתנתנהו מוטבלת בדם אז ידע שהחלומות שוא דיברו וזה שאמרו ונראה מה יהיה חלומותיו והנה רש"י ז"ל פי' שבת קול אמר ונראה מה יהי' חלומותיו ושמעתי מאא"ז ז"ל דהיינו דכתיב בתר הכי וישמע ראובן ויצילהו מידם ע"ד שאחז"ל גבי חילפא ור' יוחנן בתענית דף כ"א ר' יוחנן שמע ואילפא לא שמע אמר ר' יוחנן מדא לא שמעי ואי לפא לא שמע ש"מ לדידי קיימא שעתא י"ל דראובן שמע זה הבת קול והם לא שמעו לכך אמר ראובן דש"מ שעליו להצילו לכך ויצילהו מידם.

ויש להבין מה שאמרו ואמרנו חיה רעה אכלתהו מפני שיש לפרש ענין צער יעקב מפני שאיתא במדרש כיון שידע יעקב תחית המתים הי' לו מקום להתנחם אלא שאין מקבלין תנחומין על החי ואינו מובן כי מה תנחומין איכא במה שיהי' חי לתחיית המתים ונראה שעיקר צער יעקב הי' שסבר שגרם מיתתו והיינו שאמר כי ארד אל בני יגון שאולה והטעם כי השולח את חבירו במקום סכנה ונהרג צריך לקבל תשובה שגרם מיתתו וחשב יעקב שהי' מקום סכנה כדאי' סוף פ"ק דקידושין אמר ר' יעקב אין לך מ"ע שבתורה שמתן שכרן כתיב בצידה שאין תחיית המתים תלוי בה הרי שאמר לו אביו וכו' א"כ

כיון שיוסף הלך במצות אביו דכתיב בי' למען יאריכין ימיכם ע"כ שהי' מקו' סכנ' ולא הי' מצוה בשליחותו כמ"ש שם שבמקום סכנה אין מצוה לשמוע לאביו לסכן בעצמו לכך חשב שהוא הגור' אלא שהי' מקום להתנח' דמה דכתיב למען יאריכון ימיכם וגו' היינו כדאמר ר' יעקב שם לעול' שכלו ארוך ולא היה מקום סכנה ויש לומר שגם הם חשבו שלא יקשה בעיניו היאך שלט בו מיתה ולא הגין עליו מצות כיבוד אלא דמקשה הש"ס שם על ר' יעקב דלמא מרהר בע"ז הוי ואחז"ל בכתובות דף למ"ד מי שנתחייב בסקילה חי' דורסתו פירש"י שהדורם מפילו לארץ קודם אכלו וזהו סקילה שנידון בו עע"ז לכך אמרו חי' רעה אכלתהו שיחשוב יעקב שח"ו מהרה' בע"ז הוי אבל באמת יעקב לא חשדו בזה שיודע הי' בו שהוא צדיק גמור לכך אמר טרף טרוף יוסף כדאיתא סוף פ"ק דב"ק דארי דורס וזאב טורף אין ענין סקילה לכך אמר שבוודאי הי' ע"י טריפה נמצא הוא הגורם.

בפסוק ויאמר ראובן השליכו וגו' למען הציל וגו' י"ל ע"ד הפשט שהי' סבור ראובן שלא יענש ע"י נחשים כי לא הי' עדיין בן עשרים שנה ואין עונשין מן משמים פחות מבן עשרי' וזהו הי' נחמתו על בלבול יצועי אביו כי גם היא היה פחות מבן עשרים כידוע שכ"ב שנים הי' יעקב בדרך ונולד ראובן אחר שש שנים ולכך כיון שרא' שיוסף איננו ש"מ שזה אינו כי באמת גדלות שלהם היה קודם כמ"ש תוס' ר"פ בן סורר וזהו שאמרו חז"ל בסוף גיטין בקטן הנראה כגדול ועדיין לא הגיע לפלגות ראובן והיינו אחז"ל וישב ראובן ששב לשקו ותעניתו ואמר הילד אינינו ואני אנה אני בא דכיון שהולד נענש הרי שנחשב כגדול.

בפסוק וימכרו את יוסף בעשרים כסף י"ל דרמז בזה למשחז"ל בשביל ב' סלעי' עילת שעשה יעקב יוסף נתקנאו בו אחיו דאמרינן בבכורות דף נ"ן כל כסף סתם האמור בתור' היא סלעים וכיון שהיו עשרה הגיע לכל א' ב' סלעים מדה כמידתו ולפי מה דאי' במדרש בפ' על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים שמכרו אותו בעבור מנעלים וע"כ הא דאמר מכרם בכסף היינו שוה כסף ואפשר שהיה כוונתם שלא יעברו על המכיר' דאיתא בקידושין דף ח' בעבד הנמכר לנכרי בכסף הוא נקנ' ואינו נקנת בתורת חליפין לכך מכרו אותו בתור' חליפין בעבור מנעלים והוא עיקר חליפין כדכתיב וזאת לפנים בישראל וגו' ושלף איש נעלו וגו' ועיין בזוהר פ' חקת סוד הקנין ע"י נעל.

איתא במדרש בפ' שובה ישראל עד ה' אלהיך וגו' א"ל הקב"ה לראובן אתה פתחת בתשובה תחלה חיוך שבן בנך הושע פותח בתשובה שנאמר שובה ישראל וגו' יש לפרש דאף שמצינו באדם הראשון שעשה תשובה אלא הענין היא דבתשובה בענין וידוי

ותשובת המשקל שאם שב ולא התוודּ עונותיו היא כטובל ושרץ בידו אמנ' הוידוי הוא אחר שיעש' השוב' הענין שמצינו ביה"כ שמתוודּ' בסוף ימי התשוב' ונלמד מהושע שאמר בתחל' שובה ישראל ואח"כ אמר קחו עמכ' דברים וכן מצינו בראובן דבמעשה יוסף ישב בשקו ותעניתו והתוודּ' במעשה יהודה כמשחז"ל מי גרם לראובן שיודה יהודה הרי שחזר בתשובה תחל' קודם שהתוודּ' וזהו שאמר הקב"ה לראובן חייך שבן בנך פותח בתשוב' קודם הוידוי.

איתא במדרש וישב ראובן אל הבור וכו' ר' אלעזר ור' יהושע ר' אלעזר אמר בשקו ותעניתו וכו' אמר לו הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך פותח בתשובה זה הושע שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך וכו' ור' יהושע אמר כל צרכי הבית הי' מוטל עליו עכ"ל הילקוט בשם מדרש י"ל דר"א ורבי יהושע לשיטתייהו דאיתא בשבת פ' במה בהמה כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה שבילבל יציעי אביו שתבע עלבון אמו ע"ש ולפ"ז י"ל שהיה שוגג שסבר שעשה לכבוד אמו וטעה בזה שכבד אביו קודם והוצרך לתשובה ע"ז אע"ג דהי' טועה בדבר מצוה ר"א לטעמי' דס"ל פ' ר"א דמילה טעה בדבר מצוה חייב אבל ר' יהושע דס"ל טעה בדבר מצוה פטור לא היה צריך לתשובה ובזה א"ש נמי מ"ש שפתח בתשובה תחלה אע"ג דאה"ר כבר עשה תשובה היינו משום דראובן הי' שוגג וטעה בדין וכיון שאחז"ל בפ' אלו מציאות ששיגגת תלמוד עולה זדון מה שטעה בדין לכך הרבה בתשובה ועד"ז פירשני מה שאמר הושע שובה ישראל עד ה' אלהיך וגו' ששם ישראל על החכמים שבדור שהוכיח אותם שהם צריכים תשובה יותר כי כשלת בעוניך כי המכשול שלהם שטועין בדין עולה זדון וזהו שאמר כי כשלת בעוניך כדאיתא שם ונראה דמוכח דראובן שוגג מדאמרו חז"ל שראובן הוד' שבילבל יציעי אביו אע"ג דקי"ל דאסור לפרס' החטא כדאי' בסוף יומא בחטא שאינו מפורס' דכתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטא וצ"ל דהי' שוגג וכדפירש"י בחולין ספ"ב דמי שבא לידו דבר עבירה בשוגג ואינו מחפ' עלי' כדי שיתבייש ויכפר לו ומה שהקש' המ"א בסימן תר"ז מהא דאמרינן בסוטה שלא חלק הכתוב מקום בין חטאת לעול' שלא לביישו נראה דלא קשה מידי נהי דההתורה חס עליו שלא לביישו אבל אדם עצמו מפרסם כדי שיתכפר בבושתו ומה שהקשה שם עוד מלשון כסוי חטא' נראה דלא קשה מידי דודאי קרא נקט לא זו אף זו כיון דאומר בתחלה נשוי פשע שהוא מזיד ע"כ כסוי חטאה היינו בחטא החמור טפי כענין שאמרו כל עובר עבירה ושונה נעשה לו כהיתר ונקראים חטאים שהוא יותר חמור מרשעים כמ"ש בתחלת תהלים אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד וכתיב יתמו

חטאים מן הארץ וכדכתיב באנשי סדום רעים וחטאים וכן בעדת קורח מחתות החטאים האלה וכיוצא בו הרבה.

ובזה י"ל מ"ש במדרש קחו עמכם דברים וגו' לנו אתה נושא ולנו אין אתה נושא מפני שת"ח צריכין תשובה יותר וקשה תשובת מפני שאמרו כל המחטיא את הרבים אין מספקין בידו לעשות תשובה והעולם חוטאין ע"י חטא חכמים אלא כבר כתבנו בחידושיו קידושין בריש פ"ב באמר לחברו צא והרוג את הנפש חייב בדיני שמים היינו בלא טענה דברי הרב ודברי התלמוד דברי מי שומעין דאין טוענין כדאיתא גבי נחש דאין טוענין לה משמע דאם היתי' טוענת היתה פטור' אף בדיני שמים כמ"ש ליישב קושת הש"ך בחוה"מ ס' כ"ח והיינו דאמ' להם קחו עמכם דברים כיון שאין טוענין להם צרכין שיטענו בעצמם שלא הי' לאחרים לחטוא על פיהם דדברי הרב וכו' וזה שאמר לכל אתה נוש' משום דאין שליחות לדבר עבירה דלא גרע חטא ת"ח מלאומרם צא והרוג וכו' דמהני בי' טענה והיינו דקאמר ונשלמה פרים שפתינו דהוא קרבן פר העלם דבר אם חטא הציבור בהוראות ב"ד.

בפסוק טרוף טורף יוסף פירוש נצנצה בו רוח הקודש סופו שתגרה וכו' ויש לפרש דמה שאמר טרוף טורף ג"כ ברוח הקודש לפי שאחז"ל שעשרה טיפין יצאו מצרפנו שהיה ראוי לצאת מיוס' י"ב שבטים כמו מיעקב ונולדו לבנימין ובנימין נקרא טורף כמו שאחז"ל שעשרה בהמ"ק בחלק של טורף שנאמר בנימין זאב יטרוף וזהו שנתנבא שטרף בנימין חלקו של יוסף ועמ"ש בפ' ויחי בפסוק בנימין זאב.

בפסוק וימאן להתנחם פירש"י אין אדם מקבל תנחומין על החי וסבר שהוא מת שעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי וצריך להבין מה שאמר שנגזרה גזרה על המת והל"ל שנגזרה גזירה על האדם שישכח את המת ותו כיון שהברירה ביד אדם ומצוה עליו לקבל באהבה ולא יתאבל יותר מדי כמו שאחז"ל ואיך שייך בזה גזירה כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אמנם הענין הוא מה שאמר דוד ע"ה צמאה נפשי לאל חי מתי אבוא וראה פני אלהים דהיינו שהקב"ה יראה אותו והוא כי כבר כתבנו למעלה שאהבה היא כמים פנים וכיון שאהבת הקב"ה לישראל הוא תמידות ע"כ הוא מעוררת את ישראל לאהוב את השי"ת לכן אין מקבלין תנחומין על החי כיון שהחי הנאבד משתוקק אליו הוא מעורר אהבתו לבל ישכח וז"ש צמאה נפשי לאל חי כיון שהקב"ה היא חי וקיים והוא זוכר אותם ומצפ' לראות אות' ע"כ הוא מעורר אהבתו אליו וז"ש וארא פני אלהים שאתראה לפניו למלאו' רצונו וכן אמר ד"ה ע"ה תעיתי כשה אובד בקש עבדיך כי מחמ' שאני כשה אובד ואינו שוכח אותך דהיינו מחמת אהבתך

ע"כ אני שואל בקש עבדיך כי הכל בידך ובז' מובן הא דקאמר שנגזר על המת שכיון שהוא ישכח החייה וממילא לא יהא המניעה ממנו ויכול החי לשכוח אותו ובאמת כשיצא יוסף מבית האסורים ונשכח ממנו געגועי אביו כדכתיב ונשני אלהים את בית אבי אז הוקל האבילות אצל יעקב ולכך אמר יהודה ואחיו מת דסבר שבאמת הוא מת ולכך הוקל האבילות אצל אביו והנ' אימא במדרש בפ' ויקומו כל בניו ובנותיו ר' נחמן אמר כמה בנות הי' לו והלא לא הי' לו אלא א' ולואי קוברה אלא שאדם קורא לכלתו בתו יש לפרש מפני שאחז"ל חם הוא אבל יושב אצל המתנחמים כדאי' ביו"ד סימן שצ"ג א"כ על בניו אין לתמום שהרי הם עצמ' ראוים להתאבל שהרי ידעו שבאמת הוא חי ובנימן הי' קטן ולא הי' חיי' באבילות אבל דינה שכבר היתה גדולה הוא עצמה הי' לה להתאבל ולא לנחם כיון שאחז"ל כל המתעצל בהספידו של חכם ראוי לקבר בחייו היינו דאמר דאם קאי על דינה היתה ראוי לקובר' על שנתעצלה באבלו ולנחם אותו אלא באמת לא קאי על דינה אלא על כלותו.

בפסוק וירא שם יהודה בת איש כנעני וגו' ואי' בפסחים דף נ' כנען מנלן דאיקרי הגר דכתיב וירא וכו' מאי כנעני אילימא כנעני ממש אפשר בא אברהם והזהיר יצחק וכו' בא יצחק וכו' אלא מאי כנעני תגר דכתיב כנען בידו מאזני מרמה ונרא' משום דאי' במדרש כנען בידו מאזני מרמה זהו אליעזר שהיה שוקל בתו ליצחק אמר אברהם אתה ארור וכו' לפ"ז י"ל דהא דמייתי ראי' מיהודה היו אפשר לדחות דלא הזהירו על הכנענית אלא בלא נתגיירו כמשמעות הכתוב ותהיין מורת רוח אם לוקח יעקב מבנות הארץ כאלה והיינו כנשי עשו שלא נתגיירו והיו מורת רוח ליצחק ולרבקה כפי' רש"י אבל יהודה אפשר שגיירה ונשאה אח"כ כדאמרינן ביבמות דלאו דלא תתחתן ה"מ בגיותן אבל כשנתגיירו אין בו אלא איסור נתינה מדרבנן ודוד גזר עלייהו אלא אי אמרינן דכנען בידו מאזני מרמה קאי על אליעזר מוכח דגם אחר גירות הזהיר דהרי אליעזר כבר נתגייר והיינו דאמר שהיו שוקל בתו ליצחק דכיון שהיא יש לה דין גיורות אף דיש איסור נתינה מ"מ סבר דיצחק יש לו דין בן גר וגיירת דקי"ל קהל גרים לא אקרי קהל ומותר לישא נתינה אף מדרבנן א"כ ממ"נ מוכח אי מקרא דיהודה או מקרא דכנען בידו.

בפסוק ויהי ה' את יוסף וגו' ענינו שהתחיל גלות השכינה משע' מכירת יוסף כשאחז"ל כל מקו' שגלו שכינה עמהם ורמז לדבר כי מספר יוסף ומספר שכינה הוא כמספר ישראל ואחז"ל עשר מסעות גלתה שכינה וכנגדן גלתה סנהדרין בבית שני וכן הי' בגלות ישראל למצרים שגלה יוסף בתחלה לשכם ומשכם לדותן ומדותן נמכר ארבעה פעמים למדינים סוחרים ישמעאלים פוטיפר ואח"כ לשר בית הסוהר ואח"כ בירידת אחיו

למצרים ואח"כ עם בנימין ואח"כ יעקב דכתיב בי' אנכי ארד עמך מצרים ואנכי אעלך גם עלה שיעלה גם מה שירד כבר עם יוסף ואחיו ועוד יבואר בס"ד.

בפסוק וימאן וגו'. הנה אדוני וגו' איננו גדול וגו' באשר את אשתו י"ל עפ"י משאחז"ל ביבמות דף נ"ה ע"ב פרט לשקינא לה דרך איברים אמר אביי פריצותא אמר רחמנא וכו' אלא שקינא ואיצטריך סד"א דבקפידא דבעל תלה רחמנא ולפירש"י לשכב עמו בלא תשמיש והיינו דרך איברים וע"ז השיב שהוא נגד רצון בעלה שהקפיד גם על דבר זה והיינו כיון שאמר לו שיהא הכל בידו חוץ מאשתו והנה רש"י בפ' מקץ בפ' בת פוטיפרע פי' סנסתרם פוטיפר ולא הי' רגיל אצל אשתו אלא דרך איברים וכיון שהתנה עמו שאין גדול בבית כמותו ויהא הכל בידו חוץ מאשתו ע"כ דהקפיד על דרך איברים וז"ש אינינו גדול ממני וגו' כי אם אותך באשר את אשתו כלומר בדבר שאת אשתו דהיינו דרך איברי' הרי הוא מקפיד אפילו ע"ז ואף שאחז"ל פרט לשקינא דרך איברים היינו משום איסור גוי בישראל אבל בב"נ אמרינן בסנהדרין פ"ד מיתות דהטעם הוא משום קפידות הבעל שנצטוו על הגזל היינו דאמר וחטאתי לאלהים כיון שהוא מקפיד והיינו דכתיב כדברים האלה עשה לי עבדיך פירש"י עניני תשמיש רצונה בזה שלא ימאוס בה באמרה שלא עשה אלא דרך איברים.

בפסוק ויהי כדברה וגו' עיין פירש"י יש לפרש עפ"י מ"ש גבי אלישע ויאמר אל גיחזי נערו קרא לשונמית הזאת ויקרא לה ותעמוד לפניו ויאמר לו אמור נא אליה וגו' ובתר הכי כתיב ויקרא לה ותעמוד בפתח ויאמר למועד וגו' כי למד לנו הכתוב להתרחקמ' העריות כפי ענין הקירוב מהם כי בתחלה שנתקרבה ועמדה לפניו לא רצה לדבר עמה כדכתיב ויאמר לו אמור נא אליה ואחר שהבינה בדבר ונתרחקה הימנו ועמדה בפתח דיבר בעצמו אלי' (ועיין בחידושי קידושין כתבנו טעם אחר בזה) וכן הענין גבי יוסף כי כל מט שנתקרב' אליו כדאיתא ביומא שבכל יום לבשה לו בגדים אחרים כדי לפתותו התרחק עמה בכל פעם יותר ולא רצה להיו' עמה בחדר א' והיינו דאמ' ויהי כדברה אליו יום יום ר"ל כפי שנתקרבה יותר ולא שמע להיות עמה בחדר א' אף שלא נאסר עדיין היחוד והיינו דאמר אח"כ כהיו' הזה שסבר יוסף שגם היא אינה בבית כי הי' יום צחוק שלהם כפירש"י ע"כ בא הביתה.

בפסוק ותתפשהו בבגדו לאמר וכו' וינס מלת לאמר הוא מיות' דהל"ל ותאמר כדלעיל ותאמר שכבה אלא שהוא מוסר השכל שלא רצה להשהות בבית עד שאמרה אלא כיון שראה שתפסתו בבגדו הבין שרצונה לאמר לא הספיק להמתין עד שאמרה ועזב בגדו בידה ולא הספיק להוציאו בכחו מידה כי ענין הניסה הזה כמשאחז"ל שזה ענין

התגברות על יצרו להיות בורח במהירות האיפשרי כדי שלא יגבור עליו יצרו והוא משאחז"ל אם פגע בך מנוול זה משכהו לבה"מ ענין פגיעה זו שלא ישהה אלא בפגיעתם מיד יבר' וימשכהו לבה"מ.

בפסוק הלא לאלהים פתרונים יש לפרש כפשוטו כי הם לא רצו לספר לו כי סברו שכל החלומות אחר הפה ולא היה לפניהם אוהב שיפתור אותם לטוב לכך אמרו ואין פותר אותם לטוב לכך אמרו ואין פותר אותם כי סברו מחמת שהוא עברי ששונאים למצרים יפתור אותו לרעה וע"ז השיב הלא לאלהים פתרונים וביד ה' הוא ואין לכם לירא מפתרון הפה והאמין שר המשקים לספר לו אבל שר האופים לא רצה לספר עד ששמ' שטוב פתר לשר המשקים והיינו דכתיב וירא כי טוב פתר אבל באמת לאחר זמן כתיב ולא זכר שר המשקים וישכחהו דהיינו שכחת הלב כדאמרינן פ"ב דמגילה זכור בפה ולא תשכח בלב והוא היפוך מ"ש יוסף וזכרתני אתך ופי' הרמב"ן שיכנוס הזכירה בלבו וכו' כשסיפר לפרעה ושם אתנו נער עברי סיפר בגנותו כפירש"י שם ואיפשר שמה שאמר ויהי כאשר פתר אותי השיב על כני קאי על יוסף שאמר שאין בו חכמת אלהים אלא לפי הפה וזהו כאשר פתר כן הי' וקאי אותי השיב על כני ע"י יוסף שע"י פתרונו גם שהי' כן ומה שהזכירו לפני פרעה הי' מיראתו שאם יוודע הדבר אח"כ יקצוף פרעה עליו מה שהעלים ממנו בבקשת פרעה הפותרים, ויש לפרש עוד מה שאמר וישכחהו היינו משום דמשמעות הכתוב שעיקר שימש השרים היה ביום המשתה לכך כתיב ויהי' ימים במשמר דהיינו מיום הולדת פרעה דאשתקר עד יום הולדת של שנה זו ולא נמנה אחר בנתי' ושאלתו של יוסף היה שיזכירהו בשעה שיהא לפניו וישקהו ובשנה ראשונה אף ע"פ שזכר אותו בלב לא זכר אותו בפה מפני שהיה בוש כשחזר להתמנות שלו ובשנה שני' נשכח מלבו כי כן דרך שכחת הלב י"ב חודש כמו שמצינו גבי אבידה דתריסר ירחי שתא הוי יאוש כדאיתא בב"מ ובשנה שלישית דהיינו מקץ שנתיים ימים הוצרך להזכירו על ידי חלום פרעה.

בפסוק כי גנוב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה וגו' כי שמו אותי בבור וגו' יש לדקדק למאי אמר שנגנב מבית העברים וגם אינו מובן לשון שמו שהיא לשון רבים ואולי שסבר שאף שיעלהו מן הבור מפני שלא יהא בירור שעשה מאומה מ"מ יחזיקו פוטיפר לעבד מפני שקנה אותו ע"כ אמר כי אין הקנין כלום כי לא מכר א"ע לו וגם המוכרים שקנהו מיד אחיו הי' שלא כדין ואין הקנין כלום ובאמת משמעות הכתוב וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים היינו שהאמינו הישמעאלי' שבידם למכו' אותו מפני שראו אותו תפוס תחת יד אחיו בבור אבל הוא

אמר שהכל הי' בגניבה הן מה ששמו אותי בתחלה בבור והן עתה ע"כ לא היה המכירה כלום וגם פה לא עשה מאומה לכן ראוי שהוצאתני מן הבור לחירות מזה ניכר שנאת שר המשקים אליו שהרי לא מילא שאלתו ואמ' נער עברי עבד לשר הטבחים היפוך שאלתו.

מקץ

בפסוק ויהי בבקר ותפעם רוחו כתב הרמב"ן שלא הי' פעימ' רוחו עד הבקר ע"ש וכן משמעות לשון הכתוב ויקץ פרע' והנה חלום שחשב אותו לחלום בעלמא עד הבוקר אז עלה בלבו ותתפע' רוחו ונראה הטעם בזה שלא היה הזמן להריץ יוסף מן הבור עד הבקר מפני שאחז"ל בר"ה יצא יוסף מבית האסורין והנה חלום פרעה על השבע והרעב הי' בלילה מפני שאחז"ל שאומת העולם נידונין בליל' אבל יוסף כיון שישראל נידונין בתלת שעה קמייתא ע"כ לא היה זמן דינו עד הבקר לכך באותו שעה הוצרך לפעם רוחו.

בפסוק ועל השנות החלום וגו' יש לפרש מפני שענין הדבר בחלום שרואה אדם בעולם העליון הוא עיון יותר אמיתי שכל מה שקרוב לעוה"ז יתערב בו כמה שקר אבל יכול להיות שיבוא לעת רחוק אבל אם אדם רואה חלום בעולם התחתון הוא קרוב להיות קיים והנה פרעה ראה אותו בתחלה בעולם העליון והוא סימן לאמיתו' הדבר וזהו כי נכון הדבר מאת אלהים בלי תערובת שקר ואח"כ ראה אותו בעולם התחתון והוא פי' שממהר אלהים לעשות ע"כ לא ראה אותו בחלום א' אלא ב' פעמים וזהו שאמר פעמים כי נכון הדבר שאמ' הוא וגם ממהר האלהים לעשותו.

בפסוק ואין פותר אותם לפרעה י"ל לפי פירש"י שלא היה לו קורת רוח בפתרונם שהיה אומרים לו שבע בנות אתה קובר י"ל שהוא דבר רע לא רצו לומר לפרעה אלא אמרו לאדם אחר כאדם התולה קללתו בחבירו ומזה הבין פרעה כי מלבם הוציאו דבריה' ואין דרך פתרון האמת שהוא קצת דרך נבואה להסב הדיבור באדם אחר כמו שמצינו בדניאל שאמר בתחלה חלמי' לסנאך ופשרא לערך ואח"כ אמר לו הפתרון כנגדו ממש וזהו שאמר ואין פותר אותם לפרעה שלא אמרו הפתרון לפרעה.

בפסוק ועתה ירא איש חכם ונבון וכן אמר פרעה אין נבון וחכם כמוך פירש"י לבקש נבון וחכם שאמרת אין נמצא כמוך ועינינו כי נבון הוא המבין דבר מתוך דבר והחכם הוא להתחכם עם יעשה ההבנה בזה אף כי הדבר פשוט לאסוף תבואה משני השובע לשני הרעב אך אם הדבר ידועה ומפורסם שצריך להצניע התבואה משני השובע לשני הרעב ממילא גם בשני השובע התבואה ביוקר ואין זה שני שובע וכן הי' באמת שכל מצרים היה מצניעים תבואה אלא שנרקבה כפירש"י.

בפסוק כל אשר יאמר לכם תעשו וכיון שהי' דרך התבואה לירקב ולא היה יכולין להצניעו ע"כ היה שבע שני שובע וזהו שהוצרך לנבון להבין זה ואח"כ עי"ז יתחכם לעשו' בענין שלא ירק' וכן עשה יוסף באמת כדאיתא במדרשות ובזה מובן מה שכ' הרמב"ן שלקח יוסף התבואה בזול והוא מה שראו שנרקבת אצלם מכרוהו בזול הרבה.
וע"ד הרמז כי כל כוונת יוסף הי' ללקט ניצוצות הקדושות שנפלו במצרים והם עשרה בחינות כידוע ולקח ז' תחתונית בשבע ימי הרעב והעלה לשלשה ראשונות שהם בחינות נבון וחכם לכך צבר בר כחול הים וגו' רומז על בינה וכתיב ויפתח יוסף כל אשר בהם רומז לנקודת פת"ח שהוא נקודת חכמה שהעלה שם ומשם העלה לנקודה ראשונה שהוא נקודת קמץ לכך כתיב ותעש הארץ לקמצים וירמז בזה למה דכתיב בתרי' וליוסף ילד ב' בנים כי מנשה רומז לאחורי חכמה כמ"ש לעיל בפרשת וישלח בפ' ואחות לוטן תמנע ואפרים כי הפרני אלהים רומז לבינה הנקראת אלהים ומשם פרין ורבין ישראל ואולי נרמז זה בגדולת יוסף כי נתינת טבעת היא בחי' מלכות כידוע וילבש אותו בגדי שש רמז לשש קצוות וירכיבהו במרכבת המשנה רומז לבחי' דעת רביד הזהב בחי' בינה ואברך רמז לחכמה כדמתרגם דין אבא למלכא בחינה ראשונה לא נתן לו כדכתיב רק הכסא אגדל ממך לכך אמר ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו וגו'.
בפסוק ויקרא את יוסף צפנת פענח ויתן לו את אסנת וגו' י"ל חיבור הפסוק מפני שכבר יצא הקול על יוסף כפירש"י בפ' וישב בפ' אחר הדברים אחר שהרגילה אותה ארורה את הצדיק בפי כל וכו' ואחז"ל בסוף פ"ב דיבמות דף כ"ו הנטען על אשה אסור בבתה והיה אפשר שיחזור ויחזיק בזה את הקול שהוציאה עליו לכך הזהיר שלא ידבר ממנו מאימת מלכות כדכתיב גם בחדרי משכבך מלך אל תקלל לכך קרא שמו צפנת פענח כדמתרג' דגליין לי' דמטמרין ויפחדו לדבר ממנו אפילו בהסתר ואחר כך השיאו בתה.
בפסוק ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבור וגו' פירש"י כדרך כל הנפטרים מלפני מלפני המלך וכו' והרמב"ן כתב בפ' ויגש בפ' ויברך יעקב את פרעה כי כן דרך הזקנים וחסידי' ליתן ברכה וכו' ע"ש ולדעת רש"י י"ל הא דלא כתיב גבי יוסף ויברך משום דכתיב מקץ שנתיים דהיינו שתי שנים מיום הולדת פרעה ואמרינן במס' ע"ז דיום לידה הוא יום אידם דאסור לשאול בשלומם וכיון שאותו יום עשה משת' לכך נמנע לברכו.
בפסוק ויאסף יוסף בר עד כי חדל לספור כי אין מספר י"ל מפני שאח"ז אין הברכה שורה בדבר המדוד ומנוי וכיון שמצינו ביוסף שהיה הברכה שורה בהיותו בבית פוטיפר כדכתיב ויברך ה' את בית המצרי וכן בהיותו בבית הסוהר דכתיב את כל אשר עושים שם הוא היה עושה ופי' התרגום על מימרי' הוי מתעביד פי' שראה שהברכה היה שורה

בכל אשר הי' עושה עפ"י דיבורו וידע שר בית הסוהר דבמימרי' הוי מתעביד ולא עפ"י דרך הטבע וכן בכאן היתה הברכה שורה בתבואה אשר אסף וכל זמן שספר לא היה הברכה יכולה לשרות בעבור שמדדו עד כי חדל לספור אז באמת היה כ"כ רב כי אין מספר והיינו דכתיב כחול היום אף שהוא מן הנמנע לצבור הרבה כחול הים אע"כ שהיתה הברכה שורה בהם ואינו מן המנין כלל, ועפ"ז יש לפרש הח דאמרינין בפ' במה מדליקין מאי ממעט ממעט זמן ולמעט נס ומשני נס כל יומי איתא וצריך להבין דאף שכ' הט"ז דגם ביום ראשון הי' נס אף דקאמר דלא היה בו להדליק אלא יום א' משמע שהי' נמדד להדליק בו יום א' אלא דלא היתה הברכה יכולה לשרות על כלי ריקן וע"כ נשאר בו מעט בכלי ביום הראשון ואכתי לא מתרצי דמה הוי ס"ד דביום הראשון היה נס יותר משאר הימים מדמקשה ונמעט נס ונראה הטעם משום דביום הראשון היד מדוד ולא היתה הברכה מצוי לשרות בו כיון שהיה דבר המדוד משא"כ בשאר הימים כיון שנחסר ביום הראשון ולא הי' מדוד מה שיש בתוכו מצוי הברכה לשרות בו ואפ"ה קאמר קאמר נס כל יומי איתא דהברכה עצמה הוא הנס.

בפסוק כל אשר יאמר לכם תעשו וגו' והרעב היה על כל פני הארץ פירש"י אלו עשירים וכו' מ"ש עיין ע"ש הרמב"ן בזה ונראה כי באמת אמר הכתוב בפ' ויגש ויתום הכסף וגו' ותתום השנה ההיא ויבואו אליו בשנה השנית וגו' משמע שבשנה ראשונה תם הכסף מכל מצרים ובאמת היה ראוי' שהענים והעשירים יתום הכסף לכל א' כפי הערך עשרו ומי שיש לו עושר היה יכול להתקיים יותר אלא הענין הוא שהיה יוסף אומר שאינו מוכר לכל א' די מחסורו אלא חשב כל הנפשות שהיו במצרים כפי שצריכים בכל חודש ולא היה מוכר אלא כשהם ביחד והיו צריכים העשירים לשלם שיספיק אף לנפשות העניים וזהו שאמר פרעה אשר יאמר לכם תעשו דהיינו כשצעקו העניים לפרעה כשכלה להם הכסף אמר לכו אל יוסף והוא יעשה כדי שיספיקו העשירים לעניים ולא מכר להם אלא כולם ביחד והיינו דכתיב ויפתח יוסף כל אשר בהם וישבור למצרים שפתח האוצרות למכור לכולם כא' ויש לפרש ויפתח יוסף כל אשר בהם קאי על אוצרות שהיה מסוגרים אצל עשירים והוא פתח אותם ע"י שהיה צריכים ליתן מפני רעבון וע"ד הרמז כי כל כוונת יוסף היה בזה להוציא ממצרים כל ניצוצות הקדושים שהיו סגורים בהם.

בפסוק ויאמר יעקב למה תתראו וגו' עיין פירש"י למה תראו עצמיכם לפני ישמעאל ועשו שבעים וכו' והרמב"ן תמה עליו למה דוקא עשו וישמעאל ונראה לפי שענין היזק הראי' כשאחז"ל שלא יהא שדך סמוך לעיר והוא כי ברכת יצחק ליעקב ברוב דגן ותירוש היינו שתהא הברכה מצוי בו לרוב ועשו קינא ליעקב בעבור שקיבל הברכות כפירש"י

בפ' וישלח בפסוק ויהי לי שור וחמור אבא אמר מטל השמים וכו' וכן ישמעאל קינא על שמסר אברהם הברכות ליצחק וכיון שראה שהברכות מצויות ביעקב יותר מכל הארץ יקנא אותו במה שלקח מהם הברכות ויזיקו לו בהיזק ראייה המונע את הברכה, ויש עוד לפרש ע"ד שאחז"ל בשבת דף ל"ב הסומך על הנס מזכירין לו עוונתיו, ושמעתי לפרש מ"ש האלמנה הצרפית לאליהו מה לי ולך איש האלהים באת אלי להזכיר עוני להמית בני מפני שאמר לה אליהו עשה לי משם עוגה קטנה והוצאתי לי ולך ולבנך תעשו באחרונה והנה עוגה זאת היה בלי נס ואמר שזה תתן לו ומה שיהיה עפ"י הנס תאכל היא ובנה וכיון שסמכ' על הנס הזכירו עונתיה ועי"ז מת בנה והיינו דאמרה מה לי ולך למה אמרת לי ואח"כ לך שזה גרם לי להזכיר עוני שסמכתי על הנס וגרם להמית בני, וכן יש לפרש כאן שאמר יעקב למה אתם סומכין על הנס שתתראו להזכיר מעשיכם לפני הקב"ה לראות אתכם אם אתם ראוים לנס ובזה יש חשש ע"י הזכרת עונותיו יתחייב מיתה וז"ש ונחיה ולא נמות.

בפסוק ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים וגו' ויוסף הוא השליט וגו' פי' הרמב"ן שבאו לפניו בעבור כולן ובאמת מוכח כדבריו שאחז"ל ויכר יוסף את אחיו שיצא בלא חתימת זקן אף שישכר וזבולן לא היו גדולים מיוסף כ"א מעט אלא שהכירם מחמת שבאו עם אחיו ביחד ואולי לא היו בתוך הבאים לא היה מכירן וכן צ"ל גבי בנימין דכתיב וירא יוסף אתם את בנימין אף שהיה צעיר ממנו אלא שהכיר אותו מחמת שהיה עם אחיו.

ומ"ש ויתנכר אליהם פי' הרמב"ן ששינה עצמו שלא יכירוהו ואפשר לפרש שהתנכר אליהם במה שלא דיבר עמהם בעצמו שלא יכירהו בקול כשאז"ל בטביעות עינא דקלא וגם לא דיבר עמהם בלשון עברי כפירש"י לקמן בפסוק כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש ומה שפירש"י בפ' הוא אשר דברתי שנים מכם הרגו שכם לפי שסבר שגם הם מסופקים היו שמא לא יכירהו וחקרו בכל השווקים על עבד שהוא מהול כמו שפירש"י בפ' ויגש בפ' גשו נא אלי שהראה להם שהוא מהול לכך אמר שהם רוצים לעשות כמו שעשו בשכם שע"י המילה באו במרמה כי אולי נודע להם שיוסף גזר על מצרים להמול לכך חקרו על זה ומה שאמר להם מרגלים אתם וגם העליל עליהם בגניבת הגביע וגם הפחיד אותם בהשי' כספם כמו שאמרו להתנפל עלינו ולקחת אותנו לעבדים כל זה היה מדה נגד מדה שגנבוהו כמו שאמר כי גנב גנבתי וגם מכרו אותו לעבד וחשדו אותו שהולך רכיל שמוציא דיבה עליהם ונקרא מרגל כפירש"י בפ' לא תלך רכיל וכן מוציאי דיבת הארץ רעה נקראו מרגלים וכל כוונת יוסף היה לתקן בזה חטאם והיינו

דאחר שאמרו לו הא' אינינו אמר הוא אשר דברתי מרגלים אתם בשביל זה חשב אותם כמרגלים כנ"ל

בפסוק פן יקראנו אסון וגו' איתא בכתובו' ד' למ"ד יעקב כי אזהר אחרי' וגנבי ואציני פחים אזהיר והנה מה שאמרו ארי' וגנבי י"ל לפי שנסתפק יעקב ביוסף על ארי' וגנבי כדכתיב ואומר אך טרוף טורף ולקחתם גם את זה וקרהו אסון וגם נסתפק שמא גנבהו כדכתיב כי גנב גנבתי מארץ עברים אבל מ"ש על צינים פחים הוא מצד הסברא ואולי מה שנתיירא בזה יותר משאר בניו מפני שלא נסתה כף רגלו כשאר אחיו וראוי לחוש פן יפגעהו מן המקרים יותר מן המורגל ללכת והיינו דמייתו שם מקרא דצינים פחים שומר נפשו ירחק מהם דהיינו השומר נפש שלא נסה ללכת אנה ואנה צריך להרחיק יותר משינוי אויר

בפסוק את אלהים אני ירא מכאן למדו חז"ל שמותר להתפאר א"ע במצות יראת ה' אף דבכל המצות כתיב הצנע לכת עם ה' אלהיך שראוי לכל אדם להסתיר מעשה מצותיו מ"מ גבי ירא' יכול לפא' עצמו כמו שמצינו גבי יוסף שאמר את האלהים אני ירא והן פי' התרגו' סוף ויחי התחת אלהים אני ארי דחלא דה' אנא ואולי הטעם כי כל המצות הם בסיועת השי"ת כמ"ש הבא לטהר מסייעין אותו משא"כ ביראה כדכתיב מה ד' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה ואחז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ע"כ אין להתפאר בשאר מצות כיון שהם בסיועת השי"ת כמ"ש בפ' לך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו כי כל תשלום שכר של כל המצות הוא מצד החסד כאלו הוא מעשה אדם עצמו ובאמת הוא בסיועת השי"ת ואפשר לפרש בזה מה שאמרו אל תהי' כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס אלא וכו' ע"מ שלא לקבל פרס ויהא מורא שמים עליכם דבכל הדברים שאדם עושה אין צלו אלא תשלום מחצית השכר כיון שהי' בסיועת השי"ת וזהו פרס לשון מחוה משא"כ במה שיהא מורא שמים עליכם הוא דבר שלם שאין (בו סיוע כדכתיב מה ה' שואל מעמך כנ"ל וי"ל דהיינו דכתיב והצנע לכת עם אלהיך כענין שאמרו בנח את אלהים התהלך נח שהיה צריך סעד לתומכי ע"כ אמר שראוי' להצניע מעשיו לכת עם אלהיך כיון שהיא הליכה בסיועת הש"ת משא"כ ביראה וכבר פירשנו בזה מה שאמר הוי ערום ביראה שבכל המצות ראוי' להעלים ולהלביש שלא יראו ב"א מעשיו משא"כ ביראה א"צ להעלים ולהלביש אפי' לפאר מותר והיינו לשון ערום בלי לבוש, ועוד יש לפרש דרך רמז מה שאחז"ל בגסות רוח שמותר לת"ח בשמיני שבשמינית שרומז על שמונה פסוקים שבסוף התורה שכתבם משה בדמע כדאיתא בפ"ק דב"ב והנה מסיים בפסוק השמיני המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל הרי שמלת

המורא הוא תיבה שמינית בסוף הפסוק ורמזו על זה כי במצות המורא יכול לפאר את עצמו והוא רמז שמיני שבשמינית, ומה שאמרו לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר הוא ענין מה שאמר רבי"ז לתלמידיו יהא מורא שמים שלא יעבור עבירה בסתר ויאמר מי רואני אמנם עיקר הטעם כי היראה אין בו התפארות אלא המאמין בה' ב"ה וב"ש מי לא ייירא כדכתיב הירא את דבר ה' מעבדי פרעה הניס את מקנהו והמעלה בזה האמונה בה' ב"ה וב"ש שבידו לשלם לאיש כמפעלו כדכתיב ויראו העם את ה' ויאמינו בה' ומשה עבדו דזה ודאי מותר לפרסם שהוא מאמין בה' באמונה שלימה.

בפסוק אחיכם א' יאסר בבית משמרכם וגו' יש לומר שהי' כוונתו שישאר א' אע"פ שהי' בטוח שיצטרך לבא ע"כ מפני הרעבון שהי' מתירא פן לא יכיר את בנימין שהניחו בלא חתימ' זקן ואולי יביאו לפניו אדם אחר והי' רוצה לנסות כשיבוא יביאהו למשמר אצל שמעון ויבחין בהכר' שמעון אותו אבל באמ' לא הוצרך לזה כיון שהכירו כדכתי' וירא יוסף אתם את בנימין שהכירו כנ"ל ומ"ש גם דמו הנה נדרש כתב הרמב"ן שחששו כי יתכן שמת וכו' וכבר כתבנו בפ' וישב בפ' וימאן להתנחם שמשע' שיצא יוסף מבית האסורין ושכח את בית אביו כדכתיב נשני כל בית אבי אז כמים הפנים אל פנים הוקל אצל יעקב ולכך סברו שמת יוסף לכך קיבל יעקב קצת תנחומין לכך אמרו בפ' ויגש אחיו מת והיינו דאמרו וגם דמו הנה נדרש שהם חייבים וגרמו מיתתו והגורם חייב בדיני שמים.

בפסוק ויפתח האחד את שקו וגו' פירש"י א' הוא לוי ועיין ברמב"ן שדקדק מציאת הא' ע"ש ונרא' לפירש"י שרצה לצער את לוי יותר מכולם כי הם מצוקים לו כדכתיב ויאמרו איש אל אחיו כפירש"י ולכך אסר את שמעון ואף שהשיב הכסף לכולם הי' סובר שאין בזה צער דיסברו שמטמון הוא כדקי"ל בח"מ ס"י רס"ב ס"י י"ז הלוקח פירות מהתגר שלוקח מאנשי' הרב' הרי אלו שלו אבל זה שייך באם הוא נמצא בתוך התבוא' אבל בפי אמתחת כיון שהיא למעלה מתבוא' ידע כיון שהיא נראה לעינים שהכוונ' למצוא עלילה ולכך כתיב ויחרדו איש אל אחיו אף שהם לא ידעו משנאתו אותם הי' סבורים על כי אמר להם יוסף כי שמעון ולוי הרגו שכם כפ' רש"י ע"כ חשב' למרגלי' וכיון שרא' שאסר את שמעון וללוי העליל ע"כ חרדו עליה' אבל באמת כשבאו לביתם כתיב ויהי הם מריקים שקיהם וגו' ויראו צרורת כספיהן וגו' ואף שהי' בתוך שקיהם בתוך התבוא' מ"מ הכירו בס"י הצרור כדאיתא בש"ע שם אם צרורים הם חייב להכריז שהקשר סימן ובזה מובן מה שאמר יעקב אח"כ ושנ' את אחיכ' אחר ואת בנימין ולא אמר שמעון וכמו שדקד' הרמב"ן ולפמ"ש י"ל שהי' חוששים שיקיים דברו להניח את שמעון כאשר הבטיח בהביא' את

בנימין אבל חששו שיעליל על לוי כיון שנמצ' ששם כספו בפי אמתחתו כדי להעליל עליו לכך אמר ושלח לכם את אחיכ' אחר סתם.

בפסוק ויאמר ראובן שני בני תמית וגו' פירש"י לא קיבל דבריו של ראובן אמר בכור שוטה הוא זה וכו' אי' בזבחי' כשהי' אומרים לפני ר' טרפון דבר שאינו הגון היה אומר לא ירד בני עמכם פי' כמו שלא השיב יעקב על דברי ראובן שאמר שני בני תמות כך לא היה הוא רוצה להשיב על דבר שאינו הגון וי"ל מה שאמר בכור שוט' הוא זה ענינו לפי מה שפירש"י בד"ה אותו שכלתי' שחשד אות במכיר' יוסף והשיב ראובן שחשד אותו יות' שכבר כתבנו למעל' שהשנא' הי' מחמת לקיחת הבכור' מראובן והיו סבר שיתנ' לבנימין לאהב' בני רחל ואם לא יהא בנימין יחזור לו הבכור' וכיון שמצינו שאמ' ליוסף בענין הבכור' ששני בניו אפרי' ומנשה יתחלקו לשבטים לכך אמר שאין לחשוד אותו בשביל הבכורה כיון שנתן את שני בניו בערבות וע"ז אמר שהוא שטות שאם יחזיר הבכורה אליו הרי הם בניו כדכתיב שני בניך לי הם כראובן ושמעון וגו'.

בפסוק ויהי כי באנו וגו' כספינו במשקלו וגו' יש לומר שזהו סימן שהוא כספינו כדקי"ל דמשקל הוי סימן גם י"ל שלא יאמר ויחשוב דמסתמא נשאר להם כסף מעט ושרתה בו ברכה ונתרבו על כן אמרו כיון שהי' כספינו במשקל וכל דבר המדוד ונשקל אין הברכה שרוי' בו כשאחז"ל בברכות מדד ואח"כ התפלל הרי זה תפלת שוא.

בפסוק וישא עיניו וירא את בנימין אחיו וגו' אע"ג דכבר כתיב וירא אתם את בנימין אלא שראי' זו שנסתכל ברוח הקודש שהשכינה שורה עליו והיינו דכתיב בן אמו שרחל מרמז על השכינה כדמתרגם ורחל מבכה על בניה השכינה מבכה על בניה והיינו דאמר אלהי' יחנך בני כשאחז"ל לא תחנ' לא תתן להם חניי' שבירכו שהשכינ' תשרה בחלקו של בנימין וכענין שפירש"י בפ' ויפול על צוארי בנימין אחיו שבכה כל ב' מקדשים שהי' בנוים בחלקו של בנימין.

בפסוק ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא עיין ברמב"ן ולפי פשיטו יש לומר לפי שאמרו הן הכסף וגו' וכ"ש שלא נגנב אבל אם באמת ימצא אצלם הגביע נודע שגם בתחילה גנבו הכסף והנה משפט הגניבה בפעם הראשון נתחייב להיות עבד אבל אם שנה באולתו חייב בנפשו כענין שאחז"ל מי שלקה ושנה מכניסין אותו לכיפה וכו' אבל הוא השיב להם גם אתה כדבריכם כן הוא דהיינו מה שאמר כספיכם בא אלי אף שגם עתה כספיכם באמתחותיכם גם הוא מטמון ואין לחשוד אתכם לגנבים לא בתחלה ולא עתה אלא שאותו שנמצא אצלו הגביע הוא דינו כגנב בפעם הראשון יהי' לי עבד והיינו דכתיב ויחפש בגדול החל שלפי סברת ק"ו שלהם הן כסף אשר מצאו וגו' הי' יותר חשד על

בנימין שלא הי' בפעם ראשון ולא הוי ק"ו אצלו אבל כיון שהשיב להם שכדבריהם כן הוא שגם לדעתו אצלם היא גניבה ראשונה כמו שאמר כספיכם בא אלי אין זה נסיון במה שרצו ליתן לו הכסף שידעו שלא יקבל כיון שידעו ג"כ שכספו בא לידו ואין זה כ"א הערמה לכך היחל בגדול, ויש לפרש עוד כי לכאורה מלת מעבדיך מיותר ולא הו"לל אלא אשר ימצא אתו ויש לומר שאמר להם שאם לא יחפשו בעצמן אלא העבדים של יוסף וימצאו אצלם אז גדול העון כדכתיב כבושת גנב כי ימצא וגו' אבל אם יודו בעצמן ויחפשו הם אין עליהם חיוב כ"כ כדקי"ל דמודה בקנס פטור אפילו ראו עדים ממשמשין ובאין והודה מחמת בעתותי דעדים והיינו דאמרו וגם אנחנו אם אנחנו נחפש ונמצא אצלינו נהי' לאדונינו לעבדים והוא השיב להם גם עתה כדבריכם כן הוא שאפילו לא יודו מעצמן יעשו כדבריכם האחרונים שאינו רוצה אלא אותו שימצא אצלו יהא לי עבד, וכן יש לפרש מה שאמר יעקב עם אשר תמצא אלהיך לא יחי' נגד אחינו הכר נא וגו' דמה שהסתיר לימצא ענשו מיתן למה שנגד אחינו ולא הסתיר ממנו אין בו עונש אלא שישיבו.

בפסוק אשר ימצא אתו ומת יש לומר שנבאו על עשרה הרוגי מלכות כמ"ש בזוהר עשרה הרוגי מלכות שנתגלגלו בהם השבטים שהנשמה שנתגלגלה נקרא מציאת אבידה וזהו אשר ימצא אתו מעבדיך היינו כשיבואו בגולגול יתחייבו מיתה ע"ז וגם אנחנו וגו'.

ועל דרך הפשוט יש לומר עוד מה שהפליגו בעונש מיתה אין הכוונה על מיתה בידי אדם לא מבעי' בדינא דידן שהי' להם דין ישראל כמ"ש בפי ויצא אינו נהרג אלא בהתראה אפי' אם יש להם דין ב"נ אין לדונם מיתה על המציאה אולי משגה היא ואף דלא שכיח מ"מ אין להמית בעבור זה אלא הכוונה הוא דחייב מיתה בידי שמים וכן מה שאמר יעקב עם אשר תמצא אלהיך לא יחי' אין הכוונה למיתה בידי אדם אלא בידי שמים כמו שהי' באמת ברחל והי' כוונתם כיון שהוא חייב מיתה בידי שמים פטור מדיני אדם דמהאי טעמא כתבו תוס' בפ"ב דע"ז דב"נ שחייב מיתה אין ניתן להישבון וכן אפי' במיתה בידי שמים כדאיתא בריש אלו נערות וא"כ כיון שחייב מיתה בידי שמים אין להחזיקו בעבד וידוע כי העלילה לא היה אלא על בנימין כאשר אמרו הן כסף אשר מצינו וגו' ומסתמא יעליל על בנימין שלא הישב עדיין דבר לכך אמר כיון שאם גנב חייב מיתה בידי שמי' פטור מעבדו' כדי להשיבו לאביו מה נאמר מה נדבר וכו' יש לפרש כי אמרו כיון שהם חבורה א' ראוי שיענשו גם הם בעבורה אמנ' לדעתינו שאינו אלא בעבור עונש עבירה אחרת והוא שאמר ראובן הלא אמרתי לכם אל תחטאו בילד ואמרו שהוא צדיק יותר מהם לכך אמרו מה נצטדק אלהים מצא עון עבדיך לכך ראוי לנו מותר להיות עבדי'

ממנו שאין נמצא בו עון וכיון שאתה רוצה להחזיקו בעבד בשביל שנמצא בידו גם אנחנו נהי' לעבדי' כי עיקר העון בידינו הוא וזהו שאמרו גם אנחנו גם אשר נמצא בידו דבשביל המציא' הוא עיקר ואחנו טפילים עמו ובשביל העון הוא נטפל בעדינו. **פרשת ויגש**

ויגש

בפסוק ידבר נא עבדך דבר באזני וגו' כי כמוך כפרעה ויש לפרש מפני שעד עתה לא היו מדברים עמו אלא ע"י המליץ כדכתיב והמליץ בינותם והיו סבורים בראותם קירוב של יוסף בסעוד' שהמליץ בינותם הוא המרשיע ואף שאמרו מושל מקשיב כל משרתיו רשעי' וכן להיפוך כדאי' בחולין דף ד' ע"ב גבי אחאב ויהושפט דעבדי דאחאב רשעים דמושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים ועבדי יהושפט צדיקים כדאית' שם הא לדבר אמת כל משרתיו צדיקים מ"מ י"ל כיון שהוא עצמו היה תחת ממשלת פרעה היו עבדים נגררים אחר פרעה שהי' עיקר המלכות כדכתיב רק הכסא אגדל ממך וכן משמע שם בחולין דמאי מקשה דלמא גברא דעובדי' זבח ואכלי גברי דיהושפט כי מסתמא היו לעובדי' עבדים המשרתים אותו אלא כיון שהוא היה נכנע לאחאב גם עבדיו היו נגררים אחר אחאב כה"ג אי' בגיטין דף כ"ט שאפילו עשה השליח כמה שלוחים ואמרו שלוחו של אדם כמותו כולם נגררים אחר המשלח הראשון ולא אחר השליח וז"ש ידבר עבדיך באזני אדני שרוצים לדבר בלא מליץ אלא עמו ממש מפני שהמליץ שאתה סובר שהיא כמוך אינו כן אלא הוא כפרעה, ולפי פשוטו יש לפרש שטענות יהודה שאם ישאר בנימין במצרים ולא יראה אותו יחשוב בלבו כל שעה כאילו הוא מת שכן היה אצל יוסף שמיד שיצא ממנו היה חושש שמא מת והיינו דאמר ויצא הא' מאתנו ואומר אך טרוף טורף שכיון שיצא ממנו הי' חושב כל שעה אולי טורף ע"כ אי אפשר להניחו אצלך והיינו דקאמר הנער אינינו אתי ונפשו קשורה בנפשו כי ידאג על חיי נפשו ורש"י ז"ל פירש אם תקניטני אהרוג אותך ואת אדוניך ענינו אעפ"י שאמר אל יחר אפך הוא ע"ד שכתבנו לעיל בפ' עד שוב אף אחיך ממך כי סימן זה מסר לו שכל זמן שתהא חמת עשו עליך לא יסור אפך ממנו וזה שאמר כשיחרה אפך ועי"ז תקניטני כמים הפנים אל פנים ומה שאמר ואחיו מת כבר כתבנו לעיל שכל זמן שהי' יוסף בבית האסורים בצער בזכרו אהבת אביו לא היו יעקב מתנחם אבל אח"כ שעלה לגדולה כתיב כי נשני כל בית אבי אז כמים הפנים וכו' היקל אבילות אצל יעקב וסברו שמת וכן אמר יעקב לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והיינו משום שהוקל אבילות אצלו וסבר שאם הי' חי לא היה מקבל

תנחומין והיינו דאמר בתר הכי ויצא הא' מאתי ואומר אך טרוף טורף יש לפרש שיצא הגעגועים הראשונים מאתי ואחשוב אפשר שמת.

ויש עוד לפרש מה שאמר אך טרוף טורף ע"ד שאמרו בנימין נקרא טורף שהשכינה בחלקו של טורף וכן היא באמת שעשר' בנים שהיו לבנימין היו מחלקו של יוסף כשאחז"ל שהי' ראוי לצאת מיוסף י"ב שבטים והי' סבר יעקב שכל הי"ב יצאו מבנימין והיינו דאמ' אך טרוף טורף שאני סוב' שבנימין יקבל כל חלקו של יוסף ויהא נחש' בעיני כאילו יצאו מיוסף אבל עדיין לא ראיתיו שעדיין לא נולדו כולם והיינו דאמר ולקחתם גם את זה והורדתם וגו' שלא יהא לו נחמה על יוסף.

בפסוק כי עבדך ערב הנער וגו' כי איך אעלה אל אבי צריך להבין מה הוצרך לומר איך אעלה הלא כבר נתן טעם שהוא ערב את הנער יש לפרש משום דקי"ל דנידוי יש לה התרה ע"י פתח כמו נדר א"כ אף שאמר וחטאתי לאבי כל הימים הי' ליוסף טענ' לומר שיוכל להתיר את הנידוי ע"י פתח שאם הי' יודע שיגנוב ויתחייב בנפשו ע"ד זה לא קיבל עליו אבל כיון שאחז"ל בנדר שהו' לטובת חבירו אינו יכול להתיר אלא בפניו ע"כ אמר איך אעלה אל אבי וכיון שאי אפשר לעלות אל אבי אינו יכול להתיר הנידוי

ויתן את קולו בבכי יש לפרש ענין הבכי שהי' יודע שירדת מצרים הוא התחלת הגלות שנאמר לאברהם בברית בין הבתרים וכפירש"י בפ' ויפול על צואר בנימין אחיו שבכה על שני מקדשים שכל הגליות נגזרו בבין הבתרים כשאחז"ל וגם לרבות ארבע מלכיות וכבר כתבנו לעיל שבירידת יוסף למצרים גלתה עמו שכינה כדכת' ויהי ה' את יוסף וגו' ולכן נסתלקה השכינה מיעקב עד ששמע מיוסף וקיבל עליו הגלות לירד למצרים אז שרתה עליו שכינה כדכתיב ותחי רוח יעקב אביהם כי אז נגמר הגלות בירידת יעקב כדכתיב ואנכי ארד עמך מצרים והיינו דאמר העוד אבי חי אעפ"י שכבר שמע שהוא חי אלא שאמר להם על רוח הקודש שהוא חיות האמיתי כדכתיב ותחי רוח יעקב אביהם היש בו עוד חיות מרוח הקודש ויש להבין מלת עוד וכן אמר יעקב רב עוד יוסף בני חי ואמר אחרי ראות פניך כי עודך חי כי מצינו שעוד הוא לשון תוספת כדכתיב לא ישים על איש עוד והוא נקרא תוס' רוח חיים ועד"ז פירשנו מה שאמר דוד המלך ע"ה הללי נפשי את ה' אהללה ה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי שהוא בחינות נפש רוח ותוספות חיות נשמה יתירה כמ"ש החכמה תחי' את בעליה ועל בחינות הנפש אמר הללו נפשי ועל בחינות רוח ונשמה שנקראים רוח חיים אמר הללו ה' בחיי ויש להבין בזה מ"ש כל השומר שבת נותנין לו נחלה בלי מצרים כי בשבת נותנין לו תוספת נשמה יתרה שהוא

בחינות החכמה שאין לה גבול ומיצר ועל בחינת נשמה יתיר' שהוא ת' אמר אזמרה לאלהי בעודי ר"ל בתוספת נשמה יתירה.

בפסוק ויאמר להם אני יוסף אחיכם אף שכבר אמר להם אני יוסף אלא שאמר להם שעומד עדיין בקדושתו אשר היה בא"י בשעת מכירתו והיינו דאמר להם ועתה אל תעצבו שלא יתעצבו בירידת הגלות למצרי' כי יכולי' לעמוד בקדושתן והיינו כפרש"י שהרא' להם ברית מילה והיינו שלא פגם בברית שהיא מידתו של יוסף כידוע והיינו דאמר להם אל יחרה בעיניכם כי מכרתם אותי הנה שלא ידאגו פן יטמאו בטומאת מצרים שנקרא ערות מצרים כידוע שהיו שטופי זמה כי למחי' שלחני לתקן מדת הברי' וע"י זה גרם שלא נתערבו באמ' בזימתם כמו שהעיד עליהם הכתוב שבטי יה עדות לישראל והיינו דאמ' כי פי המדבר אליכם שהוא ברית הפה המכוון לברית המעור כידוע ולפי פשוטו מה שאמ' ואתם אל תעצבו מפני שהמכיר' לא היו בהסכמ' כולם שהרי ראובן בני השפחות היו שלימים עמו כפירש"י בפ' שמעון ולוי אחים וגו' לכך אמר אל תעצבו על שמעון ולוי ויהודה שהם היו עוסקין במכירתו ואמר אל יחר בעיניכם שלא ירגזו אחרים עליהם כמו שפרש"י בפ' אל תרגזו בדרך ואמר להם שאין להם להתעצב ולא לרגז על זה כי הוא הי' לטובתם מאת ה' ובזוהר פ' לך לך אי' שנתגלה עליה' מלכא אילאה ואי' במדרש שפרחה נשמתן ואמר גשו אלי חזרה נשמתן והוא מפני גילוי שכינה כמו שמצינו במתן תורה שפרחה נשמתן והוא התפשטות גשמיות שלהן והיינו דכתב ולא עמד איש אתו וגו' שנתפשטה מבחינות אנושית והיינו דאמר והגדתם לאבי את כבודי ואת כל אשר ראיתם והיינו שראו גילוי שכינה והודיע לו שכבר גלתה שכינה ואפשר דהיינו דאמר עיניכם רואת כי פי המדבר אליכם כמו שמצינו במ"ת וכל העם רואי' את הקולות שראו את הנשמע וכן בהתפשטות הגשמיו' ראו את הדיבור.

בפסוק וכלכלתי וגו' פן תורש אתה וגו' לפי פשוטו הוא טעם להתיר יציאתו מא"י לח"ל שמותר לצאת מפני הערבון כשאחז"ל ולפמ"ש שהודיע לו שכב' גלתה שכינ' עמו ולכך היתה הברכ' מצוי' אצל יוסף בכל מקום שהי' היינו דאמר כיון שהשכינה מסתלקת מא"י אין הברכה מצוי' שם ע"כ לא יקשה בעיניך עקירתך משם כי כל זה בחרתי מעוני.

בפסוק ואתה צווית זאת עשו מה שאמר לו בלשון ציווי מפני שכל כוונת פרע' הי' להורידו למצרי' כי בעבורו יתברך הארץ כמו שמצינו באמת ביעקב כיון שבא למצרים באה ברכה לרגליו כפרש"י.

בפסוק ולמה נמות וגו' תן זרע וגו' והיינו דאמר ואכלו את חלב הארץ כמו שמצינו בתרומת ומעשרות דכתיב בהרימכם את חלבו ממנו וגו' שבשכר זה באה הברכה וכן

מצינו במלאכי בפסוק ואמרתם הנה מתלאה וגו' אם לא תשומי על לב וגו' הרי שאם אין נותנים מן המובחר בא מארה והיינו דאמר כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא י"ל שכל טוב ארץ מצרים הוא בשבילכם.

בפסוק ולבנימין נתן ג' מאות כסף וחמש חליפות שמלות אחז"ל במגילה דף ט"ז אפשר דב' שנצטער בו אותו צדיק וכשל בו וכו' א"ר בנימין רמז רמז לו וכו' ולא תירצו על ג' מאות כסף ולפי פשוטו נראה שהוא דמי בושתו של בנימין שחשד אותו בגניבה ורצ' ליקח אותו לעבד והוא דקי"ל המבייש ת"ח נותן לו ליטרא דהבא וכתב הסמ"ע שהוא ל"ו דינר' זהב ודינר זהב כ"ה דינרי כסף עולה תשעה מאות דינרי כסף ואי' בבכורת דכל כסף האמור בתורה הוא סלעים וסלע דאורייתא הוא ג' דינרין ושליש נמצא ששלש מאות כסף עול' אלף דינרין דהיינו טי"ת מאות דינרין דמי בשתו וק' דינרין שהם שלשי' שקל דמי עבד כי שלשים שקלים שהם כל שקל ג' דינרין ושליש מכוין מאה דינרין עי"ל דאין בזה קנא' לאחיו כי אחז"ל בגיטין המוכר עבדו לנכרי' קונסין אותו עד מאה בדמיו וכיון שהם מכרוה לעבד ודמי עבד הוא שלשים כסף הוי הקנס שלשת אלפים כסף נמצא לעשרה אחיו הוא קנס לכל א' שלש מאות כסף.

בפסוק אל תרגזו בדרך פירש"י אל יתעסקו בדבר הלכה רמז בזה למ"ש בזוהר בפ' ולאביו שלח כזאת הובא בילקוט ראובני מה דאוליף בחכמתא וכיון דהוי במצרים אוליף בחכמתא וכו' ורמז לאבוה מהה דאולף תמן וכו' והיינו דהיזהר להם שלא יתעסקו בדברים אלו בדרך כבר כתבנו בחידושי קידושין דף למ"ד ע"ב הא דאמר את אויבים בשער שאפילו אב ובנו עוסקים בתורה בשער נעשין אויבים וכו' והיינו שבשעת הפלפול הם מתנגדים זה לזה וצריכים שמירה והיינו דאמר כי ידברו את אויבים בשער היינו בעיר אבל בדר' אין לעסוק בפלפול הלכה ומה שפרש"י אל תפסיעו פסיעה גסה וכו' יש לפרש לפי שאמר להם ומיהרתם והורדתם את אבי הנה ע"כ היזהר להם שלא יפסעו פסיעה גסה ויש לומר ע"פ מ"ש בחידושי ברכות דף וי"ו ע"ב היוצא מבה"כ אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי הני מילי למפיק אבל למיעל מצוה למהרט ולכאורה אינו מובן דהא רב הונא אמר היוצא מבה"כ ומהיכא תיתי נימא דאפילו למיעל ונראה משום דאמרינן דפסיעה גסה נוטלת א' מת"ק מאור שבעיניו ומהדרי לי' בקידושא וכו' וא"כ מה ארי' דיוצא מבה"כ אלא דה"א כיון דשלוחי מצוה אין ניזוקין אפילו בחזירתן וכיון דיוצא מבה"כ הוי חזרה מדבר מצוה אינו ניזוק ואמר רב הונא דאפ"ה אל יפסיע פסיעה גסה משום דהוי נראה שעיכוב בבה"כ עליו כמשאוי כפירש"י וכי היכא דלא נימא דטעמי' הוא משום דשכיח היזקא וא"כ אפי' למיעל נמי נהי דאינו נרא' כמשאוי מ"מ

הוא ניזוק לכך אמר אבל למיעל מצוה למהרט וה"נ י"ל לפי שהלכו במצות אביהם א"כ הוי חזרה ואינו ניזוק בחזרה לכך הזהר להם שלא יפסעו פסיעה גסה ולפמ"ש לעיל דכל עיקר אזהרתו למהר ההליכה למצרים מפני שכבר גלתה השכינה א"כ י"ל דהיינו דווקא בירידתו למצרים שהוא מקום גלות השכינה אבל בעלייה לא"י אל יפסיעו פסיעה גסה.

בפסוק ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי יש לפרש מלת לאמור שהוא מיותר הוא רמז למשאחז"ל שציוה לסרח בת אשר לבשר אותו שלא להבעיתו פתאום וזהו שפירש"י במשלי מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק ופירש"י דקאי על בשורת יעק' והיינו כמו שהוא סכנה ליתן מים קרים על נפש עיפה מרוב החמימות פתאום והיינו לאמור ע"י שליח והיינו דכתיב וכי הוא מושל ולא אמר והוא מושל אלא לחלק דעוד יוסף חי אמרו ע"י שליח וכי הוא מושל אמרו הם בעצמם ולפי מה שאמר בזוהר דמה שאמרו יוסף חי דהיינו שעומד בצדקו והוא נסיון בהיותו בארץ טמאה ויותר מזה כשעלה לגדולה להיות מושל בכל ארץ מצרים אפ"ה עמד בצדקו והיינו דאמרו שעמד בצדקו מתחלתו ועד סופו אף כי נעש' מושל וגו'.

בפסוק ויאמר אלהים במראות הלילה יעקב יעקב וגו' ויאמר הנני כבר כתבתי לעיל בפ' וישלח בפ' לא יקרא שמך עוד יעקב כי בהיותי בא"י היו בו כח לשבר השטן ורומז ע"ז מספר שם ישראל שהוא כמספר יעקב ושטן אבל בהיותו בח"ל צריך להגביר על השטן בשני פעמים יעקב כמ"ש האר"י ז"ל דשני פעמים יעקב הוא מספר השטן והבטיחו שיהא עמו בעזרו כשאחז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה בעזרו לא הוי יוכל לו ומה שאמ' ואנכי אעלך גם עלה יש לפרש ע"פ משאחז"ל שירידתו למצרים היו להוציא ניצוצות הקדושת והוא משאחז"ל לא גלו ישראל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים והיינו דאמר אעלך גם עלה שיתוספו עליו בעלייה וירידה הוא צורך עליי'.

בפסוק ויאסור יוסף מרכבתו וגו' וירא אליו ויפול על צואריו אי' במדרש מלמד שאביו של אדם כמלכו יש לפרש לפי שאותו שעה היו זמן ק"ש כפרש"י שיעקב לא נפל על צואריו לפי שקרא ק"ש ומסתמא גם יוסף הי' נזהר לקרות בזמנו אלא שהפסיק מפני היראה כדאי' ר"פ היו קורא שואלין מפני היראה פרש"י שלא יהרגנו וכתב הרא"ש דהיינו מורא אביו והיינו דאמר ללמדך שאביו של אדם כמלכו והיינו כמו שצריך להפסיק מפני יראה של מלך שלא יהרגנו כך צריך להפסיק מפני מורא אביו.

בפסוק ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם וגו' פי' התרגום הפעם לשון זמן זימנא הדא והיינו כענין שאחז"ל המניח בן כמותו כאלו לא מת ויש לפרש כפשוטו לפי שאמר כי ארד אל בני אבל וגו' שהיינו שחשב שמחמת צער לא ישלים שנותיו וימות שלא בזמנו

אבל כיון שראה שעודו חי הוא מובטח שימו' בזמנו והיינו דקאמר אמותה הפעם בזמן הקצוב מן השמים ורש"י פי' לפי מדרשו לא אמות אלא פעם א' ע"ש ויש לפרש ג"כ עד"ז משום דכל שאינו משלים שנותיו צריך להתגלגל ולמות שני פעמים, ועד"ז יש לפרש מה שאמר איוב א' ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה והיינו שחשב שמחמת צערו לא ישלים שנותיו ויצטרך לבוא בגלגול להתעבר ולהוליד עוד הפעם וכן יש לפרש מ"ש שם ימי נזעכו קברים לי לשון רבים י"ל שזמנו נקבץ ומתקצר ויצטרך לבוא בגלגול להשלים שנותיו ויסבול צער הקבורה עוד הפעם. ויש לפרש בזה מ"ש דהע"ה יקר בעיני ה' המותה לחסידיו וגו' אנא ה' וגו' ענין המיתה ב"ה לשון נקיבה היינו מיתה המולדת עוד מיתה אחרת כמ"ש גבי שירה חדשה לשון נקיבה שמולדת שיר אחר והוא ענין המות שלא בזמנה שהוא צער הגלגול שקש' מאוד לחסידיו וע"ז אמר אנא ה' כי אני עבדך כידוע שדוד המלך ע"ה היו גלגול אדה"ר שהיה יציר כפיו של הקב"ה ועתה אני עבדיך בן אמתיך פתחת למוסרי שלא אצטרך לבוא עוד בצער עיבור והולדה, ועד"ז יש לפרש מ"ש לא אמות כי אחיה ואספר מעשי י"ה כי ענין הגלגול הוא להשלים מספר המצות שהם מ"ע כי על מצות ל"ת אין חויב גלגול אלא מירוק יעונש גיהנם ושאל כיון שידע שלא נשלם זמנו שלא ימות ויצטרך עוד לחיות להשלי' מספר מעשי י"ש שהוא מ"ע, ועד"ז יש לפרש מ"ש שהע"ה טוב יום המות מיום הולדו דהיינו שימות ולא יצטרך לגלגול עוד משימות ויצטרך עוד להולד ואמר עוד משבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר הם חיים עודנה שטוב יותר שימות לגמרי מן החיים אשר הם חיים עודנה י"ל אותן שיצטרכו לבוא עוד לחיות בעוה"ז, ויש לפרש מ"ש טוב ללכת אל בית האבל מלכת אל בית המשתה באשר הוא סוף כל אדם כי אשר מת בזמנו הוא נקרא בית האבל ומי שיצטרך עוד לבוא לעה"ז הוא כלכת אל בית המשתה כענין שאחז"ל עלמא הדין כהילולא דמי' והיינו דאמר יעקב אמותה הפעם דהיינו שבטוח הוא שישלים שנותיו ולא יצטרך למות אלא פעם א'.

בפסוק והי' כי יקרא וגו' מה מעשיכם וגו' ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך יראה מן הענין שידע פרעה מה שנגזר לאאע"ה כי גר יהיו זרעך וגו' ולכך שאל לו מה מעשיכם כיון שנגזר עליהם עבדות ואמר עוד ושמתם שרי מקנה על אשר לי והיינו דאמר לעיל כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא שהוא ידע ההבטחה אח"כ יצאו ברכוש גדול והיינו דשאל לו כמה ימי שני חייך כיון שגזר הקב"ה כי גר יהיו זרעיך ארבע מאות שנה ויעקב השיב שהוא סובר שלא יאריך זמן הגלות כשאחז"ל בפ' לגור בארץ באנו שאמרו שלא ירדו להשתקע אלא לגור וכבר כתבנו לעיל בריש פ' וישב כי יעקב היה

סבר שיוחשב ימי גירות הבנים בימי אבותיהם לכך השיבו ימי מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים ר"ל שכבר הוא בגלות ק"ל שנה ולא השיגו וגו' בימי מגוריהם ר"ל שהגלות נחשב מאביו ואבי אביו וקרב הזמן להגאל.

בפסוק למה נמות וגו' קנה אותנו וגו' כבר כתבנו לעיל בפ' לך לך בפ' בארץ לא להם ענין שקנם אותם לעבדים הוא מ"ש בארץ לא להם שלא הי' כל מצרים וכל אשר להם לעצמן אלא למלך כי כל מה שקנה עבד קנה רבו ולכך זכה בביזת מצרים אף שלא הי' עבדים במצרים כמ"ש בפ' יתרו אשר הוצאתיך מבית עבדים כי כל העבודה הי' לפרעה ולא היו להם רשות ליקח מה ששאלו ממצרים אלא לפי שהכל הי' של פרעה והיינו דאמר בארץ לא להם ואח"כ יצאו ברכוש גדול ונרא' דהיינו דכתיב בפ' בשלח ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדינו מפני שבתחלה היו חיזוק אלא בפרעה לבד ולא מן העם כדכתיב ויאמרו אליו הטרם תדע כי אבדה מצרים והיינו מפני שלא היו להם הנאה בעבודת ישראל כי הכל היו לפרעה אבל כשהסית פרעה את עמו לרדוף אחר ישראל הוציא את עמו לחירות כדאי' במדר' בפסוק ויאסור את רכבו ואת עמו לקח עמו שלקחן בדברים שהם יטלו הפיזור עצמו וכיון שהוציא אותם לחירות חזקו את לבבם שיהא ישראל עבדים לכל מצרים והיינו שאמרו כי שולחנו את ישראל מעבדינו וכיון שבתחל' היו הדבר בהיפוך שלא היו החיזוק בלבם כמו בפרעה ואתה נהפוך הוא לכך אמר ויהפך כי מה שהיו בלב פרעה נתהפך בלב העם.

בפסוק רק אדמת הכהנים וגו' כי חק לכהנים וגו' מה שאמר ואכלו את חקם יראה כי בשנת הרעבון היא מארה בבני מעים והוא מה שאמר בחלום ולא נודע כי באו אל קירבנה ולא רצה יוסף ליתן להכהנים בעד אדמתם כי אמר שיספקו א"ע בחק הקצוב להם אעפ"י שלא הספיק להם והיו רעבים לא רצה לקנות אדמתן ואמ' שיספיקו א"ע בחקם הקצוב להם והיינו דאמר ואכלו את חקם ובזה מובן מה שלא אמר ולא מכרו בהמתם מפני שעשו דרך הערמה ליתן בהמתם לאנשים אחרים שיקנו בהם לחם אבל אדמתן לא הי' אפשר להם להערים. פרשת ויחי

ויחי

איתא במדרש תלה הכתוב בימים ויקרבו ימי ישראל ענינו כי כבר כתבו ראשונים כי בריאת העולם הוא בג' בחינות בגוף ונפש וזמן חיבורם והנה הצדיקים מחיים את הגוף

כשאחז"ל שבמיתתם חיים ולהיפוך ברשעי' ממית' את הנפש כדכתיב נפש החוטא' היא תמות ואין מיתה בצדיקים אלא הזמן כשנפרד הנפש מן הגוף.

בפסוק ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני יראה מדלא אמר בתחלה ושכבתי עם אבותי אל נא תקברני במצרים ותו דלא היה צ"ל כלל אל נא תקברני אלא ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים אלא האמת הוא שמובטח הי' יעקב שיעלה ממצרים שכבר הבטיחו הקב"ה ואנכי אעלך גם עלה אלא ששאלתו הי' שלא ישימוהו בארץ מצרים ולהעלהו לעת הגאולה כאשר עשו ליוסף וזהו שא' אל נא תקברני במצרים אף לפי שעה אלא מיד כששכבתי עם אבותי תשאיני ממצרים ובסוף כתובות אמר קרנא דברים בגו יודע' היה יעקב שצדיק גמור הי' ולמה הטריח בניו מפני צער גילגול מחילות ובאמת לפי טעם זה הי' יכול לצוות שישאוהו לעת הגאולה ואפשר שהי' מתיירא שמא יחזיקו בו בתוך הזמן בני עשו ויקברו עשו במערה כשאחז"ל שנלחמו עם בני יעקב על המערה ולא רצה להתקבר בקרקע אחרת בא"י מפני שרצה להקבר בקרקע שקנה כדאי' בב"ב נמצא צדיק קבור בקרקע שאינו שלו והיינו דאמר בקברי אשר כריתי לי פרש' לשון מכירה לשון קנין וכו' כל כסף וזהב וכו' ולכך הוצרך לומר הטעם משום גילגול מחילות לפי שבמצרי' היו יכול לקנות קרקע שיקבר בו אלא כיון שרצה להעלותו משום צער גילגול מחילות ולא רצה להקבר אלא בקברו אשר קנה בעצמו לכך צוה להעלותו מיד.

ומה שאמר ועשית עמדי חסד ואמת לפי פשוטו לפי שמצוה על הבן קבורת אביו ולהטמא לו במותו כדכתיב ברישׁ פ' אמור אלא שהחסד הי' שישא אותו לא"י וכיון שהוא כשצוה ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ונשאתני ממצרים שהוא מצד החסד שאינו מצווה עליו ולהעלותו ואמר וקברתני בקבורתם שהוא מצד הדין והוא אמת וכענין שאחז"ל בר"ה ורב חסד ואמת בתחלה אמת ואח"כ ורב חסד הרי שהדין נקרא אמת לכך אמ' ועשית עמדי חסד ואמת והנה רש"י ז"ל פי' חסד שעושין עם המתים נקרא חסד של אמת יש מקשים כיון שאחז"ל דקבר יקבריני' דספד יספדינ' הרי יש לו גמול ולק"מ דכל גמול היינו מאותו אדם שעשה לו הטובה והוא משיב לו וכשאחז"ל במתנה אי לאו דעביד לי' נייח נפשי' לא הוי יהיב לי' מתנה הדר הוי לי' זביני' משא"כ בחסד שעושין עם המתים שאינו מקבל הגמול מן אותו שעשה לו הטובה אלא מאדם אחר וכי בכל גמילות חסדים אינו מקבל שכר מהשי"ת כמו בכל המצות מ"מ אין זה נקרא גמול כי אם כשמקבלם מאותו אדם עצמו ועוד שגם מאדם אחר אינו נקרא תשלומין כי כל המשלם גמול הטובה למי שעשה לו טובה אין לו שום זכות על אותו תשלומין כי כפי אשר עשה לו חבירו כן הוא משיב לו ואין הראשון ולא שום אדם לשלם לו על זה כיון שהשיב את

הראוי לו להשיב אבל בזה אף שיעשה לו אדם אחר ג"כ הטובה כפי שעשה עם המת אין זה נקרא תשלומין שהרי גם אותו אדם שיעש' עמו הטוב' גם הוא יש לו תשלומין אח"כ כשאחז"ל דקבר יקבירני וכו' וכן עד סוף כל העולם כל א' כאש' עשה כן יעשה לו נמצא אין זה דומה לגמול טובת שעשה עם החי, ובזה נראה לפרש הפסוק לך ה' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו מפני שאחז"ל על מאמר השי"ת מי הקדימני ואשלם נתתי לך בית צויתי לעשו' בו מזוזה נתתי לך טלית צויתי לעשות בו ציצת הרי שחסד השי"ת הוא בתחל' ומה שאדם מקיים המצו' בציצית ומזוזה וכיוצא בו אין זה תשלום גמול על הטוב' שעשה לו בתחל' שהרי הקב"ה נותן לו שכר על המצות וא' הי' תשלום גמול לא ה' צריך ליתן לו שכר על זה אע"כ שהחסד הראשון הי' חסד גמור וזהו שאמר מי הקדימני שאני עושה הטובה בתחלה ואפ"ה אשלם לו שכר על המצו' וזהו שאמר לך ה' החסד שמה שאתה עושה עם האדם הוא חסד גמו' שאף האדם יעשה אח"כ מצות מ"מ אין זה גמול שהרי הוא משלם לו אח"כ על המצות, וז"ש כי אתה תשלם לאיש והיינו דאמר דהע"ה מה אשיב לה' כל תגמולהי עלי כלומר כל הגמול שאני עושה הם עלי שאקבל אח"כ שכרם א"כ אין זה השבת גמול, ויש לפרש בזה משאחז"ל בר"ה ורב חסד ואמת בתחלה אמת ואח"כ ורב חסד והוא מהופך בפסוק והענין הוא כשהשי"ת עושה חסד רב לשלם לו על כל מצוה שכר מרוב' אף שלא הי' צריך לשלם לו מפני הטובה שעשה לו בתחלה ולא הספיקו המצות לשלם לו על זה מזה נודע שהחסד הראשון הי' חסד של אמת ולא משום תשלום גמול א"כ מן החסד שבסוף ניכר שהחסד הראשון הוא של אמת ולכך אמר בתחלה ואמת ואח"כ ורב חסד שנודע שהראשון הי' חסד של אמת.

בפסוק ויאמר השבעה לי בחגיג' דף יו"ד אמרו מניין שנשבעין לקיים המצות וכו' וקשה דהיה להם להביא מפסוק זה שהרי כבר הי' מצוה לקיים מצות אביו וקבילה על נפשו שאמר אנכי ואעשה כדברך ומיהו לפי מה שאמר בנדרים דף חי"ת הלא מושבע מהר סיני הוא אלא מבעי לי' לאיש לזרוזי נפשיה וא"כ אין ראיה מיעקב כיון שהיה קודם מ"ת היו מושבע ועומד והרמב"ן כתב שהשבועה היה שעי"ז יצטרך פרעה להניח אותו להעלותו כמ"ש עלה וקבור אביך כאשר השבעיך, ובזה מובן מה שאמר אנכי אעש' כדבריך מלת אנכי מיותר אלא שרמז לו יוסף שמצידו אין מניעה והוא מוכן לעשות אלא שלא יהא מניעה מפרעה לכך אמר השבעה לי שבזה יתרצה פרעה

בפסוק וישתחו ישראל על ראש המטה לפי משמעות הסוגי' סוף פ"ק דמגילה שאמר תעלה בעידני' סגיד לי' משמע שהשתחוה ליוסף ולפירש"י שהשתחוה לשכינה שהיתה מראשותיו נראה דשניהם אמת שהשכינה היתה שורה על יוסף כמפורש בפסוק ויהי ה'

את יוסף וכמ"ש שם והרמז על זה שיוסף ושכינה עולה מספרם כמספר ישראל והיינו דכתיב וישתחו ישראל על ראש המטה ולפי ששורש נשמת קדושת יעקב היתה גבוה יותר מקדושת שורש נשמת יוסף כידוע לכן אמר תעלה בעידני' סגיד לי' ולפי המבואר בכתבים כשהשכינ' יורדת לשרות על ישראל בגלות הוא בבחינ' ראש לשועלי' מבואר תעלה בעידנא סגיד ליה.

ועתה שני בניך וגו' ואני בבואו מפדן וגו' נרא' להבין חיבור הדברי' ולפירש"י שהיה להתנצל על שלא הוליך את רחל לקוברה בבית לחם היה לו להתנצל בתחלה כשהשביעו ונראה משום דפירש"י לעיל בריש פ' חיי שרה בפ' גר ותושב אם תרצה הריני גר ואם לאו תושב אקחנה מין הדין הרי שאברה' היה מסופק אם א"י מוחזקת בידו שהרי אמרו בב"ב גבי בנות צלפחד שאף משה רבינו הי' מסופק בזה אם יטלו חלק בכורה שא"י מוחזקת או הוי לי' ראוי' ולכך הפציר אברהם בבני חת עד שנתרצו ליתן לו קבורה, ולפי"ז לא היה מקום ליוסף להתרעם על שלא הוליכו לבית לחם מפני שהי' מתיירא שלא יתנו לו בבית לחם, מקום קבורה שהרי לאברהם אמר נשיא אלהי' אתה בתוכינו ואז נתרצו לו וגם מה שלא הוליכ' לחברון כמו שקבר שם את לאה גם על זה אין מקום להתרעם כי עדיין היה יצחק חי והיתה המערה בחזקת' ואולי אין רצונו בכך משא"כ במיתת לאה כבר ירש את המערה אך לפי שאמר לו שני בניך הנולדים לך והיינו שנתן לו חלק בכורה ע"כ דס"ל א"י מוחזק' היא דאל"ה אין חלק בכורה נוטל בראוי כמו שנסתפק בזה משה רבינו וכיון שאמר לו שירש את הנחלה בחזקת בכורה הוצרך להתנצל על שלא הוליכ' לבית לחם דכיון דא"י מוחזקת ע"כ ניתנה כמו שאמר אברהם ותושב שאטול מן הדין ולכך הוצרך להתנצל על שלא הוליכ'.

בפסוק ומולדתך אשר הולדת אחריהם כבר כתבתי בחידושי כתובו' דף ע"ב ע"ב דגירסת הרי"ף שם דלא כגרסת שלפנינו שלא הביא ראי' מקרא דאפרי' ומנשה אלא מקר' דמולדתיך כי לא מצינו שהוליד יוסף תולדות אלא דקאי על בני אפרים ומנשה שלא לקח יעקב אלא אפרים ומנשה עצמו אבל תולדותם נקראי' על שם יוסף והיינו דכתיב וירא ישראל בני יוסף ויאמר מי אלה פירש"י שראה שיצאו ממנו בנים שאינם מהוגני' דהיינו שהזרע שיצאו מאפרי' ומנשה נקראי' בני יוסף וכן משמע בפסוק ויברך את יוסף ובתר הכי כתיב ויברכם ביום ההוא לאמר וגו' משמע שבתחלה בירך את יוסף ואח"כ בירך אותם וכן מוכח מלשון הכתובי' שבתחלה אמר לשון נסתר יברך את הנערים וידגו ולא אמר ויברך אתכם ותדגו ובתר הכא כתיב בך יברך ישראל שהוא לשוו ברכה לנוכח והענין שהברכה הראשונה שהוא וידגו לרוב דהיינו על זרעם הוא ברכה ליוסף שהם

נקראי' בני יוסף וכן מצינו בס' יהושע שנגשו בני יוסף ואמרו ואנחנו עם רב כדאי' בב"ב שא' שנמשלו לדגי' שאין שולטת בהם עיין וקראם הכתוב בני יוסף הרי שהברכ' זו היה ליוסף ואח"כ בירך את אפרים ומנשה עצמו לכך אמר ויברכם ביום ההוא ר"ל שברכה אינה לדורות שהרי ראה שיצא מהם גם בנים שאינם ההוגני' אלא שבירך אפרים ומנשה עצמם ביום ההוא ועליהם אמר בך יברך ישראל לאמר וגו' לכך כתיב לשון נוכח.

בפסוק וירא ישראל את בני יוסף ויאמר מי אלה פירש"י מהיכן יצאו אלו שאינן ראוי' לברכה כבר כתבנו דאותן שיצאו מאפרי' ומנש' נקראי' בני יוסף והיינו דכתיב וירא ישראל שרא' ברוח הקוד' אותן שיצאו מאפרי' ומנשה נקראי' על שם בני יוסף נרא' דמזה הטע' שם יעקב ידיו על ראש אפרי' ומנש' מה שלא עשה כן לכל בניו עפ"י מ"ש בכוונ' על פ' מקדש ה' כוננו ידיך שע"י ידים נעש' כלי לקבל הקדוש' וכיון שרא' שאינן ראוי' לקבל הברכ' לכך שם ידיו לעשות' כלי שיוכלו לקבל הברכ' והיינו דאמ' ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו כי לפי ערך הקדוש' המזומנ' לו צריך להכין כלי שיוכל לקבל אותם, ויש לומר עוד דמה שאמ' בברכתו האלהי' אשר התהלכו וגו' יברך את הנערי' וגו' עפ"י מה שפירש"י בפ' חיי שרה בפ' ויהי אחרי מות וגו' ויברך אלהי' וגו' שנתייר' אברה' וכו' יבוא בעל העול' ויבר' אותו וכיון שרא' שאינן ראויין לבר' אמר שה' יברך הנערי הראוי' לברכה ויש כפרש בדרך הרמז מה שאמר מי אלה ע"ז שכתב האריז"ל ז"ל בפ' למען שיתי אותותי אלא בקרבו כי פרעה אמר מי ה' והיינו כי שם אלהים אל ה' מצד החסד ואותיות מ"י מצד הגבור' ושליט עליהם כח הגבורה שהם אותיו' מ"י והקב"ה המתיק את הגבורה באותיות אל"ה כבר כתבנו בפ' וישלח דהיינו דאמר עשו מי אלה לך להגביר מידת הדין על מידת הרחמי' וכיון שראה את זרע' שיצא מהם שאינן ראו' לברכה לכך אמר מי אלה והשיב יוסף אשר נתן אלהי' כסדר' להגביר מדת הרחמים.

בפסוק וישלח ישראל וגו' שכל את ידיו וגו' יש לפרש מה שאמר כי מנשה הבכור מפני שהי' ראוי' שיצוה את יוסף להעמיד' בענין שיהי' אפרים מצד ימינו אבל הוא הבין בשכלו שלא יקח מן מנשה את הבכורה אלא להקדים אפרים בשם לכך היפוך את ידו לבד וז"ש שכל את ידיו ולא ציוה להפכם להורות כי מנשה הבכור והיינו דאמר ידעתי בני ידעתי וגו' גם הוא יגדל וגו' שהורה בהיפוך ידיו לבד שמנש' גם הוא יגדל וכבר כתבנו שהנחת ידיו על ראשם הוא לעשות אותם כלי לקבל הברכה והיינו דפירש"י גם הוא יגדל שיצא ממנו גדעון דכתיב בי' ה' עמך גבור החיל והגבורה הוא בחינת שמאל ואפרים שיצא ממנו יהושע דכתיב בי' ויהושע מלא רוח חכמה כי סמך משה ידיו עליו והחכמה בימין כמש"ה לב חכם לימינו

בפסוק האלהי' אשר התהלכו וגו' האלהים הרועה וגו' יש לפרש מפני שמצינו שדוד המע"ה אמר לבנו דע את אלהי אביך ועבדהו וכתבו הראשונים כי א"א לאדם מצד חכמתו להכיר את בוראו עד שיעבוד בתחלה מצד קבלת אבותיו ואז נתוסף בו חכמה להכיר את בוראו יום יום והוא משאחז"ל כל שיראת חטאו קדמת לחכמתו חכמתו מתקיימת כי היראה הוא כלי לקבל את החכמה ולהכיר בוראו בחכמתו והכרה זה אין לו שיעור כמש"ה יום ליום יביע אומר וגו' ונאמר חדשי' לבקרים רבה אמונתך וז"ש דהמע"ה ה' אמר אלי בני אתה אני היום ילדתיך שבכל יום ויום נתוסף בו מעלת קדושה עד אין סוף וזש"ה יודע ה' ימי תמימים ונחלת' לעולם תהי' והוא בחינ' יעקב ונק' איש תם ובכל יום ויום נתוסף בו תמימות לכן נחלת יעקב אין לו מצרי' והיינו ונחלתם לעולם תהי' וז"ש אלהי' אשר התהלכו אבותי שהוא הכרת בוראו מצד אבותיו תחלה ואח"כ אמר הרועה אותי מעודי עד היום הזה שבכל יום ניתוסף בו רוח קדושה והיינו דאמר מעודי שהו' ל' תוספות כמ"ש לעיל בפ' העוד אבי חי ע"ש והוא שנתוסף בו יום ויום תוספות קדוש' ויתכן יותר לפי פירוש הרמב"ן שהרועה הוא ל' חיבור ל' אהבה וקדוש שהשי"ת עוזר' ומעלה' כשאחז"ל בפ' אתה תומך גורלי וזהו שתיקנו לומר אשרינו מה טוב חלקינו שהו' מורה על נשמה הטהור' שהו' חלק אלוה ממעל ומה נעים גורלינו הוא שהקב"ה תומך גורלינו כמו שנאמ' אתה תומך גורלי וכפירש"י בפ' נצבי בפ' ובחרת בחיי' ומטי' סעד לתמכינו לילך בדרך החיי' ומה יפה ירושתנו הקדושה שיש לנו מצד אבותינו ואמר המלאך הגואל אותי מכל רע כשאחז"ל בסוף פ"ק דקידושין יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום שנא' רק רע כל היום כי לפי עליית בקדוש' כן יצרו מתגב' עליו אלא שהקב"ה עזרו, וכבר כתבנו שזהו שאמ' דהע"ה קוה אל ה' חזק ואמץ לבך שאל יאמר האדם שאם יתחזק לעלו' במעלות כמו כן יתגבר עליו יצרו ע"ז אמר וקוה אל ה' שהקב"ה יעזור לך כמו שאמ' הנני שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך וגו' והוא ג"כ מחסדי הבורא והיינו שאמר דוד המע"ה טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך כי מצד הטובה הוא כי ימצא האד' בדרך ה' התגברות יצרו עליו להחטיאו והשם מורהו בדרך החיים והיינו דאמר המלאך הגואל אותי מכל רע והזכיר כל אלו הבחינות לברך אותם בבחינות נשמתם ועלייתם בדביקו' השי"ת, והיינו דקאמר ויקרא בהם שמי ושם אבותי ולהיות כי ברכה זו אין שולטת בה עין והיינו שאמר הכתוב מה רב טובך אשר צפנת ליראך וגו' תסתירם מרוכסי איש וגו' שהוא הברכה הצפונה הגנוזה וכמ"ש בפסוק יצו ה' אתך את הברכה באסמיך וגו' ואח"כ בירכם ברכה בעוה"ז שלא יזיק להם עין הרע והיינו דאמר וידגו לרוב בקרב הארץ והיינו שאמר להם יהושע לבני יוסף ואם עם רב

אתה לך היערה וגו' והשיבו שאין עין מזקת אותם אפילו בקרב הארץ והיינו דאמר בקרב הארץ שאין צריכין להסתיר עצמה מן העין וע"ד הרמז יש לפרש אשר התהלכו אבותי ע"ד שפירש"י בפ' התהלך לפני והי' תמים שאברהם לא הי' צריך סעד לתומכו וז"ש אשר התהלכו אבותי לפניו והענין כי כבר כתבנו שהאבות תיקנו פגם חטא עץ הדע' ורמז לדבר כי אברהם יצחק יעקב מספרם תרל"ח כמספר עץ הדעת אלא שלא נתקן לגמרי שחס' א' וזש"ה מי יתן טהור מטמא לא א' שלא ניתקן עד ימות המשיח ודעת הוא המכירע מחו"ב והנה אברהם נאצל מסוד החכמה ויצחק מסוד הביכ' ובה' אין שליטה כ"כ ליצה"ר לכך לא הי' צריכי' סעד ויעקב שנאצל מסוד הדעת שהוא טוב ורע לכך הי' צריך סעד לתומכו וז"ש אלהים הרועה אותי הגואל אותי מכל רע ובכל זה בירך אפרים ומנשה ואמר להם ויקרא בהם שמי ושם אבותי ורמז לדבר בהצטרף שם אלהי' עם שמות אבות מכווין כמספר אפרים ומנשה תרכ"ד ולפי שבדעת יש שליטה לצד הרע ע"כ ברך שיתוקנו ולא ישלוט בהם עין הרע והיינו דקאמר וידגו.

בפסוק וישם אפרים לפני מנשה אף דכבר אמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון והקדים אפרים למנשה י"ל דמזה אין ראי' כיון שהו' מדבר בענין הבכור' דהיינו שיש לו שני חלקים בנחלה אם היה מזכיר מנשה בתחיל' שהוא הבכור הי' במשמ' שיטול מנש' שני חלקים בנחלה ואפרים חלק א' לכך הזכיר אפרים תחלה ובאמת מצינו שאפרים נטל שני חלקים בנחלת יעקב שהוא ארץ ז' עממים אבל חצי שבט מנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן שהיא לא היתה מנחלת יעקב

עוד יש לומר דלעיל הוי אפשר לומר שהקדים אפרים בשביל שהחזי' אותו בחכמה יותר כפרש"י שהיו רגיל לפניו תמיד בתלמוד וכמו שאחז"ל גבי שם ויפת בפ' בן סורר דרך חכמתן קחשי' אבל הכא שאמ' בך יברך ישראל וגו' אי נימא שהקדימו אפרים משום חכמתו דכיון שכבר בירך אותו כאפרים איך יפתח אח"כ בברכתו לומר כמנשה אע"כ שקולין היו אלא שיעקב הקדים אפרים למנשה.

בפסוק ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי וגומר יש לפר' שהם דברי תנחומין לבניו שלא ירע בעיניהם על שציוה אותם לשאת אותו לארץ כנען לפי שהיו מובטחים במה שאמר לו השי"ת אנכי ארד עמך ואנכי אעלך גם עלה וביותר יוסף שהזכירו בפ' ויוסף ישית ידו על עיניך והי' סבורים שיעלו עמו לכך אמר להם שאף שהוא מת מ"מ קדישת השכינה ששרתה עליו היא תשרה במצרים על יוסף ואחיו כשאחז"ל בכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם ובודאי בעבור קדושת השכינ' והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם והיינו דאמר ואני נתתי לך שכם א' שבאמת יוסף קיבל ממנו קדושה יותר מכולם ועל זה רמז לו

הקב"ה ויוסף ישית ידו על עיניך כי החכמה נקרא עין כמ"ש הכתוב החכם עיניו בראשו והוא קיבל חלק גדול להיות לו יד בחכמתו יותר מכולם וכן ת"א כי בן זקונים הוא לו ארי בר חכים הוא לי' ויש לפרש מה שאמר אשר לקחתי מיד האמורי כי ענין הגירו' שהי' להאבות בא"י היו להוצי' הקדוש מיד האמורי ששכנו שם וכמו שאמר בריש פ' וארא וגם הקימותי את בריתי וגו' את ארץ מגוריהם אשר גרו בה פי' אף שכבר אמר את ארץ כנען הוסיף לומר ארץ מגוריהם אשר גרו בה כי במה שגרו בה בירד' את הקדושה שהי' בתוך ז' עממים והיינו דאמר לאברהם כשאמ' במה אדע שעי"ז גרם אריכו' הזמן כי לא שלם עון אמורי עד הנה ועיין בפ' בלק מ"ש שזה היו עצת בלעם להחטיא את ישראל כדי לעכב זמן בירור הקדושה עד אחרית הימים וכיון שיוסף קיבל ממנו חלק יותר מאחיו בקדושתו כן הי' ראוי להוסיף לו הנחלה והיינו דאמר אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי שהוא מה שהוציא מהם הקדושה ע"י החכמה והתורה שלמד שנקראת חרב כמו שאמר וחרב פיפיות ונקראת קשת כמש"ה כחיצי' ביד גבור ולפי פשוטי יש לפרש מה שאמ' אשר לקחתי מיד האמורי לפי פירש"י דקאי על חלק הבכורה ואמורי פירושו שעשה מעש' אמורי יש לומר דקאי נמי על ישמעאל שהי' מעור' ג"כ על הבכורה שלקח יצחק כמו שאחז"ל על פ' וילך אל ישמעאל ואמ' בחרבי נגד עשו שנאמר על חרבך תחי' ואמר ובקשתי נגד ישמעאל שנא' ויהי רובה קשת ובתפלתו החליש כחם, ויש לפרש לפי מה שפירש"י שכם ממש מפני שנתן בו את חלק הבכור' ובאמת קי"ל דאינו יכול ליק' את חלק הבכורה כדכתיב לא יוכל לבקר אלא א"כ הוא נותן דרך מתנה כדאיתא במתניתין בב"ב ע"כ אמר ואני נתתי לך בלשון מתנה אלא דקי"ל דאין אדם יכול ליתן דשלב"ל אלא דאי' בח"מ סימן ר"ט דבנותן דבר שלב"ל עם דבר שבא לעולם קנה שתיהן לכח נתן לו שכם ממש בכבר כבש אותו והוא ברשותו ועי"ז נתן כל חלק הבכורה.

בפסוק ויקרא יעקב אל בניו וגו' באחרית הימים וגו'. י"ל מה שאמר באחרית הימים מפני שאחז"ל שית אלפי שנין הוי עלמא וכו' שני אלפים ימות המשיח והנה שני אלפים ראשונים נקראי' ימים ראשונים כדכתיב כי שאל נא לימים ראשונים כי שית אלפי' הם נגד ששת ימי החול כדכתיב כי אלף שנים בעיניך וגו' ושני אלפים אחרונים נקראים שני ימות המשיח והיינו שני ממש ששני אלפים הם שני ימים והוא אשר אנו שואלים בכל יום שנזכה לשני ימות המשיח והם נקראי' אחרית הימים והיינו דפירש"י שבקש לגלו' את הקץ דהיינו שני ימות המשיח.

בפסוק ראובן בכרי אתה וגו' יתר שאת ויתר עז וגו' על דרך משאחז"ל כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו וכב' פירשנו בזה מה שאמר הכתוב אם תעירו ואם תעוררו את האהבה

עד שתחפץ מפני שכן דרך היצה"ר והאומות להתעורר להחטיא את ישראל כשהם עולים ממעלה למעלה כמ"ש לעיל בפ' קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך כי כל מה שמתחזק לעלות למעלה כן מתאמץ היצה"ר שנקרא לב כשאחז"ל בכל לבבך בשני יצריך ואמר הכתוב שיקוה אל ה' שיעזור לו והוא משאחז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום וה' לא יעזבינו בידו וזהו שאמר לו שבעבור שהיא כחו וראשית אונו הי' לו מעלה גדולה להנשא מכולם אבל לפי רוב נשיאתו כן הי' ראוי' להתגבר על יצרו הגדול מחבירו כמו שעשה יעקב עצמו שהי' עשו ולבן מכוונים להחטיאו והוא גבר עליהם בכחו ואונו כשאחז"ל שהי' ראובן ראשית אונו והיינו דאמר לו לפי ערך יתר השאת שהוא הגדולה מאחיו כן היו ראוי' לו ביתר עוז להתאמץ יותר מכולן ולכך הי' חטאו גדול כשאחז"ל בת"ח ששגגתן נחשב להם כזדונות כי לפי גדלם כן יש חילול השם ח"ו בחטאם, ופרשנו בזה מ"ש הושע שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעוניך כי שם: ישראל הוא על חכמים שבישראל ואמר שהם צריכין תשובה יותר עד ה' אלהיך מפני שיש חילול השם בחטא' ונחשב להם המכשול כעון והיינו דאמר כי כשלת בעוניך והנ' אחז"ל בספ"ק דקידושין אין מקיפין בחילול השם שאין עושין כחנווני פרש"י שנפרעין ממנו מיד ע"כ אמר פחז כמים אל תותר ר"ל שמיד אני מענש אותך ליטול ממך המותרת מפני כי חללת יצועי עלה שיש חילול השם גדול כפי גדלך בחטאך ורמז לדבר יצועי עלה מורה הקדושה ששרתה על יעקב והיא בחינות הדעת כידוע והוא שם אלהים שהה"א במינוי אלף והוא מכוון במספרו כמספר יצועי עלה שהוא רצ"א ע"כ יש להפרע ממך מיד שתהיו בשוה עם אחיך והיינו דכתיב אחר שאמר וילך ראובן וגו' ויהי בני יעקב שנים עשר דהיינו שניטלה ממנו הבכורה והי' שוה לאחיו וזה היה הפרעון מיד והיינו דאמר משה רבינו ע"ה יחי ראובן ואל ימות וגו' לפי שאחז"ל ביומא בארבעה חלוקי כפרה במי שיש בידו חילול השם מיתה ממרקת שנאמ' אם יכופר לכם העון הזה עד תמותן אבל מפני גודל התשובה של ראובן נפרעו ממנו בעונ' שיהא שוה לאחיו והיינו דאמר ואל ימות ויה' מתיו מספר שיהא במספר שאר שבטים כמו שאמר ויהיו בני יעקב שנים עשר ובזה נתכפר לו בלא מיתה ממרקת.

בפסוק שמעון ולוי אחים מבואר בזוהר ששמעון ולוי היה שור' נשמתם בבחינות דין שלא הומתקה הדינים של לאה עד שנולד לוי וקרא לו ה' לוי שלויהו במתנות כפירש"י והוא מצד החסד כמו שאמר משה רבינו ע"ה תומיך ואוריך לאיש חסידך ונמתקו דיניו ע"י שהופרשו לקדושה ונטפל עמהם שמעון להיות מלמדים וסופרי' כפירש"י בפ' אחלקם ביעקב ומבואר בזוהר פ' נשא כי המתקות הדינין הוא ע"י שיחלקם ויפיצם לכך

בחר יעקב לטובתם כדי להמתיקם לחלק' ולהפיצ' ובז' יש לפרש מה שאמ' כלי חמס מכרתה' פירש"י במגורתיה' בתוספת בי"ת כמ"ש הרמב"ן ואבן עזרא ויש לפרש כפשטי' שלא נתן חלק ונחלה ללוי וכן לשמעון כמ"ש בס' יהושע ששמעון לא הי' לו נחלה אלא בחבל בני יהודה כי היו רב להם ואח"כ כשנתרב' בני יהודה גרשו' וע"כ אמר שמגורתם שיתגוררו בתוך השבטים אינו בדין ויש לפרש נמי בלשון מכירה כפירש"י בפ' בקברי אשר כריתי לי וענינו כי שבט לוי הופרש לקדושה להיות מורה הוראה בישראל כמפורש בתורה בכמה מקומות וכן אמר משה יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל וכן שבט שמעון שהם מלמדים וסופרים וכל זה הוזהרו לעשות בחנם בלא שכר כמש"ה אמת קנה ואל תמכור ואחז"ל שאסור ליקח שכר בעבור לימוד התורה כמש"ה מה אני בחנם אף אתה בחנם ואף שהוזהרו ישראל לפרנסם כמש"ה פן תעזוב את הלוי וגו' ואחז"ל ששכר הדיינים ומלמדי תינוקת ומגיהי ספרים נוטלין משירי הלשכה היינו דרך מתנה אבל לא דרך מכירה ואם ח"ו עושין דרך הוא חמס בידם וכינוהו בלשון חמס ע"ד שאחז"ל גזלן לא יהיב דמי חמסן יהיב דמי וכיון שהם מלמדים בשכר הרי שניה' נותנין זה לזה אלא שאין המכירה חל בתורת ה' ומצו' והוא ממש כענין החמס שהוא נותן בעבו' תשלומין בע"כ ואין המכיר' חל וכיון שאין המכיר' חל ממיל' הוא חמס וזש"ה כלי חמס מכרותיה' שאם הוא דרך מכירה הוא חמס אלא שיתנו זה לזה במתנ' וכן לפירש"י שהוא לשון מגורותם כיון שאין להם נחלה בתוך בני ישראל אלא שהם מתגוררים בנדבה כראוי לכל ישראל ליתן מקום לבתי מדרשו' ללמד יותר אזהרו' ללוים ולכל מלמדי תור' לרבי' כי בירור ה' הלוים לחלקו ונחלתו כמש"ה אני חלקם ונחלתם בתוך בני ישראל והם מקבלים חלק התורה הראוי לכל ישראל ע"כ הם מחויבים להשפיע להם וללמדם תורה בחנם כי מ"ש לעיל בפ' וה' בירך את אברה' בכל ויש בזה אזהר' שלא יסיתהו היצה"ר במה שנתן לו השי"ת כי כח נפשו ועוצ' שכלו עשה לי את החיל הזה כי במחשבה הזאת ח"ו מסתלק חכמתו כשאחז"ל סימן לגסי הרוח עניות תורה והוא מעלת משה רבינו ע"ה שהוא הי' המקבל הראשון שקיבל כל התור' להשפיע לכל ישראל ולא עלה במחשבתו לומר כי נפשי ועוצם בינתי עשה לי כל החיל וכבוד הזה אלא היה בבחינות עבד נאמן וזש"ה ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל וגו' והוא מלתא דפשיטא וענינו שלא הי' לו הנאת עצמו בנשיאתו ועלייתו כמ"ש בתקונים ויחזו אלהי' ויאכלו וישתו ופי' התרגום שהנאת עצמו נקרא בלשון אכילה ושתי' אבל משה לא עלה בלבו משום הנאת עצמו וזהו שאמר הכתוב מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו וגו' שמשה הי' בו בחינות ענוה ובזה זכה להשראת שכינה יותר מכל אדם ואף לאחר שנתעלה מאוד

אשר לא קם כמותו עמד במדריגתו כראשונה וז"ש ומי יקום במקום קדשו שאף אחר עלייתו נשאר במקום קדשו הראשון דהיינו הענוה כבתחילה וע"ז אמר נקי כפי' שהוא שכל עבודתו היו בלי שום שכר כמו שאמר לא חמור א' מהם נשאתי וגם בפנימיותו היו בר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו דהיינו נשיאות וגבהו' נפשו לאמו' כח נפשי עשה לי את החיל הזה כי מחשבה זו מחשבת שוא היא כמ"ש לעיל שעי"ז חכמתו מסתלקת והיתה נשיאתו לשוא והיינו דכתיב נפשי ביו"ד שלא עלה בלבו לאמור נפשי פעל כל זאת ומה שאמר ולא נשבע למרמה היינו שכל ישראל היו מושבעים ועומדים על קיום התורה והמצות כדכתיב הנה דם הבולת וגו' ולא מצינו זה במשה עצמו והיינו משום שנתעלה כ"כ עד שלא הי' עליו שום ספק שיפול ממדרגתו כי במקום גדולתו היה מקום ענוותנותו, וזהו אזהרה לכל לומדי תורה אשר השי"ת משפיע עליהם חכמת בני דורם שלא יתגאו ולא יעלה בלבם הנאת עצמן לאמור נפשי וכו' וכן כשמשפיעי' לרבים ודורשים לא יעלה בלב' מחשבת כבודם ולא יהיו אלא בבחינות עבדים העושי' רצון אדוניה' כמו שמחויבי' לה' וזה שאמר בסוד' אל תבא נפשי פי' בסוד ה' עליהם להתגלות לה' סודי תורתו אל יחשבו לומר נפשי וכחי עשתה כל זאת וכן בקהל' כשידרשו בקהל רב אל תחד כבודי לחשוב מחשבת כבוד ח"ו כמו מרע"ה בשעת מתן תורה שנקרא ביום הקהל וכמ"ש במה שאמר דוד יורדי הים באניות וגו' שה' בעלי התורה המפליגים בי' שהוא התורה שהי' מים שאין לה' סוף והשי"ת משפיע לה' ורואי' מעשה ה' ונפלאותיו במצולת מעמקי הלכה כמ"ש שהע"ה מי' עמוקי' וגו' ואיש תבונות ידלנה אבל בשעה שלומד לרבי' ואם ח"ו עומד רוח סערה שהוא גסות הרוח ותרומ' גליו שהוא הכבוד וע"ז מתבלבל דעתם כשיכור וכל חכמת' תתבלע ובאמת מצינו בבני לוי שהיו עבודת' בשלימות בלי שום מחשבת הנאת עצמו כמו שמצינו כשאמר משה מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ואמר איש בבנו ובאחיו ולתת עליכם היום ברכה והוא שלא יהיו להם שום מחשבות עצמן לחמול על קרוביהם והיינו דקאמר לתת עליכם היום ברכה שיבוא עליהם ברכת יעקב שלא יהא בהם מחשבת הנאת עצמן וכן אמר משה בברכתו האמר אל אביו ואל אמו לא ראיתיו וגו' ויותר מזה במשה רבינו עצמו שהפליא לעשות כמש"ה ויטחן עד אשר דק וגו' והיא הי' נפלא מאוד נשבר כח הקליפה הגדולה אשר היה בכחה ח"ו לאבד ישראל והוא בזכות מחשבתו הנקיי' גבר ואובדה מן העולם וז"ש כי באפם הרגו איש ר"ל על בני לוי וברצונם עקרו שור ר"ל שברצון משה עקרו ע"ז של שור כמ"ש בעשייתו עלי שור וגו' כמבואר בדברי חז"ל והרמז לזה כמבואר בכתבים שמשה בחינות רצון והוא כמספרו עם הכולל וכל זה מורה על עוצם קדושתו שהיה זכה ונקיי' בלי

מחשב' זרה וע"ז אמר ארור אפם כי עז ר"ל על מי שהם מכעיסי' באפם כמו שאחז"ל הוי זהיר בגחלתן שנשיכתן וכו' ועקיצתן וכו' ע"כ הוטב בעיני יעקב לחלק ולהפיץ הדינים כמו שהבאנו לעיל בשם הזוהר שיוכלו ישראל לשאת אותם אחר שנתמקו הדינים, וי"ל קשת"ה מרמז למקומות אשר התקצף משה אליהם והוא בקברות התאו' ובשמעו נא המורים ובתבער' ובהחייתם כל נקיבה.

בפסוק יהודה אתה יודוך אחיך גור אריה וגו' עיין פרש"י דקאי על דוד המלך ויש לפרש יודוך אחיך על שם הכתו' שאמרו הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו ומה שאמר ידך בעורף אויביך היינו שקאי על הפדחת שכנגד העורף כפירש"י בשמואל ב' קפיטל א' בפ' ללמד בני יהודה קשת וי"ל נמי דקאי על הריג' גלית דכתיב ותטבע האבן במצחו יש לפרש מה דאמר מטרף בני עלית דקאי על דהע"ה שבימי שאול הי' גור ואח"כ נעשה אריה וע"ז אמר מטרף בני עלית שבתחלה הי' המלוכה לבנימין שהוא שאול ונקרא טורף כמו שאמרו בחלקו של טורף והיינו מה שאמר בנימין זאב יטרף ואמר שמלכותו של דוד יגדל יותר ממלוכה של טורף שלא היו אלא זמן מועט אבל נשיאתו של דוד מי יקימנו, ויש לפרש עוד דקאי על בהמ"ק שהית' עבוד' בחלקו של טורף ולשכת הגזית שהוא מקום התורה כדכתיב כי מציון תצא תורה הי' בחלקו של יהודה והוא בחינות התורה והעבודה שהם קיומו של עולם ושניהם נמשלו לאריות שהמזבח נקרא אריאל והת"ח נקראים בכמה מקומות ארי' אענם חשיבות התורה שהיא מתקיימת לעולם כמ"ש משה רבינו ע"ה כי לא תשכח מפי זרעו אבל העבודה נתבטלה בעונותינו וז"ש מי יקימנו, ויש לפרש לא יסור שבט על שם הכתוב דאף כשנתחלק המלוכ' ברחבעם נשאר לו שבט א' כדכתב במלכים א' י"א ולבנו תתן שבט א' וגו' והיינו מה שאמר עד כי יבא שילה שאז יוחזר המלוכה בשלימות על כל ישראל לדוד כמ"ש ושמתיה לעץ א' ויש לפ' אוסרי לגפן שפירשו חז"ל שיטעון עיר א' וגו' דהכל קאי על התורה כמו שאמר יששכר חמור גרם על סבל עול התורה וכן אמר רוכבי אתונות צחורות ודומה משא התורה לגפנים וכמו שפירשו חז"ל פ"ב אם פרחה הגפן ודימה הגפנים לחכמים הגדולי' והשורק' לחבירי' המקשיבי' להם שהם דומ' לבני אתון שטועינים הכל לפי כח גבורת' ואמר כבס ביין לבושו על שם התורה שנקראת יין והוא מכבסת כל בחינות הלבושים של רוח ונפש כמו שאחז"ל אם יצרו מתגבר עליו יעסוק בתור' אם אבן הוא נמוח ואמר בדם ענבי' סותה על שם שאחז"ל אם לא יזכור לו יום המיתה והיינו שאמר ודם ענבים סותה שהוא לשבר הסתה של יצה"ר להתגאות ח"ו ע"י שמזכיר לו יום המיתה והיינו שאמרו חז"ל יערוף כמטר לקחי שאם ח"ו יפגו' בתורה אז ערפתו, וכמו שפירשנו בפ' בתהלים ק"י יקום

סערה לדממה ויחשו גליהם וכמ"ש לעיל דקאי על מה שאמר בתחלה יעמוד רוח סערה ותרומם גליו שהוא היצה"ר המסית להתגאות והתקנה לזה שיזכור לו יום המות שהוא יום דממה כמו שלמדו מפסוק ודומו סלה והיינו שיזכור לו הדממה ובזה יחשו גליו וזהו שאמ' בדם ענבי' יסיר הימנו הסת' יצה"ר והרמז שאותיו' שלפני ענב' הם אותיות סמאל, ויש לפרש נמי למה שאחז"ל בסוף כתובות להטיל מרה בתלמידים כדי לשבר כח יצרם ואמר חכלילי עינים שהם החכמים הגדולי' הנקראי' עיני' העם והם מקבלי' אור עיניהם מיינה של תורה ולבן שינים מחלב הם התלמידים כשאחז"ל בפ' שיניך כעדר הרחלים והם מתלבנים משדים של ת"ח.

בפסוק זבולן לחוף ימים ישכן וגו' וכן בירך משה רבינו ע"ה שמח זבולן בצאתיך וגו' אחז"ל שהי' זבולן עוסק בפרקמטי' ויש שכר עוסק בתורה ואחז"ל בברכות דף ג' ע"ב שאמרו לדוד עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם צאו והתפרנסו זה מזה אמר להם אין הקומץ משביע את הארי ואין הבור מתמלא מחוליתו פירש"י העוקר חולי' מבור כרוי' וחוזר ומשליכו לתוכה אינה מתמלא בכך והקשו עליו בתו' דאין הנדון דומ' לראי' שהרי לא הי' אומר לה' אלא ליטול מן העשירי' וליתן לעני' ויש להבין פירש"י לפי שאחז"ל יותר מה שהבעה"ב עושה עם העני העני עושה עם הבעה"ב והטעם כי השי"ת קובע לכל אדם כדי פרנסו וכן לכל א' חלקו בתורה כשאחז"ל ותן חלקינו בתורתך אלא שהעני' לפי רוע מזל' אינן יכולין לקבל בעצמ' וכן אין הנשמות יכולים לקבל חלק תורתם ע"כ העשירי' מקבלי' גם חלק העניים וכן חכמי ישראל הם מקבלים חלק שאר אנשי' וכמ"ש לעיל איזה חכם הלומד מכל אדם לכן מצות החכמים ללמד לע"ה לכל א' חלקו וכן העשירים צריכים להשפיע להעניים לכל א' חלקו, וזהו שאמר הכתוב בפ' משפטים אם כסף תלוה את עמי את העני עמך פי' שאין לעשיר לחשוב שהוא נותן כספו שהרי העני עמך שחלק העני הוא עמך וע"ז אמרו איזה עשיר השמח בחלקו שיודע שקבל חלק העניי' ג"כ ושמח בחלקו ומשפיע לעני' לכל א' מן הפקדון אשר הפקיד השי"ת בידו ומה שאחז"ל שהוא יותר מה שהעני עוש' עם הבעה"ב מפני שכתב הרמב"ם וכן הוא בש"ע שהמובחר שבנותני צדקה שאם אין הנותן יודע למי נותן ואין המקבל יודע ממי מקבל וכן הוא במתנות עניים שמקבלי' העשירים חלק' ואינן ידועי' ממי הם מקבלי' ועניי' הנותנין אינן יודעין למי נותנים ויש לפרש בזה מה שאמר שלמה המלך ע"ה בקהלת על דברת בני אדם לברם אלהי' שהם בהמה המה להם ענינו שהטובה שעושים קצתם עם קצת' שעשירי' גומלי' חסד עם עני' יותר חסד גומלי' העני' עם העשירי' והם המסיפי' כידוע שהמשפיע הוא בא בלשון זכר והמה לשון נקיבה הוא כינוי למקבלי' ואמר שיברר

ה' עיני העשירי' שידעו כי מה שהם משפיעי' בהמה המקבלי' הוא השפע שהשפיעו המה המקבלי' להם שקיבלו חלק העניי', והיינו דאמר דוד לכו והתפרנסו זה מזה דהיינו העני' לעשירי' והעשירי' לעניי' אך מצינו שאמר הכתוב במעשר בחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם ארובות השמי' והריקות' לכ' ברכה עד בלי דים עד שיבלו שפתותיכ' לומר די והוא עיקר הברכה שיהא לה' שביעה ברוב עשר' וגם מצינו שאמרו עשר בשביל שתתעשר משמע שהשי"ת משל' כפלי' אבל לא כדי שביעה שהאוהב כסף לא ישבע כסף ונאמר עוד יגיעכ' בני לשבעה והענין הוא שא' נותן העשיר בעין טובה כמו שאמר הכתוב ולא ירע לבבך בתתך לו וגו' אז יש לעני ברכה להשביע את נפשו וכענין שאחז"ל כל הנוטל פרוטה מאיוב הי' מתברך מפני שהי' נותן בעין טוב' אבל אם ח"ו נותן בעין רעה אין להעני שביעה מנתינתו כמש"ה אל תלחם לחם רע עין וגו' וכן הוא השכר שא' נותן בעין טובה הברכה הוא הוא בלי די אבל אם מנחתו נקמצ' בעין רעה גם אם השי"ת משל' לו כגמולו אין בו שביעה וזהו שאמרו לדוד אין הקומץ משביע את הארי שהעשירי' נותנים בקימוץ ואין בו כדי שביעה וכינה את החכמי' לארי' ע"כ אמרו אין הבור מתמלא מחוליתו אף שהי' ראוי שהעושר שנותן לעני יתמלא בורו עד בלי די כיון שנותן בקימוץ אינו מתמלא וזה הי' מעלת זבולן בהספקת ישששכר שהי' נותן בשמחה, וזהו שאמר משה רבינו ע"ה שמח זבולן בצאתיך שישמח במה שישששכר באהליך וקאי אוהליך על זבולן שנקרא על שמו האוהל של תורה של ישששכר, וז"ש יעקב לחוף ימי' וכינה בתי מדרשות לשם ימי' על שם התורה שנקראת מעין כמו שכתוב קול ה' על המים וגו' ואמר שהימי' של אוהלי תורה נקראי' על שם זבולן כאילו הוא שוכן שם ואמר והוא לחוף אניות שהוא מקבץ השפע מימי' של תורה אף כשהוא בחוף אניות ובכל גבולו עד צדון, ויש לפרש בזה מה שאמר קהלת זיי"ן טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי שמש בצל החכמה בצל הכסף ויתרון דעת החכמה תחי' בעליו פירוש החכמה הוא התורה טובה היא עם נחלה דהיינו דבר אחר והיינו כמו זבולן וישששכר שהיו מספיקין זה לזה כנ"ל ואמר ויותר לרואי שמש שיותר מה שעשה ישששכר הם הת"ח רואי השמש שהוא זוהר החכמ' עם זבולן שהם המספיקין כנ"ל ואמר על זה כי בצל החכמה בצל הכסף כמו שזה הוא שמש ומגן לזה כמו כן הוא חבירו אלא שיתרון והחכמה שהוא מחי' בעליה ומכר' בטובתו כענין שאמר ישעיה וחמור אבוס בעליו שהחמור מכיר את בעליו כשמאכילו ומחזיק לו טובה כאילו הוא בעליו אבל המספיקים אינם רואים את החכמים המשפיעים להם ואינם מכירים בהם, ויש לפרש בזה מה שאמר בשיר השירים מה יפה פעמיך וגו' וכבר כתבנו בזה בפתיחא לס' כתובה, ויש לומר עוד ע"ד מה שכתבנו שהמחזיקים ת"ח נקראי' פעמיך

שהם סמכין דאורייתא ואמר מה יפי' בנעלים שהם חופשי בהמ"ד ואמר חמוקי ירכיך שהוא לשון סתר כפירש"י ואמר שהת"ח משפיעי' להם בסתר והמשיל למעש' ידי אומן שלא יחשבו המחזיקים שנותנים משלהם אלא שיש לת"ח קנין בהם כדרך האומן דקי"ל אומן קונה בשבח כלי וכמו כן יש להם חלק בשפע שמשפיע' להצלת' עשר', ויש לפרש בזה מה שאמר דוד הע"ה בתחלת תהלים כי אם בתורת ה' חפצו וגו' יש לדקדק בתחלה אמר בתורתו יהגה יומם ולילה ואח"כ אמר אשר יעשה, ויש לפרש דקאי על מחזיקי ת"ח שאף כשהוא עושה חפציו דהיינו עסקיו כענין שאמר הכתו' וכל חפצים לא ישוו בה ובדברי חז"ל שאסור לעשות חפציו קוד' שיתפלל והיינו עסקיו ובזה אמר כי אם בתורת ה' חפצו דבשעה שהוא עוסק בחפצו הוא בשביל תורת ה' להחזיק ת"ח ונקראת התורה על שמו כאלו בתורתו יהגה יומם ולילה ודימהו לעץ שתול על פלגי מים שפלגי מים הוא התורה והעץ השתול עליו יונק משפע המים ומוציא פרי' ונקרא הפרי על שמו על שם העץ כן הוא המחזיקי' היונקיו ומצליחי' בשפע התורה כנ"ל וקרא הפרי על שמם ומקבל שכרו בעתו כשיגיע עתו לעוה"ב וגם בעוה"ז עליהו לא יבול והיינו דקאמר וכל אשר יעשה יצליח ויש לפרש עוד מה שאמר וירכתו על צידן כי המחזיקים הם נקראים ירך כמבואר בזוהר דאינון סמכי אורייתא ואמר דבלבך שה' מחזיקי' תופשי אלא אפילו שאר עניים הגונים הכשרים שבכל גבול מדינתה, ויש לפרש בזה מה שאמר בסוף משלי ידיה שלחה בכישור וכפיה תמכה פלך והיינו למי שהקדי' בתחלה מפרי כפיה נטעה כרם שהוא כרם ה' צבאו' ובהמ"ד של תורה כמו שאחז"ל בכרם ביבנה ואמר חגרה בעוז מתניה שהם סמכין דאורייתא המחזיקים ת"ח והיינו דקאמר ותאמץ זרועותי' שהת"ח נקראי' זרועות עולם ואמר טעמה כי טוב סחרה כי טוב הוא מה שעוסקי' בסחורה כדי שלא יכבה בלילה נרה שלא יצטרכו להתעסק בצרכי עוה"ז וצער פרנסה הדומה ללילה ועי"ז יכבה ח"ו נר התורה ואמר שמלבד שהם מחזיקים חופשי בהמ"ד עוד מספיקי' לכל עניים כשרים והגונים שבכל פלך מדינתם כענין שאמרי במכות דף י"א להושיב דיינים בכל פלך ופלך והיינו דקאמר וכפיה תמכה פלך והיינו דקאמר וירכתו על צידון שהם סומכים ענייי' הגונים בכל גבולם שהוא עד צידון.

בפסוק רובץ בין המשפתים הנה מה שאמר בילקוט ריש פ' קרח טוב לצדיק טוב לשכינו יהודה וישששכר שהיו קרובי' לאהרן ומשה היו גדולים בתור' וז"ש ישששכר הי' רובץ בין יהודה לאהרן ומשה וקיבלו תורה משני עבריהם, ויש עוד לפרש עפ"י מ"ש בפ' וזאת הברכה בברכת משה רבינו ע"ה כזבולן שמח זבולן וגו' וכבר ביארנהו בפתיחה למס' כתובות כי תועלת גדול הוא בעסקי זבולן בצאתן לסחורה כי הי' כוונתו ללקט ניצוצות

הקדושה המעורבים בחול כמ"ש ושפוני טמוני חול ובני יששכר היו עוסקי' בתורה היו מבררים ניצוצות אלו ומעלי' אותם לשורש קדושת' והוא דמיון ימי חול ושבת שבימי החול ע"י המלאכ' הם מלקטים ניצוצות הקדשה ובשבת הם מתבררים ומתעלים למעלה וז"ש רובץ בין המשפתים שמעלה מגבול החול לגבול הקדושה ויש לפרש מה שאמר חמור גרם פירש"י לשון עצמות כענין שנאמר עצמותיהם יגרם ופירש"י שמוציא המוח שבעצמות והוא רמז למה שאחז"ל מיום שחרב בהמ"ק ניטל טעם בשר וניתן בעצמות והוא כי המוח שבעצמו הוא רמז לנצוצי הקדוש' המעורבי' בחיצוני' והטע' שבעצמו היא התערובו' שבהם וזהו שאמר ועצמותיהם יגרם שמוציא מצריו כל כחות הקדושה שמעורב בהם ואחז"ל בסוף אלו עוברין שאמ' ר"ע כשהייתי ע"ה אמרתי מי יתן לי ת"ח ואנשכנו כחמור ששובר עצם והענין לפמ"ש שיששכר הי' מברר הניצוצות הקדושה מתוך הפסולת דימהו לחמור השובר עצם ובזה הטעם נאסר שבירת עצם בפסח כי לא הי' כח במהירות יציאת מצרים לברר הקדוש' מתוך החול והוצרך משה ליקח הערב רב בלי בירור לכך לא הי' יכולין להוציא המוח מתוך העצמות שהוא רומז לבירור הקדושת היטב בלי תערובות.

בפסוק וירא מנוחה כי טוב וגו' כבר כתבנו במעלת משה רבינו ע"ה שנקר' עבד נאמן ולא קם כמותו והוא ענין כי אחז"ל אל תהיו כעבדי' המשמשי' וגו' אלא תהיו כעבדי' ע"מ שלא לקבל פרס ולא אמר שלא ע"מ לקבל כיון שאחז"ל בכל נפשיך ובכל מאודיך יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו וכו' ולא אמר שממונו חביב עליו מנפשו כי ענין הטח עיניו מראו' ואינו יודע מטוב עוה"ב כשאחז"ל להשיג מה שאמרו יפה שעה א' בעוה"ב מכל עוה"ז אין כ"כ חידוש אם עובד שלא לקבל עוה"ב כיון שאינו יודע מהות עוה"ב ואינו מוציא בזה תענוג ויותר חידוש ממסיר' גופו בעוה"ז שהוא יודע מהותו אבל מי שזיכהו ה' להבין קצת ענין עוה"ב יותר חידוש הוא אם עובד ע"מ שלא לקבל פרס דהיינו שמכי' לקצת ענין הפרס ועובד לשם ה' בלי תשלו' שכר וכן יש בזה מדרגו רבית לאין תכלי' והוא כענין טעם שבת שאמרו טועמי' חיים זכו שהוא חלק ששים מעין עוה"ב יתחלק לכל א' כפי עליות נשמתו, וזה הי' חידוש נפל' למש' רבינו ע"ה שהוא הכיר טובת עוה"ב ותענוגו יותר מכל אדם ועל כל זה הי' עבד נאמן בלי תשלום שכר כמ"ש לעיל בפ' לחם לא אכל וגו' וזה שאמר בבני יששכר וירא מנוח' כי טוב רמז מנוחה לעול' העליון שהוא עולם שכלו שבת ומנוחה ואמר כי טוב כענין שפירש"י בבראשית וירא את האור כי טוב גנזו לצדיקי' לעתיד לבא ואת הארץ כי נעמ' הוא פירותיהם בעוה"ז ועל כל זה ויט שכמו לסבול ויהי למס עובד שלא הי' כונתו לא לקרן קיימת לעוה"ב ולא

לעוה"ז כי אם לעבודת ה' וירמז עוד במה שאמר למס עובד למשאחז"ל בכל לבבך בשני יצריך שמעלת צדיק גמור להפך יצה"ר לטוב בדרך א"ת ב"ש ונעש' מאל זר אל חי והנ' אלף שבשמו הוא עיקר שורש שבו ע"כ הרשע נקרא נרגן מפריד האלף שמפריד האלף ונשאר סמל כדכתי' תבנית כל סמל אבל הצדיקי' בכח האלף שבו מחזירין כולו למוטב וז"ש מי יתן טהור מטמא לא א' שבכח האלף שבו שמור' על האחדו' מהפך כול' למוטב וזהו דקאמ' ויהי למס עובד שגם אותיות למ"ס נתהפכי' למוטב לעבוד ה' בכל לבבו.

ויש לפרש עוד בין המשפתים ע"ד שמפורש בזוהר וירא מנוח' זה תורה שבכתב ואת הארץ כי נעמ' זו תורה שבעל פה והיא מה שקיבל משה מסיני ומסר לדורותיו יש לפרש מה שאמ' ויט שכמו לסבול על עיון השכל שבה' להגדיל תור' ולהאדי' והוא בא ע"י יגיע' כשאחז"ל לא יגעתי ומצאתי אל תאמין והיינו לחדודי ויהי למס עובד שהוא ללמד לאחרי' כמו שאמרו בכתובו' בריש פרק אלמנ' כל המונע תלמידו לשמשו וכו' שנאמ' למס מרעהו חסד ועיין מ"ש בחידושנו שם והנ' אחז"ל בשב' דף למ"ד בפ' והי' אמונ' עתיך ששואלין לאדם נשאת ונתת באמונ' קבע' עתים לתורה, ויש לפרש מפני שצריך לקבוע עתים ללמוד לגירסא ועת ללמוד בעיון השכל וז"ש נשאת ונתת שהוא משא ומתן של תורה שהוא העיון ואמר באמונה כי יאמין שאם יגע ימצא כנ"ל ואמרת קבעת עתי' לתור' לקבוע עת לגירסא, ויש לפר' כל השאלו' על זה כ"א יגדל ויבו' למד' שיכול לחדש דבר מושכל מלבו הוא נקרא עסקת בפרי' ורבי' כמ"ש האר"י ז"ל לא יהי' בך עקר שאינו יכול להוליד בשכלו וצריך לקבוע עת לזה לחדש חידושי תורה ומה לגירסא וע"ז אוגר צפים לישועה כי ע"ד שאחז"ל וה"מ לחדודי אבל לאוקמי גירסא סייעתא דשמיא ויצפ' לישוע' שיבא לו סיוע משמי' ובהגדילו עוד להפליג בחכמ' עז"ה פלפל' בחכמ' שצריך לעסוק בפלפול ותלמידי' וגם צריך לחזור על תלמידו אף שכבר מורגל בו מ"מ יבין אותו יותר, וזהו שאמר הבנת דבר מתוך דבר ועל דרך זה פרשנו מה שאמר שלמה המלך ע"ה במעלת אשת חיל דקאי על התור' מפרי כפי' נטע' כרם וכתבנו לעיל דקאי על כרם ה' בהמ"ד של תור' ואמר חגר' בעוז מתני' על קביע' הגירס' שהוא עיקר סמיכת' של תור' ואמר ותאמץ זרועותי' על הפלפול כשאחז"ל במה שאמר משה רבינו על יהוד' ידיו רב לו שלא ידע למשקל בשמעתי' והתפלל עליו ואמ' ידיו רב לו ואמר ע"ז כי טוב סחרה דהיינו מו"מ תורה כדי שלא יכבה בלילה נרה כדי שלא יכבה אור השכל וע"י הפלפול מאירה נרה אבל לא בזה הכל כי הגירסא עיקר וע"ז אמרו לא כל המרבה בסחורה מחכי' שלא ירבה במו"מ של תורה יותר מדאי אלא יקבע עת וגבול לכל א' והיינו דקאמ' רובץ בין המשפתי' שהוא נותן גבול לכל א' למקר' ולמשנ' ולגמ' כדמפרש וירא מנוחה וגו' כנ"ל.

בפסוק דן ידין וגו' עיין פירש"י דקאי על שמשון שהי' שופט את ישראל ויש לפר' שהי' שופט בצדק ולא הי' הפרש בין שבטו לשאר שבטי ישראל והיינו דאמ' כא' שבטי ישראל וכעין זה מצינו במס' סוטה שאמר כל עשרים שנה שהי' שופט לא אמר העביר לי מקל ממקו' למקום והיינו שלא רצה ליהנות משום אדם כדי שלא יהיו דעתו קרוב' לו כענין שנאמ' גבי משה לא חמור א' וכן בשמואל וכמ"ש בפ' שני דייני פסילנא לך לדינא לפירש"י כא' שבטי ישראל היינו כדוד ענינו מפני שכתוב בדוד שהיה עושה משפט וצדק' ויואב על הצבא פירש"י שבזכות שהי' עושה משפט הצליח יואב בצבא וכן גבי שמשון שהי' דן את ישראל וגם הצליח במלחמתו.

בפסוק יהי דן נחש וגו' יש לפרש ענינו מפני ששבט דן היו שורשם משורש הדין כמו שאמרו בריש פסחי' ההיא דאמר דן דינא אמרו מדבית דן קאתי וענינו שקראה רחל שמו דן על שם הדין שנאמר ותאמר רחל דנני אלהי' וגו' והנה אחז"ל כשיש דין למטה אין דין למעל' שע"י שעושה משפט בארץ ממתק את הדינין למעלה, ויש לפרש בזה מה שאמר בתהלי' פ"ה חסד ואמת נפגשו צדק ושלו' נשקו אמת מארץ תצמח וגו' כי ענין הצדק' והחסד מעורר חסדי' למעל' ומתיש כח שרי האומו' וממילא נופלי' למט' כדכתיב כי יפקוד ה' צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמ' ונאמר כי רותה בשמים חרבי על אדום תרד ולכך נמשל החסד למים שיורדים מלמעלה למטה אבל בבחינות משפט ודין נמשל לאש שעולה ממטה למעלה וכשנעשה דין ברשעים ממילא נופלים שורשם למעלה והוא ענין נקמת פנחס בזמרי שאמר הקב"ה שהשיב חרון אף בקנאו את קנאתי בתוכם וכן בבני לוי שאמר משה מלאו ידיכם היום וגו' וזהו ענין התשוב' בעינוי הגוף בסיגופים להמתיק את הדין למטה ובזה משבר כח המקטרגי' למעל' וזהו שאמר אמת מארץ תצמח שהוא משפט האמת דין אמת לאמיתו אז מארץ תצמח למעל' אבל בחינות הצדק הוא להיפוך שמעורר חסדים למעלה לבטל הדינים והחסד ממילא ירד למט' וז"ש צדק משמי' נשקף אבל באמ' טובים השני' מן הא' ע"י החסד והדין זהו שאמר חסד ואמת נפגשו וז"ש יהי דן וגו' הנושך עקבי סוס וגו' שבחינות הדין הוא כיון שמשבר כח הקליפות למט' ממילא נופל רוכבם למעל' ואין שטן מקטרג והנה כתיב מלפניך משפטינו יצא עיניך תחזינ' מישרי' והיינו כיון שאין מקטרג למעלה ממילא הקב"ה מרח' על ישראל ומושיע' והיינו דאמר כיון שנתבטלו הדיני' למעל' ממילא לישועתך קויתי ה' ומ"ש נחש עלי דרך שפיפון עלי אורח הוא ענין שאחז"ל כל ת"ח שאינו נוק' ונוטר כנחש אינו ת"ח וכו' והוא נקמת תורת' הנקראת דרך ונקמת דברי סופרי' שהם אורחת חיים והנה הנקימ' שהיא כמעש' דימה לנחש הנטיר' שהיא בלב לשפיפון כדכתיב הלא

משנאיך ה' אשנא תכלית שנא' וגו' והוא לשון שפיפון כדמצינו גבי בלע' וילך שפי' ואי' בזוהר דהיינו שפיפון עלי אורח וכעין זה מצינו במצרי' שהי' בבחינות דין כדכתיב גם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי, וכבר כתבנו בפ' לך לך לפרש המדרש בשני אותיות אלו נגאלו שהוא ד"ן משם אדנ"י שדן אותם למטה והאל"ף יו"ד משם אדני שעולה במילואו כמנין ס"ם שהוא השר של אדום לעת הגאול' במהר' בימינו ונאמ' ועברתי בארץ מצרי' והכתי וגו' ובכל אלהי מצרים וגו' שבתחלה היו הדין למטה ואח"כ הי' באלהי מצרים, ויש עוד לפרש ע"ד שאחז"ל במגילה דף ט"ו לרוח משפט ליושב על המשפט לרוח משפ' זה הדן את יצרו וכו' ע"ש וענינו שאחז"ל היצה"ר בתחל' כק' הולך וכו' וצריך האדם להיזהר ממנו בתחלת ביאתו וזהו שאחז"ל אם פגע בך מנוול זה בתחלת פגיעתו שעדיין נקרא הולך יכול בקל לבטלו ע"י עסק התורה והוא מה שא' דהע"ה מפיקודך אתבונן ע"כ שנאתי אורח שקר שע"י התורה הוא מבטלו כשהוא עדיין אורח וזהו משאחז"ל בברכות לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצר הרע מאי תיקנתי' יעסוק בתורה ואם לא יקרא ק"ש וכו' והיינו שבתחילת ביאתו יכול בקל לבטל ע"י עסק התורה אבל אם לא ביטלו בתחלה א"א לבטלו אלא ע"י מסורות נפשו שהוא ק"ש ואי לא דהיינו שכבר הורגל בו א"א לבטלו אלא ע"י שיזכור לו יום המיתה והוא מ"ש משה רבינו ע"ה הנה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע דהיינו שתי בחינו' אילו להכניע את יצרו ע"י החיים והטוב שהיא התורה או ע"י המות והרע שהוא יום המות וע"ז אמר ובחרת בחיים דהיינו שבתחלת ביאתו נקל לגרשו ע"י התורה, וזה שאמר יהי דן נחש עלי דרך ר"ל שבתחלת ביאת יצרו שרוצה להכשיל בעון קל שאדם דש בעקביו ואז יגבר עליו מיד ע"י התורה אחז"ל אם אבן הוא נמוח אז ממילא לא יהי' לו כח להגביר עליו להחטיאו בחטא גדול וזהו שאמר הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור ולהיות כי אדם נקרא מהלך כדכתיב ונתתי לך מהלכי' וגו' לכך המשיל אותו לנחש על דרך והנה שאחז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ויום ואלמלא הקב"ה עוזרו לכך אמר לישועתך קויתי ה' וז"ש דהע"ה כשדבר במעל' התורה שמתוקי' כדבש גם עבדיך נזהר בהם בשמרם עקב רב שע"י התורה נזהר מעונות שאדם דש בעקביו כמו שאמר עון עקבי יסובני ושאל מאת ה' שיציליהו משגואות וגו' וממילא ינצל מזדים וגו' וכ"ש שינצל ונקתי מפשע רב, ויש לפרש בזה מה שאמר בשיר השירים אם לא תדעי לך היפ' בנשי' צאי לך וגו' היינו אם יפג' בך מנוול זה ורוצ' לנוול אותך מיפיך בתחלת ביאתו והיינו דאמר צאי לך בעקבי הצאן דהיינו כשבא עליו בדברי' לפי שאדם דש בעקביו ותבטל אותו ע"י משכנות הרועים שהוא משכהו לבהמ"ד, ולפי פשוטו יש לומר שהתפלל על דן שהיו פליטי ענן

ולכך נלחם בהם עמלק כשאחז"ל בפ' ויזנב בך כל הנחשלי' אחריך ואתה עיף ויגע ולפי פשוטו מפני שהשבטים שהיו מנושאים ע"י הענן כדכתיב ואשא אתכם על כנפי נשרים כדכתיב ויגאלם וינטלם וינשאם והי' הענן הולך לפניהם לנחותם הדרך ולהנצל מכל פגע ואויב אבל שבט דן שהי' פליטי ענן הי' עייפים ויגיעים בטורח הדרך ולא היו להם מחסה מפני אויב כשאחז"ל בפ' וישמע מלך הכנעני וגו' ששמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וסבר שנותן רשות להלח' בישראל ונראה דמזה הטעם אמרו ביבמות מפני מה לא מלו איבע"א משום חולשא דאורחא ואיבע"א משום דלא נשב' להסרוח צחוני שהוצרך לשני החעמי' מפני ששבט דן שהי' דגלו בצפון והיו פליטי ענן נשבה להם רוח צפונית דלא שייך טעמא כי היכא דלנבדר עיני וצ"ל משום חולשא דאורחא ובשאר השבטים לא שייך טעמא דחולשא דאורחא כיון שהיו נשואת מענן לא היו עייפים מטורח הדרך כדכתיב רגליך לא בצקה זה ארבעים שנה וצ"ל משום דלא נשבה להם רוח צפונית (ועיין מ"ש בחידושי קידושין דף ל"ז ע"ב באופן אחר ע"ז) והיינו דכתוב בשבט דן ואתה עיף ויגע לכך התפלל עליהם יעקב שיהיו כנחש עלי דרך וגו' שינצלו בדרך מכל שונאיו וכיון שאחז"ל בפ' והיה כי ירים משה את ידיו וגומר וכי ידיו של משה עושת מלחמה אלא בזמן שישראל מסתכלין כלפי מעל' וכו' ע"כ לישועתך קויתי ה'.

בפסוק גד גדוד יגודנו יש לפרש לפי מה שפרש"י שנולד מהול ע"ד שאמר דוד הע"ה שש אנכי על אמרתיך וגו' שפירשו חז"ל על המילה שניתן באמירה איתא בתנחומא ששאלו את ר"ע למה אינו מהול ממעי אמו אל' לפי שלא נתן הקב"ה לישראל את המצו' אלא לצרף בהם שנאמר אמרת ה' צרופה וגו' ועניני הוא שע"י המילה והסרת הערלה מטהר את הלב שנקראת ג"כ מילה כדכתיב ונמלתם את ערלת לבבכם וערפכם לא תקשו עוד כי להסיר את קישוי העורף נקראת על שם המילה כמשחז"ל ומלקוש שמל קושיתן של ישראל ויבואר עוד בפ' כי תזריע והיינו דאחז"ל שמקיימין אותה ישראל בשמחה שהוא טהרת הלב והוערף לקיים מצות ה' בשמחה ובטוב לבב והנה הי' עולה על הדעת דאותו שנולד מהול אין הלב מתטהר כיון שלא נעשה בו מעשה הסרת הערלה אבל באמת אמר דוהע"ה אף שנולד מהול כדפירש"י בתהלים לדוד מכתם שהי' מכתו תם שנולד מהול אפ"ה מטהר לבבו ודימה זה למוציא שלל רב דאף שלא יגע בו ולא הרויח במעשה ידיו אפ"ה הוא שמח בו כמו שבא לו העושר ע"י כחו ואמץ ידו והיינו דאמר בתחלה ומדברך פחד לבי דהיינו טהרת לב וע"ז אמר שש אנכי על אמרתיך אעפ"י שנולד מהול הרי הוא כמוציא שלל רב וז"ש בגד שנולד מהול ממילא הי' גדוד ומ"מ הוא חשוב כאילו יגודינו והוא יגוד עקב שהוא טהרת הלב כדכתיב בירמיהו עקוב הלב מכל וגו' ולהיות כי הוא

סוד אות תפילין שהוא על הזרוע נגד הלב וקשר על הקדקוד שהוא מול עורף לטהרת הלב את העורף ויש בזה רמז משאחז"ל ידך בעורף אויבך איזה מלחמה שהוא נגד עורף הוי אומר זה קשר ורמז על קשר של תפילין והיינו מ"ש רבינו ע"ה בברכת גד ברוך מרחיב גד כלביא שכן טרף זרוע אף קדקוד וירא ראשית לו שם חלקת מחוקק ספון אמר כלביא שכן שהוא טהרת הלב והוסיף י"א לרמז על מילואים כי י"א מספרו קל"א לרמז על טהרת יצה"ר שבלב שמספר סמאל הוא קל"א ומחזירו למוטב כמשאחז"ל בכל לבבך בשני יצריך ביצ"ט וביצה"ר ולהיות כי אמרו שהקשר של תפילין הוא כמו תפילין אלא שאין בו כתיב' והוא מקבל מאור הפנים של תפילין ששם הקדוש' בחקיקה מפורשת גנוז באור הבתים והיינו שאמר וירא ראשית לו שע"י טהרת הלב והערף הוא מקבל מקדושת הרא"ש כי שם חלקת מחוקק ספון ששם גנוז האור בחקיקה בחלוקי ד' בתים ואז מקבל קדושת תפילין של ראש והיינו דאמר וית' ראשי עם, עוד אי' בזוהר בפ' זה שהוא ג' ד' גמול דלים ע"ש וכן אמר משה רבינו ע"ה צדקת ה' עשה, ויש לפרש ע"ד שכתבנו בפ' משפטים אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהי' לו כנושה שענינו הוא שאחז"ל כי בגלל הדבר הזה גלגל חוזר בעולם א"ר ינאי לברתי' אקדים ריפתא לעני וכו' הרי שכל הצדקות אינן אלא כהלואה שהרי משתלמין לבניו כל זה אל יאמר העשיר שהעני יכנע לו כמו עבד לוה לאיש מלוה ע"ז יאמר שגם זה אינו כי מי הוא המלוה שמא כבר אבותיו קיבלו והוא משלם וז"ש את העני עמך ע"כ לא תהי' לו אפי' כנוש' אלא כפורע חובו וז"ש יעקב גדוד יגודנו שהגומל דלים ישולם גמולו וזהו גדוד יגודנו שבסוף יגמול לו ולא יחשוב שהוא הראש וכמלוה אלא כאלו הוא העקב שהוא הסוף שכבר קיבלו אבותיו והוא המשלם וזהו והו' יגיד עקב שחושב בנפשו שהו' העקב ולא הראש, עי"ל והוא יגוד עקב שזכות המתחיל לגמול דלים שבסוף הדורות יהא הוא המסיים לגמול דלים והיינו דאמר והוא יגוד עקב עי"ל ע"ד שכתוב בב"ר בפ' בא גד גד שבא מי שעתיד לגדד משחיתן של אומות העולם מני זה אליהו וכו' וניבא עליו יעקב שיתעלה להיות במלאכי אש שנאמר בהם אין מספר לגדודיו וז"ש גדוד יגודנו שיתחבר וימשך עם גדודי אש ובאחרית הימים יבוא לבשר ישראל וז"ש והוא יגוד עקב שבסוף הימים יתגלה וימשך עם ישראל לבשר אותם על הגאולה.

בפסוק מאשר שמנה לחמו וגו' יש לפרש שכתבנו בפ' תולדות בפ' ויתן לך שהטובה שהקב"ה משפיע לישראל הוא ע"י הזריעה כמש"ה אור זרוע לצדיק וגו' והם ע"י המצות והברכו' ברכת הנהני היא הזריעה שנאמר זרעו לכם לצדקה ונאמר אמת מארץ תצמ' וצדק משמי' נשקף וז"ש מאשר שמנה לחמו שהשפע בא לו ע"י עצמו שהוא נותן מעדני

מלך עליון והם התורה והברכות שמתעדן השי"ת בהן, ויש לפרש עוד ע"ד שכתבנו גבי יששכר וזבולן שהיו מקצת' עוסקים במלאכת ארצם ומקצתם היו מחופשי בהמ"ד וע"י היו השפע בארצם והיה מתפרנסים זה מזה כמבואר שם וז"ש מאשר שמנה לחמו שמקצת' היש עוסקים בקיבל השפע מאותם שהיה עוסקים בתורה ובמצות וכן אמר משה רבינו ע"ה ברוך מבנים אשר שהת"ח נקראים בנים להשי"ת וע"י באה הברכה להם ואמר רצוי אחיו שהת"ח מרצים ומכפרים על אחיהם ועל ידהם טובל בשמן רגלו כמ"ש לעיל שהמחזיקים נקראים רגלי' ולהיות כי ברוב השפע צריך אזהרה רבה לשמור מיצה"ר כמו שאמר הכתוב וישמן ישורן ויבעט וגו' וצריך לעשות גדרים חזקי' שלא ילך אחר המותרות וכמו שאמר דוהע"ה יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך שאם היגיעה אינה אלא בשביל להספיק פרנסתו והספקת ת"ח ולא למותרות אז אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב וצריך לעשות גדרי' חזקים כברזל ונחושת לנעול שלא יצא חוץ מן הגדר והיינו דקאמר ברזל ונחוש' מנעליך וכימיך דבאיך דהיינו שיהא השפע הזב ומושפע ממקור הברכו' לפי הימים והזמנים ולא יבקשו את המותרות, ויש לרמז עוד מה שאמר ברזל ונחושת שהו לנעול תאוה היתירה הבאה ע"י הנחש מפיתוי עץ הדעת כי טוב הוא למאכל וטוב לעינים ורמז לדבר כי אותיות נחושת הם אותיות נחש והתיו עם אותיו' ברזל מספר תרל"ט כמספר עץ הדע' וצריך נעילה חזקה למשמר ממנה.

בפסוק נפתלי אילה שלוחה וגו' כתיב איש כברכתו בירך אותו ולהיות כי נפתלי בא בשכר התפלה כמו שאמרה רחל נפתולי אלהים נפתלתי בירך אותו בענין התפלה כמו שאמרה רחל נפתולי אלהים נפתלתי בירך אותו בענין התפלה והנה בתהלים בפ' כאיל תערוג פירש"י אילה זו חסידה שבחיות וכשהחיות צמאות למים וכו' ודימה אותם לאילה שלוחה שהחיות שהיות שולחין אותה להתפלל בעדם בשביל שקולה ערב ונאה בעיני השי"ת ויש להבין יותר ע"ד שאמר הכתוב יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממנו ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה כי עיקר התפלה הוא בכוונ' הלב ואז ע"י הכוונה שהיא החיות מעלה את גוף הדיבור ולפי עוצם הכוונה והפחד כעומד לפני המלך כן הוא החיות שבו אבל בלא כוונה הוא כגוף בלא נשמה ומבלתי יכולת להנשא מן הארץ עד לשמים וצריך שיהא החיות שהיא המחשבה כחו מרובה לשאת את הדיבור ע"כ אמר שלמה המלך ע"ה כי אלהים בשמים ואתה על הארץ ע"כ יהא דבריך מעטיה דהיינו שיהא המחשבה כחה מרובה להעלות גוף הדיבור עד השמים ואף אם מבין פירוש המלות אם אין מכווין לבו לשמים כראוי אינו אלא כלומד את התפלה ולא כמתפלל וז"ש ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה ע"כ כבדוני בשפתם

שהם כבדים מבלי חיות ופירשנו בזה מה שאמר שלמה המלך ע"ה ירא את ה' בני ומלך ועם שונים אל תתערב והיינו שאחז"ל זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד ואין לערב זה בזה וזהו שאמר שיקבל עליו עול מלכות שמים ביראה לא דרך לימוד בעלמא שהוא המערב זמן תפלה בזמן תורה כי לכל א' יש זמן קבוע שהתפלה היא כמדבר לפני המלך וז"ש כאילה שלוחה שאם הדברים הם אמרי שפר בעבור שהכוונה שלימה ונאה בעיני השי"ת אז הוא מרוצה בשליחות כאיל' שהוא קלה ברגליה כמ"ש ורגלינו קלו' כאילות, ויש לפרש שפר מלשון ורוחו שפרה שמים והוא שיכולה לעלות לשמי' כמבואר בזוהר בפ' חוקת דבאתערותא דליבא לתתא אתערותא לעילא בשמיא.

בפסוק בן פורת יוסף וגו' פי' התרגו' ברי דיסגי יוסף ענינו כמש"ה מרחם משחר לך טל ילדותך שמתחלת גידולו נתעורר בו אור חכמתו כדפי' התרגום בן זקונים הוא לו בר חכים הוא לו ואמר אח"כ בן פורת עלי עין והיינו כשנתגדל האור חכמתו לעיין כנ, ויש לפרש עין לשון הנה עומד על העין שפירושו מעין היינו שנעשה כמעיין המתגב' ואמר בנות צעדה עלי שור ע"ד שאמר הכתוב צאינה וראנה בנות ציון וגו' פירש"י מצויינים בהלכה ומצות והוא מור' על התלמידי' הבאים ליהנות מאורו ואמר וימררהו ורבו בעלי חיצים ע"ד שא"ה בתלמידים כי ידברו את אובי' בשער ואחז"ל דקאי על על תלמידי' שנעשין כאויבין זה לזה בשעת הפולפול הלכה וכן אמר דוד הע"ה חציך שנונים בלב אויבי המלך דקאי על התלמידי' שנמשלים לחיצים ואמר ותשב באיתן קשתו שיתחזק קשתו עליהן ואמר ויפוזו זרועי ידיו ע"ד שאחז"ל בברכת משה רבינו ליהוד' וידיו רב לו דלא ידע למשקל למטרח בשמעתי' וכו' ובירכו וכו' ויש לפרש מה שאמר ותשב באתן קשתו רמז על אברה' אע"ה בפ' משכיל לאיתן זה אברהם דכתיב בי' כקש נדף קשתו והיינו שבתחל' אמר בנות צעדה היינו התלמידי' הקטני' ואח"כ וימררהו ורובו היינו התלמידי' הגדולי' בעלי חיצים וע"ז אמר ותשב באתן קשתו שאחז"ל באברהם כקש נדף קשתו דשדי גילוי והוי חיצי רמז בכאן למה שאמרו בנדה אתא לן גברא דרימנן לי' בגילי דחיטתא ואמר ויפוזו זרועי ידיו יש לפרש מידי אביר יעק' כמו אביר הרועי' דקאי על גדול שבתלמידי' משיבת שאול ה"נ יש לפרש ויפוזו על זוהר מלחמות ידיו יותר מן האבי' שבישיבת יעקב וע"ז אמר משם רוע' אבן ישראל ע"ד שאחז"ל פ"ו מאבו' ונותנת לו מלכות וכו' ואמר מאל אביך ויעזרך ענינו לפי שהזכיר מתחל' גידלו דהיינו בקטנותו שקיבל מאביו שפירש"י שמסר לו מה שקבל משם ועבר וכיון שאחז"ל פ"ק דמגיל' אוקמא גירסא סעייתא דשמייא ע"כ אמר ויעזרך שיהא לו סיעתא דשמייא להשתמר בלבו מה שקיבל ממנו ואח"כ אמר ואת שדי ויברכך שהוא כפירש"י שד"י

בברכותיו דהיינו בגדלתו להגדיל תורה ולהרביץ תלמידים. וכבר כתבנו בפ' וה' ברך את אברהם בכל שהוא ענין משאחז"ל איזה חכם הלומד מכל אדם היינו שמלבם שהוא מקבל חלק חכמתו בשפע רב עוד הוא מקבל חלק כל התלמידים המקבלים ממנו והוא משפיע להם והיינו דאמר ברכת שמים מעל על חלקו מאור העליון ואמר ברכת תהום על התלמידי' המקבלי' ממנו שהוא יקבל יחלקם ויגיע להם ולהיות הברכה בתלמידי תלמידיו דהיינו שתלמידיו ירביצו תורה תחתיו ע"כ אמר ברכת תהום רובצת תחת והיינו דאמר ברכת שדים ורחם דהיינו ברכת יניקה ולידה שהת"ח נקראים שדים ע"ש התקנה כפירש"י בשיר השירים והתלמידי' נקראי' תולדות כשאחז"ל ואלה תולדות משה נדב ואביהו שכל המלדו כאלו ילדו ואח"כ אמר ברכת אביך גברו על ברכו' הורי שיותר מה שקיבל מרבותיו הפילא והגדיל תשוי"ה למעל' השכיל עד תאוות וגו', ויש עוד לפרש ע"ד בן פורת וגו' ע"ד שחז"ל חכם עדיף מנביא והטעם שהנביאי' נקראו עינים כמ"ש כי לנביא היום יקראו לפנים רואה והעינים נקראים רגלי השכל כמבואר בזוהר ע"ש שהם מקבלים ראייתם מן השכל ולכן נקרא בת עין כמ"ש אל תדום בת עיניך כאשון בת עיין מפני שהם מקבלים נקראים בנות השכל וז"ש בן פורת עלי עין שהחכמה יש לה מעלה גדול' יותר שהיא משפיע לעינים והם נקראים בנות צעדה עלי שור על שהם רגלי השכל ומקבלים הימנו והנה השכל הוא בג' בחינו' חכמה בינה ודעת שעולים מספר כת"ר שהוא כבחינה הכוללת אותם והנה בדעת יש בה בחינות חסדים וגבורות שהוא הוי' ואלהים ועם מספר כתר הוא מספר ב"ו פרת וחסדי"ו וגבורות הם בחינות אברהם ויצחק ומכול' קבל יוסף שהוא סוד ברית והנה הדעת צריך שמירה מעול' שבו הי' פגם עץ הדעת וצריך להמתיק הגבורות שלא יאחזו בהם ח"ו החיצוני' והוא משאחז"ל ידך בעורף אויביך איזה מלחמה שהוא כנגד העורף הוי אומר זה קשת וכבר כתבנו למעלה בברכת גד שהוא רומז על קשר תפילין שהוא בעורף שהוא מקו' הדעת והוא השמיר' מאחיזת החיצוני' ומשם משפיע ללב להשמר מיצה"ר ע"י תפילין של יד בזרוע נגד הלב וז"ש וימררהו ורבו וגו' ותשב באתן קשתו וכמו שכתבנו לעיל דאיתן הוא אברהם שהוא החסד שבדעת להמתיק גבורות שבו והיינו דקאמר ויפוזו זרועי ידיו ומשם מתפשט בכל בחינות ישראל והינו משם רועה אבן ישראל ואמר מאל אביך ויעזרך מפני שיעקב נקרא אל על שם שנצח את המלאך שהוא סמ"ך מ"ם ע"י אותיות אל שבו כמ"ש בפי' ב"פ וישלח ונעשה מאל זועם בכל יום חסד אל כל היום והוא ענין היפוך היצה"ר לטוב וכיון שאחז"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו וכו' היינו דאמר מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ע"ש שדי שבתפלין בראש וביד והנה אמר הכתוב

ברכות לראש צדיק כי הצדיק מחי' את כל העולמות והוא מתברך מעליונו ותחתונו כי בשפעו הוא מחי' את כולם כמשחז"ל בפ' כי זה כל האדם והוא ענין ואברכה מברכיך וז"ש ברכת שמים מעל וגו' שהוא מתברך מן העליונים ואפי' מן הניצוצות שנתערבו עד התהום כולם מברכים ומשבחי' אותו כמ"ש דהע"ה ותברכו בו כל גוי' יאשרוהו והנ' אחז"ל המונ' הלכ' מתלמידי' אפי' עוברין שבמי אמו מקללין אותו שנ' מונ' בור יקבוהו לאו וכ"ש במד' טוב' שמברכי' אותו עוללי' ויונקי' אפי' עוברי' שכול' מקבלי' משפעו וז"ש ברכ' שדי' ורח' וע"ז אמר ברכת אביך וגו' שיעקב הוא סוד הדעת שהוא קו אמצעי ובריח התיכון והוא עולה למעלה עד הכתר וז"ש עד תאות גבעות עולם רמז לדבר גבעות שעולה כת"ר עם הכולל ואמר תהיינה לראש יוסף ולקדקד שהוא בחינות תפש"י והקשר כנ"ל.

בפסוק בנימין וגו' פירש"י עד לשון שלל וכו' יש לפרש ע"ד מה שכתבנו בפי' הפסוק מה שאמר דוהע"ה כי לא יניח שבט הרשע על גורל הצדיקי' למען לא ישלחו הצדיקי' בעולת' ידיה' כי אחז"ל שהצדיק נוטל חלקו וחלק רשע בג"ע והוא מ"ש דוהע"ה ויד רשעי' אל תנידנו היינו חלק הרשעים כפירש"י ואמר עוד בחרתי הסתופף בבית אלהי מדור באהלי רשע ענינו משאחז"ל יפה שעה א' בתשובה ומעשים טובים יותר מכל חיי עוה"ב והיינו דאמר שבחר להסתופף וגו' יותר מעוה"ב אף שיתנו לו שם חלק הרשעים מפני שהוא טוב מכל חיי עוה"ב ולעומת זה הרשעים מקבלים משפט הצדיק בעה"ז במ"ש גבי אברהם שקיבל שכר כולם בעוה"ב וכל העה"ז נתקיים בשבילו ואמר כי אין זה גזל לצדיקים אף כי עוה"ב נשגב מאוד מן עוה"ז כמ"ש יפה שעה א' מ"מ אין זה גזל כי אין עוה"ב נחת רוח לרשעים ואינם נהנים מבחינות הטובה שבו וניחא להו טפי בעוה"ז א"כ אין זה עול לצדיקים מה שנוטלין חלקם בעוה"ב וז"ש כי לא ינוח שאין להם נחת בזה ע"כ אין הצדיקים עושין עול בחלקיהם וז"ש למען לא ישלחו היינו דקאמר שאחז"ל שאינו דורס ואוכל מיד אלא טורף ומצניע לחוריו וכן הוא בצדיק שאינו רוצה לאכול שכרו בעוה"ז אלא מניחו לאוצר הטוב לחיי עוה"ב כשאחז"ל ואני גנזתי למעל' וכו' וז"ש בבוקר שהוא מור' על עוה"ב כמ"ש כאור בוקר יזרח שמש ודרשו חז"ל בפסחים על צדיקים לעוה"ב ואמר ששם יאכל עד שהוא חלק הרשעים שהוא שולל ונוטל שכר כולם ולערב שהוא עוה"ז שדומ' לליל' כשאחז"ל יחלק שלל שכול' ניזונו בשבילו כשאחז"ל כל העול' ניזון בשביל חנינ' בני ויש לפרש מלת עד כמשמעו כענין בטחו בה' עדי עד שהוא דבר שאין לו סוף והוא שכר עוה"ב שאין לו תכלית וסוף ויש עוד לפרש משאחז"ל

זאב יטרף רמז למה שאחז"ל שהיו ראוי' לצאת מיוסף י"ב שבטי' אלא שזכה בנימין וטרי שיצאו ממנו והוא נרמז במספ' זאב שמספרו עשר'.

בפסוק כל אלה וגו' וזאת אשר דיבר וגו' פירש"י והלא קנטרן וכו' אלא וכו' מה שאמ' בענין יכול שלא בירך ראובן ושמעון ולוי ת"ל ויברך אותם כולם במשמע יש לפרש שבאמת מצד יעקב היו כולם בבחינות אחדות וכל החלוקה שהי' ביניה' היו מצד האמהות כמ"ש ותקנא רחל באחות' ומזה נתפשט החלוק' ביניהם והרמז לזה מה שאמ' שהע"ה אדם א' מאלף מצאתי ואש' בכל אלה לא מצאתי והרמז כי מספר אברהם יצחק וישראל וגו' כוללי' שהם כלולי' ז"בז עול' אלף והוא מורה על האחדות שביניהם בלי שום פירוד אבל מספר שרה רבק' רחל לאה עול' ג"כ אלף אלא שנשאר מספר כל אל' וז"ש ואשה בכל אלה מצאתי שהוא גרם החילוק והריבו' ביניהם וזהו שרמז הכתיב כל אלה שבטי בני יעקב שנים עשר כי הם חלוקים זה מאה מצד האמהות מספר כלו זאת אשר דיבר להם אביה' ויברך אותם כי מצד אביה' הם כול' כא' וז"ש איש אשר כברכתו לכלול כולם בברכה א' ולפי פשוטו מה שאמר איש אשר כברכתו בירך שבתחל' הזכיר בכל א' מעלתו והשר' עליו ברכ' במעלתו להתגדל בבחינתו כמ"ש יהוד' גור ארי' וכו' דהיינו מעלתו וכן יששכר חמור גרם וכן בכול' והית' הכוונ' בזה שאם יתנהגו זרע' אחריה' ויאחזו בדרכי אבותי' יתברכו ויצליחו ואם ח"ו יצאו מזרעם מגדד אבותיו אינו בכלל ברכה וז"ש איש כברכתו בירך אות'.

בפסוק שמה קברו מה שאמר ביצחק קברו ולא קברתי כמו בלאה מפני שהיו עשו שותף עמו בקבורת יצחק ויש לומ' שהיה הכוונה בזה מפני שאמר אשר כריתי לי פרש"י שקנה מעשו ובאמת מצינו שעשו עירעור אח"כ על קבורת יעקב כדאי' בסוטה ונראה שהיו המחלוקת בזה שודאי לא הכחיש עשו את המכירה אלא המחלוקת הי' בענין הבכורה כמו שאמר עשו ויעקבני זה פעמים את בכורתי לקח וגו' וכשמת יצחק ירשו מאביהם מקום ג' קבורות ולפי סברת עשו שהוא הבכור יש לו מקום קבורת שני מתים וליעקב חלק א' וכיון ששניהם היו חייבים בקבורת יצחק סבר עשו שלא נשאר ליעקב אלא חצי מקום קבורה ולעשו מקום א' ומחצה ומכר את המחצה ליעק' וסבר שישאר לו מקום קבורה ויעקב אף הוא ידע שהוא הבכור ואין לעשו רק חצי מקום קבורה וקנה הימנו אותה חצי כיון שקבר יעקב את לאה ולא נשאר רק מקום א' טען עשו שהוא שלו והיינו דאמר שמה קברו את יצחק שהיה חייב עשו ליתן לאביו חצי מקום קבורתו ואפשר לומר שמזה הטעם אמרו חז"ל שנקבר ראשו של עשו שעדיין היו לעשו טענה כיון שנטל יעקב ב' חלקים היו ראוי ג"כ שיתן ב' חלקים לקבור' יצחק ונשאר חלק ששית ממקום קבורת

יעקב לעשו והראש הוא חלק ששית מן האדם כי אדם נחשב שלשה אמות חוץ מן הראש כפירש"י בעירובין דהראש ופשיטת רגליו הוא אמה לכך נקבר ראשו במערת המכפלה, ואמר עוד מקנה השדה מאת בני חת שלא היו הקנין אלא מפני חזקת בני חת בו באותה שעה אבל באמת אמר אברהם גר ותוש' כפירוש רש"י בפ' חיי שרה משום דקי"ל א"י מוחזקת היא מאבותינו וכיון שעשו לא נקרא זרע אברהם ויצחק כדכתיב כי ביצחק ולא כל יצחק ויצחק נתן את א"י ליעקב כמו שבירך אותו לרשתך את ארץ מגורך אשר נתן לאלהים לאברהם ממילא לא הי' לעשו שום חלק בו בארץ כנען אלא מפני ערעור של בני חת קנה ממנו.

בפסוק ויעברו וגו' וידבר יוסף אל בית פרעה וגו' י"ל הא דלא הלך בעצמו לפרעה לפי שאין דרך לבוא למלכות אלא דרך כבוד כדכתיב ויגלח ויחלף שמלותיו ומפני אנינות שלא לא רצה לילך לבא לפני המלך אף שעדיין לא היה חל עליו אבילות ומזה ראיה דאף באנינות אסור בתספורת כי"א שהביא רמ"א סימן שמ"א ס"ה ומה שאמר פרעה עלה היינו שיאמרו לי עלה ואפשר לבית פרעה שאם יכפהו לעבור שבועתו יחול השביע' עליו ועל ביתו כדאי' בשבועו' דף ל"ט שנפרעין ממנו וממשפחתו.

בפסוק ואת טפם עזבו בארץ גושן יש לומר לשון עזבו שהניח' בלא שמירה כיון שהיו הולכין לדבר מצוה היו בטוחים שלא יבוא להם נזק כדאיתא בעולי רגלים בפסחים דף חי"ת ע"ב ואף דבני ראובן וגד כתיב ערי מבצר לטעם היינו כדכתי' מפני יושבי האר' דהוי שכיח היזקא כדכתיב בפ' מטות וישב טפינו בערי המבצר מפני יושבי הארץ.

בפסוק ויבואו עד גורן האטד תרגם אונקלוס בית אדרי דאטד יש לפרש שהיה הגורן מסובב בקוצים מקללת אדם קוץ ודרר כפירש"י שם ולפי שבזכו' יעקב הגין בתיקנו חטא עץ הדעת כמו שפירש"י בפ' ויבכו אותו מצרים שבהיותו בחיו בא להם ברכה במצרי' בזכותו משא"כ בארץ כנען וכיון שראו את הקללה נתעוררו לבכות להתאבל על הצדיק שהלך ומהם.

בפסוק לו ישטמנו יוסף. יש לפרש מה שאמר לו ישטמנו יוסף היינו גמול השנאה ששנאוה עד למות כדכתיב ויתנכלו אותו להמיתו וגמול זה ישנא אותם בלבבו וזה הלשון ישטמינו ומה שאמרו והשב, ישיב לנו היינו גמול המעשה שמכרו אותו לעבד וכן היה באמירת יעקב שא נא פשע אחיך היינו שהוא לשון מרידה והוא השנאה והמרדות שהיו בלבבם לשנוא אותו ומה שאמר וחטאתם כי רעה גמלוך היינו מעשה המכירה ולהיות כי אין ענוש על המחשבה בישראל כמו שא' בע"ק דקידושין בישראל אין מצטרף מחשבה רעה למעשה אלא באומות היינו שאמרו לו אחיו שאף אם לא יאמין שיצווה יעקב כמו

שהיה האמ' כפירש"י עכ"פ שא נא לפשע עבדי אלהי אביכם כיון שהם ישראל אין לענוש אותם על המחשבה ועל המעשה אמרו באמת ויפלו על פניו ויאמרו הננו לך לעבדים והיינו שהשיב יוסף ואתם חשבתם עלי רעה שאמר להם שאין כאן חטא במעשה כי באמת היה לטובתם כמו שאמר אלהים חשבה לטובה וגו' אלא שכוונה שלהם היה לרעה כמו שאמר ואתם חשבתם וגו' ועל המחשבה אין לענוש ישראל ואפשר לומר מה שאמ' התחת אלהי' אני מפני שאמרו בספ"ק דקידושין שעל מחשב' ע"ז שהוא המרידה בהשי"ת ח"ו נענש אף על המחשבה כדכתיב למען תפוש ישראל לכך אמר התחת אלהים אני שתענשו על המחשבה ויש עוד לפרש התחת אלהים אני שאמר כבודי מחל לכם אבל כבוד שמים אין בידי למחול ובאמת לא נתכפרו חטאם עד עשרה הרוגי מלכות.

בפסוק וישבע יוסף בני ישראל, ובפ' בשלח בפ' כי השבע השביע את בני ישראל פרש"י השביעם שישביעו לבניהם והיינו כי באמת הדור שיצאו ממצרים לא ראו את יוסף דכתיב בני מכיר בן מנשה היינו גלעד והוא לא יצא ממצרים אלא חפר בנו כדאי' בפ' י"ג בב"ב וכן בבני אפרים לא היו בימיו אלא דור שלשים אלא דקשה כיון דע"כ אין שבועה אלא ברצון א"כ ע"כ אף אם הם נתרצו לו לשבע כמו שנתרצה יוסף לאביו אבל איך יכולין להשביע בניהם שמא לא ירצו הם לשבע ואפשר כיון דהם יורשים חלק א"י של יוסף שהוא ירושה להם מאבותיהם היו יכול לכוף אותם בזה שע"מ כן הורישם חלקו והיינו דאמר בתחלה והעלה אתכם אל ארץ אשר נשבע לאברהם וגו' להורות שירושה היא להם מאבותיהם ויש כח בידו להשביע את יוצאי מצרים כיון שהם באים לנחול בכח ירושתו ועמ"ש ריש פ' בשלח.

בפסוק ויחנטו אותו וגו' בארץ הקמץ שתחת הבית משמע ארון הידוע כאלו כתיב בהארון והטעם כי בודאי מלתא דפשיטא דכל המתים משימים בארון וגם מלת במצרים מיותר אלא הענין הוא שהי' ידוע בימי משה שארונו של יוסף שנשאו במדבר ובא הכתוב להודיע שזהו הארון עצמו ששמו אותו לאחר מיתתו במצרים ולא הניחו אותו בארון חדש ומזה סמך למה שאמרו במ"ק דף נ"ה סבר לשנויי מפוריו לפורי' אר"ת הא גמירנא כבודו של חכם במטה ראשונה לכך ויישם בארון הידוע להם במצרים תם ונשלם.